

**ACTES DE LES
I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS
Porreres, 2005**

**ACTES DE LES
I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS**

Porreres, novembre de 2005

Edició: Ajuntament de Porreres
Plaça de la Vila, 17
07260 Porreres

Patrocini:

Correcció lingüística:
Caterina Sureda Vallespir

Coordinació:
Bernat Bauçà Garau i Llúcia Salleras Julià

Comissió tècnica de les jornades:
Maria Barceló, Joan Melià i Toni Bennàssar

© del text:
els autors de les comunicacions

Maquetació i impressió:
Gràfiques Llopis, SA
C. d'en Nofre Ferrandell, 21
07200 Felanitx.
Tel. 971 58 40 04

Dipòsit legal: PM 2.240- 2007

Us presentam una nova publicació de la col·lecció *Patrimoni de Porreres*, sens dubte, una petjada més per assolir l'objectiu d'ampliar la bibliografia sobre la realitat que ens envolta. Aquesta publicació va néixer la passada legislatura, quan la comissió de cultura –la qual vaig tenir el goig de presidir– va plantejar la possibilitat d'organitzar les primeres jornades d'estudis locals de Porreres. Ben aviat sorgiren dubtes, però es resolgueren ràpidament, cosa que demostra una vegada més que som un poble amb empena, i que sempre hi ha persones disposades a dur endavant de manera desinteressada qualsevol projecte que es posi en marxa.

Aquest llibre que us presentam és variat, com ha de ser un treball d'aquestes característiques, on s'exposen les comunicacions que ara fa més d'un any i mig un grup de professionals de procedències diverses varen llegir. A totes aquestes persones, els vull agrair la tasca duta a terme i la contribució que suposen per al nostre poble aquests treballs d'investigació.

També és de justícia agrair a la comissió científica el treball i el suport tècnics, als professionals de la Universitat de les Illes Balears, Joan Melià Garí i Antoni Bennàssar i molt especialment a Maria Barceló Crespí, persona compromesa amb la història i la cultura del nostre poble, que ha col·laborat en nombrosos estudis locals d'altres pobles i que en aquesta edició ha estat l'autèntica *alma mater*.

Esper que la lectura de totes aquestes comunicacions pugui enriquir els coneixements sobre Porreres i vull animar l'àrea de Cultura de l'Ajuntament a convocar unes properes jornades tan exitoses com les primeres.

Bernat Bauçà Garau
Batle de Porreres

A Mallorca els estudis de caire local vénen d'enrere. Sols per esmentar alguns noms dels segles XIX i XX, cal fer memòria de Ventayol, Rul·lan, Bordoy, Tallades, Ensenyat... i Joan Feliu per al cas porrerenc.

Des de fa uns anys ençà sovintegen les convocatòries de Jornades d'Estudis Locals en els pobles de l'Illa. En són bona mostra les d'Andratx, Capdepera, Inca, Marratxí, Santa Maria del Camí, Santa Margalida, Sóller i altres. A més, no es pot deixar de fer menció de les de la Mancomunitat del Pla, la segona reunió de les quals va tenir lloc a Porreres el 1997.

Interessa l'aportació de qualsevol aspecte relacionat amb la vila organitzadora de l'encontre. Quan es convoquen, hi ha el risc de no saber qui hi participarà ni quins seran els treballs objecte d'estudi, per bé que, en la majoria dels casos, els resultats són positius, i les comunicacions, en general, queden ben estructurades, i tenen nivell i rigor científic.

El divendres 18 i el dissabte 19 de novembre de 2005 la nostra vila va acollir les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres. Investigadors i estudiosos presentaren les seves recerques i treballs, el conjunt dels quals tenim ara l'ocasió de presentar públicament.

En el present volum s'han arreplegat un conjunt de comunicacions, de major o menor extensió, de temàtica, metodologia i enfocament diferents, que, sens dubte, suposen una contribució valuosa a la coneixença dels àmbits proposats. Són sis títols, que abracen una cronologia compresa entre els segles XIV-XVI, i vuit títols entre els segles XIX-XX. Hi ha un buit evident pel que fa a l'època moderna. Des de la construcció del cadiram gòtic avui conservat al cor de l'església parroquial fins a l'evolució dels noms dels infants porrerencs en els darrers anys, van desfilant per les pàgines d'aquest llibre estudis que acosten el lector a conèixer més i millor aspectes del passat de Porreres. Tots, sens dubte, de notable interès.

D'entrada criden l'atenció tres aspectes. Tot i tractar-se d'un encontre d'Estudis Locals en sentit ampli, el que primer s'ha de destacar és que els temes més tractats són els de naturalesa humanística en general. Segueix havent-hi llacunes, perquè manca saber més d'alguns temes que, ara per ara, ningú no ha abordat: recerques en el camp de les ciències experimentals, com és ara estudis sobre botànica, fauna, geologia, hidrologia així com també és de lamentar la inexistència d'estudis antropològics, pedagògics, etc. En segon lloc, que els participants, molts d'ells joves, són persones (en la majoria dels casos) relacionades directament o indirecta amb la UIB. Això és motiu de satisfacció, perquè els fruits d'una trentena d'anys de reimplantació dels estudis universitaris en aquesta terra es manifesten de cada dia amb més fermesa i seguretat. En tercer lloc, totes les comunicacions, totes, estan redactades en català, la nostra llengua. No oblidem que tots els esforços per fer un ús científic i social de la llen-

gua han de contribuir a la seva normalització, en uns moments tan difícils com els que es viuen avui dia. La llengua també és una part fonamental del nostre patrimoni cultural.

Sortosament, Porreres no és orfe en estudis, tot i reconèixer que hi ha pobles més avantatjats. En els darrers anys la bibliografia sobre Porreres ha augmentat de manera considerable, i molt més s'ha ampliat amb la publicació de les actes d'aquestes I Jornades d'Estudis Locals.

A partir d'ara estudiosos i no estudiosos disposarem d'una altra eina de treball per aprendre i conèixer més coses del nostre entorn més immediat, la vila de Porreres.

Jornades d'Estudis Locals? Sí, per què no? Els estudis locals han d'importar perquè *local* no vol dir *localista*. Ans al contrari. Això no obstant, no s'ha d'aturar només a l'àmbit local, sinó que d'aquí ha d'arribar a l'àmbit general. Un poble, una comarca, una regió... no es desenvolupen soles, sinó en connexió amb altres, i aquesta interrelació local-general és el que, de fet, importa.

Davant les pautes que s'imposen a marxes forçades en una societat on els models econòmics i culturals semblen abocar cap a una uniformitat absurda i a l'estandardització, és en aquest context on cal precisament reivindicar els estudis d'abast local ben plantejats, ben analitzats, amb nous enfocaments metodològics, rigorosos, no localistes.

El meu reconeixement a l'Ajuntament de Porreres i a l'àrea de Cultura per la bona feina empresa en dinamització cultural del nostre poble. Tot el que suposi ampliar la bibliografia sobre Porreres ben segur que la comunitat d'investigadors locals ho agraiem.

Maria Barceló i Crespí

Els cellers reials en el Regne de Mallorca (1310-1343). El celler reial de Porreres

JAUME SASTRE MOLL

La política tributària de la Corona mallorquina

Durant la segona meitat del segle XIII i la primera meitat del XIV, les pretensions dels reis de la Casa de Mallorca eren clares. Els monarques desitjaven tenir tot el control del poder feudal, que havia estat disgregat i fraccionat pel Conqueridor en el repartiment fet postconquesta, amb la intenció d'aplicar una mateixa política a totes les terres del Regne de Mallorca i configurar una noblesa addicta a la seva persona, a fi de suplantat uns nobles distants, rendistes i més addictes a un altre sobirà que a ells.

Si en un primer moment revertiren algunes porcions feudals a mans de la monarquia (porció de Nunó Sanç 1242¹ i de Pere de Portugal 1256),² Jaume I, agosarat per la manca de diners, no va saber aprofitar l'ocasió per retenir aquelles porcions de terres (la porció eivissenca de Nunó Sanç va ser venuda). Això demostra que la iniciativa d'aquella política integradora fou una idea gestada pel seu fill Jaume II, el qual, malgrat les dificultats polítiques que es seguiren durant la primera etapa del seu regnat, va saber mantenir la idea d'integració territorial a tot preu.

Fidel a aquella política, durant el primer període del seu regnat, Jaume II va comprar l'heretat de Bernat de Santa Eugènia (1268),³ els béns de l'Orde del Sant Sepulcre (1280), i les rendes i els drets de Blanca de Montcada (1284);⁴ durant la segona etapa, va seguir aquella actuació amb l'adquisició de la porció de Gastó de Bearn (1308),⁵ entre d'altres. El rei Sanç I, seguint les directrius del seu pare, a més d'incorporar part dels béns de l'extingit Orde del Temple (1311-1313), va pactar amb les principals forces polítiques i eclesiàstiques del Regne incorporant els drets feudals de les respectives porcions que van rebre en el seu moment; així, va subscriure un pariatge amb el bisbe de Mallorca (1315), un altre amb el de Barcelona (1323) i un altre amb els jurats de la Ciutat, amb el qual compartia tota la competència del port de la Ciutat (pariatge de 1316).

Però aquesta actuació no sols va ser aplicada a l'illa major; les directrius reials es van estendre més enllà de l'illa de Mallorca. La monarquia assolí tot el dret feudal a Menorca des de la seva incorporació (1287-1298) i una quarta part de les Pitiüses, després de la incorporació dels territoris que pertanyien a Pere de Portugal (1256).

¹ AGUILÓ, E. K.: «Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments fet per D. Nuño Sanç de la seva porció», BSAL, 14, Palma, 1913, 209 i seg., i BSAL, 15, Palma, 1914-15, 53 i seg. MUT CALAFELL, A., i ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Remembrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993.

² SANTAMARÍA, A.: «En torno a la evolución del modelo de sociedad en el reino de Mallorca (s. XIII-XVIII)», *Estudis Baleàrics*, 3, Palma, 1981.

³ OLEZA, A. de: «Testamento de Bernardo de Santa Eugenia», BSAL, 21, Palma, 1926-27, pàg. 193-195.

⁴ ROSSELLÓ, Ramon: «Campanet, Sa Pobra i Búger en el segle XIII», *Fontes Rerum Balearium*, II, 3, Palma, 1978, pàg. 639.

⁵ CATEURA, P.: «Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (siglo XIII y la primera mitad del siglo XIV)», *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, Apèndix 3.

A menor escala, la Procuració Reial mallorquina va adquirir petites propietats que interessaven per aplicar la política senyorial dissenyada a alguns nobles, descendents d'aquells que participaren en la Conquesta i que, per raons d'un repartiment testamentari o per dificultats financeres, anaren a menys. Tal és el cas de la compra, el 1308, dels drets i del domini directe del lloc de Porreres⁶ a Jaume de Calders. Poc temps després (5 de setembre de 1309),⁷ el rei va permutar unes terres a frare Pere Dezcobl, abat del monestir de la Real, per fundar-hi la vila de Porreres, on ja hi havia un petit nucli de població envoltant un temple dedicat a sant Joan.

Així, doncs, tots aquests territoris produïen unes rendes senyorials, derivades de les produccions agràries i ramaderes, i aquests ingressos necessitaven una gestió financera adequada, administrada per persones expertes i d'extrema confiança. Per aquesta raó, un cop recuperat el regne insular, després del Tractat d'Anagni (1295), al cap de les finances del Regne apareixen dues persones expertes: els procuradors reials, que en moltes ocasions van ser experimentats notaris.

Les rendes reials de Mallorca com a suport polític i financer de la Corona mallorquina

Sense una estructuració i una gestió adequades de les finances reials, la monarquia no haguera pogut emprendre les actuacions polítiques que va dur a terme, com foren: transformar la Madina Mayurqa en la Ciutat de Mallorca; aplicar un pla constructor d'edificis seguint el nou estil gòtic, amb el qual es suplantaven altres construccions d'estructura musulmana més arcaica; adequar el port i el moll de Ciutat, i convertir-lo en un lloc d'escala obligada per als vaixells que navegaven per la Mediterrània occidental; iniciar un programa defensiu innovador, emmurallant les viles costaneres per protegir-les de pirates i corsaris; crear una armada que donés seguretat als mercaders i als mariners, i aplicar un programa de repoblament de l'interior de les illes de Mallorca i Menorca, tot creant noves pobles o centres per habitar-hi, entre d'altres.

Totes aquestes iniciatives sols es podien emprendre amb una capacitat econòmica sanejada, amb una moneda pròpia i amb una programació de la qual sols resten alguns resultats.

Una prova de la capacitat econòmica del regne i de l'encertada política financera aplicada pels procuradors reials es manifestà el 1323, quan Sanç I, a les Corts de Girona, va aconseguir que el seu nebot, el príncep Jaume (futur Jaume III), fos reconegut per Jaume II d'Aragó com a successor al tron que ell també pretenia per manca de fills mascles legítims.⁸ La promesa del rei mallorquí de contribuir amb 25.000 lliures a fons perdut i un estol de 20 vaixells a la conquesta de Sardenya va ser motiu suficient per fer desistir, de moment, el rei aragonès de la pretensió al tron del Regne de Mallorca.

La contribució de 25.000 lliures era la quantitat total que el Regne de Mallorca ingressava a les arques reials durant un any.⁹ Era evident que una posició de força contra la confederació catalanoaragonesa haguera suposat una despesa més gran i un resultat molt més incert i probablement més neguitós. Així, doncs, les rendes del regne de Mallorca esdevenien el puntal central sobre el qual basculava la política del reis mallorquins, i quedava palès que la pèrdua del Regne insular significaria la impossibilitat d'emprendre qualsevol iniciativa per part de la Corona mallorquina.

⁶ ROSSELLÓ, Ramon: *Porreres en el segle XIII*, Mallorca, 1974, pàg. 58-60. El document ha estat publicat per BARCELÓ CRESPI, Maria: «Comentari a un document sobre traspàs de propietats de Porreres a la porció reial (1308)», BSAL, 37, Palma, 1980, pàg. 469-483.

⁷ PONS, Antoni: «El reino privativo de Mallorca», *Historia de Mallorca*, coordinada per Josep Mascaró Pasarius, II, Palma, 1975, pàg. 203.

⁸ MARTÍNEZ FERRANDO, J. E.: *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, 1960, pàg. 160-165.

⁹ SASTRE MOLL, Jaume: *Economía y sociedad en el reino de Mallorca. Primer tercio del siglo XIV*, Trabajos del Museo de Mallorca, núm. 40, Palma, 1986.

Obres menors per dur a terme l'ordenació del territori

La promulgació de les Ordinacions l'any 1300 era el punt de partida per impulsar la repoblació d'uns espais encara buits, mancats de pagesos i de gent que posàs en explotació uns terrenys erms. Però era evident que, a mesura que la nova gent anava establint-se, mancava la infraestructura adient perquè pogués desenvolupar-se.

Les noves pobles necessitaven la infraestructura administrativa i comercial necessària per estimular l'intercanvi dels productes, la relació de la gent o dels llocs on abastir-se d'aquelles coses més necessàries per a la subsistència diària.

A mesura que avançava el segle XIV, a les noves pobles apareixien escrivanies, ocupades per notaris, per formalitzar els contractes de compra-venda i matrimonials; s'assignaven determinats dies per fer el mercat, i es construïen aquelles dependències que servirien per emmagatzemar els productes de les rendes reials.

En els llibres de la Procuració Reial figura un apartat dedicat a «Obres fetes de manament del Senyor Rey», en el qual, a més de les obres sumptuàries dutes a terme a l'Almudaina o castell reial, a la Seu de Mallorca i als palaus reials de Sineu, Manacor i Valldemossa, s'annotaren aquells treballs de construcció i reparació de forns, cellers, quarteres, taules de carnisseria i peixateria, basses d'aigua, pous i aljubs que anualment es construïen o es reparaven per abastir les necessitats primàries dels habitants de les viles reials.

Aquí i ara, el tema que tractarem és el de la construcció i reparació dels cellers reials, distribuïts per les principals pobles del Pla de Mallorca, entre els quals figurava el celler de la pobla de Porreres.

Els cellers reials a Mallorca

Anualment un dels dos procuradors feia, des de Ciutat, tres o quatre sortides a les pobles amb la finalitat de vendre i recaptar els diners que els compradors dels drets senyorials i censals havien de pagar anualment a la monarquia.

Els drets senyorials que pagaven la majoria de les viles de Mallorca eren: el censal del Senyor Rei, el dret del vi, el dret de l'hortalissa, el dret de l'oli, el dret del blat, el dret del pes i del mesuratge, el cens del forn i el lloguer de l'escrivania. En altres viles més desenvolupades, hi figura el taulatge de la carnisseria i de la peixateria.

En els primers anys del segle XIV, a mitjan mes de març o principi d'abril, els procuradors reials enviaven a les poblacions del Pla de Mallorca un o dos saigs, portadors de cartes dirigides als batles de les respectives viles, per notificar-los el dia que hi arribarien. Uns dies abans de les dates indicades, els tresosers reials sortien de Ciutat en direcció a aquelles viles per vendre els drets dels forns, el dret del bestiar, el dret del pes i del mesuratge i el dret de l'hortalissa de les referides poblacions a les persones que els volguessin recaptar.

Generalment el preu de la venda de la renda era més inferior a la quantitat que s'havia de cobrar, diferència que suposava un benefici per a la persona que el recaptava.

En una segona sortida (mes de juliol), els procuradors, prèvia notificació als batles forans, es dirigien a Sineu per vendre el dret del blat. Allà es congregaven els compradors de la comarca amb aquella intenció, o hi acudien aquells que volien pagar part dels dret adquirits els mesos anteriors. A Sineu, els procuradors hi romanien alguns dies, pernoctaven a les dependències del Palau i utilitzaven també els magatzems que s'hi havien construït.

Generalment, en aquestes sortides, els tresorers anaven acompanyats d'una petita comitiva, formada per l'escrivà de la procuració i un saig. Aquest darrer de tant en tant era tramès a les diferents poblacions amb cartes que anunciaven al batle respectiu la seva arribada, notícia que feia pregonar pel seu districte.

Una tercera sortida es produïa a mitjan mes d'agost per vendre el dret del vi, abans de ser dipositat en els cellers. Una quarta sortida, no sempre protagonitzada pels procuradors, tenia lloc el mes de setembre, quan a Bunyola o a Sóller es venia el dret de l'oli (per la festivitat de Sant Mateu) i, el mes de novembre-desembre, els batles de les diferents poblacions s'encarregaven de vendre el censal reial (dret senyorial que gravava els immobles).

A mitjan segle XIV, els tresorers reials, en lloc de fer el recorregut habitual per les principals poblacions de l'illa, van limitar-se a assistir a tres poblacions foranes: Sineu, Inca i Bunyola o Sóller. Així, el dret del bestiar es venia a Ciutat, el dret del blat a Sineu, el dret del vi a Inca per Sant Bartomeu, i el dret de l'oli a Bunyola per Sant Mateu.

Entre aquestes tres o quatre sortides, els procuradors solien enviar quinzenalment a les diferents pobles algun saig, que en el seu recorregut cobrava dels compradors quantitats parcials, fins a ingressar la totalitat del deute. Aquests saigs eren remunerats amb un salari de 5 sous i 4 diners la llegua (1 llegua = 4 km aproximadament), que comprenia la despesa de la cavalcadura amb què anaven.

Per dur a terme aquesta política tributària i financera era necessari disposar de magatzems i d'una infraestructura adequada. Els particulars que compraven les rendes —sobretot el dret de l'oli, del blat i del vi— requerien gerres, sitges i bótes per dipositar l'aportació dels contribuents. Per aquesta raó la Procuració Reial feia inspeccionar i reparar anualment els seus cellers i les quarteres per menestrals professionals (picapedrers, fusters i boters) per tenir-les a punt la pròxima anyada.

Mitjançant les reparacions i obres que s'hi feren, en coneixem algunes de les característiques. Sabem que en la majoria hi havia bótes grosses congregades, fixades a terra o encimentades, construïdes amb fusta de castanyer portada de Montpeller o de Gènova; hi havia també bótes i quarteroles, bancs i banquetes i, en els cellers més grans, embuts i mesures, de manera que el vi emmagatzemat era venut al detall o en petites quantitats pel comprador o compradors del dret.

Desconeixem el sistema utilitzat per recaptar les rendes durant el segle XIII, però hem de suposar que no devia haver variat gaire cinquanta anys després, moment en què la informació és més precisa i abundant. Simplement volem constatar que si durant el segle XIII alguns drets senyorials eren venuts en petits blocs (dret del vi, del lli i cànem) corresponents a nuclis poblacionals pròxims (Campos, Porreres i Felanitx), en el segle següent s'observa una atomització de cadascuna de les rendes i de les parròquies, de manera que el dret de cada producte era venut d'una manera individualitzada.

A principi del segle XIV, el 1309, s'esmenten, a més del celler de Ciutat, quatre de forans: Inca, Alcúdia, Sineu i Porreres. Deu anys després n'apareixen documentats altres quatre: Manacor, Lluçmajor, Montuïri i Petra.

Abans de l'any 1320 podem assegurar que anualment, abans del mes de juny, un grup de mestres, dirigits per un mestre boter, recorrien els cellers de les viles amb la intenció de revisar-ne l'estructura, i reparar i condicionar les bótes congregades.

El primer grup de mestres que coneixem era encapçalat per un tal Berenguer Janer, fuster, i Pere des Coyl, boter, que el mes d'abril de 1319 obraren un total de 230 jornals al celler

d'Alcúdia, 20 jornals a Inca el mes de juny, 8 dies al celler de Ciutat, 30 jornals a Sineu i altres a Montuïri i a Petra. Aquests dos mestres, assistits per altres mestres i deixebles, actuaren en els cellers fins l'any 1322.

A partir de 1323 desapareix el mestre Berenguer Janer, i pren la direcció de les obres de reparació el mestre Pere des Coyl, boter. Després d'una llacuna informativa, durant l'any 1329 els mestres encarregats de reparar els cellers eren Domingo Pàmies, boter, i el fuster Berenguer Orpí. Aquest darrer deu anys més tard fou nomenat *mestre de les obres dels cellers del Senyor Rey*, actuació que es perllongà més enllà de l'any 1340.

En totes aquestes intervencions actuaren d'una manera molt activa els batles de les respectives parròquies. Així, doncs, el 1309 el batle de Porreres, F. Riera, va bestreure 11 lliures, 6 sous i 10 diners per reparar el celler de la localitat; durant l'any 1321 el batle porrerenc Guillem de Vayls pagà, de la seva pròpia pecúnia, els jornals dels mestres que havien treballat al celler; el 1324; Pere Nebot, aleshores batle de Porreres, pagà novament al mestre Pere des Coyl els salaris treballats al celler de la vila; el 1336 altres anotacions ens informen d'altres despeses fetes pel batle de la localitat: «Item pagam an Anthoni Orell, batle de Porreres, per messió que feu per unes forques que foren fetes ab pilar de pera, al dit loch de Porreres X lb. XIII s. V d.»;¹⁰ i dos anys més tard, el 1338, la Procuració manà reconstruir la casa de la Cort del batle de Porreres.¹¹

Les rendes reials a la vila de Porreres

Com la majoria de les pobles de Mallorca, Porreres pagava anualment a la Corona diferents impostos directes i indirectes, que eren venuts entre els seus pobladors per cobrar-los. L'increment o la disminució de la seva quantia era degut a l'augment o a la disminució de la producció i a la utilització de les seves dependències. Segons els *Llibres del Compte*, els drets senyorials recaptats a Porreres a la primera meitat del segle XIV foren aquests:

	1316	1325	1328	1340	1341
Dret del vi	32 — —	34 — —	39 — —	32 — —	36 10 —
Dret de l'hortalissa	4 10 —	2 — —	1 15 —	5 — —	5 6 —
Lloguer del forn (1)	— 8 —	— 8 —	— — —	10 — —	8 15 —
Lloguer del forn (2)				8 15 —	8 15 —
Censal del dit lloc	17 10 —	20 16 6	20 5 —	19 4 —	19 4 —
Lloguer escrivania	— 16 —	1 — —	1 — —	—	—
Lloguer de la casa del Sr. Rei				3 3 —	—
Mostassafia	—	—	—	— 10 —	—
Cens d'en (3)	109 q. / 2 q. *	109 q. / 2 q. *	110 q. 5b. 4 al. •	110 q. 5 b. 4 al. •	110 q. 5b. 4 al. •
Dret del blat (4)	F. 365 q. O. 365 q.	F. 455 q. O. 455 q.	F. 367 q. 3b. O. 367 q. 3b.	430 lliures	529 lliures

(1) que fo d'en Johan Borinat

(2) que fo d'en P. Nabot

(3) Jaume i Francesc de Caldes, d'en Barceló, d'en Gotmar e d'en F. Vaquer. * = Forment / Ordi. • = Blat

(4) F = Forment / O = Ordi.

(Taula: elaboració pròpia; les columnes corresponen a lliures, sous i diners (les vuit primeres línies), i a quarteres, barceles i almuds)

¹⁰ ARM, RP 3.048, 30v. Ressenya feta per ROSSELLÓ, Ramon: *Noticiari de Porreres (s. XIII-XIV)*, Porreres, 2001.

¹¹ ARM, RP 3.050.

En aquesta taula s'observa l'increment progressiu de les rendes, la qual cosa pressuposa un increment de les activitats agràries de la pobla. Una prova més de l'augment demogràfic és l'aparició de dos forns a partir de 1340, així com la presència d'una mostassafia.

L'evolució del dret del blat segueix les mateixes característiques de l'època; els procuradors convertiren el dret del blat, cobrat antigament de blat i ordi, en una quantitat pecuniària, de manera que 2 quarteres d'ordi equivalien aproximadament a una de forment.

El valor del dret del vi de la vila de Porreres

El cronista Vicenç Mut (1650), a la seva *Historia General del reino de Mallorca*, distingia tres zones agràries a l'illa: la del Pla, en la qual predominava el cultiu de cereals, entre d'altres la producció de blat; la Muntanya, en la qual la producció d'oli era la riquesa principal, i la zona central o Raiguer, on, entre d'altres cultius, predominava la vinya i, en conseqüència, la producció de vi.

Durant el segle XIII no tenim dades suficients per poder valorar les rendes generades per les terres de Porreres, ja que els drets reials i la seva recaptació apareixen mesclades amb altres rendes d'altres localitats pròximes.

Any	Venedor de la renda	Comprador	Valor del dret del vi, cànem i lli (1)
1250	Arnau Font	Bernat Carrera	110 sous
1251	Berenguer de Tornamira	Guillem P.	135 sous
1252	Berenguer de Tornamira (procurador reial)	Ramon Ripoll	150 sous
1273 agost	Pere de Caldes	Bernat Ambram de Campos	20 lliures reials de Val.
1274 agost	(proc. reial)	Ramon Suau	12 l. 5 s.
1275 agost	(proc. reial)	Ramon Suau	16 l. 10 s.
1276 agost	Guillem Font	Bernat Ambram	16 l. 10 s.
1277 agost	(proc. reial)	Bernat Ambram	14 l.
1278 agost	Id. Id.	Pere Carbó de Campos	14 l.
1280 agost	Id. Id.	—	22 l. 10 s.

(1) Les quantitats expressades corresponen a les viles de Campos, Felanitx i Porreres conjuntament.

(Taula extreta de la doc. de ROSSELLÓ, Ramon: *Porreres en el segle XIII*, Mallorca, 1974)

La producció vinícola de Mallorca a la primera meitat del segle XIV ve determinada per la quantia de l'impost pagat pels habitants de les respectives parròquies. La quantitat recaptada, però, és simplement orientativa, ja que sabem que determinats propietaris no pagaren o n'eren exempts i es deduïen els costos. Aquesta circumstància fa que tan sols puguem valorar la quantia pagada com a determinant d'una altra quantitat més alta o més baixa producció, de manera que amb les xifres expressades a la taula podem confeccionar un mapa de les principals àrees productores de vi de Mallorca, però no ens atrevem a fer-ne una valoració més agosarada.

Així, les dues principals àrees productores de vi eren el Pla de la Ciutat i la vila d'Inca. Una tercera i quarta àrea s'ubicaven als voltans de la vila d'Alcúdia i Sant Joan de Sineu, a les quals seguien Robines, Sóller, Valldemossa, Manacor i Porreres.

En el còmput total de l'illa, el Pla de la Ciutat produïa el 33% del vi de Mallorca, mentre que la vila de Porreres sols n'aportava el 3%.

Any	Valor total del dret	Dret de la Ciutat		Dret de Porreres	
1316	1039	328	31'5 %	32	3 %
1325	1055	290	27'5 %	34	3'2 %
1331	1206	450	37'3 %	37	3 %
1335	1251	425	34 %	19	1'5 %
1340	1460	470	32'2 %	32	2'2 %
1341	2494	540	36'1 %	36	2'4 %

(Els valors són expressats en lliures mallorquines. S'han rebutjat els sous i els diners de les esmentades quantitats)
(Taula: elaboració pròpia)

Conclusions

La planificació urbanística i tributària que havia iniciat Jaume II de Mallorca amb la promulgació de les Ordinacions vers l'any 1300 començava a donar els primers fruits. Si a tot això li sumam la bona gestió administrativa generada pels dos procuradors reials, podem dir que s'havia aconseguit en 40 anys incrementar la producció del sector agrari mallorquí pel que fa als productes bàsics i necessaris per alimentar la població illenca i de Ciutat. És evident que els resultats obtinguts en la producció vinícola illenca és una mostra de l'evolució positiva general de l'economia agrària i ramadera mallorquina durant la monarquia privativa, aspectes que podran ser abordats i estudiats en altres monografies semblants.

En 25 anys, de 1316 a 1341, les rendes reials de l'illa sobre el vi havien experimentat un increment del 44%, percentatge que manifesta no sols la millora en la producció, sinó també un increment de l'àrea cultivada.

La vila de Porreres, més centrada en la producció cerealista que en la vinícola, a principi del segle XIV, ocupava el vuitè o novè lloc a l'escala de producció de vi de les poblacions que s'hi dedicaven. Així i tot, tampoc no tenim proves ni testimonis documentals de l'època que manifestin la qualitat dels vins.

El desenvolupament de la vila de Porreres i la seva producció de vi era encara als inicis. Va trigar molt encara la població a ser una de les viles mallorquines amb més producció de vi. En aquest sentit, resulta il·lustrativa la taula de la valoració vinícola (segons el delme del vi de la vila) feta per al segle XV-XVI per M. Barceló.¹² En el decurs del temps, segons el cadastre de 1693, una tercera part de la seva terra de conreu era plantada de vinya,¹³ amb una extensió aproximada, a mitjan segle XIX, de 1.200 ha.

Durant la primera meitat del segle XIV foren batles de Porreres:

1311	Miquel Mesquida
1314-16	P. Nebot
1318-19	Guillem Valls
1327-42	Antoni Orell

¹² BARCELÓ CRESPI, Maria: *Porreres. Contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*, Porreres, 1984, pàg. 96-97.

¹³ MUNAR, Gaspar, i Ramon ROSSELLÓ: *Història de Porreres*, I, Mallorca, 1977, pàg. 149-152. BARCELÓ CRESPI, Maria: *Porreres. Contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*, Porreres, 1984.

APORTACIÓ DOCUMENTAL
CELLER DE PORRERES

I

- 1309 *Item que costà I cup a obs de Porreres* 45 l.
(dissapte a XX jorns de setembre) Item (pagam) a F. Riera per I^a bóta que comprà a ops de Porreres 2 l. 14 s.
Item pagam a Jacme Perdigó per III sercols obs dels cups de Porreres 1 l. 17s. 6 d.
(dilluns a XXII desembre) Item donaren lo iorn mateix an F. Riera, batle de Porreres, per obres del ceiler del dit loch 11 l. 6 s. 10 d.
Item per les ciges 13 s. 4 d.
 ARM, RP 3392, fol. 1v, 3v, 9 i 11v.

II

- 1313 *A la obra del celler de Porreres*
Item pagaren los dits procuradors per la messió e despesa la qual fo feta de manament del Senyor Rey en hedificar e en fer de nou I celer en la vila de Porreres, so és assaber en compra de pera, e de cals e de fusta e de mans de picaperes e de fusters e de tapiadors e manobres e per diverses messions, segons que en I libre lo qual feren de la dita obra per pertides és contengut 264 l. 7 s. 2 d.
Item pagaren a diverses maestres que feeren de nou I cup al celer de Porreres e per altres messions que hom feu en adobar e en recorrer les botes del dit celer 15 l. 13 s.
 ARM, RP 3.036, 7-7v.
 Document citat per MUNAR, Gaspar i ROSSELLÓ, Ramon: *Història de Porreres*, I, Mallorca, 1977, 55.

III

- 1321 *Al ceiler de Porreres*
 El batle de Porreres G. Valls pagà 1 l. 8 s. per messions de cèrcols a P. des Coyl boter.
 ARM, RP 3.398 i 3.399, 86.

IV

- 1323 *Aquestes són les messions que'n Berenguer Jener ha feytes en fer II cubs nous a ops del celler de Porreres, so és assaber, enfre jornals de maestres e compra de fusta e d'altres coses que hi foren mester, axí con a avayl se seguyx:jornals de maestres* 15 l. 3 s. 6 d.
Bng. Jener (salari)	3 s. 6 d.	3 jorns.
G. Castellar	2 s. 8 d.	6 "
Ja, Soreyl	2 s. 6 d.	6 "
Ja. Gisbert	2 s. 6 d.	6 "
R. Alegre	2 s. 4 d.	6 "
R. Reg	2 s. 6 d.	5 "
P. Organyà	2 s. 6 d.	3 "
- messions de comprar fusta e d'altres cozes* 31 l. 2 s. 3 d.
 ARM, RP 3.400, paper solt núm. 14.

V

- 1324 *Al ceiler de Porreres*
Item pagaren per diverses obres que foren fetes en adobar los cups e les botes del ceiler de Porreres 65 l. 6 s. 10 d.
 ARM, RP 3.039, 30.

P. Nebot, batle de Porreres, paga 3 l. 1 s. 2 d. a P. des Coyl per messions fetes en cèrcols als cups i botes del celler.
 ARM, RP 3.400 bis, 54.

VI

1338 *Item pagam per la missió que fo feta en lo dit any en les obres que foren fetes en als cuns lochs fora la Ciutat, so és a la quartera d'Incha, e a la quartera de Huyalfàs, e als castels de Sentueri e d'Alaró, e del Cap de la Pera e a la Cort de Porreres e en alguns altres lochs de la yla, so és asaber, en jornals de mestres e de manobres e en diverses altres missions menudes, segons que en los munt dit libre (sic) és contengut, ab la obra qui's feu al palau de Manachor e al castel de Polensa, munta per tot* 146 l. 16 s. 11

ARM, RP 3.050, 55.

VII

1340 *Item en la missió la qual feren en lo dit any en lo seyler de Porreres, so és asaber, que fem simentar lo cup maior e feu-se I congreny nou e II doges noves e II cayrats a fons e mans de mestres axí com apar el dit libre de dades en cartes XLVIII* 17 l. 1 s. 4 d.

ARM, RP 3.052, 46.

CELLER DE CIUTAT

VIII

1313 *A la obra del celer de la Ciutat*

Item pagaren los dits procuradors per moltes e diverses obres que feeren en lo dit celer, so és assaber, en II cups que desfeeren per so com los fons eren pudritz (e per congrenys) e per I cup que compraren de que feeren los dits fons, e alsunes dogues que hi falien e per vimens e per molts e diverses jornals que hi obraren en Berenguer Jener e d'altres mestres, per fer los dits fonç e per recorrer e adobar alcunes botes del dit celer, segons que en lo libre general de dades per menut és contengut 58 lb. 7 d.

ARM, RP 3.036, 6v.

IX

(Celler de Ciutat)

Item pagaren per man d'en Berenguer Janer per diverses obres que foren fetes en lo celer de la Ciutat, so és, en compra de fusta de que hom feu congrenys als cups e de vimens e de migans de que hom estrench les botes e en jornals de maestres que feeren les dites obres ab lo dit Berenguer Janer que per menut ne reté compte 54 l. 12 s. 5 d.

ARM, RP 3.036, 50v.

X

1320 *A la obra del celer de la Ciutat*

El 18 d'octubre treballà 3 jornals P. des Coll. A final de març i principi d'abril hi treballaren:

Berenguer Jener	(3 sous / jornal)
Jacme Ruffacha	(2 s. 8 d.)
l macip seu	(1 s. 8 d.)
Francesch Fuster	(2 s. 8 d.)
Jacme Sa Bisbals	(2 s. 8 d.)
P. Organyà	(2 s.)
Suma total de l'obra	20 l. 13 s.

ARM, RP 3.395, 55 i RP 3.396, 47.

XI

132 *Item pagaren an R. Feliu e an G. Buada les quals Monsenyer en Felip los lexà de gràcia de so que devien per lo vin del Pla de la Ciutat del any de MCCC XVI per rahó de pèrdoa que avien feta en lo dit vin, per aigua de la Riera, que entrà en lo ceyler e vesà molt del dit vin, en lo qual lo Senyor Rey avia la meytat ab eyls ensemps, e assò per ordinació d'en Andreu Guitar qui volch que eyls aguessen lo delme ensems ab lo Senyor Rey, e que no.l venesen a nuyl hom, ans prenguessen lo dret del vin, per la qual cosa del dit vin se perdé en lo ceyler, més que no fora si eyls aguesen venut lo dret per les vinyes axí con han acostumat, e axí per assò e per moltes d'altres rahons Monsenyer en Felip los mana lexar* 50 l.

ARM, RP 3.041, 51v.

1331 *Item pagaren per XX somades de sercles de castanyer que feren venir de Montpesler a ops dels celers del Senyor Rey qui costaren ab nòlit e ab missionsXXV lb. VIII s. XI de les quals abatem per VI somades que hom ne consentí a diverses persones VII lb. XIII s. E axí romanen XIII somades les quals entraren en el celler de la Ciutat e d'Inqua e de Muntueri que valen. Munten a raó de XXV sous VI diners la somada* 17 l. 15 s. 11 d.

CELLER D'INCA

XII

1309 *Item a la obra de Ynque, so és a dir del celer* 140 l. 3 s. 1 d.
ARM, RP 3.392, 1v.

XIII

1313 *Item pagaren an Bernat Malferit e an P. d'es Coyl, compradors del dret del vin d'Inca, per diverses missions que feeren en lo dit celer; so és assaber en compra de dogues e de sercols e de viments, segons que ab nos ne comptaren per menut* 14 l. 12 s. 8 d.
ARM, RP 3.036, 7v.

XIV

1316 *Item pagaren per man del dit Berenguer Jener per diverses obres e missions que havia fetes en adobar e en recorre les botes, els cups del celer d'Incha e en compra de III botes e de dogues e de migans e d'altres coses* 45 l. 10 s. 10 d.
ARM, RP 3.037, 28 i RP 3.393, 57-57v.

XV

1319 *Al ceylet d'Incha*
Del dia 30 del mes de maig fins al 12 de novembre es treballà al celler d'Inca construint congrenyis i cups, fusta transportada des de la drassana de Ciutat.

Els mestres que cobraren jornal foren:

Berenguer Jener	(3 sous diaris)
Jaume Rufacha	(2 s. 8 d.)
I macip seu	(8 d.)
G. Castelar	(2 s. 8 d.)
Bernat de Leyda	(2 s. 8 d.)
Jacme Sa Bisbal	(2 s. 6 d.)
Suma total	91 l. 9 s. 3 d.

ARM, RP 3.394, 50-51v.

CELLER DE SINEU

XVI

1316 (Celler de Sineu)
Item pagaren per man d'en Berenguer Jener fuster per diverses obres e missions que feu en adobar e en recorre les botes del ceiler de Sisneu e en compra de dogues e de migans e de vimens, segons que per menut ne reté compte 21 l. 3 s. 3 d.
ARM, RP 3.037, 28.

XVII

1316 *A la obra del celer de Sisneu*
Diluns a VIII d'agost pagam an Berenguer Jener fuster per XXII iorns que obrà al dit celer a III sous lo iorn 3 l. 6 s.

<i>Item an Berenguer d'es Pi per XXII iorns</i>	2 l. 17 s. 4 d.
<i>Item an Lorens d'es Puig per XXII iorns</i>	2 l. 17 s. 4 d.
<i>Item an Francesc Gerona per XX iorns</i>	2 l. 13 s. 4 d.
<i>Item Alí Prexi jueu per XVI iorns</i>	1 l. 4 s.
<i>Item I fedrí d'en Jener per X iorns</i>	10 s.
<i>Suma per tot</i>	13 l. 8 s.
<i>Item de lloguer de bèsties, e compra de dogues e de migans e de viments</i>	7 l. 15 s. 3 d.
<i>Suma per tot</i>	21 l. 3 s. 3 d.

ARM, RP 3.393, 55v.

XVIII

1338 (Celler de Sineu)

Item pagaren per la mesió que fo feta en lo dit any al ceylet de Sisneu, so és en adobar e recorre los cups e les botes e en adobar e recorre lo dit ceylet, e en compra de fusta de castanyer e en compra de altre fusta a ops de forns e de bares e en jornals de mestres boters, qui adobaren en lo dit any tota la estada del ceylet de lonch en loch e en compra de sèrcols e de cadiretes e III botes qui hom hi comprà, munta per tot, segons que Pere d'Orpí, mestre boter, nos dóna compta e en Bernat Pocoví e en lo libre desus dit largament és contengut

90 l. 11 s. 6 d.

ARM, RP 3.050, 56.

XIX

1340 Ceyler de Sisneu

Item en la messió la qual se feu en l'ayn present en lo seylet de Sisneu so és asaber, en simentar II cups e adobar la vayela, en jornals de mestres e fusta per a fons e per mijans, axí con apar el dit libre de dades en cartes L IIII

31 l. 9 s. 2 d.

ARM, RP 3.052, 46.

CELLER DE MANACOR

XX

1311 *Item pagaren an Francesch Rotlan per II dotzenes de sercols e per migans de bótes e per dogues que tramés al celer de Manacor*

2 l. 1 s.

ARM, RP 3.035, 53.

XXI

1316 *Diluns a VIII d'agost pagam an Berenguer Jener per XXIIII iorns que obrà al dit celer a III sous 3 lb.*

12 s.

<i>Item an Berenguer d'es Pin per XXIIII iorns</i>	3 l. 4 s.
<i>Item Francesch Gerona per XXIIII iorns</i>	3 l. 4 s.
<i>Item Lorens d'es Puig per XVI iorns</i>	2 l. 2 s. 8
<i>Item Alí Praxi jueu per XVI iorns</i>	1 l. 4 s.
<i>Item Domingo Valent per VII iorns</i>	18 s. 8
<i>Suma per tot</i>	14 l. 4 s. 4
<i>Lloguer de bèsties, compra de materials</i>	7 l. 9 s. 2
<i>Suma total</i>	21 l. 13 s. 6 d.

ARM, RP 3.393, 56.

1338 (Celler de Sineu)

Item pagaren per la mesió que fo feta en lo dit any al ceylet de Sisneu, so és en adobar e recorrer los cups e les botes e en adobar e recorrer lo dit ceylet; e en compra de fusta de castanyer e en compra de altre fusta a ops de forns e de bares e en jornals de mestres boters, qui adobaren en lo dit any tota la estada del ceylet de lonch en loch e en compra de sèrcols e de cadiretes e IIII botes qui hom hi comprà, munta per tot, segons que Pere d'Orpi, mestre boter; nos dóna compta e en Bernat Pocovi e en lo libre desus dit largament és contengut 90 l. 11 s. 6 d.

ARM, RP 3.050, 56.

CELLER DE MONTUÏRI

XXII

1309 *Item an Bernat Rovira per obres fetes en el cijar de Montuïri* 11 l. 10 s.

ARM, RP 3.392, 17v.

XXIII

1311 *Celler de Montuïri*

Item an Bernat Rovira que despés enfre II ciges per tenir lo blat de Muntuïri 3 l. 2 s.

Item li pagam que havia donats an Ropià per aportar la pera de la quartera de Muntuïri 2 l. 8 s.

Item li pagam per obres que feu en les cases de Muntuïri e en lo celer 19 s. 6

ARM, RP 3.035, 53.

XXIV

1313 *Celler de Muntuïri*

Item pagaren per diverses obres que feeren en lo celer de Muntuïri, so és assaber; en adobar e en recorrer lo dit celer e per portes que hom hi feu e per diverses altres messions, segons que en lo libre de dades per menut és contengut, ab fusta quels dits procuradors hi tremeseren 56 l. 19 s. 5 d.

ARM, RP 3.036, 7v.

XXV

1331 *Missions d'obres fetes de manament del Senyor rey axí dins la Ciutat com deffora.*

Item pagaren per XX somades de sercles de castanyer que feren venir de Montpesler a ops dels celers del Senyor Rey qui costaren ab nòlit e ab messions XXV lliures VIII sous XI de les quals abatem per VI somades que hom ne consentí a diverses persones VII lliures XIII sous; E axí romanen XIII somades, les quals entraren en lo celler de la Ciutat e d'Inqua e de Montuïri que valen. Metem a raó de XXV sous VI diners la somada 17 l. 15 s. 11

ARM, RP 3.044, 49v.

CELLER D'ALCÚDIA

XXVI

1309 *Dijous a VIII d'octubre, costà portar fusta a la obra del celer de Alcúdia* 2 l. 14 s. 1

ARM, RP 3.392, 5.

XXVII

1318 *Item pagaren per diverses obres e messions que foren fetes en lo celer d'Alcúdia, so és, de I cub que vench de Rosseló de que hom hi feu de nou, e per congrenys que hom hi feu e en jornals de maestres que feeren les dites obres e per sercols e per vimens a ops de les botes, segons que'l dit Berenguer Jener ne reté compte* 41 l. 5 s. 10 d.

ARM, RP 3.038, 50v.

XXVIII

1321 *Al ceyler de Alcúdia*

Obres començades el 30 de setembre, que duraren vuit dies. Hi treballaren:

Berenguer Jener	(3 s. 6 d. jornal)	2 jorns
P. Gorc	(2 s. 4 d.)	8 jorns
P. Organyà	(2 s. 4 d.)	8 jorns
Fr. Solanes	(2 s. 4 d.)	8 jorns
messions		
Suma total		8 l. 15 s. 8 d.

ARM, RP 3.398 i RP 3.399. 79.

XXIX

1330 *Ceyler d'Alcúdia*

...en III cups que hom cimentà tots e per cimentar XXIII botes e en compra de I bota que hom comprà dels hereus d'en Parets, e per I pou que hom feu fer en lo pati del dit ceyler e en II finestres que hom feu fer al dit ceyler; so és I^a a cada cap del dit ceyler

62 l. 17 s. 11

ARM, RP 3.043, 47v.

CELLER DE LLUCMAJOR

XXX

1323 *Celer de Luchmajor*

Item en adobar les botes del ceyler

2 s.

ARM, RP 3.400, 56.

XXXI

1328 *Item pagaren per VI bótes de mena que foren comprades a ops del ceyler de Luchmaior*

1 l. 16 s.

ARM, RP 3.042, 47v.

ADDENDA

1334 *Moneda pagada e despesa per los dists procuradors en lo dit any per diverses obres fetes de manament del Senyor Rey axí dins Ciutat con defora, segons que a avayl per partides és contengut:*

<i>ceyler de Ciutat</i>	<i>en compra de taules e de sèrcols e per una bota que feu Ponç Mir salari pagat a Bng. Orpí boter</i>	27 l. 13 s. 11 d.
<i>ceyler de Sisneu</i>	<i>en compra de sèrcols, costers, taules e jornals de maestres</i>	42 l. 8 d.
<i>ceyler de Muntueri</i>	<i>adobar bótes</i>	11 l. 9 s. 9 d.
<i>ceyler d'Inqua</i>	<i>adobar cups e bótes, III tirants segons albarà de Berenguer Orpí</i>	73 l. 12 s. 8 d.
<i>ceyler de Alcúdia</i>	<i>adobar bótes</i>	12 l. 18 s. 3 d.
<i>ceyler de Manacor</i>	<i>adobar bótes ... Bng. Orpí</i>	11 l. 16 s. 2 d.
<i>ceyler de Luchmajor</i>	<i>compra de VII bótes a Matheu Venrell ab lo port</i>	3 l. 12 s.

ARM, RP 3.046, 49-49v.

1342 Moneda pagada e despesa per los dists procuradors en lo dit any en diverses obres axí dins Ciutat con de fora, axí con davayl per capítols és contengut:

Pagarem en la messió la qual feren en lo dit any en la obra del ceyley de la Ciutat, so és a saber; en adob e recorer les taulades del dit ceyley a mestres, a manobres, caus e teulas, e en la messió la qual fem en la vaxela, so és a saber; en simentar II cups e IIII congrents qu'y fem nous e fons nous e en altre cup fem I congreny nou, e per C VII lliures de claus qui entraren en los dits congreny e sercols a les botes, e simentar axí com assó largament apar en partides e perticularment en lo libre de les dades dels dits procuradors en cartes XLVII, en la qual messió lo senyor Bisbe de Malorches e lo Capítol pagaren per so com se empraren del dit seyler en lo dia XXV lliures, les quals matem en rebuda extraordinària en cartes XXXX d'aquest libre 76 l. 2 s. 9 d.

Item pagaren los dits procuradors en la messió la qual feren en lo dit any en lo sayler de Montueri axí con apar el dit libre de dades en carta XL VIII 1 l. 15 s. 10 d.

Item en la messió la qual feren en lo dit any en lo seyler de Porreres so és a saber que fem simentar lo cup maior e fen-si I congreny nou e II doges noves e II cayrats a fons e mans de mestres axí con apar el dit libre de dades en cartes XLVIII 17 l. 1 s. 4 d.

Item... al seyler d'Alcúdia... 11 l. 8 s. 6 d.

Item en la messió ... en lo seyler d'Incha ... 4 l. 11 s. 4 d.

Item en la messió ... en lo seyler de Manachor ... 14 l. 16 s. 11 d.

Item en la messió ... en lo seyler de Sineu ... 31 l. 9 s. 2 d.

Item pagarem an P. Jordi barque per nòlit de (blanc) peses de congreny los quals aporta de Manachor a la Ciutat, a ops del seyler de la Ciutat a fer congreny als cups axí com apar el libre de dades M CCC XL en cartes XXXX VIII 12 l.

ARM, RP 3.052, 45v-46.

DESPESES D'EN MICHEL ROTLAN E PERE FIGUERA

1311

Item costà la messió que feu en Michel Rotlan ... e lo corredor com anaren a Sóler e a Binisalem e Inca e Sineu e Manacor e Felenig e Porreres e Muntuirí per la renda del vi a vendre, ab loguer de bèsties e de civada e estar hi VIII dies 3 l. 2 s. 10 d.

Item costà la messió que feu en Michel Rotlan com anà per la yla per demanar los diners de les rendes e per partir l'alqueria de les Monges e per stablir so que romanía a establir de so d'en Jacme Sent Martí, ab loguer de bèsties 4 l. 3 d.

Item costaren la messió que feu en Michel Rotlan com anà a Bunyola per lo censal a regonexer e per fer lo levar 6 s.

Item costà la messió que feu en Michel Rotlan com anà defora la Ciutat per vendre les rendes d'Alcúdia e Artà e de Sineu e d'altres locs, e estech hi VIII dies, ab loguer de bèsties de companyes lurs e d'altres messions 4 l. 8 s. 1 d.

Item costà la messió que feu en Miquel Rotlan com anà vendre les rendes d'Incha e d'Alcúdia ab loguer de bèsties 1 l. 5 s. 6 d.

.....

A Bunyola (el dret del vi del dit lloc) 8 s.

A Pere Figuera com anà a Porreres per establir la alqueria de les Monges 1 l. 5 s.

ARM, RP 1.865, 176-176v.

XXXII

LA VENDA DELS DELMES PER LA PROCURACIÓ REIAL

MESSIONS DE LA PROCURACIÓ REIAL (1323)

Primerament pagà en Bernat Bugatell notari, lochtinent del honrat en Francesch Gilabert procurador; an Moxí juheu, mestre de llibres, so és per X mans de paper de forma reyal per fer IIII llibres obs de la procuració, so és,

II de reebudes e II de dades obs de la procuració e del dit procurador per l'any present, que costà a raó de IIII sous III diners per cascuna mà, ab XII sous quels dits llibres costaren de fahedures; munta per tot en compta del dit procurador en cartes XXXVIII dues lliures quatorze sous sis 2 l. 14 s. 6d.

Item pagà lo dit lochtinent de procurador an Bernat Sala que tramés ab letres a tots los batles de la illa que fessen cridar que tot hom qui volgués comprar los delmas del bestiar del any present que fossen a dia cert en la Ciutat on sa vendrien al encant sagona que's acostumat al més donant e són en compta del dit procurador en cartes XXXVIII una lliura dos sous e sis diners 1 l. 2 s. 7 d.

Item pagà lo dit lochtinent an P. Sa Vila que tramés al batle de Andraig ab una letra per affers de la cort 6 s.

Item pagà que li costaren X mans de paper comun d'en Nicholau Nogrell speciayre obs de la procuració a raó de I lliura XV sous la rayma, munta 17 s. 6 d.

Item costà I lliura de cera vermella gomada d'en Berenguer d'es Camps obs de la procuració que costà 6 s. 6 d.

Item pagà an Jacme de la Sala que tramés ab letres a tots los batles de la illa fora la Ciutat que fessen cridar que tothom qui volgués comprar dels delmas dels blats de la illa del any present que fossen a dia cert a Sineu on sa vendrien al encant al més donant sagona és acostumat 1 l. 2 s. 6 d.

Item met en dada lo dit lochtinent del procurador reyal les quals despés en I viatge que feu l'any present quant anà a Sineu en lo mes de maig per vendra los delmes dels blats de tota la illa e pertent del dit loch anà a Incha per specials afers de la procuració, la qual missió en compta del dit procurador en cartes XXXVIII nou lliures dihuit sous set diners 9 l. 18 s. 7 d.

Item pagà an P. de la Sala que tramés a tots los batles de la illa fora de la Ciutat que fessen cridar que tot hom qui volgués comprar dels delmas del vi de la illa que fossen a Incha lo jorn de Sent Berthomeu on sa vendrien al encant al mes donant sagona que és acostumat 1 l. 2 s. 6 d.

Item met en dada que costà la missió que feu en I viatge l'any present quant anà a Incha per vendra los delmas del vi de la illa, ab loguer de bísties e altres messions necessàries axí com appar per I compta ordonat per menut de la dita missió que munta per tot 6 l. 12 s.

Item que pagà an Berenguer des Camps speciayre per mitia rayma de paper de forma comuna obs de la procuració reyal a raó de I lliura X sous la rayma 15 s.

Item li pagà per mitja lliura de cera vermella gomada obs de la procuració 7 s. 7 d.

Item pagà an P. de la Sala que tramés ab letra als batles de la part del Rayguer que fessen cridar publicament que tothom qui volgués comprar los delmes del oli del any present que fossem lo jorn de Sent Matheu a Bunyola on sa vendrien al encant al més donant sagona que's acostumat 12 s. 6 d.

Item met en dada que despés en I viatge que feu quant anà a Bunyolla l'any present per vendra los delmes del oli de la illa la qual meció munta per tota b loguers de bísties 2 l. 14 s. 6 d.

ARM, RP 3.400, 48-49v.

XXXIII

1321 (Despeses en menjar i lloguer de cavalcadures fetes pels procuradors reials a la sortida de la Ciutat per vendre i cobrar les rendes)

Aquesta és la messió que en Michel Rotlan feu com anà defora per vendre les rendes, segons que a aval se conten:

Primerament dicmenge, a XV de febrer a Coanegre, vin 1 s.

Item pan entre dinar e sopar 2 s. 6 d.

Item vin a sopar lo dit jorn 8 d.

Item carn salada 6 d.

Item I cabrit 4 s. 6 d.

Item civada a les bésties 2 s.

Diluns après a Coanegre, pan a dinar 1 s. 6 d.

<i>Item vin a dinar</i>	8 d.
<i>Item I perel de galines</i>	4 s.
<i>Item pan a sopar a Robines</i>	1 s. 3 d.
<i>Item vin a sopar</i>	7 d.
<i>Dimars après a Robines, pan a dinar</i>	1 s. 3 d.

.....

<i>Dimecres après a Incha, coatà carn</i>	
<i>Diyouys après a Incha carn</i>	
<i>Divenres a Alcúdia a dinar peix</i>	3 s.
<i>Dissapte après a Alcúdia carn</i>	
<i>Dicmenge après a Huyalfàs carn</i>	
<i>Diluns après a Sisneu peix</i>	2 s. 6 d.
<i>Dimars après a Muntueri carn</i>	4 s.

ARM, RP 3.398, P. S.

1318 (Forn de Sineu)

Item pagaren an Bernat Argimon forner per alcunes obres que feu en lo forn de Sisneu, segons que per menut ne compta

1 l. 15 s. 11 d.

ARM, RP 3.038, 51.

VII

Dades de compres fetes ops del Senyor Rey

Dimecres a XIX d'agost pagam an Guillem de Buadela, Batle de Malorques, les quals li feem dar a la taula d'en Pere Reveyl e d'en Guillem Trobat e foren per la compra que feeren d'en Bernat Matheu de la meytat dels forns de Sisneu, e les quals lo dit Batle deu departir per los creadors del dit Bernat Matheu

800 l.

ARM, RP 3.398, 48 i RP 3.399, 48.

VIII

Dons fets de manament del Senyor Rey

Item donam de manament del dit Senyor Rey, fet a nos per letre sua, an Bernat Matheu de Sisneu les quals li mana relaxar de gràcia del preu del luyisme de la venda del forn de Sisneu

25 l.

ARM, RP 3.398, 37.

XI

A la obra del forn de Sisneu (forn menor)

...an Jacme Thomàs ... en fer la lar de nou e de portar de Montueri estró a Sisneu e ab so que costà la dita lar de taylar

8 l. 2 s.

ARM RP 3399 bis, f. 57v

1328-29 (Forns de Sineu)

Item pagaren per alcunes obres que foren fetes en les lars adobar e tornar de nou en los forns de Sisneu, ab I portxe que hi fo fet de nou, segons que en Jacme Thomàs que fo obrer ho mostre prestat ab X lliures que en Jacme de Lilet pagà en les lurs a taylar

46 l. 14 s. 2 d.

ARM, RP 3.042, 47v.

Rendes del dret del vi a l'illa de Mallorca (1)

DRET DEL VI	1316	1325	1331	1335	1340	1341
Pla de la Ciutat						
Gastó de Bearn	s/d	10 — —	27 — —	25 10 —	inclòs	inclòs
Bng. Sta. Eugènia	1 — —	2 — —	6 — —	9 10 —	inclòs	inclòs
Porció Reial	328 — —	278 — —	417 — —	39 — —	470 — —	540 — —
Porció reial						
Alcúdia	122 — —	100 — —	120 5 —	114 — —	132 — —	142 — —
Artà	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d
Bunyola	19 — —	18 — —	12 10 —	18 — —	15 — —	14 — —
Campos *	4 — —	3 1 — *	3 — — *	3 18 —	3 — —	4 — —
Felanitx	5 — —	6 10 —	9 1 —	11 1 —	16 5 —	13 — —
Inca	250 — —	222 — —	250 — —	306 3 3	373 — —	360 — —
Llucmajor	6 — —	11 17 —	12 — —	18 — —	16 — —	17 5 —
Manacor i Bellver	29 15 —	41 15 —	33 — —	36 10 —	61 — —	25 — —
Montuiri	25 4 —	45 10 —	35 — —	50 5 —	33 — —	20 11 —
Petra	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d
Porreres	32 — —	34 — —	37 — —	19 — —	32 — —	36 10 —
Santanyí	s/d	s/d	s/d	s/d*	2 — —	s/d
St. Joan de Sineu	92 — —	123 — —	78 10 —	80 10 —	121 — —	100 — —
Sta. Maria del Camí	14 10 —	16 10 —	19 10 —	21 5 —	14 6 —	10 — —
Valldemossa	41 10 —	31 — —	39 — —	52 5 —	41 — —	41 10 —
P. Gastó de Bearn						
Alaró	9 11 —	12 — —	11 5 —	20 — —	9 — —	11 — —
Robines	20 — —	27 5 —	28 — —	45 — —	39 — —	66 — —
Sencelles	10 — —	8 10 —	5 5 —	12 10 —	11 5 —	9 10 —
Sóller	30 10 —	40 5 —	25 12 —	34 — —	40 — —	47 — —
Bisbe de Mallorca						
Andratx						
Calvià	s/d	7 10 —	9 5 —	s/d	11 5 —	13 10 —
Puigpunyent						
Esporles	s/d	13 — —	25 — —	s/d	15 10 —	16 — —
Marratxí	s/d	1 10 —	1 15 —	s/d	3 — —	5 10 —
Biniaraix	s/d	2 — —	1 12 —	s/d	1 10 —	s/d

* Inclou les rendes del vi de Santanyí. (1) Les tres columnes corresponen a lliures, sous i diners.

DESPESES DE LA PROCURACIÓ REIAL EN OBRES ALS CELLERS																		
	1309	1313	1316	1318	1319	1320	1321	1322	1323	1327	1328	1330	1331	1334	1336	1337	1338	1340
Ciutat		58		54		20				50			17	27	23	56		76
Inca	140		45	42	91	18	76	106			33	47		73	39			
Pollença																		
Alcúdia				41	39							62	61		16			
Sineu			21		21									42			90	31
Porreres	56		264						31									17
Manacor				21														
Llucmajor																		
Montuïri		57																
Petra																		

Quantitats invertides en la reparació o construcció dels cellers de Ciutat i de les viles foranes.
A la taula tan sols figuren les quantitats superiors a 15 lliures.

Suma de les quantitats totals invertides en la construcció o reparació dels cellers, en els anys en què la informació és completa:

1309	220 l.	10 s.		aprox.
1316	350 l.			aprox.
1319	165 l.	10 s.	1 d.	
1320	55 l.			aprox.
1321	94 l.	10 s.		
1322	159 l.	6 s.		
1331	107 l.	15 s.		
1334	183 l.	13 s.		
1335	109 l.	1 s.	5 d.	
1336	105 l.	1 s.	2 d.	
1337	95 l.	10 s.		
1338	348 l.	10 s.		
1339	51 l.	14 s.	4 d.	
1340	157 l.	2 s.		

El cadiram de Sant Francesc de Palma-Porreres, una obra mallorquina de Macià Bonafè

LAURA LÓPEZ I IBORRA

Hi ha molts personatges que resten amagats rere l'ombra que projecten els grans artistes. Contemporanis seus, s'hi relacionen, comparteixen entorns i tasques, signen contractes paral·lels... i fins i tot arriben a gaudir d'un reconeixement social similar. Però el pas del temps els ha deixat en un segon terme, perquè la seva activitat no va ser reconeguda com a fonamental en el moment de sistematitzar l'estudi de les arts o perquè les seves obres, pel fet de ser poc conegudes, no han captivat el gran públic. És el cas de Macià Bonafè, un entallador i imaginaire avui pràcticament ignorat, que va ser, a mitjan segle XV, un dels principals tallistes de cadires de cors de la Corona d'Aragó. L'activitat documentada en diversos temples del Principat i de Mallorca avala la seva qualitat i justifica el prestigi que guanyà en vida; tanmateix, la pèrdua de la major part de les peces que sortiren del seu taller l'ha relegat a l'oblit dins la història de l'art català.

El propòsit d'aquesta aportació és donar a conèixer les característiques més destacades del cadiram¹ gòtic compartit per les esglésies de Sant Francesc de Palma i de Nostra Senyora de la Consolació de Porreres, i contextualitzar aquest destacat conjunt dins la totalitat de la producció del seu artífex, el mestre Bonafè. Per comprendre millor el valor d'aquesta obra, cal tenir en compte que els dos únics treballs actualment conservats del tallista² són el cor baix de la seu de Barcelona i aquesta obra mallorquina, repartida des del segle XVIII entre el convent de Sant Francesc de Palma, la seva primera ubicació, i la parròquia porrerenca. A més, es tracta de l'únic exemple de cadirat medieval que resta a l'illa, deixant de banda el de la catedral, construït per Antoni Campredon entre 1331 i 1339 i remodelat en diverses ocasions,³ ja que el del convent de Sant Domènec, del darrer quart del XIV,⁴ va desaparèixer i tampoc no ens queda constància documental del que hi havia hagut a l'església de Santa Eulàlia.⁵

¹ El *Diccionari català-valencià-balear*, d'ALCOVER i MOLL, recull els termes *cadiram* i *cadirat* com a sinònims. Tot tenint en compte l'ús freqüent de *cadiram* en mallorquí, ens hem permès alternar ambdues paraules, reservant la primera per referir-nos al conjunt de Sant Francesc-Porreres.

² En el Museu Episcopal de Vic s'exposa una cadira provinent del cor baix de la Seu osonenca. Aquest seient (MEV 10664), i potser un relleu de sant Antoni Abat pertanyent al fons del museu (MEV 3430) són les úniques peces que resten del conjunt elaborat per Bonafè entre 1440 i 1447. Es conserven fotografies d'altres seients d'aquest cor, anteriors al 1936, així com del cadirat de l'església de Santa Maria de Vilafranca, desaparegut el 1934.

³ El cor original era del XIV (Campredon, 1331-1339) i es trobava dividit entre el presbiteri i la nau major; la caiguda d'un dels arcs de la nau central, en 1490, esclafà part del cadirat, que es va refer durant el segle XVI aprofitant part de l'anterior (Bartomeu Pol, 1510-1520; Dubois i Fillau, 1514-1519; Juan de Salas, 1526-1536). Hi va haver noves reformes en el XVIII i a principi del XX, amb la reestructuració d'Antoni Gaudí. LLOMPART, G.; MATEO, I.; PALOU, J.M.: «El cor», a PASCUAL, A. (coord.): *La Seu de Mallorca*, Palma, 1995, pàg. 107-121.

⁴ Es va iniciar el 1376 i continuava el 1387, quan Pere Saforteza aportà 500 lliures mallorquines per a la construcció. LLOMPART, G.: «Miscelánea de arquitectura y plástica sacra mallorquina (siglos XIII-XIV)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XLVI, 1973 [83-114], pàg. 91.

⁵ PICORNELL, J.: «Traslado del coro-Santa Eulalia», *BSAL*, 21, Palma, 1926-27, pàg. 233-236. L'autor esmenta la determinació de traslladar el cor de la nau a l'absis, darrere de l'altar major, l'any 1741. En aquell moment es fa referència a l'antiguitat del conjunt («essent així que passen de 500 anys que el Chor está davant lo Altar»). Sembla que el 1742 ja s'havia desmuntat l'estructura («havent desfet lo chor antich de dita Ig^a ha pretès fer altre Chor nou darrere l'altar major»). La peça havia de ser anterior al 1480, any en què es va plantejar la possibilitat de tallar un cor nou. La manca de fons no ho va permetre. LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, pàg. 91.

L'any 1447, Bonafè acordà amb els franciscans de Ciutat de Mallorca la construcció d'un conjunt de 66 setials per al seu temple. Gràcies al pare Gabriel Llompart, que en un article del 1973 publicà per primer cop el contracte, coneixem quines van ser les condicions econòmiques i laborals que va haver de complir el mestre. Els orígens del conjunt, doncs, ens són coneguts; per contra, encara no estan prou aclarides les circumstàncies que, entre principi del segle XVII i mitjan XVIII, propiciaren el desmembrament del cadiram, el trasllat d'una part dels seients a Porreres i la instal·lació en el cor alt de la parròquia. De l'encàrrec original han pervingut 54 cadires: 22 a Porreres i 32 en el cor alt del presbiteri dels framenors. El nombre total de setials s'ha reduït en 12 peces; sembla que una ja es va malmetre abans de la primera divisió del cor, el 1611,⁶ i la resta potser van ser rebutjades arran d'una segona remodelació del conjunt de Palma. L'estat de conservació del cadiram no és òptim: 6 dels seients han estat restaurats i han perdut la decoració original; d'altres han sofert els estralls del temps, de l'ús i dels corcs, que han fet desaparèixer alguns elements dels medallons dels braços. De tota manera, la major part de les talles mostren encara la seva alta qualitat i delicada bellesa.

Macià Bonafè, tallista

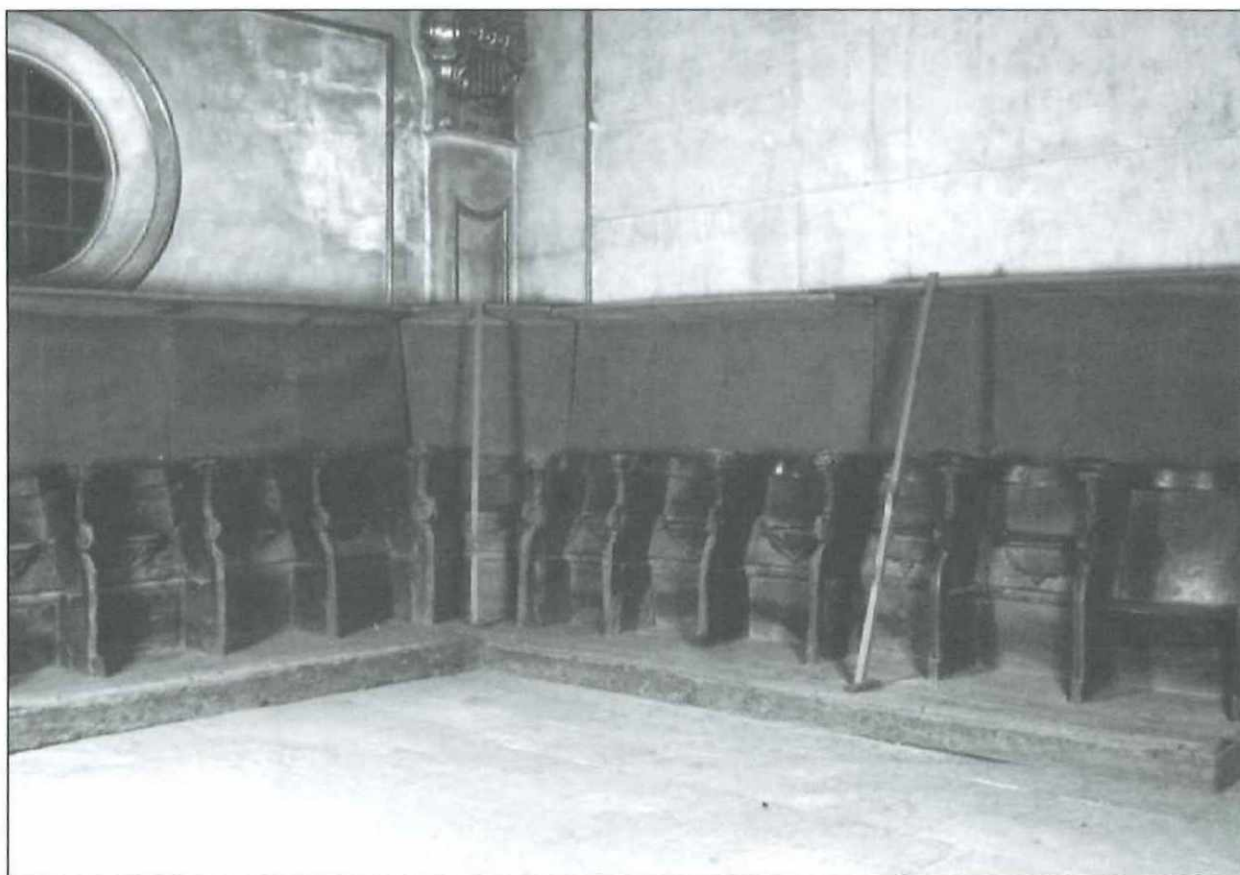
El document que aportà Llompart va permetre afegir una realització fonamental al catàleg de mestre Macià i, a la vegada, va demostrar el lligam entre contracte i peça, bàsic per conèixer millor qualsevol obra conservada. Pel que fa a la producció de Bonafè, fins aleshores, aquesta possibilitat de relació només es donava en el cor baix o dels beneficiats de la catedral de Barcelona. Aquest és el seu conjunt més estudiat, tant per la importància⁷ com per les facilitats derivades de la conservació d'una sèrie de documents relatius al cadirat: la convocatòria del concurs per part del Capítol, en el qual Bonafè va superar el treball de l'aleshores mestre escultor de la Seu, Joan Claperós; el contracte i el *Llibre de l'obra*, on es troben moltes anotacions econòmiques pertanyents a la major part del període de construcció.

Els cors de Mallorca i Barcelona ens permeten traçar una mena d'arc cronològic (1447-1464) dins del qual se situen alguns dels treballs més destacats del tallista, que hem de considerar de maduresa, ja que la seva producció s'inicià almenys quinze anys abans. La primera peça documentada de mestre Macià resulta sorprenent per la seva importància, impròpia d'un artista novell: el conjunt coral del temple de Santa Maria del Mar de Barcelona (1434). Probablement alhora se li va encarregar l'estructura del retaule de l'altar major de la mateixa església, pintat per Bernat Martorell i finalitzat el 1449.⁸ La rellevància de les comandes ens ha fet pensar que aques-

⁶ *Ibidem*, pàg. 92, comenta que en el moment del repartiment 41 cadires resten a Palma i 24 van a Porreres. És possible que el trasllat del cor a la zona alta de l'absis estigués directament relacionat amb les disposicions del concili de Trento que propiciaven el recolliment per a la pregària.

⁷ La doctora M. Rosa Terés i Tomàs és qui ha publicat diversos treballs sobre aquest conjunt partint de la figura de Pere Ça Anglada, tallista de la primera campanya del cor (1394-1399) i figura rellevant per a la introducció del corrent internacional en la Corona d'Aragó a final del XIV. Vegeu TERÉS I TOMÀS, M. R.: «Pere Ça Anglada, maestro del coro de la catedral de Barcelona: aspectos documentales y formales», *D'Art*, 5, 1979, pàg. 51-59; *Pere Ça Anglada. Introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana*, Barcelona, 1987; «Els cadirats de cor, una crònica d'època. El cor de la catedral de Barcelona», *Lambard*, VII, 1993-94, pàg. 219-137. Les seves anàlisis es complementen amb les que estudien les posteriors etapes de construcció del cadirat, com són les de JARDÍ ANGUERA, Montserrat: «Miquel Lluc i la seva intervenció al cor de la catedral de Barcelona: noves aportacions», *Butlletí MNAC*, 6, 2002, pàg. 47-54; CARBONELL I BUADES, Marià: «Bartolomé Ordóñez i el cor de la Catedral de Barcelona», *Locus Amoenus*, 5, 2000-2001, pàg. 117-147, i BOSCH I VALLBONA, J.: «Pedro Vilar, Claudi Perret, Gaspar Bruel i el rerecor de la catedral de Barcelona», *Locus Amoenus*, 5, 2000-2001, pàg. 149-177.

⁸ Per al cor i el retaule de Santa Maria del Mar és fonamental l'obra de BASSEGODA I AMIGÓ, Bonaventura: *Santa Maria de la Mar*, 2 volums, Barcelona, 1925-1927. Específicament per al retaule, RUIZ I QUESADA, F.: «Una reflexió a l'entorn del taller de Bernat Martorell a partir de l'observació de certes dissemblances presents a la seva obra», *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona 1998, pàg. 431-440; «L'evolució del retaule», *L'art gòtic a Catalunya, Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, [218-221], pàg. 220-221.

Estat actual del cor de Porreres

Misericòrdia

tes dues obres no van ser, de cap manera, els seus primers fruits professionals. Ens movem dins del terreny de les hipòtesis, ja que no ha aparegut cap referència que relacioni Bonafè amb els diferents tallers d'escultura que treballaven a Barcelona a final del primer quart del xv. Suposem que la catedral, encara en ple procés de construcció durant el mestratge de Bartomeu Gual (1413-1441), va poder ser la primera escola del jove Macià. Allà hi treballaren, en diferents moments, artistes com Pere Oller, Antoni Canet, Antoni Calperós o Llorenç Reixac; precisament aquest darrer va ser el seu antecessor en els treballs al temple del barri de la Ribera.⁹

A continuació, abans del seu compromís amb Sant Francesc de Palma, Bonafè es desplaçà al Bages, per entallar el cor de Santa Maria de l'Aurora de Manresa, de cinquanta cadires, documentat entre 1438 i 1442,¹⁰ i a Osona, on treballà a la seu de Vic fent els noranta seients del cadirat, la trona i el lligender (1440-1447).¹¹ Sembla que, com ja havia passat amb aquests dos conjunts, mestre Macià va haver de simultaniejar també les tasques a Mallorca amb d'altres a Vilafranca, ja que els franciscans (abans del 1451) i la parroquial de Santa Maria (1451) de la ciutat del Penedès li encarregaren sengles cadirats, avui malauradament desapareguts.¹²

El tallista va tornar a Barcelona, on contractà la fusteria de tres retaules: el de la confraria dels blanquers per al convent de Sant Agustí, el 1452;¹³ el de la capella de la Llotja, el 1455,¹⁴ i el de la capella dels freners de la catedral, el 1457.¹⁵ Aquestes comandes no l'impediren treballar durant els mateixos anys en tres cors: la remodelació del cadirat del convent de Sant Agustí, en 1452;¹⁶ el treball d'ampliació del conjunt de la seu, entre 1456 i 1464, i el projecte del de la cartoixa de Montalegre, al Maresme, contractat en 1464.¹⁷ Resten encara una sèrie d'obres atribuïdes tradicionalment al mestre sense un suport documental, com són el cadirat de l'església de

⁹ El capítol va contractar el cor del temple amb Llorenç Reixac i Francesc Janer el 1424. L'any 1431, Janer havia mort i el cadirat restava inacabat. No hi ha constància de la continuació de les obres fins a la primera època de rebuda signada per Bonafè el 12 d'agost de 1434.

¹⁰ El conjunt va ser finalitzat pel mestre andalús Alonso de Baena a final del xv. Un incendi, l'any 1714, el va consumir completament. GASOL, J. M.: *La Seu de Manresa*, Manresa, 1978, pàg. 110-115.

¹¹ El conjunt de Bonafè fou reemplaçat pel cadirat neoclàssic d'Agustí Gaig el 1802, que hi incorporà alguns dels seients anteriors. Aquest segon cor va ser destruït el 1936. La cadira conservada en el MEV, així com el conjunt de fotografies anteriors a la Guerra Civil, ens permeten conèixer alguns dels seus trets iconogràfics i estilístics més destacats. El treball de Bonafè a Vic ha estat analitzat puntualment per BRACONS I CLAPÉS, Josep: «L'escultura gòtica a Osona», *Ausa*, vol. 9, núm. 98, 1980-81, pàg. 260-302; *Catàleg d'escultura gòtica al Museu Episcopal de Vic*, Vic, 1983.

¹² MIRET I NIN, M. Montserrat: *La basílica de Santa Maria. Vilafranca del Penedès*, Vilafranca, 1987, pàg. 19, 46-47 i 209-210. Afortunadament, ens resten testimonis fotogràfics dels medallons i d'alguns trams del cadirat de Santa Maria. Pel que respecta al cadirat dels franciscans, l'única referència és la que es fa en el contracte del conjunt de la parroquial vilafranquina, on consta la necessitat d'igualar o superar el treball que el mestre havia realitzat per als framenors. MADURELL I MARIMON, Josep M.: «El arte en la comarca alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona. Arte Antiguo*, vol. III-4, oct. 1945, pàg. 11, 103-104 i 201, aporta l'inici d'un document del 1458, en el qual es contracta Bartomeu Cervera, autor del cor de l'església dels dominicans de la Seu d'Urgell, per realitzar algunes tasques en l'església dels franciscans de Vilafranca, encara que no especifica quines. Això ha pogut fer pensar que fos Cervera l'autor del cor, tot i que no n'hi ha cap certesa documental.

¹³ DURAN I SANPERE, Agustí: «Lluís Dalmau i Jaume Huguet», *Barcelona i la seva història*, vol. III, Barcelona, 1975, pàg. 135-179.

¹⁴ TORRAS I TILLÓ, S.: *Mare Aureum. Artistes i artesans de la Llotja de Mar de Barcelona a l'època del Renaixement*, Barcelona, 2002, pàg. 128.

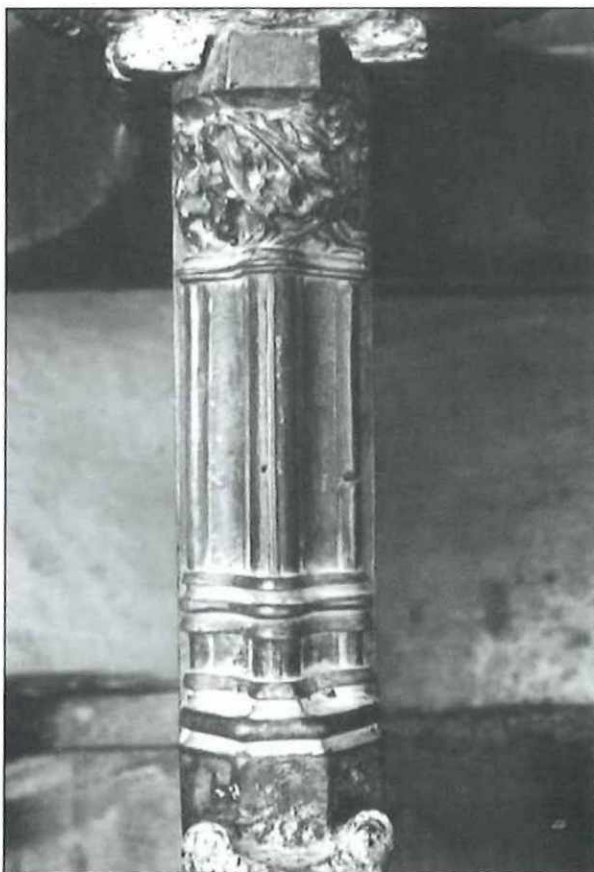
¹⁵ DURAN I SANPERE, A.: «Lluís Dalmau...», *op. cit.*, 162, pàg. 174-175.

¹⁶ MADURELL I MARIMON, Josep M.: «El arte en la comarca...», *op. cit.*, pàg. 306.

¹⁷ MADURELL I MARIMON, Josep M.: «Art antic a la cartoixa de Montalegre», *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català*, Poblet, 1972, pàg. 231-244.

Detall braçaleres

Detall de l'estructura de les cadires

Santa Maria del Pi de Barcelona,¹⁸ no conservat, o el retaule de Santa Maria de Ripoll.¹⁹ També n'hi ha d'altres atribuïbles al seu taller a partir de comparacions estilístiques: és el cas del cor dels frares del monestir de Santa Maria de Pedralbes,²⁰ no documentat, que presenta alguns rostres masculins molt similars als que trobem en els medallons del cor baix de la seu barcelonina.

La importància de les peces realitzades per Bonafè i la dels centres que varen sol·licitar la seva obra és significativa, alhora que evidencia la valoració professional que va tenir aquest imagnaire en el seu temps; tanmateix, aquesta rellevància no es veu reflectida en la història de l'escultura gòtica catalana. De fet, la figura de mestre Macià ha estat sempre citada de passada, sense establir-ne una cronologia completa;²¹ ha calgut una recerca bibliogràfica exhaustiva per poder aplegar totes les notícies disperses sobre el tallista i definir, de la manera més precisa possible, el corpus de la seva producció.

La trajectòria coneguda de Bonafè demostra una especialització en l'àmbit de la talla, ja que el mestre contractà de manera exclusiva mobiliari litúrgic durant més de trenta anys.²² Aquesta tipologia d'obres, cadirats i retaules no ha d'infravalorar-se respecte a les peces d'escultura de pedra, car la seva elaboració, a més de la delicadesa associada al material i als dissenys, comportava un treball complex i diversificat, que exigia l'organització en tallers i la confluència entre artistes i artesans de diversos oficis: escultors, dauradors, pintors, fusters, arquitectes, etc. Les tasques realitzades per Bonafè implicaren, doncs, una capacitat de proveïment, planificació i coordinació que va anar molt més enllà del treball de la fusta. Alhora, la categoria dels encàrrecs que rebé li va facilitar la relació amb destacades personalitats tant artístiques com religioses de l'època; fins i tot va convertir-se en home de confiança del cèlebre pintor Bernat Martorell,²³ amb qui compartí destacades obres; de l'abat de Ripoll, que li demanà fer de testimoni en el contracte amb Jaume Huguet per al retaule de l'altar major de Santa Maria,²⁴ o d'aquest mateix artista, amb el qual treballà en diverses ocasions i que probablement li reté homenatge fent seure la Mare de Déu del retaule de Vallmoll en un setial decorat amb els característics medallons que Bonafè esculpia. Totes aquestes notícies són una nova prova del reconeixement social i artístic que va tenir

¹⁸ El cor d'aquesta església propera a Santa Maria del Mar, no documentat però que probablement fou un encàrrec fet durant el rectorat de Felip de Malla (1407-1441), pot estar relacionat d'alguna manera amb Bonafè. Així ho creuen DURAN I SANPERE: «Lluís Dalmau...», *op. cit.*, pàg. 162 i GASOL: *La Seu... op. cit.*, pàg. 111.

¹⁹ LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, pàg. 93.

²⁰ ESCUDERO, A. i MAINAR, J.: *El moble català al monestir de Pedralbes*, Barcelona, 1976, pàg. 17.

²¹ Tan sols M. R. Terés va recollir en un article de 1986 una panoràmica força completa de la trajectòria de Bonafè, on es troben les fites més destacades de la seva producció: TERÉS, M. R.: «Macià Bonafè y el coro de la Catedral de Barcelona. Nuevas consideraciones en torno a su intervención», *Boletín del Instituto y Museo Camón Aznar XXIV*, 1986, pàg. 65-85. D'altres estudis que dediquen certa extensió a la figura de mestre Macià són els ja citats d'Agustí Duran i Sanpere i Josep M. Madurell i Marimon.

²² Com la majoria d'escultors i tallistes del moment, Bonafè havia de ser «pluridisciplinar»: treballava gairebé sempre la fusta, tot i que algunes referències a la seva obra fan pensar en elements de pedra (retaule de Sant Agustí). A vegades deixava el relleu i feia peces d'escultura exempta, com les que es trobaven al retaule de Santa Maria del Mar (la Mare de Déu, sant Andreu i sant Joan Evangelista) o en el dels freners del convent de Sant Agustí, que representa també la Mare de Déu. Vegeu RUIZ I QUESADA, F.: «Una reflexió...», *op. cit.*, pàg. 433-436; DURAN I SANPERE: «Lluís Dalmau...», *op. cit.*, pàg. 158-166.

²³ La vídua de Martorell trià Bonafè com a àrbitre en cas de desavinences amb el col·laborador del pintor, Miquel Nadal. DURAN I SANPERE: «Bernat Martorell», *Barcelona i la seva història*, vol. III, Barcelona, 1975, pàg. 109-110. Amb la mateixa funció apareix també en el document fra Genís Despuig, mestre de l'orde dels framenors de Barcelona, que contractaren Martorell per fer el retaule per a l'altar major de l'església del seu convent, finalitzat per Bernat Martorell II el 1465. Va intervenir Bonafè, relacionat amb ambdós personatges, en els treballs de fusteria de la peça? RUIZ I QUESADA: «Bernat Martorell», *L'art gòtic a Catalunya, Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, [228-246], pàg. 244.

²⁴ MADURELL I MARIMON: «El arte...», *op. cit.*, pàg. 307.

Decoració de les braçaleres superiors

Sant Pere i sant Pau

l'imaginaire a mitjan segle xv. No disposem de més referències de tipus personal sobre el mestre, tal com és habitual amb moltes figures del moment. Tan sols podem suggerir que el seu cognom potser indicaria un origen hebreu,²⁵ que en els contractes conservats sempre va ser citat com a ciutadà de Barcelona, que no pertangué a cap nissaga d'escultors i que va desaparèixer de la documentació a mitjan 1464. Per tant, haurem de deixar que les seves obres, i sobretot aquest cadiram mallorquí, ens parlin del seu artífex.

El cadiram del convent de Sant Francesc de Palma

El contracte entre Macià Bonafè i l'obrer de Sant Francesc, el mercader Rafael Vallmajor, fou signat el 13 d'octubre de 1447.²⁶ En analitzar les clàusules del document, constatem que el cadiram, de 66 seients, havia de seguir el model del de Santa Maria del Mar. La fusta i tots els altres materials necessaris els havia de proporcionar el tallista i s'inclouen en el sou que aquest cobraria. Contràriament al que és habitual en aquesta mena de capítols, no s'especifica la procedència dels materials, encara que la fusta no provindria de l'illa, ja que el text parla del nòlit de la fusta «obrada o per obrar»,²⁷ i estipula que anirà a càrrec de les dues parts contractants. Bonafè, a més de tallar les cadires, havia de fer les reparacions precises per instal·lar el cadiram i canviar de lloc una trona preexistent, que no ens ha arribat. Sembla com si el contracte fes referència també a un cor anterior que, d'alguna manera, es volia preservar («que lo dit Macià Bonafè haia e sia tengut de adobar lo cor deiús e de fer los tres sitis e hun mitga qui sall al cor demunt»). També s'hi estableix que el treball s'havia de concloure en el termini de dos anys i mig i que, durant aquest temps, els franciscans pagarien l'estada i manutenció a Ciutat de Mallorca de mestre Macià i dels seus dos ajudants, dels quals no hi consta el nom (potser perquè només es tractava de macips o aprenents). Això implica que els dos col·laboradors triats per ell provenien també de Barcelona, però no fa descartar que, a més, hi treballés algun artesà local: en el contracte apareixen com a testimonis dos fusters, «*Ludovicus de Lezda Regni Francie et Jacobus Bertrandi, fusterii, cives Maioricarum*», que potser estan implicats d'alguna manera en l'elaboració del cadiram. Dos *lapicidae* consten en la clàusula que indica el cobrament de les primeres cent lliures d'or per part de Bonafè: «*presentibus Iohanne Vilasclar et Bernardo Truyol, lapiscidibus Maioricarum*». Suposem que es tracta del mateix Joan Vilasclar, membre de la nissaga de picapedrers mallorquins, probablement germà de Guillem i de Cristòfol, que apareix documentat en 1457, any del seu contracte matrimonial, i en 1464, com a subministrador de pedra per al portal de Santa Caterina. En aquest darrer document trobem també una referència al *picapedres* Bernat Truyol, que ens fa pensar que habitualment treballaven en col·laboració.²⁸

Com és habitual —i una de les raons principals de la concòrdia— s'estipula que el pagament s'havia de fer de manera fraccionada: 100 florins per avançat, destinats a la compra de material, i 396 per les cadires, a raó de 6 florins cadascuna. Per tancar el pacte, Bonafè s'ha d'avenir a acceptar una rebaixa de 50 florins. L'import total es pagaria en tres terminis: el primer, de 100 florins, en instal·lar-se a l'illa; el segon, de 100 més, quan la meitat del cadiram estigués enllesti-

²⁵ CARRERAS I CANDI, F.: «Les obres de la catedral de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 7, 1913-14, pàg. 333; RÀFOLS, J.F.: *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*, vol. I, Barcelona, 1951, pàg. 135; MOLL, F. de B.: *Els llinatges catalans*, Palma, 1982, pàg. 280.

²⁶ La transcripció completa del document es troba a LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, pàg. 110-113, doc. XXVI. El pare Llompart, a més del seu article a *Analecta Sacra Tarraconensia*, estudia el cor de Sant Francesc de manera puntual dins LLABRÉS, J.; MURRAY, D., i PASCUAL, A.: *Conventos y monasterios de Mallorca. Historia, arte y cultura*, Palma, 1992, pàg. 54-55.

²⁷ LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, 112, doc. XXVI.

²⁸ Tots dos es comprometen a aportar 50 graons i 25 dotzenes de pedra de galga de Rafalbetx. El 27 de novembre, Joan Vilasclar rep de Guillem Llinàs, obrer de l'obra del mur, 53 lliures i 8 sous pels 88 graons i 24 dotzenes i 5 pedres lliurats. BARCELÓ CRESPI, Maria: «Notes sobre els Vilasclar, *picapedres*», BSAL, 49, 1993, [127-140], pàg. 138.

Santa Àgata i santa Cecília

Imatges bíbliques i de monarques

da, i el tercer, en acabar tota l'obra. Una clàusula previsor, habitual en aquests textos, queda registrada en el document: en cas de mort del tallista, el contracte especifica que els hereus tindran dret a cobrar tot allò que el fuster hagi gastat de més en materials, però que, per protegir els drets dels promotors, no podran percebre més diners si encara no han estat invertits, i fins i tot hauran de tornar una part dels florins si l'obra queda interrompuda.

Sembla, però, que aquests capítols tan detallats no es van complir en el seu termini, ja que, com fa constar Llompart,²⁹ l'època final de cobrament va ser signada per Bonafè amb data d'11 d'octubre de 1455, vuit anys després de la formalització de l'encàrrec. Aquest retard potser va ser ocasionat per l'incompliment del tallista o per una manca de fons dels promotors. La hipòtesi que Bonafè deixés l'obra inacabada durant una temporada no sembla viable, ja que el mestre tornà al Principat precisament contractat pels framenors de Vilafranca, potser per recomanació expressa del convent de Palma.³⁰ La dilació en el pagament, doncs, s'hauria de relacionar amb les fonts de finançament del cadiram: Llompart demostra³¹ amb un document que un membre de la comunitat, el germà Antoni Fuster, aportà per a l'obra del cor 200 lliures mallorquines rebudes per herència; de la mateixa manera, molts fidels potser varen fer donacions o almoines de certa importància, sobretot si tenim en compte la intensa relació que la noblesa mallorquina mantenia amb els convents de franciscans i dominicans. Per tant, els framenors disposaven de quantitats importants de diners per finançar les obres, però probablement no els arribaven de manera continuada.³²

El cor que Bonafè obra per a Sant Francesc manté la tipologia que és pròpia dels cadirats baixos³³ des dels seus inicis, en el segle XIV. Treballat íntegrament en fusta, presenta uns setials de dimensions regulars,³⁴ amb seients abatibles que duen incorporada una misericòrdia. El braçal, la zona superior dels respatlles, està corbat en la part exterior per permetre descansar els braços mentre hom roman dempeus; duu decoració amb garlandes de talla i s'uneix mitjançant uns feixos de columnetes amb els recolzamans inferiors. Aquestes peces circulars, similars a discos o medallons, estan esculpides per ambdues cares. Els muntants o panells de separació entre els seients, totalment llisos, no tenen la traceria calada que trobem, per exemple, en el cor de la catedral de Barcelona.

El més interessant del conjunt és, sens dubte, la decoració. Rafael Isasi³⁵ és el primer estudiós que fa una anàlisi —encara que apressada— de les escenes que decoren les cadires mallorquines de Bonafè. Parteix d'una llista basada en l'ordre dels seients, incloent-hi tant els de Sant

²⁹ LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, pàg. 113-14, doc. XXVI.

³⁰ En d'altres ocasions, Bonafè va haver de presentar requeriments per cobrar allò que li corresponia, malgrat haver complert les condicions de contracte; és el cas del retaule de Sant Agustí o dels deutes del capítol de Vic, pendents encara el 1454. MADURELL: «El arte...», *op. cit.*, pàg. 56, nota 138.

³¹ LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, pàg. 113-14, doc. XXVII.

³² Sembla que el contracte planteja i soluciona aquesta possibilitat: «E emperò si era cars que, per indisposició, lo dit convent no hagués axí prestament la dita quantitat, que no incorregués perill negú, ne dampnatge, car per spay de hun mes li serien dats los dits cent florins». *Ibidem*, pàg. 111, doc. XXVI. De tota manera, Llompart proposa com a causa del pagament ajornat el retard en l'acabament del conjunt. LLABRÉS; MURRAY, i PASCUAL: «Conventos y monasterios...», *op. cit.*, pàg. 54.

³³ La principal diferència entre els rengles de cadirat baixos i els típics cadirats alts espanyols, molt més elaborats, és el respall molt desenvolupat, el *dorsal*, de forma rectangular, que sol portar decoració tallada o pintada. En la part superior apareixen dossers o guardapols i pinacles que culminen l'ornamentació. CAMPOS, D.; GONZÁLEZ-VARAS, I., i TEJEIRA, PABLOS, M.D.: *El coro de la catedral de León. Arte, función y símbolo*, León, 2000, pàg. 85-86.

³⁴ 103'5 m. d'alçada, 57 cm. d'amplada de seient i 0'55 cm. de profunditat. Les misericòrdies s'aixequen a 0'64 cm. del terra. Les garlandes de la zona alta del respall fan 11 cm. d'amplada; les talles que les decoren ocupen uns 7 cm. d'alt. Els medallons fan 15'4 cm. de diàmetre.

³⁵ R. Isasi descriu el cor en les notes al peu de l'article que publica J. Oleza sobre el treball del donat R. Calafat. OLEZA, J. DE: «Llibre de Antiguitats de la Iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca», *BSAL*, 21, 1926-27, pàg. 307-309. Segueix també aquest tipus de descripció BARCELÓ I CRESPI, Maria: *L'església parroquial de Porreres (Notes històrico-artístiques)*, Palma, 1989, pàg. 42-43.

El sembrador

Detall dels rostres

Francesc com els de Porreres. Tan sols fa referència als medallons dels recolzamans: no esmenta les sanefes que ornem, només en la zona dels braços superiors, el fris del cadirat, alternant una decoració vegetal i animal que recorda la *marginalia* miniaturista. Les escenes d'aquesta zona són dinàmiques i variades; hi predominen els enfrontaments entre animals i les personificacions a l'estil faulistic. Hi veiem óssos i simis fent sonar instruments musicals, lleons enfrontats i bèsties diverses que s'encalquen, a més de diferents tipus de fulles entrelaçades.³⁶ Entre les garlandes dels braços i els recolzamans trobem unes columnetes triples, estilitzades, amb capitells vegetals de fulles amples, molt iguals entre si. Aquest tipus de separació frontal entre els setials és gairebé el mateix que trobem en els cadirats de la seu barcelonina i de Pedralbes.

Si establim una relació de temes per als 110 medallons conservats, veurem que el que hi predomina de manera aclaparadora és la temàtica religiosa, fet que converteix aquest conjunt en una excepció respecte a d'altres cadirats de la mateixa època. No sabem si Bonafè va seguir les directrius d'algun expert per tal de crear un cicle iconogràfic complet;³⁷ si va ser així, la idea ja provenia de Santa Maria del Mar, perquè els franciscans van precisar en el contracte que les cadires havien de seguir el model d'aquell primer conjunt del tallista. Una part important de les imatges pertany a l'àmbit cristològic; hi podem reconèixer cinc de les escenes del cicle dels goigs de la Mare de Déu: anunciació, naixement, epifania, resurrecció i pentecosta. Probablement s'han perdut les dues que manquen, l'ascensió i l'assumpció. També n'hi trobem d'altres de la infantesa de Crist, que amplien el repertori narratiu, com són la presentació al temple i la circumcisió, ambdues a Porreres i força malmeses.³⁸ La representació dels apòstols i dels evangelistes és gairebé completa; també hi ha una galeria hagiogràfica on trobem sants de devoció arrelada, reconeixibles pels seus atributs: santa Margalida, santa Cecília, santa Bàrbara, santa Àgata, sant Vicenç, Sant Cristòfol, sant Llorenç, sant Esteve... i d'altres, entre els quals trobem a faltar el sant titular del temple i de l'orde que encarrega el cor, sant Francesc. Les escenes bíbliques són nombroses, i no semblen seguir un cicle complet, almenys aquelles que ens han pervingut. Parteixen d'Adam i Eva expulsats del paradís; segueixen amb Noè i l'arca, escenes de la vida de Job i d'alguns profetes (Daniel a la fossa dels lleons), el rei David i altres representacions que resulten molt difícils d'interpretar, ja que són poc explícites o estan en mal estat de conservació.³⁹ Creiem que en aquest cas no es pot parlar, com en d'altres cors, d'una representació del «doble credo»,⁴⁰ encara que sí es plantegen alguns dels paral·lelismes tradicionals entre profetes i apòstols o entre personatges de l'Antic i del Nou Testament (el rei David com a prefiguració de Crist). En un altre grup molt heterogeni hem d'incloure les imatges d'alguns eclesiàstics de diferent rang, de quatre

³⁶ Uns guarniments fitomòrfics similars, però més reiteratius, són els que decoren les misericòrdies que Bonafè va tallar per al cor baix de la catedral de Barcelona. Per a l'anàlisi de tota aquesta simbologia animal i vegetal cal consultar l'obra magna de MATEO GÓMEZ, Isabel: *Temas profanos en la escultura gótica española. Las sillerías de coro*, Madrid, 1979.

³⁷ L'elecció d'un cicle d'imatges específic devia ser habitual en aquesta mena d'obres: és el cas de Gregori Genovart, que fou triat per especificar el programa iconogràfic que havia de seguir Joan de Salas en el cor de la catedral de Palma. AMORÓS, M., i CARRIÓ, G.: «El repertori iconogràfic i decoratiu de Joan de Salas al cor de la Seu de Mallorca», *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Al tombant de l'Edat Mitjana: tradició medieval i cultura humanista*, Palma, 2000, [129-154], pàg. 131.

³⁸ No es va entallar cap escena de la Passió i, probablement, cap de la vida adulta de Crist, a excepció de les incloses dintre dels goigs.

³⁹ No hem trobat alguna de les escenes descrites per Isasi (*Jonás saliendo de la boca de la ballena, una mujer que corta la cabeza a un rey (Judit), mono con un puchero sale fuego, un hombre sentado con un libro y un ramo con una paloma, David tocando en cítara*), encara que el nombre de medallons descrits correspon als conservats. En canvi, Isasi no cita el delicat sant Pere de Porreres.

⁴⁰ Ni per les dimensions del cadirat, ni per la ubicació, ni pel tipus de comitent, ni per cronologia, ja que el tema apareix en cadirats de Savoia a partir de la segona meitat del XV. CAMPOS; GONZÁLEZ-VARAS, i TEJEIRA PABLOS: *El coro de la catedral de León...*, *op. cit.*, pàg. 99-101.

Misericòrdia: escut dels Aguiló

Misericòrdia: escut dels Zaforteza

àngels i d'onze figures de monarques en situacions diverses, no identificables; aquesta gran quantitat de representacions reials resulta sorprenent, ja que no presenta equivalències amb d'altres cors.⁴¹ Juntament amb aquests personatges hem de col·locar la imatge del sembrador de Porreres, aïllada en aquest conjunt, però amb exemples similars en cadirats peninsulars.⁴² La figuració animal sembla haver-se concentrat en les garlandes: només hi ha un simi tocant el tambor en un dels medallons i un monstre híbrid, amb cap humà, en un altre, tots dos relacionables amb els vicis o el pecat. Un darrer grup de talles, constituït per 12 de les peces conservades a Porreres, ha estat refet en èpoques posteriors, i mostra només imatges vegetals⁴³ i geomètriques estereotipades.

Els trets d'estil que caracteritzen mestre Macià es fan ben palesos en les talles mallorquines: figures de cànon curt i arrodonit, bastant proporcionades, amb rostres delicats, fins i tot infantils; cabells i barbes que destaquen pel treball geometritzant i presenten blens gruixuts i arrinxolats; robes de plecs marcats i pesants, que sovint s'arrosseguen i es corben en els baixos, seguint la forma del medalló. En les escenes representades hi ha una manca de referents espacials: no trobem detalls de paisatge o mobiliari, ni tampoc elements naturals que les contextualitzin. L'anàlisi de les figures ens permet diferenciar diverses mans: Bonafè treballà, com a mínim, amb els dos ajudants anònims que dugué de Barcelona, evidentment més inexperts. Tanmateix, la qualitat del conjunt és força alta, superior fins i tot, pel que fa a la talla dels recolzamans, a la de cors com el de la seu de Tarragona o de Saragossa,⁴⁴ obra dels Gomar, nissaga de tallistes contemporanis del nostre artista i potser relacionats amb ell.⁴⁵ Com a peculiaritat destacada del cadirat de Sant Francesc hem de citar la repetició d'algunes escenes de manera pràcticament idèntica: trobem dues nativitats, dues epifanies i dues resurreccions amb lleugeres diferències d'estil, gairebé com si un deixeble hagués volgut seguir el model prèviament plantejat pel mestre.⁴⁶

⁴¹ Molts d'ells han de ser personatges bíblics, com David, Salomó o Saül, o bé profetes, però la manca d'atributs o context en aquestes representacions en fa molt difícil una identificació.

⁴² Podria pertànyer a un calendari agrícola; però, si fos així, en el cadirat hauríem de trobar altres escenes del mateix cicle: la sega, la verema, la matança del porc, la dona a la vora del foc... Resulta poc versemblant que s'hagin perdut totes. Per tant, aquest sembrador ha de tenir un altre significat.

⁴³ Una de les flors de dotze pètals que es repeteix diverses vegades sembla copiada d'un medalló original, corcat quasi del tot, que es conserva en una de les cadires de Porreres.

⁴⁴ Cal especificar que la nostra observació es refereix exclusivament al treball de talla dels medallons d'aquests conjunts i no a d'altres aspectes, com l'ornamentació de tot el cadirat alt de San Salvador de Saragossa, d'elaboració espectacular i alhora delicadíssima, sobretot pel que respecta als tres seients presidencials.

⁴⁵ Francesc i Antoni Gomar, germans, probablement originaris de Tarragona, van rebre comandes d'importància, a més dels dos cors esmentats: Francesc va entallar el guardapols del retaule de la Mare de Déu dels Consellers de Lluís Dalmau, encarregat pel Consell de Cent barceloní l'any 1443; en aquesta etapa, mentre tots dos germans residien a la ciutat comtal, van poder conèixer Bonafè. Entre 1444 i 1456, per encàrrec de l'arquebisbe de Saragossa Dalmau de Mur, treballaren en el cor de la catedral de San Salvador, i Francesc —o Francí, que és com l'anomenen en la documentació de Saragossa— esculpí en alabastre el basament i el banc del retaule del Palau Arquebisbal (1456). Antoni treballà a Nàpols, fent el cor de la capella del Castel Nuovo, a principi de la dècada de 1450. Posteriorment, en 1459, Francesc, que restà a Saragossa, intervingué en la part alta del retaule major de la seu, iniciat per Pere Joan, escultor amb qui els Gomar mantingueren nexes des dels inicis de la seva carrera. Hom suposa que algun membre d'una segona generació de la nissaga, que repetia el nom dels pares, va realitzar el treball a la catedral de Tarragona. Un Francí Gomar fou nomenat mestre d'obra de la Seu de Lleida (1490), on havia de fer el porxo o «croerada» del portal dels Apòstols, que no va poder finalitzar. Vegeu COMPANYYS, I., i MONTARDIT, N.: *El cadirat del cor de la Seu de Tarragona. Història i iconografia dels medallons*, Tarragona, 2000; DELGADO ECHEVERRÍA, J.: «*Hortus conclusus*, tierra prometida. La silleria gòtica de la Seo de Zaragoza», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, LXXXII, 2000, pàg. 111-155; STEVEN JANKE, R.: «El retablo de don Dalmau de Mur y Cervelló del Palacio Arzobispal de Zaragoza: una obra documentada de Francí Gomar y Tomás Giner», *Aragonia Sacra*, III, 1988, pàg. 71-90; LACARRA DUCAY, M. C.: «Don Dalmau de Mur (1431-1456) y don Juan I (1458-1475)», *La Seo de Zaragoza*, Zaragoza, 1998, pàg. 153-173; FITÉ, Francesc: «Francí Gomar i el nou cor de la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella*, 2, 2000, pàg. 185-230.

⁴⁶ Totes aquestes curioses parelles d'escenes bessones es conserven a Sant Francesc de Palma, en cadires molt properes.

Misericòrdia: escut dels Torrella

Misericòrdia: escut dels Pacs

Les misericòrdies del cor de Sant Francesc presenten una altra característica específica del conjunt: duen tallats els escuts heràldics de les famílies més distingides de Mallorca.⁴⁷ Probablement els nobles que disposaven de drets de sepultura en el convent⁴⁸ van finançar les obres del cadiram i volgueren deixar constància de la seva col·laboració. Però la major part d'aquests seients no presenten emblemes: de les 32 cadires de Palma, només 14 tenen escut d'armes; a Porreres n'hi ha 11.⁴⁹ La proporció de misericòrdies sense talla és, doncs, molt alta. Quin en pot haver estat el motiu? Els franciscans van especificar en el contracte que desitjaven un cadiram idèntic al de Santa Maria del Mar respecte a la seva part externa, visible, però no van fer esment de les característiques que havien de tenir les misericòrdies.⁵⁰ Per tant, la idea d'ornamentar les cadires amb els escuts dels benefactors del convent potser es va donar posteriorment, en funció de les almoines que cadascun lliurés als frares. És possible que els emblemes de cada família s'annessin tallant segons arribaven les seves contribucions,⁵¹ fet que explicaria per què certs llinatges apareixen per partida doble⁵² o per què alguns seients restaren sense decoració, si és que el cadiram es va acabar sense necessitat de més donacions.⁵³

Desconeixem quina va ser la situació que va dur els franciscans a desprendre's de part del conjunt per enviar-lo a Porreres, però sí que sabem que el procés d'ubicació del cadiram un cop enllestit va passar per diverses vicissituds, que de ben segur van repercutir en el bon estat de conservació d'algunes peces. Hi ha notícia de la caiguda d'un llamp, el 1580, que destruï la façana del temple de Sant Francesc, dues capelles laterals i tota la tribuna del cor;⁵⁴ posteriorment les cadires es van traslladar al voltant de l'altar major, i el 1611 s'acomodaren de manera definitiva en el seu emplaçament actual, a l'absis alt de l'església.⁵⁵ No sabem si el cor va ser dividit llavors o bé si part dels seients van restar a Palma fins al moment adient. De fet, l'actual temple de Porreres no començà a erigir-se fins l'any 1666, i les obres finalitzaren el 1714.⁵⁶ La següent notícia relativa al cor es troba en el *Llibre de pòlisses* de l'arxiu parroquial,⁵⁷ i implica un salt temporal considerable: l'any 1728 es paguen 4 lliures, 10 sous i 8 diners per les cadires del cor, i 12 lliures més per la col·locació de les cadires i de frontisses de bronze. Unes quantitats tan minses han de suposar tan sols l'adobament dels seients malmesos, a més del treball de muntatge del conjunt

⁴⁷ Seguint les anotacions d'Isasi, a Porreres trobem els escuts dels llinatges Vida, Fuster, Zaforteza (per partida doble), Aguiló, Torrella i Pacs, a més de dos no identificats. A Palma, els de Fuster, Cos, Pacs, Aguiló (3), Santa Cília, Pont, Sureda, Despuig, Llobet i Brondo, més una misericòrdia amb la creu de Sant Jordi.

⁴⁸ GARÍ I JAUME, Llorenç: *Iglesia y claustro de San Francisco*, Palma, 1990, pàg. 22-26.

⁴⁹ Isasi, en la seva descripció, especifica que, a Sant Francesc, 6 «no tienen escudo», 20 tenen «escudo en blanco» i en 1 «el escudo está carcomido y no se conoce». DE OLEZA: «Llibre d'Antiguitats...», *op. cit.*, pàg. 307-308.

⁵⁰ «dels respalles de les dites cadires amunt tant com és la obra de tabla ab los respalles en e per la forma que per lo dit Macià Bonaffè son stades fetes e fabricades en lo cor de la església de Madona Sancta Maria de la Mar de Barchinona.» LLOMPART, G.: «Miscelánea...», *op. cit.*, pàg. 111, doc. XXVI.

⁵¹ Això concordaria amb les possibles dificultats de finançament comentades abans.

⁵² Probablement alguns dels membres d'aquestes famílies havien ingressat en l'orde franciscà, potser seguint l'exemple de l'infant Jaume, fill de Jaume II de Mallorca, fet que també serviria per justificar l'aparició d'alguns escuts per partida doble o fins i tot triple.

⁵³ Per donar llum sobre aquest aspecte concret, aquí tan sols esbossat, caldrà comptar amb la col·laboració dels estudiosos de l'heràldica mallorquina medieval.

⁵⁴ GARÍ: *Iglesia y claustro...*, *op. cit.*, pàg. 10. No tenim constància d'una ubicació originària del cor en els primers trams de la nau central.

⁵⁵ *Ibidem*, pàg. 48.

⁵⁶ Sembla que la hipòtesi del trasllat tardà seria la més adient, ja que la parròquia porrerenca, a principi del XVII, començava a ser petita per acollir tots els vilatans. La visita pastoral del bisbe Joan Vic el 1578 fa menció del cor i de l'orgue, però no especifica si hi havia algun cadirat anterior al de Bonafè. BARCELÓ CRESPI, Maria: *L'església parroquial...*, *op. cit.*, pàg. 9.

⁵⁷ *Ibidem*, pàg. 38-39.

Sant Jaume (detall)

en el cor alt.⁵⁸ Aquestes tasques coincidiren en el temps amb un període d'importants reformes ornamentals en el temple: entre 1720 i 1762 es van encarregar i instal·lar peces tan destacades com l'orgue nou (1734-1735) i els retaules de la capella de Sant Roc (ca. 1726), de les Ànimes (1742-1752) i de l'altar major (1762), a més de les obres de la nova capella del Roser (a partir del 1739).⁵⁹ No deixa de resultar curiós, però, que en un moment d'embelliment de la parròquia es mantingui un cadiram incomplet i de segona mà en el recinte. Potser la situació del cor, allunyat dels fidels, no en feia necessària una renovació; potser hom va preferir invertir en peces de més lluïment, com són els retaules, i això, per fortuna, ha fet perdurar l'obra fins als nostres dies.

No sabem si es conserva documentació que demostrï una relació entre Porreres i els franciscans prou aclaridora per tal d'explicar aquesta cessió del cadiram.⁶⁰ Com que a la vila no existia cap convent de l'orde,⁶¹ cal suposar un lligam personal entre alguns dels membres de la comunitat de Palma i el poble de

Porreres. Sí que existeix un nexa posterior, ja del s. XVIII, quan se cedeix als Germans de la Tercera Regla de Sant Francesc la conservació i l'ornamentació de la capella del Sant Crucifix o de la *Passio Imaginis*,⁶² però probablement aquesta notícia no resulta suficient per justificar la donació prèvia del cor.

La importància d'aquestes 54 cadires mallorquines no tan sols rau en el fet que siguin un dels pocs exponents conservats de conjunt coral de mitjan XV, sinó també en la seva condició de darrera mostra d'un estil que Bonafè canvià radicalment, i per raons desconegudes, un cop retornà al Principat. A partir del cor de Santa Maria de Vilafranca (1451), els medallons dels seus recolzamans s'ompliren de rostres expressius i naturalistes, alguns de patètics, d'altres de caricaturescos, tots impactants, que van suposar una novetat en la decoració d'aquesta mena de mobles litúrgics. Cares nòrdiques, que a voltes recorden perfils brueghelians, substituïren les delicades figuretes de cos sencer, hereves de la tradició del gòtic internacional inaugurada per Ça Anglada en el cor alt de la seu de Barcelona. Pedralbes, un conjunt encara per atribuir, recull i duu a l'extrem aquest nou estil que potser va gestar-se a Mallorca. Què hi va trobar, què va veure o qui va conèixer el tallista per fer un gir tan important a la seva producció? Va ser a Palma on un Bonafè madur redreçà una manera de fer basada en el conservadorisme? Esperem que tots aquests interrogants que ara per ara resten oberts puguin trobar resposta en futures recerques.

⁵⁸ Probablement ni tan sols poden justificar el trasllat de Palma a Porreres, ja que el transport de l'orgue pagat el 1735 va ser més car, de 15 lliures i 4 sous per despeses de carros. *Ibidem*, pàg. 19.

⁵⁹ *Ibidem*, pàg. 17-19, 23, 26 i 30.

⁶⁰ Cessió que, de tota manera, no va ser una mostra de generositat autèntica, ja que probablement els seients que s'hi van enviar eren els que estaven en pitjors condicions.

⁶¹ BARCELÓ CRESPI, Maria i ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: «Nota sobre alguns objectes de l'església parroquial de Porreres», *BSAL*, 57, 2001, [313-316], pàg. 313.

⁶² BARCELÓ CRESPI, Maria: *L'església parroquial...*, *op. cit.*, pàg. 20. No s'especifica des de quin moment del XVIII existeix aquest lligam: pot coincidir amb els anys de la instal·lació del cadirat?

Esclaus a Porreres durant la baixa Edat Mitjana

GUILLEM BARCELÓ

El tema de l'esclavitud, si bé ha estat tractat ja per altres autors, no ho ha estat específicament pel que fa a la vila de Porreres. Els esclaus, com a font de riquesa, ens poden permetre conèixer millor la societat porrerenca de l'època, així com els oficis per als quals eren requerits els *servus*.

Pel que fa a Porreres, les informacions de vendes d'esclaus provenen dels protocols notariaus conservats a l'Arxiu del Regne de Mallorca.¹ Els protocols no ens ofereixen tantes dades com voldríem, però hi podem constatar la presència d'esclaus sarraïns, turcs i búlgars, així com el preu i, a vegades, l'edat. També trobem altres aspectes interessants per comentar, com l'especulació o la venda de bords. Una altra notícia sobre esclavitud a Porreres es troba a la sèrie de *Lletres comunes*, i fou estudiada i comentada per Francesc Sevillano Colom i altres autors posteriors. És una llista del nombre d'esclaus per viles.

La recerca bibliogràfica es completa amb estudis sobre la vila fets des del retorn de la democràcia (a causa del buit existent durant la Dictadura), principalment de Ramon Rosselló, Maria Barceló Crespí, Gaspar Munar i altres, que, si bé no tracten específicament els esclaus, ens en poden oferir dades interessants, com per exemple el llibre *Possessions de Porreres* (Barceló, Ferrà, Servera, 1997), on es detallen els llocs d'habitatge dels serfs. També s'han cercat dades a la revista *Llum d'Oli* d'interès per a l'estudi, ja que a molts de nombres apareixia una secció de notes històriques sobre el poble, alguna de les quals parlava d'esclaus.

L'esclavitud a l'Edat Mitjana a Europa

A l'Edat Mitjana, a molts de llocs d'Europa l'esclavitud és desconeguda o té un paper molt irrellevant. A la major part d'Europa predomina la servitud: l'individu no és esclau, però tampoc no té dret a fugir de les terres del senyor i, a més, hi ha de realitzar joves i pagar-li censos. A l'Europa mediterrània, que és la que ens ocupa, l'esclavitud sí que tenia un paper important. A les repúbliques italianes es requerien sobretot esclaus domèstics, mentre que a la península Ibèrica i a les Illes feien treballs molt diversos, tant al camp com a les ciutats (artesans, picapedrers...).

A Mallorca, a causa de l'escàs poblament, els captius eren molt necessaris per mantenir un nivell de producció agrícola acceptable. Segons els càlculs de Sevillano Colom (Sevillano, 1990), l'illa de Mallorca devia tenir una població, al s. XIV, que oscil·la entre els 55 i els 60 mil habitants fins a la pesta de 1348. Aquest esdeveniment fou, a part d'un drama humà, un drama econòmic, ja que moriren molts d'esclaus. De llavors ençà, la població de Mallorca no superarà els 50 mil habitants en el que restà de segle. A la centúria següent, va patir una altra caiguda per culpa d'una nova pesta el 1440. Arran d'això la població de Mallorca es va situar per davall les 35.000 ànimes. Pel que fa als esclaus, sembla que en moriren uns 1.500 (Sevillano, 1990).

A conseqüència d'això, Mallorca hagué d'importar molts d'esclaus, sobretot de l'est d'Europa, els anomenats *rossos*.

¹ Les referències d'aquests protocols em foren cedides per la doctora Maria Barceló Crespí. També he d'agrair-li que em proporcionés part de la bibliografia que he emprat per realitzar l'estudi.

Formes d'esclavització de l'època

Les més comunes eren la guerra, el cors i el naixement. Pel que fa a la guerra, és la manera més habitual en tota la història: els soldats fets presoners, si eren d'una altra religió, eren venuts com a esclaus, amb la qual cosa se'n treien uns beneficis que compensaven el cost de la campanya i permetien als soldats vencedors fer fortuna. No sempre era necessari, però, que fossin d'altra religió; un exemple d'això són les expedicions dels almogàvers per Grècia, que varen dur esclaus grecs cap a les illes. Amb relació a això, tenim notícia d'un esclau grec que va estar a Porreres, propietat de Mateu Nebot (Munar, Rosselló, 1977).

Per la seva banda, el cors s'incrementà al llarg de la baixa Edat Mitjana amb el final de les croades (Sastre, 1988). Era una activitat molt perillosa i, a la vegada, molt lucrativa. Un grup de persones armava un vaixell o una petita flota, i es llançava a la mar a la captura de naus enemigues. El corsari es diferencia d'un pirata pel fet que el primer té una patent de cors, document concedit per una autoritat política que li permet requisar vaixells i mercaderies d'una determinada potència enemiga (i només contra aquesta, encara que a vegades els corsaris feien excessos contra naus i béns que la patent no autoritzava). A més, el pirata, si era capturat, rebia la pena de mort, mentre que el corsari podia ésser alliberat mitjançant el pagament d'un rescat. De tota manera aquesta autorització no era requerida contra els musulmans. Una altra forma de cors consistia a fer incursions ràpides a territori enemic i segrestar pobles sencers. També els sarraïns realitzaven les mateixes activitats. Són molt presents a les rondalles mallorquines els desembarcaments de moros a l'illa, els segrestos d'illencs i el seu confinament a places nord-africanes.

Molt comú era també el naixement. Els fills d'una esclava naixien esclaus, encara que el pare fos un home lliure. No obstant això, aquest tenia la potestat perquè el fill nasqués lliure. A la vila de Porreres he trobat alguns casos de bords que són venuts pels seus propietaris. Una borda (filla de lliure i esclava) de 5 anys d'edat és venuda pel seu amo (probablement son pare) a canvi de 25 lliures.² També hi ha el cas que la mare d'una borda havia comprat la llibertat de la seva filla abans de morir, però el propietari no volia respectar aquest acord i l'havia intentada vendre, per la qual cosa la borda va recórrer a la justícia. En aquests casos s'observa ben clar que l'esclavitud era, entre d'altres coses, una inversió a mitjà o llarg termini.

Altres formes d'esclavitud menys habituals eren la rebel·lió contra el poder reial o les caceres de negres (que, per desgràcia, s'incrementaren al llarg dels segles posteriors). Un exemple de rebel·lió contra el poder reial és el cas dels sards al segle XV, alguns dels quals foren esclavitzats i duts a diferents territoris de la Corona d'Aragó, com Mallorca. Les caceres de negres a vegades les feien els portuguesos, però també eren comunes entre els mateixos nadius africans. També era habitual que a les guerres tribals els vencedors venguessin els vençuts als portuguesos o a comerciants de ciutats nord-africanes.

Origen dels esclaus

Amb la conquesta de l'illa de Mallorca l'any 1229 per Jaume I, molts de musulmans illencs foren esclavitzats. Alguns fins i tot varen ésser venuts i sortiren del territori insular. Altres habitants que resistiren a la Part Forana obtingueren un tracte millor i romangueren lliures. D'aleshores ençà fins a la pesta negra de 1348, els esclaus de Mallorca foren majoritàriament sarraïns (Sastre, 1988).

La mortalitat esdevinguda el 1349 va provocar una gran desaparició d'esclaus i, a la vegada, va reduir el nombre de treballadors lliures, amb la qual cosa s'havia de menester mà d'obra

² ARM, Prot. T-453, 35v.

nova per mantenir un nivell de producció suficient. Aquests nous captius tan necessaris venguéren del Mediterrani oriental, des de les llunyanes terres de Rússia i algunes exrepúbliques soviètiques: russos, tàrtars, txerkessos, mingrelians... Eren capturats als seus llocs d'origen i conduïts a Constantinoble, on els compraven mercaders del Mediterrani occidental i els duïen als mercats de les diferents ciutats de la península Itàlica, a la península Ibèrica i al Regne de Mallorca. Aquests esclaus orientals, coneguts a Mallorca com a *rossos*, foren la mà d'obra esclava predominant a l'illa fins a la caiguda de Bizanci (1453), amb la qual els turcs tancaren els estrets i tallaren el comerç provinent de la mar Negra.

Darrere aquests grups trobam els nord-africans (sarraïns), els negres i, més endarrere, els balcànics, búlgars bàsicament (Vaquer, 1997).

Pel que fa a Porreres, s'ha documentat una esclava búlgara de 15 anys, dos turcs, tres sarraïns, un tàrtar, un grec i un negre. He d'assenyalar que a vegades ens manca la informació sobre la nacionalitat del captiu; pel nom, molts de cops no es pot deduir, ja que els amos els posaven noms cristians (Jordi, Marc...). En canvi, als sarraïns no els el canviaven. Per tant, encara que no es digui explícitament, podem intuir-ne l'origen, com en el cas d'un esclau anomenat Mostaffà.

Nombre d'esclaus a Mallorca i a Porreres

Saber el nombre d'esclaus a l'Edat Mitjana és una feina més complicada. S'han d'usar dades de tipus fiscal, en les quals no apareixen tots els contribuents. Per als captius, s'han estudiat documents notariais, a partir dels quals s'han extret estadístiques sobre els preus i l'origen dels esclaus, entre d'altres. Al segle XIV sembla que hi havia devers 5.000 musulmans a Mallorca, és a dir, entre el 8 i el 10% del total de la població. Ara bé, d'aquests alguns eren lliures, o bé de pas o bé residents (tal vegada dels que romangueren a l'illa després de la conquesta). També hi devia haver esclaus sards, grecs, albanesos, circassians... (Sastre, 1988). Pel que fa al segle XV, Sevillano Colom va publicar un cens de 1428 (Sevillano, 1990), que havia estat manat pel lloctinent de governador, amb la finalitat d'establir un impost de 12 sous per esclau mascle. Amb aquesta estadística es va intentar esbrinar el nombre d'esclaus de l'illa, però sense èxit, ja que aquestes dades tenen algunes mancances que s'han de tenir en compte. En primer lloc, no conté ni els captius de Ciutat ni els de la Part Forana que són propietat de ciutadans, tot i que sabem que moltes propietats rurals no eren en mans de forans. A més, en aquest document que podem trobar a l'ARM tan sols es compten els esclaus mascles (pels quals s'havien de pagar 12 sous); de les dones i dels infants no en tenim notícia. Verlinden (i alguns historiadors posteriors que el segueixen) deia que la proporció homes/dones era d'1/1,5; però això no es dona a Mallorca, com demostren els estudis posteriors (Vaquer, 1997; Sastre, 1988).

Quant a Porreres, a l'estadística de 1428 apareixen 45 esclaus mascles, però és ben segur que n'hi devia haver més. Pertanyien a 14 persones diferents, i el principal propietari era un tal Antoni Nicolau, que en tenia 6. De tota manera, no en podem treure gaires conclusions a causa de les mancances que he assenyalat abans.

Preu dels esclaus

Varia en funció de l'edat, el sexe, l'origen i les característiques físiques i intel·lectuals. A més, el fet que l'esclau tingués promesa de llibertat feia abaixar-ne el preu. Mallorca és un dels pocs llocs en què el preu de les dones normalment era inferior al dels homes (Vaquer, 1997). A vegades, en comprar una dona, anava acompanyada del seu fill de pocs mesos, fet que podia encarir el preu, però no gaire, ja que hi havia una mortalitat infantil molt alta.

Les quantitats pagades pels esclaus a la vila de Porreres van des de les 25 lliures abonades per una borda de 5 anys, fins a les 115 d'una búlgara de 15. El preu de la primera es justifica per

la joventut i per la mortalitat infantil a l'època. També he trobat un cas que demostra l'especulació que es feia de vegades amb els captius: un turc és comprat per un porrerenc, Joan Feliu, a un donzell per 40 lliures³ i, una setmana després, el torna a vendre a un argenter de Ciutat per 50.⁴ Finalment vull destacar les 115 lliures que es pagaren per l'al·lota de la qual he parlat al principi.⁵ Hem de suposar que devia ser molt bella, perquè se'n pagués un preu tan elevat, bastant superior a la mitjana, si agafem com a referència els estudis de Vaquer. També es va abonar una quantitat alta per un jove de 21 anys, que fou venut per 100 lliures a causa de la seva joventut. Convé tenir en compte que els homes d'entre 18 i 29 anys eren els més cars (Vaquer, 1997).

Tracte rebut pels esclaus

Les condicions que patien els esclaus eren molt dures, ja que havien de treballar molt, sense cap retribució o molt baixa en els casos en què l'esclau tenia un contracte d'alforria. A això, hi hem d'afegir el patiment psicològic que suposava estar allunyat de casa seva i l'enyorança dels éssers estimats.

Ara bé, podien assolir una condició més favorable mitjançant els contractes d'alforria de què parlava abans. En aquests casos, el propietari de l'esclau es comprometia a concedir-li la llibertat una vegada satisfeta una determinada quantitat (que depenia del preu que s'hagués pagat pel captiu i de la bona voluntat del propietari), que es podia pagar bé setmanalment, bé mensualment, bé d'un sol cop...

El tracte també depenia de l'origen dels esclaus. Els de religió musulmana rebien un tracte pitjor que els cristians, als quals fins i tot permetien jugar a alguns jocs i participar en algunes festes. Els sarraïns, a més, rebien els càstigs més durs (Pujol, 1996). De tota manera, sempre tenien l'opció de convertir-se, i així aconseguien millorar la situació. Un cas a part rebien els pagans, que eren sobretot d'Europa oriental, com els búlgars. Eren molt mal vistos, i la legislació els obligava a convertir-se al cristianisme com a condició *sine qua non* per poder accedir a la llibertat.

Un altre punt que convé tractar és el de les fugides. Les penes eren molt dures en aquests casos a causa de l'actuació dels esclaus fugits, que, per sobreviure, es dedicaven a matar els viatgers i a robar-los i, si s'ajuntaven en grup, constituïen un perill per a la seguretat interior. Aquests grups eren especialment temuts per la seva agressivitat. La intensitat de les penes variava segons el tipus —per terra o per mar—, la reincidència o la durada de la fuga. El càstig podia anar des d'assots fins a la mort. La imposició d'aquestes penes suposava un cost econòmic per al propietari, per la qual cosa s'establiren indemnitzacions a càrrec dels propietaris mateixos (Planas, 1996). Un exemple d'això és el cens de 1428 del qual he parlat abans.

Els esclaus estaven sota un toc de queda. Els vespres havien de romandre a ca l'amo tancats i, de dia, havien de dur una anella o una manilla. A part, les reunions entre ells estaven limitades. Totes aquestes limitacions, que eren més grans per als moros i els turcs (Planas, 1996), es justificaven per la situació de Mallorca, ja que era zona de frontera. Un esclau de l'Europa oriental no tenia on anar, la seva pàtria era molt lluny, però en canvi un sarraí tenia el nord d'Àfrica a prop, i podia mirar de fugir amb un vaixell, o amagar-se i esperar l'arribada de corsaris i, de pas, servir-los com a quinta columna. Tot això no era ignorat per les autoritats catalanoaragoneses, les quals dictaren normes restrictives en el segle XIV per evitar que hi hagués molts de captius devora la costa. Això es veu reflectit al cens de 1428, com ja va fer notar Sevillano.

³ ARM, Prot. P-375, 130v-131.

⁴ ARM, Prot. P-375, 134-134v.

⁵ ARM, Prot. M-173, 164.

La manumissió

Les formes més comunes d'emancipació dels esclaus eren la disposició testamentària del propietari i el pagament del contracte de talla o d'alforria per part de l'esclau. La primera era bastant comuna, però normalment s'exigia qualche mena de contraprestació al llibert. Moltes vegades es requeria que l'antic esclau seguís fent qualche tipus de treball per als hereus o, sobretot en el cas dels pagans, que es convertís al cristianisme a canvi de la llibertat (Pujol, 1996). De l'altra via, ja n'he parlat abans; són els contractes d'alforria firmats entre el propietari i el captiu. S'ha calculat que aquest últim, que obtenia ingressos treballant normalment al camp com a setmaner, es torbava una mitjana de 10 anys a pagar la seva llibertat.

Tenim uns quants exemples de lliberts a Porreres. El 1343 un esclau de Jaume Gornals comprà la seva llibertat per 40 lliures. També hi ha casos en què és una altra persona qui paga (Munar, Rosselló, 1977). De la redempció per testament, també en tenim de documentats a Porreres, com és el cas d'Antoni Mesquida, que concedeix la llibertat a un esclau fill d'una esclava seva (Munar, Rosselló, 1977). Això pot donar peu a especular que aquesta serva fos una borda d'ell.

Una vegada lliure, si l'esclau era de confessió musulmana havia de satisfer el dret d'estada i, si volia partir de l'illa, el dret d'eixida de sarraïns. La quantitat exigida pel dret d'estada variava segons el sexe; els homes estaven obligats a pagar una lliura i 12 sous, mentre que les dones només la meitat, 16 sous (recordem que una lliura equivalia a 20 sous). Els menors de 18 anys, anomenats *subays*, pagaven 8 sous. En els casos de malalts, discapacitats o gent d'edat que era molt pobra, els cobraven només la meitat. Aquest impost no afectava només els lliberts: els sarraïns que arribaven per motius de negocis l'havien de satisfer igualment. Per altra banda, el dret d'eixida s'exigia als musulmans que volien sortir de l'illa, i les quantitats eren les mateixes que el dret d'estada. Hem d'assenyalar que per poder sortir de l'illa també s'havia d'estar al dia en el pagament del dret d'estada, ja que, en cas contrari, no es podia fer efectiu el dret d'eixida (Sastre, 1988).

Pel que fa als lliberts cristians, no havien de satisfer ni dret d'estada ni dret d'eixida. A més, es fonien fàcilment amb la població autòctona, si bé rebien un cert rebuig per l'antiga condició d'esclaus. Els conversos tampoc no ho tenien tan malament, ja que les diferències racials dins el Mediterrani no eren grans i, amb el canvi de religió, es podien integrar sense problemes. Hi ha nombrosos casos de lliberts que prosperen i concerten matrimonis amb famílies autòctones. Un exemple d'això el podem trobar en un protocol notarial de 1262 (text publicat per R. Rosselló),⁶ en què consta que un llibert convers compra la meitat d'una alqueria a Porreres per 460 sous. A més d'aquest, Onofre Vaquer ha trobat tres referències més a lliberts a la vila de Porreres al segle XV (Vaquer, 1997).

Noms dels esclaus

Als protocols s'observa que els amos donen noms cristians als esclaus, a excepció dels sarraïns, que solen mantenir el seu, si bé he trobat una venda d'un esclau d'aquest origen al qual s'anomena Jordi (text publicat per Ramon Rosselló, 1982) i també d'un turc anomenat Marc.⁷

Els lliberts adoptaven els llinatges del seu darrer amo, excepció feta dels moros (Vaquer, 1997) i, als documents oficials, a més de fer constar que eren antics esclaus, se solia indicar de qui havia estat esclau, com es pot veure al protocol de 1262 citat abans (publicat per R. Rosselló).

⁶ ARM, Prot. 347, 261.

⁷ ARM, Prot. P-375, 130v-131 i 134-134v.

Conclusions

En primer lloc, vull assenyalar que l'esclavitud era molt estesa per l'illa, ja que gent de classe mitjana es podia permetre comprar esclaus i mantenir-los. Aquests captius eren emprats sobretot per fer tasques agrícoles (els homes) o també per a feines domèstiques (sobretot les dones).

És molt difícil determinar quin nombre d'esclaus hi havia a l'illa a la baixa Edat Mitjana, perquè les dades que tenim són parcials i és arriscat donar-ne un xifra aproximada. El cens de 1428 és un exemple d'aquesta parcialitat i una bona base per a un estudi, però ja n'hem comentat els inconvenients.

Pel que fa a Porreres, és difícil extreure unes conclusions generals amb les poques dades de què disposam. He inserit totes les referències sobre esclaus a Porreres que he trobat dins els estudis de l'esclavitud que s'han fet a Mallorca, seguint un ordre temàtic per donar coherència a l'estudi. És segur que la majoria d'esclaus del poble eren usats per fer tasques agrícoles —els homes; les esclaves, que no apareixen al recompte de 1428, eren igualment presents tant a la vila com a les possessions, on tenien habitacions per a elles (Barceló, 2004) i realitzaven ben segur tasques de la llar (cuina, neteja, etc).

Existia un gran temor als atacs corsaris provinents del nord d'Àfrica. Per això es va generar una legislació restrictiva amb els esclaus (Planas, 1996), sobretot pel que fa als sarraïns i als turcs (aquests últims bàsicament a partir de la segona meitat del segle xv), ja que es temia que actuessin com a quinta columna d'una possible invasió.

Els atacs corsaris són presents a les rondalles mallorquines, així com en algunes festes populars, com a Sóller, i formen part de la memòria col·lectiva illenca. Rafel Ginard va publicar a la revista *Llum d'Oli* de febrer de 1979 una rondalla que fa referència a un atac corsari prop de Porreres.

Bibliografia

BARCELÓ CRESPI, Maria: *Porreres: contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la baixa Edat Mitjana*, Porreres, 1984.

BARCELÓ CRESPI, Maria: «El casat de les possessions a la Mallorca baixmedieval: estructura i funció», *BSAL*, 60, Palma, 2004, pàg. 101-126.

BARCELÓ CRESPI, Maria: «Els estudis sobre Porreres: un estat de la qüestió», *Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Mancomunitat Pla de Mallorca*, Porreres, 1999, pàg. 61-68.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel, i SERVERA SITJAR, Bartomeu: *Possessions de Porreres: estudi històric*, Porreres, 1997.

MUNAR OLIVER, Gaspar, i ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Història de Porreres*, vol. 1, Porreres, 1977.

PLANAS ROSSELLÓ, Antonio: «El Mestre de Guaita y la custodia de los esclavos en Mallorca», *BSAL*, 52, Palma, 1996, pàg. 95-128.

PUJOL, Margalida: «L'esclavitud en el Regne de Mallorca durant el govern del Rei Martí I. 1396-1410», *BSAL*, 52, Palma, 1996, pàg. 129-140.

ROSSELLÓ, Ramon: *Porreres: en el segle XIII*, Porreres, 1974.

SASTRE MOLL, Jaume: «Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca», BSAL, 44, Palma, 1988, pàg. 125-179.

SASTRE MOLL, Jaume: «Musulmanes en Mallorca, en la primera mitad del siglo XIV», BSAL, 48, Palma, 1992, pàg. 25-50.

SEVILLANO COLOM, Francisco: «Demografía y esclavos del siglo XV en Mallorca», BSAL, 34, Palma, 1990, pàg.160-197.

VAQUER BENNÀSSER, Onofre: *L'esclavitud a Mallorca: 1448-1500*, Palma,1997.

El matrimoni i el dot a la vila de Porreres a la baixa Edat Mitjana (segle XV)

JAUME SASTRE MOLL

Un dels documents més interessants per a l'estudi de la societat medieval i de més transcendència per a les dones era el contracte que signaven amb els seus futurs marits per configurar una família. Es podria dir que aquell acte i el document resultant era el centre principal sobre el qual gravitava la vida de la dona, i que marcava un abans i un després de la seva existència.

Però, per concertar un matrimoni, la dona necessitava dos requisits: tenir honor i disposar d'un dot.

En el si de la mentalitat medieval, seguint els dictats de les Santes Escriptures, la dona casada era la terra fèrtil, lliure de qualsevol intromissió anterior, mentre que l'home era la llavor de la qual, en ser sembrada, tan sols podia fructificar un sol arbust, de la mateixa naturalesa que la del pare. En una terra on s'hagués sembrat un altre tipus de llavor, els fruits produïts eren de procedència dubtosa i probablement fruits de l'engany. Així, doncs, un dels primers requisits de la dona casadora era la virginitat inqüestionable.

Durant l'època medieval, el fi principal de la dona era casar-se i procurar un fill que permetés al marit donar continuïtat al llinatge i iniciar una nissaga; el pare hi posava totes les il·lusions i, al final dels seus dies, el nomenava hereu. Per aquesta raó la dona, si no complia aquest requisit —donar a l'espòs un hereu—, feia perillar l'estabilitat del matrimoni, de manera que si el primer nadó era una nina, es produïa un contratemps difícil de superar per a alguns, i motiu de divorci o petició d'anul·lació matrimonial per a d'altres.

Per tant, el naixement d'una nina no era una notícia que omplís de goig una casa. La nou-nada significava la divisió dels béns patrimonials i haver de procurar-li un marit, que gaudiria de part de l'herència del pare. Aquest contratemps algú solia solucionar-lo disposant que la nina, després d'haver passat l'edat de la infància, entràs a formar part d'alguna entitat religiosa. Altres vegades, per raons purament polítiques o econòmiques, el pare buscava entre els seus al·legats la persona més adient per donar-la en matrimoni, intentant, amb aquell contracte concertat, aliances o avinences que afavorissin el poder social o econòmic de la família.

La dona, després de casar-se, sortia de la protecció paterna per entrar a casa del marit. Per procurar la seva manutenció i les seves necessitats, la dona aportava el dot, quantitat en metàl·lic i a vegades en altres béns mobles i immobles, que, administrats pel marit, servien perquè aquell la proveís adequadament de menjar, beure etc. durant el temps que duràs el matrimoni. Aquesta quantitat en metàl·lic i en propietats era el dot o llegítima paterna.

Una dona amb un dot quantiós podia aspirar a un matrimoni avantatjós amb un home d'una posició social alta, d'una casa benestant o rica. La donzella amb un dot migrat sols podia casar-se amb un home d'una escala social baixa i amb poques possibilitats.

El document esponsalici redactat per la majoria dels notaris baixmedievals tenia una estructura molt semblant. Era encapçalat amb els noms dels pares de la núvia, els quals manifestaven la

conformitat de col·locar en matrimoni la seva filla. En el cas que la noucasada fos viuda, la conformitat la donaven els parents més pròxims i els amics, de manera que poques vegades apareix la dona com a únic subjecte que pren aquella decisió.

La núvia aportava un dot, la quantia del qual detallava en metàl·lic i en altres béns mobles, i feia entrega del seu cos. En molts de casos s'especifica la modalitat del pagament de la quantitat: la meitat en metàl·lic i l'altra meitat davant la porta de l'església el dia de les noces; l'aportació d'una casa i la resta en metàl·lic; la cessió d'alguns censals; una part en mobles i robes, i l'altra part en metàl·lic, etc.

Per la seva part, el nuvi acceptava la donzella i el seu dot, i ell també feia entrega del seu cos. Al·ludint a la virginitat de la núvia, donava una quarta part del dot aportat (escreix), a la qual afegia la meitat de les teles de lli, cotó, llana i seda que fossin trobades dintre la cambra marital el dia del seu l'òbit.

Signaven el document els dos nuvis i després un nombre suficient de persones en concepte de testimonis.

Matrimonis de Porreres

I

1429, gener, 22

Mateu Riera de Manacor col·loca en matrimoni amb Tomàs Guardiola, fill de Guillem Guardiola de Porreres, la seva filla Margalida. Hi aporta com a dot 40 lliures.

Tomàs accepta Margalida com a esposa i hi fa un augment de 10 lliures. Després del seu òbit, Margalida disposarà d'aquelles 50 lliures a la seva voluntat. A més, hi afegeix la meitat dels draps de la cambra marital. Testimonis: Arnau Maiol, Pere Prohensal, Arnau Oriol i Gabriel Prohens.

Mateu Riera dóna en concepte del dot una vinya i una peça de terra contigua, situada a la vila de Porreres, que fou d'en Francesc i Jaume de Caldes i ara és del senyor rei, que té el Xè de lluïsmes.

Mateu Riera, Bernat i Llorenç Riera, germà i fill de Mateu Riera, i Pere Trobat de Porreres prometen donar, a la porta de l'església, 20 lliures i, després de dos anys, les restants 20 lliures, és a dir, 10 lliures cada any. Testimonis: els mateixos. Signen el document Mateu Bernat, Llorenç i Pere Trobat.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 17-18.

II

1429, abril, 10

Guillem Vives de Campos col·loca en matrimoni amb Tomàs Obrador de Porreres Graciosa, filla seva. La núvia hi aporta com a dot 50 lliures, les quals el dit Tomàs podrà disposar a voluntat. Tomàs accepta Graciosa i el seu dot. Hi fa un augment de 12 lliures i 10 sous. Després del seu òbit la seva muller obtindrà el dot i la meitat dels draps existents a la cambra marital.

Testimonis: Antoni Tayader, Nadal Duran, Nicolau Canyelles.

La quantitat assignada per dot serà pagada així: 30 lliures davant l'església i les restants 20 lliures després d'un any. Testimonis: els mateixos.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 20v-21.

III

1429, abril, 25

Caterina, muller de Martí Salom (difunt) de Porreres, en ocasió del matrimoni que s'ha de celebrar entre la seva filla Joaneta i P. Scolà de Porreres, fa donació irrevocable d'unes cases amb corral i una peça de terra que té a la dita vila, en la porció de Francesc i Jaume de Caldes i ara del senyor rei; el primer a cens d'1 quartera i mitja de forment anual, pagadores a la festa de Sant Pere i Sant Feliu, i la peça de terra a cens de 3 barcelles i mitja de blat;

les propietats confronten de dues parts amb dues vies públiques, de l'altra amb les cases de Jaume Móra, de l'altra amb l'alberg de Ferrer Móra i de l'altra amb l'alberg de Julià Riera. Na Joaneta accepta la donació.

(sense data) Joana, filla de Martí Salom (difunt) amb el consentiment de la seva mare Caterina, d'en Pasqual i de Gabriel Salom, concerta matrimoni amb Pere Scolà de Porreres i hi aporta un dot de 50 lliures. Testimonis: Pere Riera, Pere Prohensal i G. Jaume.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 22-22v.

IV

1429

Pere Bey de Porreres col·loca la seva filla Miquela en matrimoni amb Joan Barceló de Porreres. Hi aporta un dot de 40 lliures. Joan accepta Miquela i fa un augment al dot de 10 lliures, més la meitat dels draps existents a la cambra marital el dia del seu òbit.

Testimonis: Mateu Alou, Guillem Barceló, P. Veny i G. Rosselló.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 23.

V

1429

Antònia, donzella, filla de Joan Sa Font (difunt) de Porreres, amb el consell i voluntat de Bartomeu Rosselló i Bernat Salvà, concerta matrimoni amb Jaume Darder de Porreres. Antònia hi aporta un dot de 30 lliures. En Jaume hi fa un augment de 7 lliures 10 sous, i hi afegeix la meitat dels draps de la cambra. Testimonis: Gabriel Rosselló, Andreu Francesc Blanc i Joan Perpinyà.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 24v.

VI

1429, maig, 26

Magdalena, muller de Jaume Canyelles (difunt) es col·loca en matrimoni, amb el consentiment de Martina, muller de Guillem Ferran (difunt), i Joan Ferran, germans seus, amb en Joan Isern de Porreres. Hi aporta un dot de 50 lliures. Joan accepta Magdalena i el seu dot, i hi afegeix la meitat dels draps existents a la cambra el dia del seu òbit.

Testimonis: Raimon Nicolau, prevere, G. de Móra, Antoni Nicolau, i P. Nicolau.

Magdalena promet pagar les 50 lliures d'aqueixa manera: 30 lliures davant l'església i, després d'un any, les restants 20 lliures. Testimonis: els mateixos.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 25v.

VII

1429, juliol, 2

Bartomeu Sentiscla de Porreres col·loca en matrimoni amb Francesc Blanch de Porreres la seva filla Joaneta, la qual hi aporta un dot de 80 lliures. Francesc accepta (document interromput).

Testimonis: Bernat Mesquida, Pere Feliu, Pere Raimon, Bartomeu Vanrell i Antoni Mesquida.

Carta debitòria: Bartomeu i la seva esposa Llàcia pagaran 50 lliures davant la façana de l'església, altres 15 lliures al cap d'un any i les altres 15 lliures l'any següent. Testimonis: els mateixos.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 28.

VIII

1429, juliol, 31

Guillem Sunyer de Porreres col·loca en matrimoni la seva filla Joaneta amb en Jaume Miquel de Porreres. La núvia hi aporta un dot de 30 lliures. Jaume Miquel l'accepta, i hi afegeix un augment de 7 lliures i 10 sous, més la meitat dels draps de la cambra.

Testimonis: Bernat Mesquida, Pere Feliu, Pere Nebot, Bernat Prohensal, Antoni Baucels.

Guillem Sunyer i la seva esposa Joaneta manifesten deure a Jaume Miquel 30 lliures, i que en pagaran 10 davant l'església, altres 10 al cap d'un any i les altres 10 lliures a l'any següent. Testimonis: els mateixos.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 29.

IX

1429, agost, 3

Joaneta, vídua de Julià Gomila de Santanyí, es col·loca en matrimoni amb Bartomeu Galí de Felanitx. Hi aporta un dot de 30 lliures. Testimonis: Joan Ramon prevere, Pere Socies i Jaume Pericàs.

ARM, Prot. Not. Mateu Ballester (B-79), 30.

X

1479, maig, 15

Joaneta, viuda de Joan Jaume de Porreres, ara habitant a Lluçmajor, desitjant contreure noves núpcies, amb el consell i voluntat de Joan Benajam, germà seu i altres amics seus, es col·loca en matrimoni amb en Rafel Riusec, ciutadà. Hi aporta en dot la quantitat de 20 lliures. Rafel accepta com a esposa Joaneta i reconeix que al seu òbit ella podrà recuperar dita quantitat. Hi afegeix la meitat de les robes existents a la seva cambra. Testimonis: Marimon Castelló i Antoni Febrer.

A més, hi ha un altre document firmat per Rafel Riusec de tot allò que el primer rep en robes i diners de Joaneta, estipulat en el pacte. Testimonis: els mateixos.

ARM, Prot. Not. Martí Terrens (T-813), 64.

«Per minyons ensenyar». Les escoles de gramàtica de Monti-sion de Porreres, Randa i Santa Magdalena (Mallorca, segles XIII-XVI)

MARGALIDA BERNAT I ROCA
JAUME SERRA I BARCELÓ

*Tres coses fan bon mestre de scolans:
lo mestre continuar; les letres bé
formar e-n batra manera servir.*

Anònim: *Llibre de tres*

Introducció

Fa ja més de vint anys que G. Llopart indicà que la documentació adequada per apropar-se a la vida, educació i jocs de la infantesa a l'Edat Mitjana era molt minsa (Llopart, 1981). A hores d'ara, es pot afirmar que segueix essent-ho, com també es pot ampliar l'afirmació per als primers segles de l'Edat Moderna. El que aquí es farà, lluny d'un buidat sistemàtic de documentació arxivística inèdita, serà una replega i ordenació (en la mesura que sigui possible) de tota una sèrie de dades disperses en diverses obres publicades, principalment històries locals, sovint de qualitat molt desigual. Tant se val, ja que el que es pretén és, no exhaurir-lo, sinó provocar la curiositat dels experts en història de l'educació perquè aprofundeixin en aquest tema.

Per als nins i les nines de l'Antic Règim, tot fent ús d'una àmplia cronologia, l'accés a l'ensenyament venia marcat pel naixement i el sexe, que sovint determinava de manera dura qui havia d'esser analfabet i qui no. Malgrat això, gairebé tots els estaments comptaven amb algun tipus de recursos perquè els seus elements més joves sortissin de la ignorància. Els fills i les filles de les classes menestrals, que rarament tenien ocasió de cursar estudis superiors, comptaven amb la possibilitat de rebre algun tipus de formació bàsica a través de l'aprenentatge d'un ofici o professant en un orde religiós. Els de classes benestants podien comptar amb preceptors domèstics, i després passaven per les escoles de primeres lletres i les anomenades escoles de gramàtica, on aprenien el llatí necessari per als estudis superiors. Això, evidentment, en el cas dels al·lots, ja que l'educació de les nines anava per altres camins i aquí, per raó d'espai, no hi tindrà cabuda.

Escoles conventuals i escoles parroquials

Si bé l'Església sempre va tenir cura de l'ensenyança de nins i nines, trigà molt a organitzar un sistema eficient i operatiu per dur a terme. El tema era molt preocupant si tenim en compte que, durant l'Edat Mitjana, fora de les institucions eclesiàstiques, un cristià tenia molt poques ocasions de rebre formació intel·lectual. Pràcticament, només eren els monestirs els llocs on es feia i encara dirigit als seus novicis i professors. No va esser fins al concili Laterà III (1179) que s'ordenà que a cada catedral hi hagués un mestre, i el Laterà IV (1215) amplià l'ordre per tal que n'hi hagués a totes les parròquies que disposassin de recursos econòmics.

En el cas de Mallorca, se sap de l'existència d'un canonge lectoral que, entre altres funcions, tenia la d'impartir les classes als escolans. Les notícies, emperò, que es tenen sobre l'esco-

la catedralícia són molt més tardanes, i res no fa sospitar que n'existís una en el segle XIII.¹ Un aspecte diferent era el dels convents d'ordes mendicants. Sembla que foren els frares de Sant Domingo els qui més aviat organitzaren les primeres escoles dins l'Almudaina, escoles que, segons la tradició, foren regentades pel P. Miquel Fabra que havia vingut a l'illa amb Jaume I (Adrover, 1995, pàg. 40-41).

Durant els segles XIII i XIV, l'escola dels dominics va esser la més dinàmica, encara que no l'única. A un lloc tan allunyat com el monestir de Bellpuig, a Artà, devia existir una escola que acabà quan els premonstratencs traspasaren la propietat. De fet, una de les sales esbucades de Bellpuig encara ara rep el nom d'*es col·legi* (Gili, 1983, pàg. 22).

De l'escola dels dominics, se'n sap molt poc, i les notícies que es tenen, per exemple, del seu *scriptorium* són tardanes. En tot cas, emperò, l'objectiu primordial era la formació dels frares, que havien de tenir una gran preparació segons s'establia a la regla. Convé recordar que la llegenda del Sant Novici (que donà lloc a la història de *Marcelino, pan y vino* de J. M. Sánchez Silva) va tenir lloc en el convent dominicà de Ciutat de Mallorca i que va esser objecte d'una gran devoció popular. Els protagonistes eren un novici i el seu mestre.

Els franciscans trigaren un poc més a organitzar les seves, ja que el procés d'erecció i trasllat del convent ho va retardar. De fet, en el decurs dels conflictes que sorgiren per a la construcció de la sinagoga del Call Major, una de les queixes dels franciscans —que es va demostrar falsa (Llompart, 1998)— era que els cants i els resos dels jueus dificultaven els oficis i les lliçons. S'ha de dir que els franciscans, contràriament a la branca femenina del convent de Santa Clara, no començaren a cobrar força fins que l'hereu de la corona hi professà. El problema rau en el fet que els franciscans es trobaven immersos en aquells moments en greus conflictes doctrinals. De fet, tota la família reial mallorquina estava imbuïda del corrent heterodox que obligà el papa a intervenir-hi diverses vegades (Oliver, 1963). No hi ha notícies de les seves escoles en els segles XIV i XV, però no devien gaudir de gran puixança a causa d'aquest context.

D'altra banda, hi ha un aspecte que sorprèn molt a Mallorca, i és el desconeixement de les teories lul·lianes després de la fallida de l'Escola de Miramar (Albertí et al., 1999, pàg. 213-216). Si a Barcelona, per exemple, es donà una línia de continuïtat en l'ensenyament del lul·lisme, a l'illa no es va reprendre fins a les darreries del segle XV i a càrrec de mestres forans. De totes maneres, aquesta reentrada, com molt d'autors han fet notar, provocà una revolució que anà des de l'ensenyament primari a l'aparició de l'Estudi General, primer, i la posterior Universitat.

Més difícil és detectar les escoles a la Part Forana. Algunes depenien d'institucions religioses, com el ja esmentat cas de Bellpuig, i altres varen néixer amb uns objectius clars, com és el cas de Lluc. D'aquesta manera, la majoria de les escoles detectades es poden assimilar a les parroquials, ja que els mestres eren capellans o beneficiats que, amb els sous que cobraven per ensenyar els minyons, podien arrodonir unes rendes moltes vegades esquifides. De totes maneres, les notícies a l'abast són tan fragmentàries que, en línies generals, es pot considerar que mai no formaren un sistema homogeni ni una xarxa consistent fins a la darrerria del segle XV.

És a partir de la segona mitat del segle XIV que començam a tenir dades del que podríem dir escoles parroquials. Així, per exemple, el 10 d'octubre de 1369, Bernat Adrià, clergue tonsurat de Sineu i mestre de gramàtica, sol·licitava que li pagassin el que li devien (Mulet et al., 1994, pàg.

¹ Entre els grafitis que es pogueren recollir i estudiar en el campanar de la Seu, n'hi ha un, de grans dimensions, que, pel tipus de lletra, es pot considerar de principi del segle XVI. Mostra un tonsurat amb una incipció dins globus que resa: «*Da queparonsi da quan dets punxyo*», que es pot interpretar com «Dóna caparons (bescollades) i donal's per castigar». En conseqüència, és relacionable amb un context d'escolans (Bernat/González/Serra, 1986, núm. inv. I.22).

206). De fet, bona part de les notícies sobre mestres d'aquest període tenen la seva causa en la manca de pagaments dels salaris. Algunes vegades eren les universitats de les viles que incomplien les promeses contractuals; però, en d'altres, eren les famílies que no pagaven. Cap al 1364, la vila de Pollença havia contractat com a mestre Guillem Font, i li havien assignat un salari de 100 sous ultra el que pogués cobrar dels minyons. En carta de 20 de setembre de 1364, el lloctinent ordenà als batles reial i al de l'orde de l'Hospital de Sant Joan que obligassin a abonar les quantitats degudes (Rotger, 1995/1, pàg. 144).

La majoria d'aquestes escoles funcionaven en dependències de les esglésies, les rectories o els domicilis particulars dels ensenyants. S'ha de tenir en compte que, a Mallorca, les paraules *escolà* —aquell infant que ajuda en els oficis religiosos— i *escolar* —l'alumne d'un centre educatiu— resulten homòfones. Una de les funcions d'aquests mestres era precisament ensenyar els cants i la litúrgia.

Ja a principi del segle xv, començaren a exercir com a mestres gent amb estudis, però que no procedien exclusivament del clergat, i és que, a més a més, les persones preparades no abundaven. Així, el 1388, el mestre de Felanitx, al qual li devien el salari, era l'aragonès Joan Sanchis de Soters (Xamena et al./1, 1976, pàg. 114). Per altra part, la Universitat de Pollença, el 24 de juliol de 1427, discutia sobre la necessitat que tenien de mestre i com havien sabut d'un jove mallorquí que deien que era bon mestre i que, si li donaven qualche salari, «ansenyaria e de gramaticha e de romansos». El consell acordà no dotar-lo de cap salari, ja que encara pagaven el mestre anterior que no havia acabat el seu contracte d'un any (Rotger/1, 1995, pàg. 144).

En línies generals, el segle xv contemplà no sols com progressivament s'anaven obrint escoles a les viles, algunes vegades efímeres, sinó com apareixien persones amb funció de mestres com a, diguem-ne, perfil professional. I és que, d'acord amb els canvis que anaven experimentant els models culturals, ja existia una certa preocupació per l'ensenyança. És en aquest sentit que cobrà rellevància el fet que, entre els béns de Pere de Viana, sastre i botiguer d'Artà, s'hi trobassin «una dotzena de cartes de pergami per ensenyar minyons» (Gili, 1983, pàg. 22).

Donar doctrina als aprenents

La presència d'infants i d'adolescents d'ambdós sexes dins qualsevol ofici és inqüestionable, ja que arreu i des d'edats ben primerenques solien dur a terme algunes tasques que no requerien cap preparació, com els petits treballs preparatoris o complementaris: netejar, preparar eines, adesar-les o netejar-les, dur missatges i tornar-los... (Prados, 1979, pàg. 10-11 i 18-19). És sabut que els infants desenvolupaven algun tipus d'activitat laboral a partir dels 4 o 5 anys, començaven l'aprenentatge pròpiament dit a partir dels 7 o 8, i el finalitzaven entre els 18 i els 20.² Això pel que fa als nins, ja que el ritme de les nines era diferent: si bé treballaven des de ben menudes en tasques considerades eminentment femenines, com guardar els germans més petits o altres infants, o el servei domèstic. Si s'incorporaven al món dels oficis, ja eren més a prop dels 10 o 12 anys (Prados, 1979, pàg. 25-26; Santamaría, 1986).

En qualsevol d'ambdós casos, els nins i les nines que entraven en els obradors deixaven la família pròpia i passaven a viure amb la del mestre o la mestressa, que els havia de proporcionar allotjament, aliments i vestit, exercint sobre l'aprenent un tipus especial de tutoria (Prados, 1979, pàg. 15-16). A les ordinacions dels diferents col·legis de menestrals se'ls troba amb els termes *escolans*, *aprenents*, *deixebles* o *mossos*. Per comparació amb el que es feia a altres contrades, el

² És teoria generalitzada que la institució de l'aprenentatge deriva de la figura del *locatio* romà en qualsevol de les seves fórmules (*locatio conducto rei*, *locatio conducto oepris* i *locatio conducto operarum*), especialment de la segona. Emperò no deixa d'haver-hi dificultats per demostrar-ho.

període mitjà d'aprenentatge es situava entre els 3 i els 6 anys (Bonnassie, 1975, pàg. 81), tot depenent de l'activitat. Quan finalitzava aquest temps de preparació, se suposava que s'havien adquirit els coneixements adequats per exercir de mestre, i s'assumien totes les obligacions i les responsabilitats pròpies del grau, inclosa la de formar nous professionals. Tal verificació s'efectuava mitjançant un examen, que rebia generalment el nom d'*obra mestra* i es realitzava en presència d'un tribunal compost d'altres mestres, normalment entre tres i cinc, una pràctica que es féu general sols a partir del segle XIV (Rumeu, 1981, pàg. 76, n. 10; Bonnassie, 1975, pàg. 69 i 77).

La finalitat d'aquest tipus de proves era promocionar mestres qualificats per exercir l'ofici de manera convenient i amb profit de la comunitat, tant del col·legi com dels consumidors. D'aquí la importància de les expressions *mestre bo e ben sabut* (Bernat, 1995, apèndix II) o *suficient e ben sabent del mester*,³ que apareixen a la documentació. Per fer certes aquestes exigències, els coneixements que s'havien d'haver assimilats eren tant de caire pràctic com de tipus teòric. Els primers es relacionaven amb les tècniques pròpies de cada obratge, mentre que els segons s'han de contemplar des d'una doble perspectiva: el coneixement de la normativa específica del col·legi al qual s'havia de passar a pertànyer i el que s'ha de considerar una ensenyança primària, que implica les tècniques instrumentals bàsiques de lectoescriptura i les operacions matemàtiques necessàries per desenvolupar l'ofici en si mateix i per moure's amb una certa seguretat dins els cercles comercials. Un bon exemple del nivell de complexitat que podien arribar a tenir determinats aspectes de la normativa pot ésser aquest article, de caràcter tècnic, que apareix en els capítols dels teixidors de llana de 1454: «Item, que tots los ordidors hagen dotze rams e cascun ram hage XIII palms i mig quart de larch, e dos palms e mig de capitorn asi que lo ordit hage XX canas (fora taler) e los draps que exiran del taler hagen XVIII canes fora taler e no menys, e en altre manera sia tallada la capsonada del drap».⁴ Les dificultats no es limiten a una qüestió terminològica, sinó que també es fan patents les de caràcter aritmètic en aspectes com l'operació de càlcul, però també pel que fa a coneixements de metrologia i de la naturalesa dels materials que es manipulaven. Altres oficis, com el de picapedrer, a tot això hi afegien el domini de la geometria per realitzar les traces (Bernat/Serra, 1989) o amplis coneixements de química en el cas dels tintorers (Bernat, 1997) i dels vidriers (Bernat/Serra, 1982), només per posar algun exemple. És el que els menestrals definien com el *secret de l'ofici* i sovint es revestia d'un cert caire iniciàtic.

Tot aquest conjunt de sabers depenien del mestre, però també dels sobreposats de l'ofici que, entre les seves obligacions, tenien la de «donar doctrina als aprenents», tal com es definia entre els teixidors de llana. També implicava aplicar els correctius convenients en els casos de mala conducta o indisciplina i, de fet, en els edictes reials dels segles XVI i XVII, i ben segur recollint normativa anterior, no és infreqüent trobar disposicions contra els al·lots d'edat compresa entre 10 i 14 anys en el sentit que fossin vigilats, bé individualment, bé les bandes que formaven per tal que deixassin d'ésser un problema d'ordre públic (Bernat/Serra, 1993), controlar els vagabunds i els robatoris, així com impedir els destorbs als vianants, especialment de nit o en ocasió d'actes socials tals com noces (Torres, 1618;⁵ Cebrián, 1671).⁶ La vigilància sobre la juvenalla no devia ésser gaire intensiva, ja que s'havia hagut de crear la figura de l'anomenat *pare dels òrfens* el 1586, precisament per ocupar-se dels menors que, de nit, no tenien redós o no hi acudien. En el cas primer, el *pare d'òrfens* estava obligat a amonestar-los i a procurar que es posassin a treba-

³ ARM, A. i G., Gremis, caixa 6, lligall 6, 2.525v.

⁴ ARM, EU 10, 52-68, cap. XXI.

⁵ Vegeu: cap. 55, 78, 79, 95, 112 i 131.

⁶ Vegeu: cap. XXXXII, LXXXIII, LXXXVIII i CIII.

llar en un termini de tres dies.⁷ I encara hi havia altres pràctiques que alteraven l'ordre públic, com el costum de la *pedrea*, si bé no era exclusiva dels més joves (Fajarnés, 1933).

Les escoles de gramàtica

Com és ben sabut, el segle XIV suposà uns canvis fonamentals dins les estructures socials, econòmiques, polítiques i culturals d'Europa; no debades alguns autors han parlat d'un protorenaixement. Una de les modificacions que es donà va esser la preocupació, per part de la noblesa i de les oligarquies urbanes, per formar les noves generacions. D'aquí que no sols les universitats, sinó tot el sistema escolar paral·lel cobràs gran importància i fos objecte d'una atenció preferent per part de les autoritats polítiques territorials i urbanes. Una persona que sabia llegir i escriure, si a més posseïa els rudiments de la cultura bàsica que suposaven el trívium i el quadrívium,⁸ no sols tenia les portes obertes als estudis superiors, sinó també a uns mòduls de relació i supervivència dels quals no havien gaudit les generacions anteriors.

El primer problema és que, ja en el segle XIV, les escoles que depenien de monestirs i de convents estaven desprestigiades, si més no perquè el llatí que s'hi ensenyava era l'eclesiàstic i no el clàssic que, a poc a poc, s'anava recobrant. D'altra part, existia l'experiència que les universitats eren focus de problemes, ja que reunien grans estols de joves amb unes energies males de dirigir i controlar. En aquest sentit, s'ha de recordar que bona part de les revoltes urbanes del segle XIV varen ser promogudes per joves i aprenents, i hi va haver diverses municipalitats que hagueren d'acceptar, en el seu sistema de govern, la presència de les tribus urbanes organitzades. Per això no pot sorprendre que, sempre que es pogués, els centres educatius que avui en dia es dirien secundaris, on es formaven adolescents, s'ubicassin fora dels nuclis urbans.

A Mallorca hi ha la sort que es conserven totalment o parcialment alguns d'aquests centres educatius. Les institucions, com a tals, varen desaparèixer ja en el segle XVIII o començament del XIX, però els edificis subsisteixen transformats, segons el gran públic, en ermites o santuaris. Dels diferents centres que existiren, aquí sols se'n tractaran tres: el puig de Santa Magdalena, d'Inca; el puig de Montis-ion de Porreres i el puig de Randa. Cada un obeeix a un model de gestió diferent, i els espais han perdurat en diferents graus de conservació. La comparació dels tres models pot esser il·lustrativa.

Puig de Randa

Segons explica Ramon Llull, va esser en el puig de Randa on rebé la il·luminació per estructurar el seu Art. Molt a prop del puig, a la possessió de Mata Escrita, encara es mostren les fulles de l'arbust que va esser capaç d'interpretar el beat. Una tradició pràcticament admesa per tothom diu que la cova on s'aixoplugà el beat era molt a prop del cim del puig. De tota manera, i a no esser bandolers i trencadors de pedra, molt poques persones habitaven per aquell paratge.

El 1397, s'edifica l'ermita de Sant Honorat, la més antiga de la denominada *mntanya dels tres santuaris*, tot i que alguns autors parlen d'un eremitori en aquell indret ja a final del segle XIII. De totes maneres, alguns indicis permeten suposar que determinats franciscans intentaren revitalitzar el cim en record de Ramon Llull, i així sembla que ja el 1394 hi havia preveres que hi ensenyaven gramàtica i la doctrina lul·liana (Pomar, 1990, pàg. 39). En aquest context, és molt

⁷ *CATÀLEG...* Història del Gran i General Consell, document 24.

⁸ El paper de les matèries del trívium i el quadrívium va esser general a tot el continent europeu, integrant el que es podria denominar un *currículum comú*. Per desgràcia, en el cas de Mallorca, la seva aplicació pràctica està per estudiar, ja que la documentació es mostra poc explícita en aquest sentit. De la seva importància, emperò, n'és un bon reflex la tomba de Ramon Llull, bastida a final del segle XV, on les al·legories de les set arts liberals integren una part fonamental del programa iconogràfic.

important un document de 1458 que suggereix que ja hi existia una escola, ja que es pagaren les despeses «lo dia que sotararan fra Pera el mestra del puig» (Font, 1974, pàg. 515). Això fa pensar que les notícies posteriors no es poden considerar com el moment de creació de l'edifici, ni tan sols de l'escola. D'altra part, consta que alguns filòsofs destacats hi residiren i, fins i tot, hi ensenyaren. Segons sembla, el franciscà P. Caldes, confessor de la reina Maria, hi va escriure allà *Exercici de la Santa Creu*, que va concloure l'any 1496.

És a la segona mitat del segle xv, d'acord amb els primers batecs de l'humanisme, que els estudis al puig de Randa començaren a prendre volada (Barceló/Ensenyat, 2000). Durant el regnat del rei Alfons V, que havia transformat la seva cort de Nàpols en un centre cultural de primera magnitud, és quan començaren a arribar a l'illa una sèrie d'intel·lectuals, que revolucionaren el món de l'educació. No debades, fins i tot la introducció de la impremta i la creació de l'Estudi General són deguts a la seva iniciativa.

De totes maneres, no és fins a principi del segle xvi que es tenen notícies segures d'alguna construcció en el cim. El 1509, els jurats del regne entregaren certa quantitat a fra Martí Carbonell per restaurar la capella o cel·la del beat, on residia aquest frare (Munar, 1973, pàg. 10). D'igual manera, d'una carta del cardenal Cisneros, de 1513, es desprèn que on hi havia la cel·la ja es considerava un santuari i lloc de pelegrinatge. Un gravat lul·lià, imprès a València el 1515, representa la muntanya de Randa amb una processó de penitència demanant aigua.

Com es veu, les primeres notícies documentals de l'existència de construccions al puig de Randa són gairebé posteriors a la represa dels estudis lul·lians a l'illa. És prou conegut que el lul·lista català Pere Joan Llobet s'establí en aquell indret cap al 1450 per ensenyar-hi l'Art. És de suposar que les construccions que es veuen en el gravat lul·lià al·ludit corresponen a les seves escoles, ja que consta per carta escrita per Gabriel Desclapers, de 1460, que el mestre les havia restaurades (Munar, 1973, pàg. 13-14).

A la mort del mestre Llobet, l'escola s'abandonà, i l'absència d'habitants començà a malmenar els edificis, que ja no devien ésser gaire sòlids. Després d'un intent frustrat d'aixecar-hi un convent franciscà i un hospital de pobres, l'escola lul·liana repregué l'activitat el 1478 amb la venguda del venecià Mario de Passa. Aquest personatge conegué a Barcelona Beatriu de Pinós, que realitzà la donació protolul·liana que tanta transcendència tengué (Santamaría, 1979, pàg. 1983).

Com és prou sabut, els plets i els conflictes que generà aquesta donació varen ésser llargs i agres, de tal manera que, el 1479, fra Mario de Passa considerà la causa perduda i retornà a Itàlia. Així i tot, l'any 1481 es produí la fundació d'Agnès Pax de Quint, que també donà lloc a un agre conflicte que arribà a Roma i a la cort. De totes maneres, des de 1483, any de l'erecció de l'Estudi General, es pot considerar que la represa del centre s'estabilitzà.

La creació de l'Estudi General Lul·lià, seguint els models del de Lleida (Lladó, 1973), d'alguna manera obligava a l'existència d'una escola de gramàtica vinculada perquè l'aprenentatge del llatí i dels rudiments culturals de l'època tengués una certa qualitat. Obrí les portes oficialment cap a l'any 1502 sota la protecció dels jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca, els quals prengueren l'escola sota el seu patronat i dotaren el mestre d'una pensió anual de 50 l. (Rotger, 1915, pàg. 26). Si comparem aquesta dotació amb la de les primeres càtedres, es veu la rellevància que li volgueren donar, fins al punt que es vedava explícitament que es pogués cobrar als alumnes. El centre se situà a les aules i les dependències anteriors que, a poc a poc, s'hagueren d'adaptar a la volada que experimentaren els estudis i a l'augment de l'alumnat. L'any 1553 s'hi agregaren dues càtedres noves: una de retòrica i una de llengua grega (Rotger, 1915, pàg. 32).

De totes maneres, la Universitat no havia invertit gaire en l'adob de l'edifici. L'any 1566, un grup de pares dirigit als jurats un escrit, en el qual es ponderava que els matriculats eren prop del centenar i que procedien de tots els estrats socials (Rotger, 1915, pàg. 33, n. 2). L'alumnat es queixava de la incomoditat i mal estar del centre, ja que les cel·les estaven cobertes de teulada seca, de tal manera que hi feia molt de fred i hi havia goteres, fins al punt que el vent girava les teules. Algunes fotografies i dibuixos del santuari, anteriors a la intervenció del bisbe Campins, denoten un edifici pobre i incòmode.

Una de les queixes presentada pels pares el 1565 era que l'escola no disposava ni de cisterna ni d'aljub, de tal manera que els estudiants havien de davallar a Sant Honorat a cercar aigua. Aquest va ésser un problema, com es veurà, comú a altres centres. De totes maneres, la intervenció més important feta a partir d'aquesta demanda va ésser l'acabament de la cisterna que ja s'havia començat. Una altra intervenció arquitectònica consistí a condicionar les cel·les velles per als estudiants i fer-ne de noves dins un gran pati tancat. Així i tot, les devuit cel·les existents no bastaven per als més de 150 alumnes matriculats. Va ésser precisament aquesta pressió per la quantitat d'alumnes, en unes instal·lacions poc escaients, el que es convertí en una de les causes del col·lapse.

Poc se sap de l'estructura física de l'escola de Randa en aquests moments, encara que algunes restes es poden veure a partir dels fòssils arquitectònics que perduren i de l'anàlisi dels plànols antics, així com de la descripció que en va fer G. de Berard el 1789 (1983, pàg. 195). L'estructura completa no sembla que arribàs a assolir una gran complexitat de l'espai educatiu. El conjunt es distribuïa a l'entorn d'un pati vagament rectangular i, en dos dels costats, hi havia les cel·les, de quatre vares castellanques d'ample. En el segle XVIII, aquestes dependències tenien cuina i alcova, i a cada una hi residien dos estudiants (Berard, 1983, pàg. 195).

El centre per excel·lència era la capella, dedicada a Nostra Senyora de Cura, una advocació que no té paral·lel (Amengual, 1997, pàg. 126-127). Estava situada a la part dreta del pati i era de superfície reduïda. No seria estrany que la primera aula fos aquesta capella, que a principi del segle XVI es trobava en estat ruïnós. Hi hagué fortes intervencions entre 1635 i 1710 que li donaren certa excel·lència.

El punt de referència de tot l'espai era aquesta capella. No sembla que hi hagués gaires espais diferenciats més, a no ésser l'aula que, el 1623, es trobava totalment en ruïna. Va ésser segurament a partir d'aquest estat que la Universitat consignà 400 l. per construir l'espaiosa aula de gramàtica que ha arribat fins ara. El 1789, es descrivia com un espai de 25 vares de llarg per vuit d'ample, envoltat de taules i amb un altar amb una estàtua molt antiga de Ramon Llull. La volta era d'estrella i, segons definia G. de Berard, era «*a lo antiguo*» (Berard, 1983, pàg. 195).

De tota manera, no s'acabaren els passadissos coberts que havien de completar la clastra. Així i tot, se sap que aquest espai, situat davant l'aula i al costat de la capella, era el lloc d'esplai dels estudiants, ja que a les parets encara s'hi veuen les restes dels seus jocs.

Monti-sion de Porreres

Per a la majoria de mallorquins, l'edifici que s'alça sobre el puig de Monti-sion és sols una ermita com moltes altres d'arreu de l'illa. Molt poques persones saben que també va ésser una escola de gramàtica i que, pel seu estat de conservació, constitueix un indret únic gairebé a tot Europa. Es conserven algunes aules universitàries com, per exemple, les de Salamanca o Alcalá de Henares, datables en els segles XVI i XVII, però d'edificis complets que fossin escoles de gramàtica no se'n coneix cap. Després de l'escola de Randa, li seguí en importància la de Monti-sion de Porreres. De totes maneres, s'han de fer algunes puntualitzacions. En primer lloc, i contrària-

ment a Randa, Monti-sion depenia directament de la Universitat i de la parròquia de la vila de Porreres i no del regne. Tot indica, encara que sols sigui a tall d'hipòtesi, que la Universitat de la vila s'encarregava de la contractació i gestió del mestre, mentre que la parròquia controlava els aspectes religiosos, litúrgics i doctrinals, cosa que originà diversos problemes al llarg dels anys, com en la redempció de comptes i el nomenament de donats (Munar, 1991, pàg. 8).

Com altres centres semblants, Monti-sion es va construir en un puig relativament allunyat dels nuclis de població. La desaparició de part de l'arxiu municipal de Porreres provoca que els historiadors s'hagin de moure en el terreny de les hipòtesis, ja que les poques notícies que han perdurat són fragmentàries i, a vegades, contradictòries. De totes maneres, sortosament, malgrat la seva decadència com a centre educatiu, la vila de Porreres mai no va deixar que l'edifici acabàs en un estat de ruïna tal que hi fes necessària una intervenció prou intensa que en desvirtuàs els orígens.

L'estat de conservació de l'edifici, emperò, no és capaç per si mateix de suplir la manca de documentació escrita. Fins i tot, el primer historiador de la vila, Joan Feliu, trobà aquestes dificultats a l'hora d'estudiar el santuari. I aquí rau el principal problema. Gairebé totes les escoles de gramàtica començaren per esser només un santuari. A final del segle xv es transformaren en centres educatius i finalment, a partir de la decadència, retornaren al seu simple paper de santuaris. El cas de Monti-sion de Porreres és especial perquè mai no va deixar d'esser santuari, encara que tot el conjunt d'edificis es dedicàs primordialment a l'ensenyança.

No hi ha dades fiables sobre l'erecció del primer santuari en aquell puig, que es va construir dins les comunes de la vila. G. de Berard ja lamentava, el 1789, que «*es digno de extrañarse que, en lugar de estudios y letras, se olvidasen de notar y conservar la memoria de su origen y fundación*» (Berard, 1983, pàg. 212). Segons diverses tradicions populars, s'erigí com a vot relacionat amb la pesta de 1348. De fet, no poques ermites aixecades en el que certa documentació anomena *locus alti* semblen tenir l'origen en hospitals, capelles o vots derivats d'idèntic motiu. Darrere la creació o enlairament de santuaris com Sant Salvador de Felanitx, el puig de Maria a Pollença o Sant Salvador d'Artà hi ha el mateix context (Bernat/Serra, 1999). En el cas de Monti-sion de Porreres, no hi ha dades exactes de l'estructura primitiva ni de les seves característiques, però segurament devia ser del tipus de les denominades *esglésies de repoblació*. Aquesta primitiva edificació va esser en part destruïda per alçar-hi la nova. Algunes tradicions indiquen el lloc i l'orientació del que hauria pogut esser aquest primer temple, però sols un estudi de camp molt més profund ho podria confirmar (Munar et al., 1977, pàg. 62).

Porreres va esser una de les viles que més aviat estructurà un sistema educatiu que, amb el temps, gaudí de prestigi a tota l'illa. Abans de la pesta de 1348, no se sap si ja devia funcionar a Porreres una escola de gramàtica, atès que consta que, el 1339, Caselles era mestre d'escolans (Pons, 1963, pàg. 249). D'altra part, l'any 1355, a Campos esclatà un conflicte, ja que Antoni Miró, escrivà de la cort d'aquella parròquia, volia traslladar-se precisament a Porreres en contra de la voluntat del seu batle, que ho impedia. L'escrivà exposà al governador que volia el trasllat per perfeccionar els estudis. El governador ordenà que l'hi deixassin anar «*e aqui aprendre gramatica o altra ciencia amb mestre Bernat Arbona, lo qual, segons se diu se deu al dit loch de Porreres mudar e estar porque com amb justicia vós lo dit Anthoni no puguats forsar de la dita scrivania a regir, majorment com vulla estudiar e apendre*» (Rosselló, 1977, pàg. 178).

De les edificacions actuals, la capella va esser la primera a alçar-se. Els estudis a l'abast demostren que aquesta edificació es va realitzar amb motiu de la pesta de 1475. Un vot pronunciat per tot el poble el comprometé, si la Verge els alliberava de l'epidèmia, a aixecar un nou temple dalt del puig de Monti-sion i a celebrar una gran festa dedicada a la Visitació de la Verge

(Munar et al., 1977, pàg. 106). El conjunt d'esdeveniments que envolten aquest vot públic és el que fa suposar que ja existia algun tipus d'ermita anterior.

La construcció de la nova capella es començà l'any 1498 (Munar, 1991, pàg. 3). De fet, es conserven uns goigs populars en una escriptura notarial de 1497 (Llompart, 1974, pàg. 27) on es confirma el vot de la festa, la construcció del nou edifici («e fatrien huna sglésia/al puig de Montision») i l'erecció dels *Set goigs* o *Monuments* que encara es conserven parcialment (Munar, 1991, pàg. 4-5). El problema va esser que, a partir d'una iniciativa popular, aviat determinades famílies notables agafaren un protagonisme notori, cosa que tengué una gran transcendència posterior. La família Dusai, titular de l'alqueria de la Dusaia i de les possessions de Son Romaguera i Son Porquet, va exercir el patronatge del nou temple, de tal manera que el seu escut es troba arreu de l'església i fins i tot al peu de l'estàtua de la Verge. El cas curiós és que aquest escut tradicionalment és besat pels devots com si d'un emblema sagrat o d'una relíquia es tractàs.

La pesta de 1498 i l'erecció del nou santuari tengué altres conseqüències. Diverses donacions i llegats testamentaris dotaren l'església de propietats agràries i d'alguns censals. Així, per exemple, l'honor Antoni Mesquida, en el seu testament, a més de deixar determinades misses, donà 53 quarterades de terra al santuari de Monti-sion (Munar et al., 1977, pàg. 110). Això provocà que, a més de l'altar major, hi hagués altres altars amb els consegüents beneficis. D'altra banda, se sap que també diversos porrerencs s'hi feren enterrar. Així, el testament del prevere Antoni Salom, de 1509, indica clarament aquesta voluntat (Barceló, 2001, pàg. 110-111). En general, es pot considerar com un centre ric, ja que el mestre, el 1789, tenia un sou anual de 70 l. i les terres aportaven una renda de 50 l. (Berard, 1983, pàg. 212). De l'església, en tenien cura uns donats, que podien anar recaptant almoines per tota l'illa, encara que el 1596 feia deu anys que no s'havien passat comptes de l'administració (Munar et al. 1977, pàg. 174-175). De fet, el nomenament dels donats sembla que va provocar alguns conflictes entre parròquia i universitat de la vila.

El fet que Monti-sion gaudís de béns propis, de diversos altars en el temple i de beneficis el fa un cas veritablement especial en comparació amb les altres escoles de gramàtica de la Part Forana. Precisament aquest panorama seria el que podria explicar l'estructura de l'escola de gramàtica i la relativa riquesa de construcció que la caracteritza. De fet, la família Mesquida, a partir del testament ja esmentat, també hi exercí un cert patronatge. D'aquesta manera, no pot estranyar que, el 1645, el mestre fos un tal Guillem Mesquida, tal volta del cercle familiar (Barceló, 2001, pàg. 75).

No es tenen dades exactes de quan començà a funcionar l'escola de gramàtica, encara que tot indica que, en el seu origen, estructura i actuacions, seguí el model de la de Randa. Per G. Munar (Munar et al., 1977, pàg. 175-176), l'ordre de creació de les aules va esser Randa cap al 1502, Santa Magdalena d'Inca el 1534 i Monti-sion poc després. De fet, i tal com es veurà, les relacions entre Randa i Monti-sion varen esser intenses. Es tractaria, per tant, d'una altra institució vinculable als corrents renaixentistes i a l'humanisme que anaven arribant a l'illa. Com en altres centres, es considera que el moment àlgid del seu funcionament degué tenir lloc amb posterioritat a les Germanies (1521-1523). D'aquesta escola es conserva, a la biblioteca del monestir de la Real, un incunable de les *Metamorfosis* d'Ovidi, editat a Venècia el 1497. La portada i les darreres pàgines són plenes d'anotacions d'estudiants, segons costum de l'època. Una diu que era propietat d'Onofre Amengual, que demanava que si es perdia l'hi fos tornat. A Onofre Amengual, li comprà Marc Antoni Bonet, estudiant. Ara bé, l'anotació més remarcable es troba al final i diu: «Aquest Ovidi és den Sebastià Servera, astudiant en lo Puix de Montission sots disciplina de Mestre Mateu Calafat 1551. A 5 de octubre vinguí yo Sebastian Servera, estudiant em

lo puix de Montision en l'any 1551» (Munar, 1968, pàg. 12). La disposició de l'espai és fonamentalment igual que el que devia presentar originalment l'escola de Randa, tot i que, com que s'havia d'adaptar a un terreny més abrupte, el conjunt és trapezoïdal. En aquest cas, sí que s'acabà el conjunt de la clastra i els annexos. De fet, la cisterna, que, com a Randa, va ésser una demanda llarg temps sol·licitada, s'hagué de construir fora del conjunt primitiu.

Per a la visita del bisbe Arnedo, el 1564, se sap que s'inspeccionaren la capella i les cambres, segurament les cel·les dels estudiants. Pel que sembla, en aquest temps, el santuari es trobava en obres per tal d'adaptar-lo a la funció escolar, ja que en la visita del bisbe Vic i Manrique, de 1596, es deia que l'obra de la clastra ja havia començat i s'ordenava que s'acabàs el més aviat possible. De totes maneres, els aspectes fonamentals de l'espai escolar tal com es veu avui en dia responen a models del segle XVII (Munar et al., 1977, pàg. 176-177).

De fet, l'aula que es conserva data de 1694 (Munar, 1968, pàg. 12). El conjunt era molt adequat a les necessitats educatives. Després de l'entrada, s'accedia a la clastra (acabada ja en el segle XVIII), formada per les cel·les dels escolars. La cel·la que es trobava més propera a l'església sembla que era la dependència del mestre. L'església se situava a mà dreta, com a Randa, però en un sentit diferent. L'aula de gramàtica s'emplaça enfront de l'actual entrada principal i es troba relativament propera a l'església. Com a Randa, es conserven rastres dels jocs dels estudiants i alguns grafitos. Fins fa uns anys, s'hi exposaven les corretjades per als càstigs i alguns elements materials de la vida escolar.

La festivitat dels estudiants de Montision era Santa Catalina. A la revetla, encenien una gran foguera que, en primer lloc, era un recordatori per a tota la gent dels voltats de les funcions que s'havien de celebrar el dia següent en el santuari, però també per posar-se en contacte amb l'escola de Randa, que contestava amb una altra foguera. Tal volta, d'aquest costum s'hagi de cercar la raó de per què, a Porreres, a un fogueró li diuen *binerbo*, segurament una corrupció del nom de Minerva, la deessa de la saviesa (Barceló, 2001, pàg. 117).

Puig de Santa Magdalena

Durant tot el segle XIII rebé genèricament el nom de puig d'Inca. No és fins a final del segle següent que es comença a conèixer per la denominació de la seva santa titular (Fiol, 1991, pàg. 15). Avui en dia, el puig de Santa Magdalena sols es té present pels pancaritats que s'hi fan cada any. Precisament, aquestes trobades han provocat fortes intervencions arquitectòniques i paisatgístiques que fan difícil destriar les restes autèntiques del que són recreacions historicistes.

No existeixen explicacions de per què en el segle XIII s'edificaren oratoris a dos pujols tan propers com Sant Bartomeu i Santa Magdalena. Una tradició, corroborada documentalment, afirma que la primera parròquia d'Inca va ésser l'església de Sant Bartomeu, encara que el 1244 ja s'havia traslladat a Santa Maria la Major.

Tant l'església primitiva de Sant Bartomeu, de la qual queden poques restes, com la de Santa Magdalena corresponen al model de les denominades *esglésies de repoblació*. Es tracta d'edificis de planta rectangular, dividits per arcs ogivals diafragmàtics en dos o tres trams, dels quals un sol actuar de presbiteri. L'entrada pot situar-se en un frontal o ésser lateral. El problema, tal com han demostrat estudis arquitectònics en alguns d'aquests edificis, és que les intervencions historicistes, que es feren ja en el segle XIX, n'emascararen molt l'aspecte real, de tal manera que el que sol considerar-se arc diafragmàtic propi d'aquests edificis és, de fet, una intervenció posterior.

Aquest problema es veu en l'església del puig de Santa Magdalena, on sols es pot considerar real l'aspecte general de l'edifici. Abans de les intervencions de 1934 (Ysasi, pàg. 38-39), es tractava d'un oratori de 20,67 m de llarg per 7,85 m d'ample. Originalment, no comptava més que amb l'altar major, però ja en el segle XIX s'hi afegiren una sèrie d'advocacions a les parets laterals, però sense capelles. La part més antiga constava de tres mòduls de 4,80 m de llarg, separats per arcs de 0,60 m de gruixa. El que trenca aquest esquema és la part baixa del cor que, com es veurà, és un afegit posterior. A més a més, en una intervenció de 1931, es rebaixà el trespòl de tal manera que es varen fer créixer els arcs. En l'estat primitiu, la capella era coberta d'un sostre de fusta, a dos vessants, que mostrava policromies, amb clars paral·lels amb la capella del Prat de Sant Jordi (Ysasi, pàg. 8 i làm. 40).

Precisament les obres de reforma del trespòl varen posar a la vista diversos enterraments i, especialment, en el primer tram, hi aparegueren, l'abril de 1934, més restes humanes i fragments de ceràmica dels segles XV i XVI (Ysasi, pàg. 39). Aquestes restes arqueològiques són importants, ja que no s'ha pogut constatar documentalment els enterraments en aquest període. La manca d'un estudi arqueològic en profunditat d'aquestes restes humanes, que varen esser reubicades en el presbiteri, priva de saber l'abast d'aquesta pràctica ni la personalitat dels individus que s'hi inhumaren.

L'edifici presenta, a més a més, una altra particularitat. Hi crida l'atenció la presència d'un arc diafragmàtic a un costat del presbiteri, de difícil interpretació actualment. No pot esser una portada, ja que correspon a les proporcions del mòdul constructiu original. Potser es tracta d'una ampliació de l'edifici primitiu, fet que tendria la seva raó d'esser tant quan l'edifici era escola de gramàtica, com quan passà a convent. Tot indica que una primera ampliació de l'església es va fer a final del segle XV o començament del XVI, agregant un cor sobre un arc amb capitells de decoració fitomòrfica, de cards, i una trona. D'aquesta manera, l'aspecte de la façana quedà totalment modificat. E. de K. Aguiló va fer notar que, en aquest indret, hi existia un pedrís retallat a la roca natural a cops de picassó. Almenys part de la decoració d'aquest indret condueix a l'època en què es pogué obrir l'escola de gramàtica, cosa que explicaria la situació excèntrica de la trona.

La primera documentació que es té d'eremites en aquest lloc és ja del segle XIII. En un document fet davant el notari Guillem de Formiguera el 1240 ja s'hi deixen almoines. A partir d'aquest moment, documents semblants són relativament freqüents (Fiol, 1991, pàg. 14). Algunes d'aquestes donacions permeten esbrinar les transformacions que patí l'indret. D'aquesta manera, el 1369 Ramon Desbrull deixava diners per a l'obra, especialment per fer un camí i un pòrtic davant el campanar (Fiol, 1991, pàg. 15).

Hi ha tradicions no confirmades que fan d'aquest indret el primer convent de mercedaris de Mallorca (Berard, 1983, pàg. 263), cosa difícil si tenim en compte que ja estan documentats a Ciutat de Mallorca en el segle XIII. De totes maneres, entre els segles XIV i XVI, es convertí en residència provisional d'alguna comunitat de monges. A principi del XV hi residien algunes ermitanes que, el 1402, a causa d'un cas «inopinat i fortuit, assats notori», encara que ara desconegut, havien decidit d'abandonar-lo. Aquest fet provocà un greu problema que obligà el governador a ordenar als jurats d'Inca que les ajudassin per impedir que l'eremitori quedàs abandonat (Fiol, 1991, pàg. 15). De tota manera, cosa degué passar, ja que se sap que durant aquell mateix segle hi residiren monges de Santa Clara i posteriorment les de Sant Jeroni abans de passar al puig de Sant Bartomeu.

Molts d'autors estan d'acord a considerar que, en els espais intermedis entre aquestes ocupacions o, fins i tot, coincidint amb algunes, hi funcionà una escola de gramàtica. Per desgràcia,

les notícies documentals sobre aquest fet són molt més esquifides que en altres indrets. Sembla que aquesta escola era pagada per la Universitat d'Inca i controlada per la parròquia, igual que en el cas de Monti-sion de Porreres. Aquesta duplicitat a la llarga donà lloc a una sèrie de conflictes entre parròquia i ajuntament per la propietat del puig.

Hem de tenir en compte, emperò, que, a diferència de Porreres, el puig d'Inca no estava ben dotat econòmicament. En un inventari de 1855 es descrivia que «*Un oratorio muy antiguo llamado de Santa Magdalena, con una casa muy antigua y una porción de terreno de reducida extensión (unos 254 destres) sito en la cúspide de un alto cerro de este término llamado Puig d'Inca*» (Fiol, 1991, pàg. 8). Segurament, en aquesta manca de recursos econòmics i a la polifuncionalitat que es donà a l'edifici es poden cercar les raons per què no s'arribà mai a bastir un espai per a una escola de gramàtica com les altres.

Les primeres notícies de mestres a Inca es refereixen, segurament, a preveres relacionats amb l'escola parroquial. El primer del qual es té notícia és Guillem Font, documentat el 1369, encara que dels posteriors no se'n tenen dades prou clares (Fiol, 1991, pàg. 25). De totes maneres, s'ha de tenir en compte que, des de 1333, en el convent dels franciscans ja hi funcionava una escola o estudi (Llabrés et al., 1998, pàg. 225).

Ja s'ha dit que hi ha un cert consens a l'hora de considerar l'escola de Randa la primera; la segona seria la d'Inca i, poc temps després, la de Porreres. La dada primera sobre el funcionament de l'escola d'Inca és de 1534 (Fiol, 1991, pàg. 9), però pot ser anterior per algunes dades que es tenen sobre el qui es considera primer mestre de gramàtica. Aquest va esser mossèn Bartomeu Far (Fiol, 1991, pàg. 26), a qui es deu l'edició de la *Gramàtica* de Juan de Pastrana, el 1533, a València, emprada pels seus estudiants (Fiol, 1991, pàg. 28).

En aquest cas, l'època d'esplendor també es va donar a la segona mitat del segle XVI, però no es va reflectir mai en les edificacions. És cert que, a la casa actual dels donats, es conserven restes del que podria haver estat una clastra, d'estil gòtic tardà; és, emperò, de dimensions molt petites i no se sap si es va fer per a l'escola o per a l'ús d'alguna de les comunitats religioses que hi residiren. De fet, la presència dels estudiants va coincidir sovint amb monges i ermitanes, cosa que degué esser causa de no pocs conflictes. Segons sembla deduir-se de les visites pastorals del bisbe Arnedo el 1572, la capella servia tant de dormitori com d'aula (Fiol, 1991, pàg. 28). Així, a la visita efectuada pel doctor Foncilles el maig de 1572 s'ordenà que, sota pena de 5 l., «*dicti students in ea non dormiant et magister non legat nec alia exerçant negocia*» (Pérez, 1963/1969, núm. 5.050).

L'escola va passar per problemes greus a mitjan segle XVII. El dia 19 d'octubre de l'any 1640 la Universitat de la Parròquia d'Inca va trametre al Gran i General Consell la petició següent: «Que tenguent en lo distrit de dita vila un puig que's diu Puig d'Inca en lo qual tenim un mestre de Gramàtica que ensenya de legir y escriure y llatinitat en lo qual Puig sempre hi ha hagut gran número d'estudiants de diferents viles y com los edificis de dit Puig tinguen necessitat de reparació, suplican per ço los dits Jurats a V. Ss. los face gràtia, mercè de subvenirlos en la charitat, que acostumen subvenir a altres llocs, com són el Puig de Randa i de Montesion, puis en lo dit Puig d'Incha se fa lo mateix fruit» (Fiol, 1991, pàg. 28).

D'alguna manera, es pot afirmar que, en el puig de Santa Magdalena, mai no s'arribaren a bastir els elements mínims d'una escola de gramàtica. N'hi manca un de tan essencial com és una aula específica. Tot indica que, com a tal, s'usà sempre l'església, tot i que diàriament s'hi celebrava una missa. El 1789, es conservaven algunes cel·les que, segons G. de Berard, varen esser ocupades per les monges que residiren temporalment en el puig (Berard, 1983, pàg. 263).

Bibliografia

- ADROVER ROSSELLÓ, P.: *La Orden de Predicadores en la Historia de Baleares (siglos XIII-XX)*, Palma, 1995.
- ALBERTÍ ALBERTÍ, Jaume, i ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Història de Valldemossa (1230-1516)*, Palma, 1999.
- AMENGUAL BATLE, J.: *Guía para visitar los santuarios marianos de Baleares*, Madrid, 1977.
- BARCELÓ CRESPI, Maria: *...sobre Porreres*, Porreres, 2001.
- BARCELÓ CRESPI, Maria, i ENSENYAT PUJOL, Gabriel: *Els nous horitzons culturals a Mallorca a finals de l'Edat Mitjana*, Palma, 2000.
- BERARD, G. de: *Viaje a las villas de Mallorca-1789*, Palma, 1983.
- BERNAT I ROCA, Margalida; GONZÁLEZ GOZALO, Elvira, i SERRA I BARCELÓ, Jaume: «El grafiti del Campanar de la Seu de Mallorca», *Estudis Baleàrics*, 23, Palma, 1986, pàg. 7-46 + làm.
- BERNAT I ROCA, Margalida: «“Secret de l'Ofici”. L'exemple dels tintorers (Ciutat de Mallorca, s. XIV-XVII)», *IV Congrés El Nostre Patrimoni Cultural: El català, patrimoni de Mallorca*, Palma, 1977, pàg. 73-88.
- BERNAT I ROCA, Margalida, i SERRA I BARCELÓ, Jaume: «L'aprenentatge d'un ofici: graffiti arquitectònics a la Seu de Mallorca», *BSAL*, 45, Palma, 1989, pàg. 177-213 + làm.
- BERNAT I ROCA, Margalida, i SERRA I BARCELÓ, Jaume: «El forn de vidre del carrer de Can Burgos. Nòtules per a l'estudi del vidre medieval i postmedieval a Mallorca», *BSAL*, 48, Palma, 1992, pàg. 91-114 + làm.
- BERNAT I ROCA, Margalida, i SERRA I BARCELÓ, Jaume: «Entre el treball i la festa (s. XV-XVII)», *XI Jornades d'Estudis Històrics Locals: Espai i temps d'oci a la Història*, Palma, 1993, pàg. 279-292.
- BERNAT I ROCA, Margalida: *Els III mesters de la llana: paraires, teixidors de llana i tintorers a Ciutat de Mallorca (s. XIV-XVII)*, Palma, 1995.
- BERNAT I ROCA, Margalida, i SERRA I BARCELÓ, Jaume: «Espacios sagrados y comunidades rurales. Algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (s. XIII-XIV)», *Boletín de Arqueología Medieval*, 11, 1999, pàg. 157-206.
- BONNASSIE, Pierre: *La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo XV*, Barcelona, 1975.
- CEBRIÁN, J.F.: *Edictes Reals fetas per lo Illustrissim Señor Don, Conte de Fontecleara, Virrey y Capita General de lo present Regna de Mallorca*. Per Raphael Moya y Thomas, 1671.
- MAUSE, L. de: *Historia de la Infancia*, Madrid, 1982.
- FAJARNÉS, Enrique: «La pedrea. Antigua costumbre mallorquina», *Miscelánea Balear. Publicación del Círculo de Estudios*, Palma, 1933, pàg. 341 i seg.
- FIOL TORNILA, Pere: *Puig de Santa Magdalena*, Inca, 1991.
- FONT OBRADOR, Bartomeu: *Historia de Lluçmajor*, vol. II, Palma, 1974.
- GELABERT, J.: *De l'art del picapedrer* [edició facsímil], Palma, 1977.
- GILI FERRER, Antoni: *Artà en el segle XV*, Palma, 1983.
- JOBANI FERNÁNDEZ, Marc: «Un apunt per a la recerca de Gabriel Moger, escultor i prevere», *BSAL*, 53, Palma, 1997, pàg. 385-402.
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere, i ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon: *Inca en la Història. 1229-1349*, Inca, 1998.

LLADÓ I FERRAGUT, Jaume: *Historia del Estudio General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*, Palma, 1973.

LLOMPART, Gabriel: «Los cruceros marianos mallorquines en la Baja Edad Media», *Boletín de Dialectología y Tradiciones Populares*, 30, Madrid, 1974, pàg. 19-27.

LLOMPART, Gabriel: «El niño en la Mallorca medieval», *Estudis Baleàrics*, 0, Palma, 1981, pàg. 74-91.

LLOMPART, Gabriel: «Un incidente urbanístico entre iglesia y sinagoga en la Ciudad de Mallorca (1298)», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*, Palma, 1998, pàg. 425-436.

MULET, Bartomeu; ROSSELLÓ, Ramon, i SALOM, Josep M.: *La capitalitat de Sineu. Segles XIII i XIV*, Sineu, 1994.

MOREY MORA, G.: «El primitivo eremitorio de R. Llull sobre el monte de Randa», *Estudios Lulianos*, 3, Palma, 1957, pàg. 279-284.

MUNAR Y OLIVER, Gaspar: *Los santuarios marianos de Mallorca*, Palma, 1968.

MUNAR, Gaspar: *El santuari de Ntra. Senyora de Cura*, Lluçmajor, 1973.

MUNAR, Gaspar: *El Santuari i Col·legi de Nostra Dona de Montission (Porreres)*, Porreres, 1991.

MUNAR, Gaspar, i ROSSELLÓ, Ramon: *Història de Porreres*, vol. I, Palma, 1977.

OLIVER, A.: «Heterodia en la Mallorca del los siglos XIII-XV», *BSAL*, 33, Palma, 1963, pàg. 157-176.

POMAR, J.: *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*, Palma, 1990.

PONS, Antoni: *Historia de Mallorca*, vol. I, Palma, 1963.

PRADOS DE REYES, F. J.: *El contrato de aprendizaje*, Granada, 1979.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, i BOVER PUJOL, Jaume: *Sant Bartomeu d'Inca. Monestir de monjes jerònimes. Notes històriques*, Inca, 1980.

ROTGER, M.: *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Cura*, Lluçmajor, 1915.

ROTGER Y CAPLLONCH, M.: *Historia de Pollensa*, 3 volums, Pollença, 1995.

RUMEU DE ARMAS, A.: *Historia de la Previsión Social en España. Cofradías, gremios, hermandades, montepíos*, Barcelona, 1981.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro: *Proceso de institucionalización de la Universidad Luliana de Mallorca*, Palma, 1979.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro: *La promoción universitaria en Mallorca. Época de Fernando el Católico (1479-1516)*, Palma, 1983.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro: «La formación profesional en Mallorca en la época de Fernando el Católico», *Príncipe de Viana. Homenaje a José M. Lacarra*, XLVII. Anejo 3, Pamplona, 1986, pàg. 651-667.

TORRES, F.J.: *Edictes Reals fets per lo Illustrissim Senyor. Virrey y Capità General en lo presente Regne de Mallorca*. Estampat en Mallorca per Manuel Rodríguez y Juan Piza, 1618.

XAMENA, Pere, i ROSSELLÓ, Ramon: *Història de Felanitx*, 2 volums, Palma, 1976.

YSASI RANSOME, Rafael: *Oratorios primitivos de Mallorca*, Biblioteca del Museu de Mallorca: donació Ysasi-Rovira, NIG 27.639, (apud 1937).

Terrissa i ceràmica a l'aixovar de les llars porrerenques al segle XVI

MARIA BARCELÓ CRESPI
 GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY

En aquest treball, vinculat a la línia de recerca entorn a la història de la vida quotidiana, pretenem donar a conèixer un aspecte molt concret dels atuells de terra cuita que integraven l'aixovar de les cases porrerenques, en un moment històric en el qual l'Edat Mitjana obria el pas als nous corrents culturals propis del Renaixement.

Les fonts utilitzades són els inventaris *post mortem* de porrerenques de diferents estaments socials, ja sigui de cases urbanes ja sigui de cases de possessió espargides pel terme de la vila, de manera que, a partir de les referències documentals, es pugui establir com eren les peces de terrissa i ceràmica que conformaren aquests elements imprescindibles per a la vida de cada dia.

De moment, no comptam amb restes arqueològiques medievals provinents de Porreres, la qual cosa ens obliga, a l'hora de comparances, en determinades ocasions a presentar peces, trobades a Mallorca, que per cronologia, i sempre tenint en compte la minsa descripció dels documents, han de correspondre morfològicament i decorativa als materials que existiren a la vila porrerenca. En el futur, l'aparició de restes arqueològiques, per fragmentàries que siguin, donaran la raó a l'argumentació present, perquè en casos semblants, per exemple Alcúdia o Sineu, les troballes obtingudes en passades investigacions així ho confirmen.¹

Pel que fa a la recerca realitzada, s'ha prestat especial atenció a la terminologia dels atuells, a llur funció i, de manera especial, a la seva forma que, amb diferències mínimes, s'ha mantingut al llarg dels segles fins fa poques dècades.² Les col·leccions de materials de terra cuita conservats a la Secció Etnològica del Museu de Mallorca, establerta a Muro, són bona prova de tal fet.

Sobre l'aspecte terminològic, convé especificar que els mots *terrissa* i *ceràmica* obeeixen a una materialitat específica, que permet diferenciar les peces que són definides per una i altra denominació.

Terrissa significa el que els francesos dirien *potterie*, expressada als documents mallorquins de l'època estudiada com *obra comuna*, *obra aspra*, *obra de terra*. En castellà, el nom més adient seria el que utilitza Natacha Seseña en referir-se a la *cacharrería popular o ceràmica común*.³ És un tipus de producte, cuit en blanc, dirien els artesans marratxiners, sense vidriar ni cap tipus de decoració.

Ceràmica, en canvi —*céramique* en francès, *loza* en castellà, *pisa* en el català del Principat—, seria la peça de terra cuita vidriada: *obra de València*, *obra de Màlica*, *obra de...*,

¹ ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Museo de Mallorca. Sección Etnológica de Muro*, Madrid, 1966, pàg. 37-40. GONZÁLEZ GOZALO, Elvira: *Inventario de las escudillas de la parroquia de Sineu*, Sineu, 1994.

² BARCELÓ CRESPI, Maria, i ROSSELLÓ BORDOY, Guillem: *Terrissa. Dades documentals per a l'estudi de la ceràmica mallorquina del segle XV*, Palma, 1996.

³ SESEÑA, Natacha: *Cacharrería popular. La alfarería de «basto» en España*, Madrid, 1997.

segons la documentació mallorquina a l'abast, que, en presentar algun tipus de decoració, tal fet queda reflectit sota la denominació *d'obra pintada*.

La paraula *pisa*,⁴ avui utilitzada pels especialistes com a sinònim de *ceràmica decorada*, al nostre entendre no és aplicable a la ceràmica medieval. La raó és que tal mot deriva del nom de la ciutat italiana de Pisa, exportadora abundant d'objectes de ceràmica fina, *loza* en castellà, documentada fins ara a partir de 1692, data que, gràcies a la documentació generada a Porreres, es pot avançar almenys fins a 1598, quan consta ja tal denominació.⁵

La presència a Mallorca i a tota la Mediterrània occidental d'*obra pisana*, *obra de Pisa* o simplement *pisa* és un fet plenament constatat gràcies a investigacions arqueològiques realitzades, entre molts altres indrets, a Tunísia, Almeria, Dénia i Mallorca mateix, per anomenar aquells llocs on s'ha comprovat visualment l'existència d'aquests tipus de restes ceràmiques.

Cal afegir que el nom de *pisa* no tan sols abasta la producció pisana, sinó la dels obradors de Montelupo, Faenza, Roma, fins i tot ja en els segles XVII i XVIII la que sorgia dels tallers de Ligúria. És el mateix cas de la denominació Màlica que, en principi, definí els productes elaborats per artesans del Regne de Granada. El port de Màlaga fou el principal exportador, i Mallorca un importantíssim distribuïdor envers Itàlia.⁶ La ceràmica nassarita no tan sols es fabricava a Màlaga, sinó també a Almeria i a Granada. Determinades tècniques decoratives, com és el cas del llambregit daurat combinat amb el blau de cobalt, ben prest foren imitades per tallers valencians i, per tant, Màlica, com Pisa, pot definir productes de molts diferents indrets dedicats a produir *a la manera de...*

Cal establir aquestes puntualitzacions a l'hora de definir conceptes en matèria ceràmica amb la finalitat d'evitar interpretacions poc adients.

El mostreig realitzat en vint inventaris porrerencs i l'anàlisi posterior han permès relacionar els següents noms d'estris de terra: alfàbia, almud, ancolla, bacina, botilla, cadaf, cadufa, casola, cossi, cobertora, cuscussera, embut, escudella, gerra, greixonera, llibrell, llibrella, moixina, olla, pitxer, plat, saler, salsera, sàtria, setrill, setrilla, teula, tinter, vaixell.⁷

Cadascun d'aquests estris té variants quant a capacitat, forma, etc. La documentació, tot i ésser esquifida, permet entreveure l'objecte pels adjectius que qualifiquen el substantiu, especialment pel que fa a mides (*gran* o *petit*, *poquet* o *migenser...*) o a l'estat de conservació (*trencat*, *vell*, *nou*, *dolent*, *fes*, *sotil*, *sbrecat*, *romput...*). Les referències a capacitat són freqüents, almenys entre els atuells emprats per emmagatzemar. Així, les indicacions recollides d'alfàbies assabenten de la cabuda mitjançant l'expressió *en quarters*, que oscil·len entre IX i XXIII quarters. De manera excepcional, en consta una de XL quarters, a la propietat de Joan Feliu. Entre les gerres, hi ha notícia d'una de sis diners, que no és possible determinar si cal relacionar-la amb el preu o amb les dimensions.

⁴ DCVB: *sub voce*.

⁵ ROSSELLÓ BORDOY, Guillem: «Un intent de reconstrucció arqueològica de l'aixovar de la rectoria de Porreres (1598)», 2 *Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*, Porreres, 1999, pàg. 69-77.

⁶ SPALLANZANI, M.: «Un invio di maioliche ispano-moresche a Venezia negli anni 1401-1402», *Archeologia Medievale*, V, Firenze, 1978, pàg. 529-541.

⁷ Val a dir que, ampliant el nombre d'inventaris, és probable que la nòmina augmentàs. A tall d'exemple, entre els béns de Guillem Servera (1515) consten «duas ensisameras de terra», objecte que no s'ha localitzat entre els inventaris estudiats. ARM, Prot. P-560, 383-384v.

Pel que fa a la funció, els objectes de terra poden distribuir-se de la següent manera:

Transport i emmagatzemament
 Servei de taula
 Servei de cuina
 Atuell d'utilitat polivalent
 Servei higiènic
 Enllumenat
 Agricultura
 Construcció

No sempre aquests set apartats estan coberts per materials de terra cuita. Depèn de les èpoques i, de manera especial, de l'estatus social dels posseïdors. De totes maneres, en els àmbits rurals les variants són molt acusades, com pot observar-se a l'apartat dels atuell culinaris, entre els quals, en el cas de Porreres, predominen els metàl·lics enfront dels de terrissa.

Transport i emmagatzemament

Entre els estris propis d'emmagatzemament, cal esmentar ancolles, alfàbies i gerres, a més d'altres contenidors que, de manera accidental, guarden determinades substàncies.

L'ancolla (grafiada *alcolla* o *ancola*) és de cabuda reduïda i serveix per conservar-hi quasi sempre aliments de petita grossària: llavors de lli, tàperes o bé olives senceres.

«una alcolla de terra vella en què ha circa de tres almuts de lavor de li» (Bernat Baulenes, 1516)

«une alcolla petita plena de segim de porch» (Guillem Morlà, 1571)

L'alfàbia, escrit *aufàbia* en una sola ocasió, o *alfabieta*, era, sens dubte, el contenidor per excel·lència, menys en un cas, en què una alfàbia trencada era utilitzada per fer *ruschada* o bugada i, per tant, quedarà consignada dins la nòmina d'estrils polivalents.

«tres alfàbies de terre plenes de vi co és dues de most y une de ayguades» (Guillem Barceló, 1570)

«une alfabieta ab quatre o sinch quartes de oli de oliva» (Guillem Morlà, 1571)

«una alfàbia ab le boca streta a le quall ha setze almuts de levor de li» (Gabriel Móra, 1575)

«dues alfàbias a una ha mix cortí de vinagre y a le altre ha tres almuts de sal scuma» (Jaume Rosselló, 1577)

La gerra segueix en importància. Quan s'especifica l'existència d'una gerra o d'una gerreta de 4 diners, la indicació no permet escatir si fa referència a capacitat o a preu, tal com ja s'ha indicat.

«una gerra de terra de quatre diners la qual era mige de arop» (Bernat Baulenes, 1516)

«sis gerres de terra entre grans y migenserres» (Son Artigues, 1542)

«una gerreta de taula» (Miquel Mesquida, 1577)

Atuell que esporàdicament trobam com a contenidors són un tros de cossi que guardava farina, mentre que un cossi petit era destinat a contenir forment. Les olles coleres (*ola* o bé *olla*), a part de la seva funció com a estri indispensable per formatjar, presenta també una dedicació especial dins la conservació d'aliments. Un cas, en forma diminutivada (*oleta*), contenia mel rosada.

Pot rebre el nom de salsera qualsevulla contenidor per guardar o servir una salsa, si bé a Mallorca i a Menorca la paraula *salsera* defineix un recipient en forma d'alfàbia, però més petita, amb dues o quatre anses, que serveix per tenir coses en conserva, com la mel, el saïm, etc. Correspon al castellà *orza* i probablement una forma arcaica per designar aquest estri sia *ancolla*.

«una salsera de terra» (Son Artigues, 1542)

Servei de taula

El servei de taula presenta una varietat més interessant tant en l'àmbit formal com en el semàntic. Encapçalen la sèrie les escudelles (*ascudella, escudella, scudela, scudella*) i n'hi ha *de terra*, comunes al nostre entendre, *rodones* i *amb orelles*, de dues, tres i quatre, la qual cosa devia complicar-ne extraordinàriament la utilització per beure, ja que és eminentment un contenidor de brous i aliments líquids. Pel que fa al vidriat, n'hi havia de blanques i de verdes, i la rectoria de Porreres en posseïa 10 d'origen pisà, de les quals no consta si portaven decoració.

«una scudella de partera ab quatre orelles» (Jaume Rosselló, 1577)

«une altre scudela [de terra] ab orelles» (Caterina, muller de Jaume Celleres, 1475)

«set scudelles de terre» (Antoni Mesquida, 1489)

«une dotzene de escudelles verdes» (Joan Mesquida d'Alcoraia, 1546)

«honze scudeles ab orelles y altres honze scudeles rodones» (Gabriel Móra, 1575)

De la majoria dels plats s'especifica que són de terra sense més notícies. Alguns són obra de Màlica o bé plats verds. A la rectoria hi havia «dos coves amb sis dotzenes de plats entre blancs i blaus tot obra de Pisa». El color blau potser correspon a productes de la Ligúria, i la data de l'inventari (1598) recorda que l'arribada d'aquesta producció fou primerenca, puix la seva presència, gairebé massiva, de moment es considera posterior. De totes maneres la decoració en blau i altres colors, característica de Montelupo i Faenza, pot molt bé formar part d'aquell aixovar.

Cal destacar en mans del notari Baulenes «el plat gran de traure carn de la ola pintat amb una àguila, obra de Màlica», anotació gràcies a la qual queda ben definida funció i procedència del plat en qüestió.

«sinch dotzenes y mitie de plats entre grans y petits tots de Pissa blancs y pintats dos plats verds de terre» (Caterina, muller de Jaume Celleres, 1475)

«un platet de terre obre comuna» (Caterina, muller de Jaume Celleres, 1475)

«hun plat de terra gran sbrecat» (Joan Proensal, 1529)

Altres peces, d'origen semblant, bé de Màlica, bé de Pisa, es troben en diversos indrets porrerencs.

En menor presència consten les llibrelles comunes o bé obra de València. Han de ser les característiques imitacions de la ceràmica nassarita sorgida dels tallers valencians.

«dues librelles de terre verdes» (Guillem Morlà, 1571)

«une librella de Màlica» (Rafel Barceló, 1572)

«una librella de terra ensisamera obra de València» (Bernat Baulenes, 1516)

Les gerres definides expressament com gerres *de taula* es poden incloure dins l'aixovar del servei de menjador, en especial quan compareixen sota la forma de diminutiu. D'igual manera els pitxers són elements propis del mateix servei.

Cal pensar que la gerra o gerreta podia servir de contenidor d'aigua o vi formant part dels atuells de taula, mentre que el pitxer seria l'estri més adient per abocar el líquid, aigua o vi, en els vasos que, almenys de terrissa, no consten en els inventaris analitzats. De moment, a Mallorca no hi ha constància arqueològica de la presència del vas de terra per beure i tan sols en queden testimonis documentals. Futures troballes, potser, permetran resoldre l'enigma, perquè l'existència de vasos de vidre sí que està perfectament comprovada.

«un pitxeret obre de Pissa» (Joan Reus, ferrer, 1571)

«un pitxer de Màlica ja sbrecat» (Guillem Morlà, 1571)

El cadaf i el cadafet compareixen juntament amb altres elements de vaixel·la, la qual cosa fa pensar que també es devien emprar en el servei de taula.

«un cadaf de terre petit» (Joan Reus, ferrer, 1571)

«dos cadaffets petits» (Gabriel Móra, 1575)

Altres peces de menor presència són el saler, la cadufa, la cuscussonera juntament amb la seva cobertora, el setrill, sàtria o setrilla⁸ i la bacina. Una bacina extraordinària era la que trobam a casa de Bernat Baulenes descrita com «de terra, obra de Màlica ab pintures de una Y greca e corona de rey», semblant a l'esplèndida peça conservada a l'Institut de València de Don Juan, que devia ser, sens dubte, una joia en mans del notari Baulenes.

Servei de cuina

La vaixel·la de cuina, pel que fa al material ceràmic, era més aviat pobra. Els inventaris demostren que l'aixovar metàl·lic era més freqüent. Caldria estudiar la proporció de l'utilatge de la mateixa època per poder establir els corresponents percentatges.

El conjunt més nombrós era el de les olles, grans i petites, sense especificar res més, ni tan sols si estaven envernissades, ja que la cobertura interior d'aquests estris era essencial per evitar mals sabors a la menjua que s'hi preparava. En època immediatament posterior l'aixovar culinari sempre es presenta així.

«dues olas de terre petites» (Caterina, muller de Jaume Celleres, 1475)

«dues olas de terre une gran y le altre petita» (Guillem Morlà, 1571)

«una ola de terra fesa en què ha hun poch de greix de botifarra» (Bernat Baulenes, 1516)

Entre els estris de cuina de boca ampla, cal esmentar la cassola i la greixonera que, en general, anaven associades a les seves corresponents cobertores o tapadores.

«una cassola de terra» (Andreu Mesquida, 1434)

«una grexonera de terre» (Guillem Morlà, 1570)

«tres casolles y dos graxoneras tot de terra» (rectoria de Porreres, 1598)

Els morters, en general, eren ben presents a la cuina. N'hi havia de terra, de fusta, de pedra, de marbre o de metall. Tots anaven acompanyats de la seva corresponent mà o massa de fusta, també denominada *boix*.

«dos morters de terra ab una mà de fust» (Son Artigues, 1542)

«dos morters de terra ab ses mans» (possessió des Riquers de Joan Mesquida, 1548)

«hun mortar ab se mà de fust pochet» (Joan Proensal, 1520)

Atuells d'utilitat polivalent

La nòmina de peces polivalents abasta una àmplia gamma d'atuells, entre els quals destaquen la llibrella i el llibrell, origen dels actuals mots *ribella* i *ribell*, que han identificat fins fa pocs anys uns contenidors altament versàtils que han servit per a les feines més complexes, des de la higiene personal a l'alimentació dels animals. Altrament hi havia llibrells de pastar que tenien, a causa de la seva importància dins l'aixovar domèstic, una funció exclusiva i perfectament diferenciada.

«una librella de terra ensisamera obra de València» (Bernat Baulenes, 1516)

«deu librellas verdes» (possessió des Riquers de Joan Mesquida, 1518)

⁸ Les variants semàntiques són freqüents, encara que no sempre comportin unes diferències formals. En el cas del setrill i les seves variants (setra, setrilla i sàtria), un element de distinció ve marcat per la longitud del broc.

«dos librels de terra un vert y lo altre blanc» (Guillem Barceló, 1570)

«une librella verda petita» (Guillem Barceló, 1570)

«un librell de pastar» (Gabriel Móra, 1575)

El cossi per a la bugada era un altre element indispensable dins els habitatges de l'època, malgrat que en ocasions formassin part dels atuells del magatzem. El cossi, o els cossis —ja que de vegades n'hi havia dos—, es podien situar a l'eixida del corral, emperò el seu lloc més freqüent era plantat a un racó de la cuina.

«un cossi plentat» (Son Font, 1577)

«un cossi gran fes plentat» (Joan Feliu, 1498)

«tres cossis de fer bugada» (Gabriel Móra, 1575)

Peces úniques o gairebé úniques eren els dos tinters del notari Baulenes, estris imprescindibles dins el seu quefer i que no trobam a altres indrets.

«hun tinter de terra fet a modo de torres pintat ab circa de vuyt o deu plomes de ocha»

«altre tinter de terra vell pla obra de València» (Bernat Baulenes, 1516)

A més, poden relacionar-se entre els estris de terra la botilla, l'embut, l'almud i el vaixell, dels quals consten referències als inventaris estudiats, tot i que les dades són més escasses.

Servei higiènic

Entre els materials de terrissa estudiats, sols consta l'existència d'una moixina per a la higiene personal. Aquest tipus d'estri tingué una gran preponderància en èpoques posteriors, tal com quedà demostrat a les excavacions arqueològiques practicades en el convent de Santa Catalina de Sena a Palma. En el cas de Porreres, en trobam una sola referència.

«una moxineta de terra» (Bernat Baulenes, 1516)

Altres

En la recerca efectuada, que només és un mostreig, no s'han localitzat objectes destinats a l'enllumenat ni a les activitats agrícoles. Entre els materials de construcció, sols consta una notícia referida a teules.

«dotze teules bonas» (Gabriel Móra, 1575)

Apèndix⁹

I

1434, novembre, 23

Inventari d'Andreu Mesquida

ARM, Prot. M-194, 272-284

en una casa al costat del celler

I alfàbia gran

II alfàbies poques de tenir oli

en la cuyna

XII scudellas de terra

hun morter de terra

dues olles de terra

una cassola de terra

⁹ Només s'han transcrit els objectes de terra tal com apareixen als inventaris. S'ha obviat la resta d'ormejos de la casa.

en la cambra a hon lo dit defunct jaha

una librella de terra

II

1475, març, 9

Inventari de Caterina, muller de Jaume Celleres

ARM, Prot. C-453, 243-244

dues olas de terre petites
 une cubertora de terre de ola
 dos plats verts de terre
 un morter de terre ab se mà de fust
 quatre scudelles de terre verdes
 dues scudelles redones
 une altre scudela ab orelles
 un platet de terre obre comuna
 una gerre de sis diners
 dues gerres de terre petites de taula
 una alfàbia de nou cortés
 un librell de pastar cens envernisar

III

1489, gener, 2

Inventari d'Antoni Mesquida

ARM, Prot. G-98, 219-224

in intrata

dues gerres de terre

en la cuyne

mige alfàbia per fer ruschada
 quatre plats de terre
 dues librelles de terre
 hun morter de terre e dus mans de morter de fust
 dues olles de terre une gran altre petite
 hun cadaff vert e une gerrete de terre

a la cambre vella

hun artibanch sotil de une caxe en què ha quatre scudelles de terre e une cuscussonere ab se cuberte de Valencia
 hun altre artibanch sotil en què ha una olla de terre trenchada ab una lliura de sagí de porch

a la casa de pastar

hun librell de pastar
 une alfàbie de terre ran

al celler

hun librell de vendre vi

a la cambre demunt

une olla colere

IV

1498, juny, 9

Inventari de Joan Feliu (pare del prevere Joan Feliu)

ARM, Prot. G-98, 82-84v

una alfàbia sens vernís de tenor de circa XXXX quarters
 altre alfàbie envernissade de XXIII quarters
 altre alfàbie envernissade de XIII quarters
 altra alfàbie envernissade del matex tenor de XIII quarters

V

1513, setembre, 26

Inventari de la possessió de Son Nebot

ARM, Prot. P-560, 250-252

Dins la dita cambra

duas alfàbias pochetas buydas

A le cuyna

duas dotzenas e mitge de scudellas de unas e altres,

un morter de terra

quatre plats de terra

duas librellas

duas olles de terra

quatre gerres

dos librells

una librella

un cossi gran fes plentat

VI

1520, abril, 30

Inventari de Joan Proensal

ARM, Prot. P-561, 675-576

[a l'entrada ?]

hun plat de terra gran sbreca

duas gerres de terra

hun cossi gran

duas olles de terra

sis scudelles de terra

dos plats de terra

una librella de terra

hun librell sbreca de terra

una cubertora de terra

hun morter ab se mà de fust pochet

a le cambre

tres alfàbias de tenor de circa deu quarters cade una

a le cambra demunt

una alfàbia petita on ha circa sis cortans de oli de olivas

VII

1516, febrer, 18

Inventari de Bernat Baulenes, notari

ARM, Prot. P-561, 579-586

en lo porxo de la primera entrada

hun plat gran de terra de traure carn de la ola pintat ab una àguila obra de Mállica

una bassina de terra obre de Mállica ab pintures de una Y greca e corona de rey

en lo armari de dit porxo

hun satril de terra patit trencat

una alcolla de terra vella en què ha circa de tres almuts de lavor d eli

una gerra de terra nova e dues dolentes enpeguntades (?)

en lo rebostet devall le scala

una moxineta de terra

una alfàbia de tenor de XVI quarters en què ha circa de XIII quarters de vinagre vell de amigues

ab son jenre

dues alfàbies de tenor de XV o XVI quartés fes e molt sotills buydes

una alfàbia de tenor de XV o XVI quarters en què ha la mitat de vinagre blanch vell en què té la mitat lo dit Bartomeu Puigserver

una alfàbia de tenor de XV o XVI quarters plena de vin blanch en què té la mitat lo dit Bartomeu Puigserver
una ola de terra fesa en què ha hun poch de greix de botifarra

en la cuyna

sis scudelles de terra tres ab orelles e tres sense orelles
una librella de terra ensisamera obra de València

en la cambre alt a hon lo dit defunct jahia

en lo armari
una gerra de terra de quatre diners la qual era mige de arop
una gerra de terra en què ha circa de III o quatre liures de sagí
hun tinter de terra fet a modo de torres pintat ab circa de vuyt o deu plomes de ocha
altre tinter de terra vell pla obra de València

VIII

1542, abril, 13
Inventari de la possessió de Son Artigues
ARM, Prot. M-878, 196r-204v.

En lo menjador

sis gerres de terra entre grans y migenseres
En la **cambra** on jau la muller del dit defunct
dos alfàbies xiques, la una miga de olives y en l'altra hi ha circa de mig quartà d'oli

En lo seller

1 ambut de terra
1 salsera de terra
tres gerres de tenir olives buydes
dos olles de terra negres
tres alfabetes de terra buydes

En la cuyna

un cocí gran plantat
dotze scudelles de terra
dos morters de terra ab una mà de fust
sis plats de terra migensers

IX

1548, juliol, 3
Inventari de la possessió des Riquers, propietat de Joan Mesquida d'Alcoraia
ARM, Prot. M-878, 227r-232r.

En la cuyna

dos cossis un plantat l'altre sens plantar
deu librellas verdes
une dotzene de escudelles verdes
dos morters de terra ab ses mans
vuyt plats y une de escudellas blanques

En lo saller

sis alfàbies de tenir vi de X quarters unes ab altres
tres alfàbies de tenir olives
une alfàbia de tenir oli de X quarters
dues olas coleres mitgenseres
une ola colera ab deu liures de sagí

X

7 setembre 1570
Inventari de Guillem Barceló, àlies *Banyeres*
ARM, Prot. C-453, 70-74

dins lo porxo

dos cossis de terre petits
un altre cossi romput

dins lo armari [de la cambra]

tres gerres de terra
dos librels de terra un vert y lo altre blanc
un morter de terre ab se mà de fust
un vexell de terre
un almut de terra
une librella verda petita
dues oles de terre petites
sis scudelles de terre
sonch plats de terre

dins un artibanc

una gerre de terre
une alfabieta petita dins la qual agué quatre almuts de levor de li

dins le cambre

tres alfàbies de terre plenes de vi co és dues de most y une de ayguades

XI

20 novembre 1570

Inventari de Guillem Morlà

ARM, Prot. C-453, 75-

dins lo reporxo o cuyna

al scudeller deu scudelles de terra
vuyt plats de terre de obre de Mállica
tres olas de terre
un plat vert de terre
une setrilla (?) de terre
une gerre de terre
un librell de terre
une librella gran de terra
un morter de terre
una grexonera de terre

dins la cassa del rebost

quatorze alfàbies de terre. Tres de dites alfàbies plenes de vi verge y tres de vi most y dues plenes de ayguades y les altres buydes
une gerreta de quatre dinés plene de arop
une altre gerre mitge de arop
une alcolla de terre

dins le cambreta petita

tres alfàbies de terre

XII

5 gener 1571

Inventari de Joan Reus, ferrer

ARM, Prot. C-453, 105-108

dins lo porxo o entrade

tres gerres de terre
un librel vert de terre
una botilla de terra
al armari o scudeller sis scudelles de terre
set plats de terre
un pitxeret obre de Pissa
un cadaf de terre petit

un morter de terre ab se mà de fust
 quatre olas de terre
 dues cubertores de terre

dins le cambre baxa

set alfàbies de terre una de les qualls és plena de ayguades co és de tenor de catorce corters o per aquí una sàtria de terra de tenor de zinc quarters buyda

XIII

1571, desembre, 29

Inventari del casat de Son Morlà, propietat de Guillem Morlà
 ARM, Prot. C-453, 78r-84v.

dins lo armari

une gerre de terre petita de taula
 una ola de terra petita
 un pitxer de Màlica ja sbrecat

dins le cuyna

quatre gerres de terre
 un librel vert de terre
 una librella verda
 dues olas de terre une gran y le altre petita
 dues casolas de terre
 un plat vert de terre
 dos plats de terre comuns
 dotze scudeles de terre
 un morter de terre
 dos plats verts de terre
 dues cubertores de terre
 dues librelles de terre verdes
 un cossi plentat

dins le cambre nova

dues alfàbies de terre de quetorze corté
 dues alcollas de terre

dins le cambre vella

Item une alfabieta ab quatre o sinch quartés de oli de oliva

dins le cambre

une ola colera ja fessa
 une alcolla de terre
 une alfàbia de tenir olivas buyda
 une alcolla petita plena de segim de porch

dins le botigueta

une alfàbia plentada gran
 une gerre de terre que és prop de plena de morcas

XIV

1572, gener, 24

Inventari dels béns de Bartomeu Barceló, àlies *Nebot*, entre els quals destaca la possessió des Moreis
 ARM, Prot. C-453, 132r-136r.

dins lo porxo

une ola colera petita
 quatre gerres de terre
 una oleta de mel rossade

dins le cambre

une alcolla de terre

dins le botigue

quatre aufàbias a une de les qualls ha un poch de olivas y a une un petit de vi

une altre alfàbia buyda
 une gerra plena de sal
 sis plats de terre
 dues oles de terre
 une dotzena y mitge de scudelles
 sis librelles verdes

XV

1572, juny, 9

Inventari de la possessió de Rafel Barceló

ARM, Prot. C-453, 137r-140v.

dins lo porxo

tres gerres de terre
 une post de que fan scudeller ab dotze scudeles de terre
 tres plats de terre
 une librella de Màlica
 dues olas de terre ab dues cubertores de terre
 un morter de terre ab se mà de fust
 une setria de tenir oli de une quarta y mitge
 un librell vert
 une librella verda

dins le cuyne

dos cossis plentats romputs

dins lo saller

sinch alfàbies

dins le cambre de pestar

une ola colera

XVI

1575, juny, 4

Inventari del raval de Gabriel Móra (confronta amb el camí de Lluçmajor i el camí de Marina)

ARM, Prot. C-453, 245-250

dins lo porxo o entrade

una alfàbia ab le boca streta a le quall ha setze almuts d elevor d eli
 dotze teules bonas
 sis gerres al gerrer de les quals n.i ha sinch sbrecades
 dos librels de terre verts
 set librelles verdes
 honze scudelles verdes
 une gerre de taula
 un cadaf vert de terre
 dos cadaffets petits
 honze scudeles ab orelles y altres honze scudeles redones
 quatre plats de terre
 unes cassoles
 una grexonera
 tres alcolles une és plene de tàpares sinch olas de terre entre grans y petites
 un morter de terre ab dos mans de morter de fust
 una cubertora de terre

dins la cuyna

un librell de pastar
 tres cossis de fer bugada

dins le cambre

sinch alfàbies
una altre afàbia

dins le casa del mulí

une gerre plene de segí de porch que és circa set liures de segí

XVII

1577, gener, 7

Inventari de la possessió de Son Font

ARM, Prot. C-453, 344r-347r.

Dins lo porxo o entrade

tres gerres al gerrer
un librell de terre
dues gerres ja rompudes
al scudeller dotze scudelles
tres plats
une librella de Màlica
un morter de terre ab se mà de fust

Dins le cassa del molí

un cossi plentat

Dins le cambre

una ola colera poqueta
sis alfàbies a les qualls ha una plene de vi blanch, un circa sinch corters de most y a une un cortí de vinagre
une altre alfàbia rompude ab tres bercelles de sal del stany
dues olas de terre

XVIII

1577, setembre, 6

Inventari de la possessió de Miquel Mesquida

ARM, Prot. C-453, 358r-363v.

Dins le cassa del saler

una alfàbia de tretze cortés
un tros de cossi ab dos bercelles de ferina
un cossi petit ab nou almuts de forment
una gerreta de taula

Dins lo porxo

tres gerres de terre

Dins le cuyna del forn

un cossi de terre

Dins le cuyna

deu scudelles redonas de terre
sis ascudelles ab orelles
nou plats de terre un de ells és gran
tres olas de terre dues grans y una petita
tres libreles verdes de terre
una graxonera
un librell vert

Dins le cambre a le qual dormia dit deffunt

una alfàbia de terre de deu cortés
dues olas coleres

XIX

1577, desembre, 11

Inventari de la possessió de ses Talaies, de Jaume Rosselló

ARM, Prot. C-453, 396r-399r.

Dins le entrada

dues alfàbias, a una ha nou almuts de ordi

una post vella de la qual se fa scudeler sobre le qual ha sis scudelles de terre

quatre plats de terre

tres libreles verdes petites

an el gerrer dues gerres de terre

un (*sic*) gerreta de taula de terre

una setria de terra de una quarta

un cadefet vert

Dins le cambre

una ola de terre

dues alfàbias a una ha mix cortí de vinagre y a le altre ha tres almuts de sal scuma

una scudella de partera ab quatre orelles

duas ollas de terre

dues cubertores

un morter de terre petit ab se mà de fust

XX

1598, gener, 10

Inventari de la rectoria de Porreres

ARM, Prot. C-616, 111-116v.

en la cambre del rebost

sinch alfàbies co és quatre buydes y ha una ha.i.a nou fogasses de formatie vell

dues alfàbies en què n.i a una mitie de ollives sense res y l'altra buyda

tres ancoles de ollives senseres

dos coves ab sis dotzanes de plats entre blanchs i blaus tot obre de Pissa

deu scudelles blanchas ab oralles de obre de Pissa

tres salés blanchs de obre de Pissa

un pitxer blanch y una cadufa tot obre de Pissa

dins la cuina

sinch dotzenes y mitie de plats entre grans y petits tots de Pissa blanchs y pintats

nou ascudelles blanchas de obre de Pisse ab orelles

sis ascudelles de dita obre de Pissa radones, blancas y blaves

nou olles de terra entre grans y petites

tres casolles y dos graxoneras tot de terra

Jaume Sitjar i Serra, propietari dels Monjos a la primera meitat del segle XVIII

TOMÀS VIBOT RAILAKARI

Jaume Sitjar i Serra

Jaume Sitjar i Serra fou membre d'una de les grans nissagues porrerrenques de tota la història del municipi. Fou fill de Jaume Sitjar i Cases, i exercí la professió d'apotecari. Comptà amb botiga pròpia situada a la seva casa de Ciutat, al costat del convent de Sant Francesc de Paula, entre els carrers del Born, la Soledat i la Ferreria Baixa. També destacà com a gran terratinent de la Part Forana, sobretot a Porreres, ja que era propietari per herència de la possessió dels Monjos, una de les més emblemàtiques del municipi. Però els seus dominis també s'estenien per altres municipis, com és ara Lluçmajor i Santanyí.

La persona de Jaume Sitjar i Serra, per tant, es pot situar dins l'extracte social de la mà major, és a dir, dins els grans propietaris rurals no nobles i, en aquest cas concret, resident a Ciutat. Per tant, pertanyia al grup important de terratinents que dominaven les principals finques del municipi, entre els quals hi havia els Coll, els Móra-Garamet, els Llompert i els Valls.¹ Sembla que no fou nomenat *hidalgo* en vida (concepte que prové del castellà i que s'aplica a un grau específic dins la classe alta),² títol que sabem que el seu descendent Jaume Sitjar sí que portava el 1802 i que va ser confirmat en Antoni Sitjar, militar, el 1836 (Albertí, 1989, pàg. 109).³

Poques dades ens han arribat sobre aquest interessant personatge de la primera meitat del segle XVIII. Un dels documents a partir del qual es poden extreure dades per perfilar-ne la dimensió social i, fins i tot, poder mostrar algun dels seus caires personals és l'inventari de béns fet el 12 de març de 1749, que la seva viuda Catalina Bonet *Bonico* manà fer un cop mort el marit.

La finalitat d'aquesta comunicació és posar a l'abast de l'estudiós de la història de Porreres i de Ciutat un interessant document, a partir del qual es poden extreure una sèrie de dades per ubicar i perfilar la figura de Jaume Sitjar i Serra dins la conjuntura històrica que li tocà viure.

Una de les primeres conclusions a què hem arribat és que durant la seva vida va ser un apotecari important i reconegut, amb botiga pròpia situada als baixos de Can Sitjar de Palma. Aquesta professió ha estat una de les més reconegudes i prestigioses des de l'època medieval fins a l'edat moderna. La seva tasca consistia a recollir, barrejar, conjuminar distintes herbes i drogues per elaborar diferents especialitats, segons el mal dels clients. Des del segle XIII aquesta professió gaudia d'una consideració altíssima entre la població, sobretot entre els nobles. A final del segle XIV s'integraren en el gremi d'Apotecaris, Sucrers, Especiers i Candelers, del qual se separaren per formar el Col·legi dels Honorables Apotecaris o Confraria de les Tres Maries. Per poder excercir, amb botiga pròpia, calien sis anys de pràctiques, i qui no superava l'examen restava com a confi-

¹ Segons càlculs de Bartomeu SERVERA (1999, pàg. 92), «a finals del sis-cents serien setanta-sis posseïdors els integrants de la mà major porrerrenca amb béns valorats en un 43,5% del total del municipi».

² Per aprofundir en el concepte d'*hidalguia* a Mallorca, vegeu l'article d'A. Albertí «Els hidalgos de Mallorca als segles XVIII i XIX».

³ És interessant posar de relleu la confirmació d'*hidalgo* d'Antoni Sitjar i Cortei, ja que en el document diu que, a més de ser descendent d'advocats i d'apotecaris, la seva família havia viscut «*con opulencia propia a los principales propietarios*» (id.).

ter, especier o candeler. Només podia haver-hi una apotecaria per cada 5.000 habitants. Cap al 1550 s'expandiren a les viles. El 1750, després de la mort de Jaume Sitjar, ja n'existien 23 a la Part Forana. Els apotecaris visqueren una època daurada entre els segles XVII i XVIII a causa del gran tràfic de drogues i de medicines arreu de la Mediterrània. Per tant, la figura de Jaume Sitjar i Serra era, com a mínim, força reconeguda i respectada.

Encara que no es manegin aquí dades que puguin calibrar el seu patrimoni, Jaume Sitjar i Serra fou una persona sens dubte molt rica. Els seus ingressos provenien essencialment de tres fonts: els béns mobles i immobles heretats de la família, la professió d'apotecari (ben lucrativa a l'època) i finalment els beneficis dels arrendaments de les possessions de fora vila. Un indicatiu d'aquest poder econòmic és la gran quantitat de joies i de peces d'or i d'argent ubicades dins la casa ciutadana.

Altres característiques de la família Sitjar que es poden desprendre d'aquests documents és que va ser, des del punt de vista religiós, força observant, atès la gran quantitat d'objectes d'aquest culte, ubicats majoritàriament a la casa ciutadana. Hi trobam algunes creus (d'argent, del Sant Ofici, del Sant Crist, etc.), un tabernacle dedicat a sant Agustí, estampes diverses, reliquiàris, quadres (de la Puríssima, del Sant Crist, etc.), rosaris de diversos materials i valoració, etc. A més a més d'aquest important patrimoni immoble religiós, el casal tenia un petit oratori privat.

Però una de les característiques més interessants que es poden desprendre del seu inventari és que fou hereu d'una tradició familiar culta i il·lustrada. A la seva biblioteca romanien 236 volums, una quantitat força apreciable a l'època. Aquesta biblioteca es dividia en dues grans *llibreries*, una de gran i una altra de més petita. Aquest magnífic cabal documental fou probablement deixa de son pare, qui assolí el títol de doctor en Drets (Albertí, 1989, pàg. 109). Hi servava enciclopèdies, tractats medicinals, obres de temàtica jurídica, filosòfica i històrica. També hi comptava amb obres literàries (especialment de Quevedo i de Cervantes) i obres de temàtica religiosa (vides de sants, breviaris, etc.). Malgrat la difícil transcripció del títol de moltes d'aquestes obres, se n'han pogut identificar almenys en quatre idiomes: llatí, italià, català i castellà.

Les finques rurals. Els Monjos i les propietats menors

Jaume Sitjar i Serra va ser un gran propietari rural absentista. Aquesta afirmació no ve donada per la seva abstracció social de la qual hem parlat més amunt, sinó per la gran quantitat de propietats i per la qualitat d'algunes.

A més de la possessió dels Monjos —la més important del seu patrimoni de la Part Forana—, comptava amb diverses cases i terres dins el mateix terme municipal de Porreres i en els termes veïns de Lluçmajor i Santanyí. Aquestes finques li proporcionaven una renda considerable, ja que en tenia arrendades una bona part. A més, també el proveïen de cereals, fruita, carn de bestiar i, finalment, de vi, vinagre i aiguardent.⁴

El patrimoni immoble a la Part Forana era força destacable: quatre cases a Porreres (els Monjos, Son Lluísó, Son Grau i una casa dins la vila), quatre a Lluçmajor (un celler, dues cases urbanes i una possessió) i finalment una a Santanyí (Son Baró).

Pel que fa a patrimoni moble, no se'n pot destacar gaire, llevat dels elements agrícoles. Dins aquest grup destaquen dues premses de vi (una als Monjos i l'altra a Son Baró), un total de vint-i-dues bótes congrenyades (repartides entre els Monjos, les cases de Lluçmajor i les de Santanyí), dues mitges bótes, un cubell i un alambí (ubicat dins el celler de la gran possessió porrerenca).

⁴ La possessió havia produït, el 1717, un total 146 quartins de vi, quantitat bastant apreciable (MUNAR II, 1979, pàg. 151).

Finalment, en el moment de la seva mort, Jaume Sitjar abraçava una important quantitat de bestiar, també repartit per les diverses finques. Quant a bestiar oví, comptava amb cent dues ovelles i trenta toïsses; bestiar equí: quatre mules, dos muls, tres burres, tres rucs i un gorà; bestiar porcí: tretze porcs, sis truges i set porcelles, i finalment, aviram: vint-i-quatre gallines, dotze pollastres i dos galls.

Els Monjos

Com ja s'ha dit, la possessió dels Monjos era la propietat rural més important del patrimoni dels Sitjar. Aquesta possessió no ha estat exclusiva d'aquesta família al llarg de la història, però sí d'una bona part. Fins a la meitat del segle XVII havia estat sota el llinatge Cases. Un dels representants d'aquesta nissaga fou Mateu Cases, que la posseïa el 1578. Aleshores els Monjos es valorà en 1.800 lliures mallorquines (Munar, I, 1977, pàg. 196). El 1656 passà a mans dels Sitjar pel matrimoni entre Miquela Cases (morta aquell any) i Jaume Sitjar i Siquier, propietari aleshores de Son Roig. El primogènit d'aquest matrimoni, Miquel, heretà la possessió paterna, mentre que el segon fill, Jaume, heretà la materna «fundant-se així dues branques dels Sitjar: els de Son Roig i els dels Monjos» (Servera, 1999, pàg. 99). Entre la primera dècada i la segona del segle XVIII Jaume Sitjar ja havia heretat el patrimoni familiar i n'era el conductor.⁵

L'única d'aquestes branques dels Sitjar que ha sobreviscut fins a l'actualitat és la dels Monjos.

Quant a l'estat i a la disposició de l'edifici, sembla que el 1749 només comptava amb planta baixa i pis, tot i que aquesta afirmació presenta dubtes. Segons es desprèn de l'inventari, la casa es distribuïa de la següent manera:

Al primer aiguavés: un vestíbul, un estudi situat a mà dreta de l'entrada, un segon estudi, una recambra (on hi havia un llit), un tercer estudi (també amb un llit).

Al segon aiguavés: una sala destinada als missatges amb una taula i un armari, la sala del pastador, un rebost situat davall l'escala, una gran cuina, una sala gran (destinada a magatzem de gra) i una altra «sala llarga» (on no hi havia res), una cambreta (amb lleguminoses), una altra sala buida, una habitació, un «terradet», un estable (amb un molí de sang) i un celler (amb catorze bótes congrenyades, dues mitges botes, dos cubells, una premsa de vi i un alambí per fer aiguardent). Les cases no tenien capella.⁶

Quant a bestiar, els Monjos tenia noranta ovelles, cinc anyelles, un primal i trenta toïsses; tres porcs grossos, sis truges, set porcells i deu porcs petits; dos parells de mules i dos muls some-rins. Quant a aviram, dues dotzenes de gallines, una dotzena de pollastres i dos galls.

Altres propietats dins Porreres

Per altra banda, Jaume Sitjar i Serra tenia altres propietats dins el terme municipal de Porreres: unes cases dites de Son Grau (en ruïna); un trast amb cases dins la vila, dins la qual hi havia diverses bótes congrenyades, sis portadores i dotze ovelles; el rafal de Son Lluísó, i diverses peces de terra dites la Sort; la Serra Nevada, na Borja, na Carritja, na Bona, ubicada dins el Camp Roig, i finalment una darrera peça de terra al costat del camí de la possessió de Son Servera.

⁵ Conclusió que fem a partir de la notícia de MUNAR (II, 1979, pàg. 151).

⁶ Sí que en tenien les possessions de Son Servera, Son Romaguera, la Torre, els Pagos, Son Oms, Son Mas, la Bastida. És possible que l'oratori privat es construís a la segona meitat del segle XVIII, tenint en compte que apareix documentat per primer cop el 1798 (BAUZÀ ET AL., 2000, pàg. 49; MUNAR, II, 1979, pàg. 169).

Propietats a Lluçmajor

Dins el municipi veí de Lluçmajor, Jaume Sitjar i Serra posseï unes cases dins la vila, ubicades davant l'Abeurador, aleshores arrendades a Antonina Garcies. També comptava amb unes cases amb celler dites la Taverna, conduïdes per Cosme Salvà; una possessió dita Albenyeta, duta per Bonaventura Salvà, en la qual hi havia setanta ovelles, vint anyelles i un moltó, a més de quantitats considerables d'àrids.

Propietats a Santanyí

Finalment, a Santanyí era propietari de la possessió dita Son Baró, aleshores arrendada a Andreu Ferrer *Martina* i a Andreu Burguera *Mina*, i de les tanques conegudes com el Pedregar i l'Olivó.

La casa ciutadana: Can Sitjar

L'actual finca de Can Sitjar és una obra d'estètica eclèctica, aixecada el 1892 pel mestre d'obres Bartomeu Ferrà i Perelló damunt el solar de l'antic casal de la mateixa propietat. La primitiva Can Sitjar es trobava adscrita a la parròquia de Sant Nicolau, entre els carrers del Born, el de la Soledat⁷ i el de la Ferreria Baixa.⁸ Feia partió amb el convent de Sant Francesc de Paula, enderrocat el 1837 després del procés de desamortització. Aquest convent ocupava bona part de l'actual glorieta en la qual s'alça el monument dedicat al poeta Joan Alcover i Maspons.

La casa era de dos aiguavessos amb dues entrades, una pel Born i l'altra pel carrer de la Soledat. A l'interior hi havia la denominada «sala vella», un porxo, una sala (que donava al carrer de la Ferreria Baixa), l'entrada o vestíbul del carrer de la Soledat, unes cambres, una sala davant el Born, un petit oratori, «la cambra gran», el menjador, la cuina amb l'escalfapanxes, la sala del pastador, un magatzem, l'estudi i biblioteca (a la banda de la Soledat).

Sembla que l'apotecaria, dotada de «diffarents pots, massas et alias», es trobava en el mateix edifici de les cases.

Annex documental

Inventari de la possessió dels Monjos el 1949

Primo se continua la dita Possessió dels Monjos, situada en lo terme de dita vila de Porreras que consistex ab casas, seller, viñas, terres y garrigas com en actes es de veurer en la qual se ha trobat dins las cases lo siguient:

Primo en la entrada de las casas de dita poss^o se ha trobat quatre barrals de pell usats
Item un armari de sapí usat
Item un bufet de cireré usat y sis tabulets de poll cordats de llata de espart tot usat

En lo studi de mà dreta
Primo una taula de noguer usada
Item sis cadiras de vagueta negres usadas
Item sinch tabulets de poll cordats de llata de espart usats y tres geroglíchs de paper y algunas estampas de lo mateix

En lo segon estudi
Item un llit parat ab màrgafa y matalàs ab sos quatre coxins, dos grans y dos petits ab ses coxineras dos llen-sols, una flasada, una vànava, tot de lli usat

⁷ El nom de la Soledat es deu al fet de l'existència de la capella de la Soledat situada al costat del convent de Sant Francesc de Paula (ZAFORTEZA, V, 1988, pàg. 290-291).

⁸ Carrer desaparegut a causa del nou traçat del carrer de Paraires. Anava des del carrer de les Minyones fins a la plaça de Sant Francesc de Paula (ZAFORTEZA, III, 1989, pàg. 291).

Item una caxe vella de pi ab son pany y clau dins la qual se ha troba lo siguent

Item dotze llensols de drap usats

Item sis tavayolas de drap usadas y sis cuxineras

Item dotze tabulets cordats de bove usats

Item una tauleta de poll usada

En la recambre

Item un llit de [...] ab màrgafa y matatalàs y lo demés necessari

Item una caxe vella en la qual se ha trobat sis tovalloles usadas

Item quatres dotzenas torcabocas tot usat

Item tres escopteas ab dos bandas per casar

Item diffarents estampetas de paper y una piqueta de vidre de capsalera de llit

En lo altre estudi

Item un llit de monge de pi ab se màrfega y alguns trastos

En lo segon ayguavés de darrera

Item una taula llarga de pi vella per mangar los misatjes

Item dos banchs de pi vells

En lo armari

Item sis tasons de vidre y una dotzena de xiqueras ab sos platillos tot usat

Item un sotocopes de terre obre cathalana

Item dos llumenereas de llautó y dos gresols de estany ab sos peus de fust tot usat

En lo pastador

Item una pastera de pia usada, y una caxe farinera ab dos calaxos per posar farina usada y buide

Item dos post de pastar de pi usada ab ser tovalles y cobribanchs, un sernador y tres sadassos tot usat

Item dos parpals de ferro, un gros y un petit

Item dos xadas de [...] y duas ab retell

Item unas tanalla de ferro, un uxol, una piquasse de ferro, tres destrals dos xapetas, dos càvachs, una serre, un càvach y sis barrinas, tot usat

Item un caballet ple de olivas saladas

En lo rebost baix la escala

Item sis gerres de terre novas dos mitjanas de plats patits obre valensiana, sis plats grans, dos dotzenas escudellas blanchas obre de Incha y una alfàbia ab una gerre de oli de dins

En la cuyna

Item deu ollas de terre de totes sorts, sis casolas, tres dotzenas escudellas verdes, sis platns verts grans, una dotzene plats petits, dos ribells, una olla de aram y altre ferro tot usat

Item un cullerer ab dotze culleras de fust enra grosas y patitas usadas, y sis cobertoras de ferro de tota sert usadas

Item una caldera de aram usada, dos grellas, un ferros (sic) de hollar (sic) y unas mollas de ferro usat

En la sala gran

Item sexanta quarteras de blat

Item deu quarteres de xeixa

Item sent-sexanta quarteras de ordi, tot sens porgar

En la sala llarga no s'ha trobat cosa alguna

En altre aposento

Item sinch barcellas favas y un cubellet ab quatre barcelles guixas

En altre aposento

Item un llit de camp parat ab matalàs y màrfagas dos llensols quatre cosins vestis y una flasada tot usat

Item una cadira de cuyro negre usada, dos tabulets de llata de espart usats y una piqueta de terra de tenir aygua beneïta

Item un mirall vell ab vase negre y sinch esteneyetes de paper

Item una caxe de pi vella buida

En altre sala no se ha troba cosa alguna

Item un altre aposento se ha trobat un llit de sepí vell a lo antiguo, ab una màrfaga

Item una caxe de noguer [...] de la Sra. Magna. V^a del dit Sr. Jaume Sitjar

En altre aposent

Item quatre escambells de pi usats

En lo terrader no s'ha encontrar cose alguna

En la estable

Item dos mulas grosas eguinas de edat quiscuna de set anys.

Item altre parell de mulas mes petites, una equina de edat de dotze anys y le altre smomerina de edat de vuit anys totas ab los coxins, cadenas y demás arreus tot usat

Item dos muls somerins ab ses cadenas y coxins un de edat de set anys, y lo altre de nou anys.

Item tres albardans, duas baasas, una vella y le altre nova

Un erganell, sis collars, uatre jous de lleurar, sinch reyas de ferro tres aradas una massa de estibar el carro, dos tascons de ferro, sis morrals y sis sachs de càñom tot usat

Item tres burras de edat quiscuna de nou anys.

Item tres ruchs ço és dos de un any y lo altre de tres anys

Item un gorà de sichs anys y una mula eguina de edat de tres anys

Item un molí de sanch molent y condret

Item un sostre ab sis quinarts garroves, mitja detozena de cordas de Palma y tres fexos de càrritx y dos bas-timens de garbatjar

Item vint-y-canyissos de [...] per secar figas

Item circa quinze quintars de palla de blat y odri en la peïssa

En lo saller

Item quatorse bótas congreñadas de vario tenors de posar vi y altres cuschs, ço és, duas plenas de vinagre y los restants buidas

Items dos mitjas bótas buidas, sis cortins, y dos cortinellos buits

Item dos cubells vells y quinze portadoras usadas

Item una prensa ab vint esportins tot usat

Item un alambí de aram de tenor de sincs cortins ab son seferex y demás arreus tot usat

Item tres aradas ab sis jous y sis parells de orelles tot usat

Item unas casas ruïnosas buidas dins la poss^o Son Grau

Item norante ovellas grosas sinch añerllas un primal y trenta toïssos que tot se troba conduhit a Sebastià Mora als. «Roig» juntament ab las pasturas de la dita poss^o dita los Monjos.

Item tres tossinos grosos, sis trutges, set porcells mitjansers y deu tossinos petits

Item dos dotzenas gallinas, una dotzena pollastres y dos galls de levor

Inventari de les cases situades a Ciutat, a la parròquia de Sant Francesc de Paula

En la Sala Vella de las Casas

Primo una caxe de noguer, ab son pany y clau, dins la qual se ha trobat lo sigüient.

Item setze llensols y tres vànevas tot condret

Item dinou tovalloles de cotó obra de Pizà usadas

Item sinch dotzenas de torcabocas de Pizà usats

Item una dotzena de torcabocas comuns usats

Item mitja dotzena de coxineras primas usadas

Item mitja dotzena de tovyolas primas usadas

Item una tovyola de escambray usada

Item altres coxe de noguer dins la qual se han trobadas dos ximbergas de pañ y altres dos de roba de lo estiu y calsons tot usat

Item una altra caxe dins la qual se ha troba lo sigüent

Item un cortinatges de domàs carmesí usat

Item una cortina de lo mateix per la alcova

Item sis tapabanquillos de domàs usats

Item vuit canos de domàs carmesí nou

Item un cortinatges de llit de teferà carmesí usat

Item altres cortinatges de taferà groch vells

Item altres caxe ab son pany y clau qui se vex per la roba y adornos de la Sra. Juana Sitjar, donsellà en la qual ultra de la sua roba de calsar y vestir se ha trobat los adornos que lo dit Dr. Jaume Sitjar, son pare, li haurà fets los quals de continuen per los affectes que puguin tenir lloch y sens perjuys dels drets de dita heretat ni de la dita Sr. Joan Sitjar y Bonet, donsellà filla del dit Dr. Sitjar y Serra de la dita Catharina Bonet, cuios adornos y alajas de or y demés que fou le dit son pare a dita se filla son los següents:

Primo dos dotzenes de botons de or esmeltats

Item una sinta de or

Item un rosari ab un tabernacle ab un Sr. Agustí de or esmeltat

Item un altre rosari ab una creu del St. Ofici

Item un riliquiari negre ab capets de or

Item trente botons de or

Item un reliquiari negre ab una Mare de Déu del Roser

Item un llibret de postas anel coll esmaltat

Un anel de or ab una esmaralda

Item unas braserolas de perlas

En lo porxo

Item una caxe de sapí ab son pañ y clau dins la qual se han trobat sis lletsols comuns usats

Item una vàneve de coto usada

Item tres dotzenas de torcabocas comuns usats

En lo estudi gran de la part del Born

Primo una caxe ab son pañ y clau dins la qual se han trobat sis lletsols comuns usats

Item tres vànevas comunas usadas

Item deu torcabocas comuns usats

Item tres tovallolas comunas usades

Item tres roballos y tres cànnyoms comuns usats

Item un cobrillit de estamaña vermella usats

Item dos llits de polls y banchs usats

Item dotze cadiras de vaqueta negres usadas

Item sis fruiteras y dos quadros vells

Item vin y quatres estapetas de paper ab vaseta negre

En la sala de la ferreria

Item vint y quatre cadiras de vaqueta vermella noves

Item un bufet gran de noguer usat

Item un mirall ab vasa negra

Item sis quadros grans, ço és sinch ab vasa deurada y lo altre sens vasa

Entrada de las dos cambres damunt La Soledat

Primo deu banquillos forrats de calamandrí usats

Item un cantarano demunt del qual se troba un figura del Sr. Chrysto ab los caps de plata a le Creu, dins del qual se ha trobat los sigüent

Primo dos dotzenas y mitja de cambaxos entre usats y bons

Item setze rentecaras, sis nous y los altres vells

Item sis ventays usats

Item vuit rabossilos, tres de parsiana y los altres de domàs usats

Item deu rebossillos blancs de muselina usats

Item tres rebossillos de roba comuna blancs usats

Item sis rebossillos blancs de cotó usats

Item dos anagos de domàs vells
Item uns anagos de pursiana usats
Item altres anagos de tefon ratxat usta
Item un vestit de domàs negre usat
Item unas falditas de tafatà negras, vellas
Item sinch llensols de brinet usats
Item un llensol de cambray usat
Item dos falditas blanchas ab randa usadas
Item un pentinador de estopeta de escambray ab randa nou
Item altre pentinador y una tovayola ab randa nou
Item sis girons, tres negres y tres blanchs usats
Item dos parells de calses de seda usadas
Item una dotzena de torcabocas usats
Item tres faldetas blanchas usadas
Como canterano y robas és lo mateix que se aporta de casa de casa del Sr. Dr. Andreu Nicolau Cardell
Item deu païssos y un quadro de la Puríssima

Primera Cambra

Primo un cantarano dins lo qual se ha trobat lo siguent
Primo una capsa de plata dins la qual se ha trobat un cinell de or ab diamants
Item un baulet ab tres anellets de or y una creueta de or
Item altres baulet ab un rosari de coral ab una joya de or a lo antiguo
Item un rosari de pedra a lo antiguo
Item altre rosari de pedra blava ab una Puríssima de or
Item altre rosari de llambre ab un reliquiari de or ab vidres
Item unes brasserolas de perlas
Item trente botons de or
Item tres capsas de or y dos capsas de conxa
Item un cordonsille de or
Item deviu botonets de or
Item un rosari dab grans de or
Item una saya de or per la faxe
Item un llit
Item quatre tabulets forrats de domàs usats
Item un mirall ab vase negre
Item set quadros ab vasa daurada

Segona Cambre

Prom un llit de noguer usat ab dos matalasos de llista
Item dos caxetas de sapí usadas en la roba de las miñyonas
Item tres cadiras de vaqueta vermella vellas
Item un bufet patit y sis estampetas de paper

En la sala de davant el Born

Promo tretze quadros sens vasa molt usats
Item dos fruiteras
Item una dotzena de cadiras de vaqueta vermella usadas
Item dos bufets de noguer ab vergas de ferro usats

Cuadreta del oratori

Item sis tabulets de vaqueta
Item sis tabulets forrats de calamandria
Item tres tabulets de vaqueta negre
Item un bufet de estrado
Item sinch quadros y un pay ab vasa

En la cambra gran

Primo quatre cadiras de vaqueta vermella usadas

Item una cadira vermella a la poltrona vusada
 Item un bufet ab una arquillita usat
 Item un cantarano dins lo qual se ha troba lo sigüent
 Item vint-y-quatre culleretas de plata
 Item vint-y-una forqueta de plata
 Item sis guinavets ab mànech de plata
 Item dos bassinas de plata
 Item una llumanbera de plata
 Item sis canalobres de plata
 Item tres piquetas de plata a lo antiguo
 Item dos pitxers de plata
 Item un Sr. Chyrsto ab se Creu tot de plata
 Item dos sotacopas de plata
 Item quatre tassons de plata
 Item un esteller de plata
 Imte un càlitz ab se pàtina de plata sobre daurats
 Item una companilla de plata
 Item una palmatòria, una capsa por las formas y un platillo tot de plata y duas canedellas de chrystall
 Item dos esparins ab los garnitons de plata
 Item quatre casullas de los quatre colors usats
 Item dos camís ab sos singlulos y estolas, ço és un carmasin y lo altres de escambray tot usat
 Item dos [...] ab rande usats
 Item dotze camissas
 Item sis camissas de demunt usadas
 Item un bufet de cirerer ab vergas de ferro usat
 Item un llit de escambells de pi ab màrfaga y matalàs usat
 Item deu quadros entre grans y petits ab vasa y sens vasa

En lo manjador

Item una taula llarga de pi usada
 Item dos banchs de poll ab respalla usats
 Item dos cadiras de vaqueta varmellas vellas

En lo escalfa panxas

Item dos bachs ab respallas
 Item sis llumeneras de lleutó
 Item unas mollas llargas y un bufador de ferro

En la cuyna

Item una caxe vella ahon se troba lo sigüent
 Item una dotzena de llensols usats ordinarys
 Item dos dotzenas torcabocas usats comuns
 Item mitja dotzena de tovallas comunas usadas

Altra caxe

Item sinch cortinas de estameña vermella usadas
 Item quatre dotzenas rans de fil de serrets

En lo armari

Item dos tozenas de tassons de chystall
 Item una dotzena de tassons de vidre
 Item unas canedellas, una gerra, [...]
 Item dotze pletets fins ab diferents mostres
 Item vuit bassinas de llautó
 Item un perol de lleutó
 Item un braser y se copa de lleutó
 Item tres coladors de llautó
 Item una xicoletera de lleutó

Item dos ribells de aram
 Item dos graxoneras de aram
 Item tres perols de aram
 Item duas copas de aram
 Item escalfallits de aram
 Item dos xicolateras de aram
 Item sis pellas de aram
 Item tres ollas, ço és, tres de ferro y ses altres de bronso
 Item una olla de aram
 Item dos dotzenas plats fins entre grans y patits
 Item dos dotzenas plats comuns
 Item dos dotzenas escudellas comunas
 Item dos dotzenas escudellas finas
 Item dos dotzenas xicaras y dos dotzenas platillos
 Item sis ollas de torrar
 Item dos calderas de aram
 Item una palangana de lleutó

En lo pastador

Item una pastera de pi usada
 Item un sernadro y dos sedassos
 Item una post de pastar ab unas tovallas y cobribanchs

En lo magatzem

Item dos sachs ab vuintata dos quarteras de blat
 Item tretze mitges bótes vuit plenas de vinagre y les altres buidas
 Item dos botas vinegreras buidas
 Item quatre carretells buits
 Item un cortí, mitx cortí, y un cortinello ab sèrcols de ferro
 Item una calesa ab quatre rodas, dos brillas y una sella davant
 Item dos brillas de cavall y una sella ab [...] y dos rosetas

En lo estudi devant la Soledat

Item en lo primer estudi se ha troba lo sigüent
 Primo vint tabulets ab raepaltlas baxos forrats de cotó y seda en flors vell
 Item sichs tabults de corda y dos de fust
 Item dotze estampetas de paper ab vassa negra y dos quadrets
 Item en lo altre estudi un bufets ab son calaxet

Item una archilla dins la qual se ha troba sinch-sentes corante vuit lliure, setze sous y quatre diners a diffa-

rents monedes axí en doblas, plata y de tota especia

Item una figuera de un St. Chysto
 Item dotze estampas de paper ab vaseta
 Item dos llibrerias, una gran y le altre patita ahon se troben los llibres sigüents
 Primo Vida de Sta. Magdalena 2 toms
 Item Vida de Sr. Thomasa
 Item La Hystoria de Duque Federico 2 toms
 Item diffarents papers borrosos
 Item [...] historica
 Item [...] español
 Item sermones varios
 Item Teatro de los Dioses 3 toms
 Item Quevedo Parnaso España 1 tom
 Item Obras de Quevedo 3 toms
 Item Quedevo Política de Dios 1 tom
 Item Quevedo Musa Españ 1 tom
 Item P Senerí 4 toms
 Item P Oliver exrc. de Conf. 4 toms
 Item D. Quixote de la Mancha 2 toms

Item [...] de Garau	2 toms
Item Sanctorum	1 tom
Item Historia de España	2 toms
Item Rethorica de Apuleyo	
Item quatre toms de Breviari in quatro usats	
Item altres quatre toms de breivari petits usats	
Item dos toms de breivari in quatro vells	
Item Saliset	2 toms
Item Felini San Dei	3 toms
Item Alexandre de [...]	4 toms
Item Angelos Actinys	1 tom
Item Luján	8 toms
Item Paulos Castrensis	3 toms
Item Innovensis [...]	1 tom
Item Frilgosi	1 tom
Item Brevi Consilior	1 tom
Item [...] comentaria	1 tom
Itemn Philipi [...]	1 tom
Item Corpus Iuris Civils	6 tom
Item Brevis Consilior	4 toms
Item Salgado de Regis Partitione	
Item Salgado de Suplicatione ab Sanctys	
Item Salgado Lab Credit	2 toms
Item Morlin de Legitimi	
Item Unn. Enciclop.	
Item Sobelli	8 toms
Item [...] de Consibus	
Item Covarruvias.	2 toms
Item [...]	2 toms
Item Cancer	2 toms
Item Testament. De partiss [...]	2 toms
Item Teantane. Deus	2 toms
Item Comun. Opini	1 tom
Item Caderon Crim.	
Item Vincent de [...]	
Item Galensis de [...] in integra	
Item Gabriel Cons.	
Item Gibalini	3 toms
Item Montalba de [...]	
Item Marcard de probatio	4 toms
Item Census de censibus	
Item Aylos add. de Gomes	
Item Gorn. Var.	
Item San Feliu Descos	2 toms
Item De Iuris Dictione	
Item De Perses	
Item De Arbist	
Item De Presionis	2 toms
Item Brasani de V[...] carn[...] privilegis	
Item Brasani de Pupillis [...] privilegis	
Item Provid [...]	25 toms
Item Larrea Mag. Fiscal pars 2ª	
Item Dusandi [...]	3 toms
Item Curandi [...]	
Item Jannuaris de Deo	
Item Formulator Prelat. [...]	
Item Honniyr Vas	
Item [...] Thomensis	

Item Commentario del [...] lib. [...] manuscrit	
Item Comme ff. de lb. et post manuscrit	
Item Directorio D. Joanne Segura	
Item Exemplaris de com. Potinsias manuscrit	
Item Joseph Ludovich Arsinis	
Item Vinnius Sapor Instituta	
Item S [...]	
Item Instituta	
Item [...] Egidis de Belle [...]	
Item Ludovici Romani	
Item [...] capellis Tholosane	
Item Flores Juri [...]	
Item Victis Commen. Opiniones	
Item Mathuli Iurys Cont. liber [...]	
Item Dicci	
Item Inteitiones Iuris Civil.	
Item Expositionis tan. Civil [...]	
Item Ferrarius de Reg. Iuris	
Item Communes Opiniones Vivis	
Item Dicis. Muxolani et Philipo Dep. [...]	
Item Decretas Epystola S[...] Pontifici	
Item Practica Criminalis ludovici [...]	
Item Thomas Gramatica	
Item Singular Iuris diver. Autor.	
Item Cuido Pap. Cons.	
Item Institutionis Iuris Civilis	
Item D. Bartholomei Sovini	
Item Matheus de Ficticis	2 toms
Item Instituta Civilis	
Item Arta Ecclis. Mediolanensis	
Item de Visiones Nicolai Botais	2 toms
Item Garcia de benefictis	
Item Las Ordinationes del Regen duplicadas	
Item quatre toms de memorials	
Item Joannes de Sto Arnando	
Item Misingeris Super Institutta	
Item Picardis	2 toms
Item Ludovico Lopez Institut. Ni	
Item Directoriu Inquisitorum	
Item Leonardo Sassic De Iustitia et Iure	
Item Censiones y Pracmaticas	
Item Sivestri Alicobriandine	
Item Philipi Massini [...] arl gallis ff. de dibb. Et paost	
Item Joanini Cristoforo de Loco Iures	
Item Leges Sinodales [...]	
Item SaStatat Naturales	
Item Pompeiis Battaglini	
Item Lito De Iustitia et Iure	
Item Paralipomenon de Olanis	
Item [...] Regis de Comsrso	
Item Gabalini de Calsustra Rigulari	
Item Deus Matei de Afflictis	
Item Broya Practica Criminal	
Item D. Vaconiis á Vacuna	
Item Gibalini de irregularibus	
Item de creditiones Predicatorum	
Item Perfeto Articulo	
Item Historia de la Virgen	

Item Agricultura
 Item Joannis r [...]
 Item t [...] et logi
 Item Dijunis espirituals
 Item Varias logicas de St. Tomas
 Item David perseguido tres toms
 Item Davit el hijo, tres toms
 Item David penitente
 Item Soledades de la Vida
 Item Reyes nuevos de Toledo
 Item Floro històrics
 Item Guerras de Flandes tres toms
 Item Història Ecclesiàstica

Bibliografia i fonts

ALBERTÍ, Antònia: «Els *Hidalgos* de Mallorca als segles XVIII i XIX», *Estudis Baleàrics*, núm. 34, Palma, 1989.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel, i SERVERA SITJAR, Bartomeu: *Les possessions de Porreres*, Porreres, 1997.

BAUZÀ, Bernat; NICOLAU, Marta; ORDINAS, Antoni, i PALERM, Josep: *Guia dels pobles de Mallorca. Porreres*, Palma, 2000.

MUNAR OLIVER, Gaspar, i ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Història de Porreres*, vol. I, Porreres, 1997.

MUNAR OLIVER, Gaspar: *Història de Porreres*, vol. II, Porreres, 1979.

ROSELLÓ VAQUER, Ramon: *Noticiari de Porreres*, Porreres, 2005.

SERVERA i SITJAR, B.: «La mà major Porrerenca: el poder de la pagesia terratinent durant el segle XVII», *Jornades d'Estudis Locals a Porreres*, Porreres, 1999.

ZAFORTEZA Y MUSOLES, D.: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo Histórico-Toponímico*, vols. III i V, Palma, 1989.

ARM, Prot. S-745, 102-107; 172-175 i 462-479

Crim entre crims a Mallorca en el segle XIX. Funesta mort d'un llec trapenc nadiu de Porreres

MIQUEL PONS

*Oh campanaret vermell
de la vila de Porreres.
Totes les meves quimeres
eren de venir a veure't.*¹

I, efectivament, és així com resa la cançó de quatre mots. Si no era una *quimera*, és i era un deute anímic vers Porreres, com un binerbo a punt d'encendre o encès i tornat cendra, que guarda el caliu permanent que es correspon al Porreres humà, representat per una caterva d'alumnes d'ambdós sexes, a Felanitx, forjador de tants de records, i que serveix, d'alguns, n'estic segur, la penyora de la docència oficial i aquella altra —poble, història, llengua—, quasi dins la clandestinitat. També m'obliga la fidelitat dels amics que, d'una manera o altra, han fet i fan Porreres.

La meua aportació a les I Jornades d'Estudis Locals (2005) m'apropa a una malaurada persona porrerenca, que, dins la Mallorca negra, part de l'Espanya negra, fou víctima de la desamortització del ministre Mendizábal, entre 1836 i 1846, amb la dèria d'aixecar la nació, amb la venda dels patrimonis de les comunitats religioses, extingides, abandonats els convents, testimoni d'una riquesa d'estils, corresponents a tota la Història de l'Art.

L'escampadissa de religiosos i de religioses es dividí entre els que triaren la llibertat total i els que, amb l'etiqueta d'*exclaustrats*, es mantingueren fidels als vots, encara que fos allunyats del seu claustre que, juntament amb els seculars monestirs, foren saquejats, se'n robaren les imatges, o bé s'hi acarnissaren en contra, com es pot contemplar a la recomanable ruta del Cister, on es demostra la nuesa de la pedra i el seu esbocinament. No vull dir que tanta anihilació sia exclusivament de la *mendizabalenca* desamortització. La història vertadera recorda que la salvatgeria és hereditària de generació en generació, i es manifesta en fets com pegar foc, matar, perseguir, empresonar...

Els crims del segle XIX i altres infortunis

Malendreçat principià l'any 1879, que prosseguirà amb escabrosos assassinats, més altres malastrugances de variada condició. No és solament aquest any, sinó els molts d'anys que componen el segle XIX.

A manera d'exemple, assenyalaré uns esdeveniments dins la història que és la que és i que escarrufen, perquè configuren una Mallorca negra, dins una Espanya negra, com la pintada per José Rodríguez Solana. Quants de soldats embarcaren cap a la guerra o potser cap a la mort que els esperava a Cuba i a Filipines! «El retorn dels perdedors de les guerres de Cuba i Filipines» són els meus articles publicats per les festes de Sant Jaume de Santanyí, que volen recuperar els noms dels que tornaren i dels que no tornaren. Quantes desgràcies i desventures ocupen els dies!²

¹ GINARD BAUÇÀ, Rafel: *Cançoner popular de Mallorca*, vol. III, pàg. 75.

² PONS, Miquel: *Festes de Sant Jaume*, Santanyí, 2001, 2002, 2004 i 2005, i *Festes de Sant Roc*, s'Alqueria Blanca, 2005.

El venedor de romanços, de Sancha (1906)

Amb molt de coratge, vaig espigolar per les biblioteques a la recerca de romanços, trobos, codolades, amb el destí d'una tesi doctoral que havia de comprendre: «La història de Mallorca del segle XIX en cantars populars», que havia de dirigir el doctor Antoni Comas, de la Universitat de Barcelona. La sobtada mort del jove catedràtic fou, a la vegada, l'aturada, per dissort indefinida, de la meva dedicació. Així mateix, ja disposava d'exemplars variats amb bastant abundor, gràcies a la bona acollida de les biblioteques de Mallorca, dels bons amics, de la Biblioteca de Catalunya, de la Nacional de Madrid, de la col·laboració dels alumnes i gent coneguda que guardava algun paper vell, la consulta dels treballs dels alumnes de Teoria i Pràctica de la Llengua, explicada per Joan Miralles i Montserrat, a la UIB. No puc oblidar aquells romanços antics que em regalà la meva padrina Maria Barceló, la mateixa que em dictà romanços o gloses publicats. També el senyor Andreu Ferrer Ginard considerava que la literatura popular, la coneguda com a *literatura de fil i canya* o *de canya i cordill* o *pliegos sueltos*, no era material propici per al seu treball de folklorista. Per altra part, Julio Caro Baroja, a *Ensayos sobre la literatura de cordel*³ ni tampoc a *Romances de ciego*, com tampoc Joaquín Marco a *Literatura popular en España en los siglos XVIII y XIX*,⁴ no aportaven una bona catalogació romancista i amb la particularitat que en les seves obres no afloraven temes mallorquins, que potser no coneixen.

³ CARO BAROJA, Julio: *Ensayos sobre la literatura de cordel*, Madrid, 1969 i *Romances de ciego*, Madrid, 1966.

⁴ MARCO, Joaquín: *Literatura popular en España en los siglos XVIII i XIX*, Madrid, 1977, i *Poesía popular política del siglo XIX*, Barcelona, 1967.

L'aportació més uberosa és la dels Borràs, M. I A., amb centenars de títols. Les seves publicacions, tant en mallorquí com en castellà, eren bilingües i contenien un repertori riquíssim. Sovint apareixia l'adreça on es podien adquirir: la caseta de fusta de la costa del Teatre.

Algunes mostres

Crims:

«1884.-*Relación verídica del parricidio cometido en el término de Artá, en la persona de Miguel Llull por sus hijos Miguel y Antonia en la noche de 29 de mayo de 1864.*

*Fin de la primera parte es propiedad de Gabriel Castañer.*⁵

7.-*Sentencia ejecutada el día 13 del presente año en el pueblo de Manacor en la persona de Miguel Llull, sentenciado en garrote vil por haber dado en unión de su hermana muerte a su padre, y haber intentado quemarle para ocultar el crimen.*⁶

*Relación del parricidio de Artá y circunstancias de la ejecución de Miguel Llull.*⁷

1879.- *Relación del trágico i raro suceso en el término de Lluçmajor de la isla de Mallorca, durante la noche del 17 de enero de 1879, en que una pareja de Guardia Civiles, indignos de vestir el honroso uniforme de su cuerpo, modelo de honradez, cometieron varios asesinatos en personas indefensas con el fin de robarles.*

*Fin de la primera parte.»*⁸

El crim de Lluçmajor és considerat el més ignominiós i entristidor pel fet que els autors eren dues persones d'ordre. Fou assassinada la madona de Son Masset, i el fill i la filla foren ferits greus, però no moriren. El crim nefast va tenir com a delator el nombre de la sivella del cinturó d'un dels assassins, abandonat involuntàriament amb l'escapada atropellada.

La nit del 17 al 18 de gener, la Guàrdia Civil va trobar assassinada la madona de Son Matet. L'espectacle no podia ser més demolidor. Gràcies a la informació dels ferits fou explícita la captura del tinent Joaquim Ramírez y Pérez, cap de la línia de Lluçmajor i personal del cos.⁹

El consell de guerra els condemnà a mort. A Palma, s'hostatjaren a la caserna, exconvent del Carme. Els malefactors foren passats per les armes. El pati de la caserna s'omplí de concurrència, palmesans i llucmajorers ansiosos de contemplar la mort de Díez i Tello, que estaven en capella esperant moment definitiu. Hi havia una convulsió. Mentre els trets posaven fi a la vida dels dos reus, que havien escrit una carta al poble de Lluçmajor, suplicant perdó, a l'església de l'Hospital estava exposat el Santíssim. No dispòs d'informació si la sang presidí l'afusellament de Tello i Díez, com era costum inventariat. Se celebraren eucaristies. Les campanes tocaren a mort. El 5 de febrer, per ordre del director de la Guàrdia Civil, a la fortificació de Sant Pere cremaren els uniformes i l'armament dels que foren morts, després d'un consell de guerra, pel fet d'haver tingut un mal moment i haver assassinat dues madones de Lluçmajor. A l'antic i desamortitzat convent franciscà de Sant Bonaventura (Lluçmajor), posaren símbols de dol a la tauleta...

⁵ Palma, Impr. de la V. de Villalonga, 1864.

⁶ *Pliegos barceloneses en Buenos Aires*, citat per MARCO, Joaquín: *Literatura popular en España en los siglos XVIII y XIX*.

⁷ Es tracta d'un full, procedència de L. Ripoll.

⁸ Imp. Sucesores de Ramírez y C^a.

⁹ EL DIARIO DE PALMA, 20-I-1879, 23-I-1879, 24-I-1879 i 27-I-1879.

Un frare llec exclaustat és assassinat i trossejat

En el llistat de Borràs, a la mort violenta amb l'estropell dels membres del convers-llec, Bartomeu Rosselló i Lliteres, li fou assignat el nombre 195-U.V. A l'hora d'apropar-me al dissortat porrerenc, em plau poder consultar el treball «Un porrerenc esquarterat. Retalls de la Història» de Rafel Ferrà i Martorell, un d'aquells alumnes en la memòria del professor, que el temps, amb tants de caps de fibló a la vida quotidiana, no ha exhaurit. I en el cas que m'atany i amb ple gaudi manifest, a les clares, que el vell professor s'ha interessat de bon de veres pel treball de l'alumne, avui home fet.¹⁰

Llargarut és el títol del glosat, tota una síntesi de les repugnants acaballes d'un ésser humà. I diu així:

*«Horroroso crimen
descubierto en la noche del 1 al 2 de julio de 1884
en el que se halló descuartizado
Don Rafael Rosselló lego exclaustado
Natural de Porreras*

—————
*Según los datos más verosímiles el crimen se ejecutó en la
Calle del Milagro nº 1 piso 4º. En Palma de Mallorca.
Fin de la primera parte. Es propiedad de M. Borràs.¹¹*

El meu company de batxillerat, alumne modèlic a Montisíon, Joan Pou Muntaner, continuà la tasca principiada per Joan Llabrés Bernal a *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. A Joan Pou Muntaner correspon, del segle XIX, els anys 1881-1885. Palma de Mallorca. MCMLXXX. Volum VIè.

Joan Pou no especifica la procedència de la còpia de la crònica d'«*Un crimen espantoso se cometiò en Palma. Un hombre fue asesinado y descuartizado...*» i comenta que una dona trobà, damunt un caramull d'escombralls, al vestibul d'una casa del carrer de Terra Santa, un sac al raset i, després d'apropar-s'hi, s'adonà que el contingut era de restes humanes. Donà avís a l'autoritat competent, i els agents descobriren, dins un altre sac, la còrpora i altres membres del cos d'un home. Continuaren les investigacions i descobriren, a l'entrada d'una casa del carrer de la Campana, altres membres del mateix home. Identificat el cadàver, summament mutilat i destruït, va correspondre a un llec exclaustat dels frares de la Trapa d'Aragó. Esbrinaren que es dedicava a la jardineria i, si bé era d'edat, avui no el considerarien tan vell. Romania al convent de la Mercè, abandonat com tants d'altres per la desamortització. Fra Alipio era el seu nom de religió. El jutjat de la demarcació de la catedral, instruïda la causa, va detenir Jeroni Rosselló Parrús i Cecília Dupax, que vivien aplegats en el carrer del Miracle, on trobaren el capell i el cinturó de la víctima, tots tacats de sang. Més esgarrifadora fou la troballa, al lloc comú, de les vísceres. Un tal Mir, picapedrer, també fou arrestat.

Jaume Bover ens innova, al seu treball «La trapa de s'Arracó», que el llec porrerenc fou identificat com a trapenc de s'Arracó per familiars. El treball es titula «La trapa de s'Arracó».¹² L'article de Rafel Ferrà, ja esmentat, aporta la data del naixement, el 8 de gener de 1813. Li foren

¹⁰ FERRÀ MARTORELL, Rafel: «Un porrerenc esquarterat. Retalls de la Història», *Llum d'Oli*, 54, Porreres, 1996.

¹¹ Palma, Imp. de J. Colomar y Salas.

¹² BOVER, Jaume: «La trapa de s'Arracó», *BSAL*, vol. 38, Palma, 1981.

imposats els noms de Rafel Joan Bonaventura Josep Rosselló, fill de Miquel Rosselló i Apol·lònia Lliteres, del carrer de la Teulera. Els padrins paterns eren Rafel Rosselló i Apol·lònia Lliteres i, els materns, Sebastià Lliteres i Apol·lònia Valls.¹³

El conjunt de la somada de crims, de violència, de sang, de guerres, de sacrilegis i tota casta de trapelleries em porta a qualificar la Mallorca del segle XIX com la Mallorca negra, posada de manifest per tants d'infortunis i deshumanització, com evidencia l'allargassada relació de Borràs.

Tot plegat és matèria de reflexió sobre Mallorca i la seva realitat, que dictà pàgines dolces ensalgades d'ironia al Santiago Rusiñol de *L'illa de la calma*. I les altres pàgines del gran don Miguel de Unamuno, «En la calma de Mallorca», redactades el juny de 1916, amb els paràgrafs: «*Las costumbres son dulcísimas y patriarcales... Los crímenes de sangre son rarísimos...*»¹⁴

El crim del frare llec natural de Porreres no és mencionat per Rafel Ginard Bauçà, TOR, ni per Antoni Gili ni per Sebastià Cardell, ni per Lluís Ripoll.

Cala Figuera (Santanyí)
Sant Romà-XI-2005

Additament

El que concerneix a tan luctuós homicidi ha motivat que continuàs la recerca de més papers que no havia pogut consultar abans del 19 de novembre de 2005, quan fou la presentació de «Crim entre crims a Mallorca en el segle XIX. Funesta mort d'un llec trapenc nadiu de Porreres». El temps d'espera m'ha estat propici. A la premsa coetània se'n troba una llarga referència: «*Un crimen horroroso ha tenido lugar en esta pacífica población...*»¹⁵

Miquel Ferrà i Martorell, novel·lista i escriptor, assidu del *Balears*, publicà un article, en castellà, «La Trapa de s'Arracó y el escándalo del fraile lego»,¹⁶ amb evocacions al monestir de Nôtre Dame de la Trapa i tota mena de detalls sobre l'orde, la ubicació a la Trapa de s'Arracó, l'exclaustració de frares i monges... i la vida un tant dissipada —«*escándalo del fraile lego*»— de fra Alipio, nom a l'orde. Cal pensar que Miquel Ferrà i Martorell ha disposat de bibliografia que no he tingut a l'abast.

Algunes apuntacions difereixen de la columna del periòdic en l'escaiença de la informació i no són inserides per Joan Pou i Montaner. La premsa diu que era un llec de la Real, però sembla que pertanyia a una comunitat de trapencs de fora de Mallorca. Àdhuc concedeix l'àlies *Parrusa* a fra Rafel Perelló, que no li pertany. M'asseguren que era de Can Carreixet, encara amb familiars actuals de la nissaga. No dubto que Miquel Ferrà i Martorell tenia una cabal indagació quan parla de «*tuvo relación sexual con cierta muchacha de Palma*». És possible que visqués en una cel·la abandonada de la Mercè, gràcies a la desamortització i no prop de la Mercè, en una petita cambra. Si els escrits no menten, el *Parrús*, Jeroni Rosselló, era concubí de Cecília de Dupax.

Per més captinença apropa la nota del diari esmentat i l'article de Miquel Ferrà Martorell.

Festa de la Candelera

¹³ Llibre de baptismes, tom IV, full 131, Arxiu Sagramental de la Parròquia de Porreres.

¹⁴ UNAMUNO, Miguel: *Andanzas y visiones españolas*, Madrid, 1941.

¹⁵ *EL DIARIO DE PALMA*, 2-VII-1884.

¹⁶ *BALEARES*, 7-IV-1996.

Evolució dels noms dels infants a Porreres durant el segle xx¹

M. ANTÒNIA MELIÀ

Introducció

L'estudi de l'evolució temporal dels noms que consten en el Registre Civil dona informació interessant, ja que els noms personals (com els cognoms i els malnoms), a part de servir per identificar les persones, són útils per conèixer moltes més coses sobre les societats, la normativa legal, l'evolució de les tradicions sobre aquesta qüestió, els canvis demogràfics, les modes en antroponímia (noms simples, composts, noms relacionats amb personatges populars, etc.) i també ens permet aprofundir en el coneixement de la nostra societat des del vessant sociolingüístic.

S'ha accedit als índexs del Registre Civil de Porreres i s'han analitzat set anys per mostrar l'evolució durant el segle xx, que són: 1900, 1920, 1940, 1960, 1980, 1990 i 2000.

Cal dir que fer un estudi ampli i exhaustiu d'aquest tema exigeix una investigació llarga i profunda de la documentació i, amb aquesta comunicació, pretenc, només, fer-ne una petita aproximació.

Un poc d'història

Des del 1938 existia a l'Estat espanyol l'obligació d'inscriure en castellà els noms en el Registre Civil. La llei diu que «*tratándose de españolas, los nombres deberán consignarse en castellano*». De fet, però, ben segur que la introducció de l'ús de la llengua espanyola en el Registre Civil ja venia d'enrere, dels decrets de Nova Planta. Aquesta imposició negava el dret individual, i també col·lectiu, de fer-ho en la llengua pròpia. Com en qualsevol comunitat lingüística subordinada, es va anar assumint aquesta obligació com un fet *normal* i es va generar una dicotomia a l'hora d'anomenar les persones: un nom català en la vida quotidiana i un d'espanyol en la vida oficial. A més, en alguns casos, els noms espanyols van superar l'àmbit oficial i van substituir popularment els equivalents catalans.

Amb aquests hàbits creats, la llei del 1977 diu que a la inscripció s'expressarà el nom que es doni a l'infant i que «*tratándose de españolas, los nombres deberán consignarse en alguna de las lenguas españolas*». Al segon article diu que, a petició de l'interessat o del seu representant legal, l'encarregat del Registre substituirà el nom propi, posat anteriorment a la vigència d'aquesta llei, pel seu equivalent en qualsevol de les llengües de l'Estat.

L'any 1994 va ser publicada una llei amb l'objectiu de permetre noms propis estrangers.

Tot això va motivar que hi hagués gent que, quan va poder, va posar-se el nom en català. A Porreres, dels nascuts l'any 1940, que actualment tenen 66 anys, cap no ha sol·licitat el canvi. Dels que varen néixer l'any 1960 i que actualment en tenen 46, han sol·licitat el canvi 5 homes de 37 i 4 dones de 41. Dels nascuts l'any 1980, i que enguany tenen 26 anys, l'han canviat un home de 14 i una dona de 18. També hi ha un nom de nin que l'any 2000 està registrat en castellà i que

¹ Aquesta comunicació s'ha fet a partir d'un treball de recerca proposat pel Dr. Joan Melià Garí a l'assignatura de Sociolingüística durant el curs 2003-2004.

posteriorment li han posat en català. També va motivar que, a poc a poc, la gent sabés que hi havia aquesta possibilitat i que posassin el nom en català als infants quan naixien a partir de l'any 1978, encara que a Porreres el 1980 no trobam cap nom registrat en català, però el 1981 ja n'hi ha algun i es va incrementant en els anys següents.

Descripció segons els anys

1900

En aquest any nasqueren 73 infants i es posaren 33 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui de 2,21 nins per nom.

El nom de nin més posat va ser Juan, posat a sis nins i, de nina, foren Juana Ana i Catalina, posats cinc vegades cada un.

1920

En aquest any nasqueren 112 infants i es posaren 35 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui de 3,2 nins per nom.

Els noms de nin més posats foren Juan i Rafael, posats a nou nins cada un i, el de nina, va ser Maria, posat vuit vegades.

1940

En aquest any nasqueren 152 infants i es posaren 46 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui de 3,3 nins per nom.

El nom de nin més posat va ser Juan, posat a tretze nins i, el de nina, Margarita, posat desset vegades.

1960

En aquest any nasqueren 79 infants i es posaren 43 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui d'1,84 nins per nom.

El nom de nin més posat va ser Antonio, posat a vuit nins i, el de nina, Margarita, posat a sis nines.

En aquest any el nombre de noms composts de les nines supera el dels noms simples, encara que no es pot afirmar que això passi durant tota la dècada, ja que només s'ha analitzat aquest any.

També podem trobar noms que tradicionalment no s'han posat a Mallorca, com Fulgencia María o María Angustias.

1980

En aquest any nasqueren 32 infants i es posaren 23 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui d'1,39 nins per nom.

Els noms de nin més posats varen ser Bartolomé, Jaime i Juan, posats dues vegades cada un i, els de nina, foren Catalina i Margarita, posats tres vegades.

Els noms de nin que només apareixen aquest any són Diego, Lorenzo, Miguel Ángel i Pablo-Juan i, els de nina, Cintia i Margarita Monserrat.

1990

En aquest any nasqueren 31 infants i es posaren 28 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui d'1,1 nins per nom.

Els noms de nin més posats foren Antoni, Joan i Miquel, posats a dos nins cada nom, i en aquest any no podem dir que hi ha un nom de nina més freqüent, ja que es posa un nom diferent a cada una.

2000

En aquest any nasqueren 29 infants i es posaren 27 noms diferents. Això fa que la mitjana sigui d'1,07 nins per nom.

Els noms de nin més posats varen ser Antoni i Gabriel, posats a dos nins cada un i, igual que l'any 1990, pel que fa als noms de nina, se'n posa un a cada nina nascuda aquest any.

Els noms de nin que només apareixen aquest any són Adrián Antonio, Alejandro-Bernat, Baltasar, David, Dídac, Félix-Orlando, Jonathan, Lluc, Mohamed-Reda, Mourad, Nadal i Vicenç i, els de nina, són Ariadna, Júlia, Maria de les Neus i Maria Francisca.

En aquest any trobam alguns noms estrangers, com Mohamed-Reda o Mourad, mostra de les migracions dels darrers anys. Un cas curiós és un nin que està registrat com a Alejandro-Bernat, nom compost que té el primer nom simple en castellà i el segon en català.

Conclusions

Pel que fa a la diversitat de noms dels infants, si comparem el nombre de naixements i el de noms diferents que es varen posar durant els anys estudiats, podem observar que al començament hi havia molts de nins per nom (de dos a tres), però a partir de l'any 1960 aquesta diferència es comença a reduir i al final hi ha pràcticament el mateix nombre de noms que de naixements. Actualment les possibilitats que hi ha de posar noms són més àmplies (en català, en castellà, en altres llengües; els hipocorístics; noms tradicionals autòctons, noms d'altres cultures; noms innovadors...). També hi influeix el fet que la tradició de posar els noms dels padrins ha minvat i això fa que la freqüència de noms més comuns hagi disminuït.

Per altra banda, observant els noms composts podem apreciar que, al final del segle xx, n'hi ha més que al principi. L'any 1960 el nombre de noms composts de les nines supera el dels noms simples, encara que no es pot afirmar que això passi durant tota la dècada, ja que només s'ha analitzat aquest any.

Els anys en què trobam més noms que no s'han posat tradicionalment a Mallorca són: el 1960, en què és més notable en els noms de les nines, com per exemple Fulgencia María. Aquest fet mostra que en aquests anys és quan hi va haver les migracions des de les zones de l'interior de la península cap a les regions industrials i les àrees turístiques mediterrànies i insulars, migracions que també trobam a Porreres. L'altre any és el 2000, en què s'inscriuen alguns noms estrangers, com Mohamed-Reda, mostra de la immigració dels darrers anys.

Pel que fa als noms més freqüents de cada any i amb relació als darrers anys, si sumam els noms tradicionals que apareixen en català i en castellà el resultat és diferent (per exemple: el 1990 el nom de nin Miquel és el tercer més posat i Miguel el setè; si sumam aquests dos resultats Miquel és el nom més posat aquest any). Cal observar que hi ha noms tradicionals que abans s'usaven com a simples (Maria) i que ara formen part de noms composts (Ana María, Catalina-Maria, Antònia-Maria...).

Referent a la llengua en què s'han inscrit els noms dels infants nascuts els anys 1980, 1990 i 2000, podem dir que hi ha molts de noms, sobretot de nina, que s'escriuen igual en castellà i en català, és el cas de Baltasar, Marta, o que només difereixen per un accent (Maria/María, Antònia/Antonia).

L'any 1980 no es va registrar cap nom en català, s'escriuien igual un nom de nin i onze noms de nina, i en castellà se'n registraren tretze de nin i cinc de nina. L'any 1990 es varen registrar nou nins i vuit nines en català, quatre nins i una nina en castellà i, a més, un nom de nin i nou de nina són indistints. L'any 2000 es registraren vuit noms de nin i quatre de nina en català, tres de nin en castellà, quatre de nin i sis de nina eren indistints i quatre de nin eren estrangers.

Annex

EVOLUCIÓ DE LA DIVERSITAT DE NOMS DELS INFANTS

NINS

Anys	1900	1920	1940	1960	1980	1990	2000
Naixements	43	66	74	38	14	14	19
Noms diferents	21	20	23	16	11	11	17
Mitjana	2,05	3,3	3,22	2,38	1,27	1,27	1,12
NINES							
Anys	1900	1920	1940	1960	1980	1990	2000
Naixements	30	46	78	41	18	17	10
Noms diferents	12	15	23	27	12	17	10
Mitjana	2,5	3,07	3,4	1,52	1,5	1	1

COMPARACIÓ DELS NOMS COMPOSTS

NINS

Anys	1900	1920	1940	1960	1980	1990	2000
Noms simples	20 (95,24%)	19 (95%)	21 (91,3%)	15 (93,75%)	9 (81,82%)	10 (90,9%)	13 (76,47%)
Noms composts	1 (4,76%)	1 (5%)	2 (8,7%)	1 (6,25%)	2 (18,18%)	1 (9,09%)	4 (23,53%)
NINES							
Anys	1900	1920	1940	1960	1980	1990	2000
Noms simples	10 (83,33%)	12 (80%)	18 (78,26%)	12 (46,15%)	9 (75%)	13 (76,47%)	7 (70%)
Noms composts	2 (16,67%)	3 (20%)	5 (21,74%)	14 (53,84%)	3 (25%)	4 (23,53%)	3 (30%)

LLENGUA EN QUÈ S'HAN INSCRIT ELS NOMS DELS INFANTS NASCUTS ELS ANYS 1980, 1990 I 2000

NINS

	Català	Castellà	Català=Castellà	Altres
1980	0	13 (92,86%)	1 (7,14%)	0
1990	9 (64,29%)	4 (28,57%)	1 (7,14%)	0
2000	8 (42,11%)	3 (15,79%)	4 (21,05%)	4 (21,05%)

NINES

	Català	Castellà	Català=Castellà	Altres
1980	0	5 (27,8%)	12 (66,7%)	1 (5,6%)
1990	8 (44,4%)	1 (5,6%)	9 (50%)	0
2000	4 (40%)	0	6 (60%)	0

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1900

Nom	Casos	%	Canvi
Juan	6	15	
Miguel	5	12,5	
Antonio	4	10	
Jaime	3	7,5	
José	3	7,5	
Bartolomé	2	5	
Pablo	2	5	
Rafael	2	5	
Sebastián	2	5	
Andrés	1	2,5	
Arnaldo	1	2,5	
Bernardino	1	2,5	
Clemente	1	2,5	
Damián	1	2,5	
Francisco	1	2,5	
Julián	1	2,5	
Magín	1	2,5	
Pedro Antonio	1	2,5	
Toribio	1	2,5	
Victoriano	1	2,5	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1920

Nom	Casos	%
Juan	9	13,6
Rafael	9	13,6
Bartolomé	8	12,1
Miguel	7	10,6
Antonio	6	9
Gabriel	5	7,5
Cristóbal	3	4,5
José	3	4,5
Damián	2	3
Guillermo	2	3
Jaime	2	3
Montserrat	2	3

Agustín	1	1,5
Bernardo	1	1,5
Joaquín	1	1,5
Jorge	1	1,5
Pablo	1	1,5
Pedro Juan	1	1,5
Puncio	1	1,5
Sebastián	1	1,5

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1940

Nom	Casos	%
Juan	13	17,5
Miguel	11	14,8
José	7	9,4
Antonio	6	8,1
Bartolomé	5	6,7
Gabriel	5	6,7
Bernardo	4	5,4
Andrés	3	4
Jaime	3	4
Mateo	2	2,7
Pablo	2	2,7
Sebastián	2	2,7
Benito	1	1,3
Clemente	1	1,3
Esteban	1	1,3
Félix	1	1,3
Gaspar	1	1,3
Guillermo	1	1,3
Guillermo Ramón	1	1,3
Jerónimo	1	1,3
Miguel Alonso	1	1,3
Pedro	1	1,3
Rafael	1	1,3

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1960

Nom	Casos	%	Canvi
Antonio	8	21,6	1
Juan	5	13,5	1
Miguel	5	13,5	1
José	3	8,1	
Rafael	3	8,1	
Bartolomé	2	5,4	

Pedro	2	5,4	
Andrés	1	2,7	1
Damián	1	2,7	
Francisco	1	2,7	
Gabriel	1	2,7	
Guillermo	1	2,7	1
Ignacio	1	2,7	
Jaime	1	2,7	
Juan Gonzalo	1	2,7	
Sebastián	1	2,7	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1980

Nom	Casos	%	Canvi
Bartolomé	2	14,2	
Jaime	2	14,2	
Juan	2	14,2	1
Benito	1	7,1	
Diego	1	7,1	
Francisco	1	7,1	
Gabriel	1	7,1	
Lorenzo	1	7,1	
Miguel	1	7,1	
Miguel Ángel	1	7,1	
Pablo-Juan	1	7,1	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1990

Nom	Casos	%	Canvi
Antoni	2	14,2	
Joan	2	14,2	
Miquel	2	14,2	
Bartomeu	1	7,1	
Francisco	1	7,1	
Joan-Antoni	1	7,1	
José	1	7,1	
Mateo	1	7,1	
Miguel	1	7,1	
Pau	1	7,1	
Víctor	1	7,1	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINS. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 2000

Nom	Casos	%	Canvi
Antoni	2	10,5	
Gabriel	2	10,5	

Adrián Antonio	1	5,2	
Alejandro-Bernat	1	5,2	
Baltasar	1	5,2	
David	1	5,2	
Dídac	1	5,2	
Félix-Orlando	1	5,2	
Francesc	1	5,2	
Jonathan	1	5,2	
José	1	5,2	1
Lluc	1	5,2	
Miquel	1	5,2	
Mohamed-Reda	1	5,2	
Mourad	1	5,2	
Nadal	1	5,2	
Vicenç	1	5,2	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1900

Nom	Casos	%	Canvi
Juana Ana	5	16,6	
Catalina	5	16,6	
Francisca	4	13,3	
Margarita	4	13,3	
Antonia	2	6,6	
Apolonia	2	6,6	
Maria	2	6,6	
Petra	2	6,6	
Maria Jesús	1	3,3	
Montserrat	1	3,3	
Práxedes	1	3,3	
Rosa	1	3,3	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1920

Nom	Casos	%	Canvi
María	8	17,4	
Catalina	7	15,2	
Margarita	6	13	
Ana	5	10,8	
Francisca	4	8,7	
Juana Ana	4	8,7	
Antonia	3	6,5	
Rosa	2	4,3	

Antonia María	1	2,2
Bárbara	1	2,2
Isabel	1	2,2
María de Monserrat	1	2,2
Micaela	1	2,2
Práxedes	1	2,2
Teresa	1	2,2

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1940

Nom	Casos	%	Canvi
Margarita	17	21,5	
María	14	17,7	
Catalina	11	13,9	
Magdalena	4	5	
Micaela	4	5	
Antonia	3	3,8	
Francisca	3	3,8	
Juana Ana	3	3,8	
Apolonia	2	2,5	
Isabel María	2	2,5	
Jerónima	2	2,5	
Juana	2	2,5	
Ana	1	1,3	
Ángela	1	1,3	
Buenaventura	1	1,3	
Carmen	1	1,3	
Coloma	1	1,3	
Inés	1	1,3	
Isabel	1	1,3	
Manuela	1	1,3	
María Ana	1	1,3	
María Antonia	1	1,3	
María de la Concepción	1	1,3	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1960

Nom	Casos	%	Canvi
Margarita	6	14,6	1
Catalina	5	12,2	
Micaela	3	7,3	1
Buenaventura	2	4,8	1
Antonia	2	4,8	
Francisca	2	4,8	

Ana	1	2,4	1
Ana María	1	2,4	
Antonia María	1	2,4	
Apolonia	1	2,4	
Catalina María	1	2,4	
Catalina Tomás	1	2,4	
Dolores	1	2,4	
Francisca Ana	1	2,4	
Fulgencia María	1	2,4	
Isabel María	1	2,4	
Juana	1	2,4	
Juana de Lourdes	1	2,4	
Magdalena María	1	2,4	
Margarita Manuela	1	2,4	
María	1	2,4	
María Àngeles	1	2,4	
María Angustias	1	2,4	
María Antonia	1	2,4	
María del Pilar	1	2,4	
María Isabel	1	2,4	
Petra	1	2,4	

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1980

Nom	Casos	%	Canvi
Catalina	3	16,6	
Margarita	3	16,6	
Apolonia	2	11,1	
Maria	2	11,1	
Ana María	1	5,5	
Antonia	1	5,5	
Cintia	1	5,5	
Francisca	1	5,5	
Margarita Montserrat	1	5,5	
María Antonia	1	5,5	
Maria Isabel	1	5,5	
Micaela	1	5,5	1

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 1990

Nom	Casos	%	Canvi
Aina	1	5,9	
Antònia	1	5,9	

Catalina	1	5,9
Catalina-Maria	1	5,9
Caterina	1	5,9
Cristina	1	5,9
Francesca	1	5,9
Francisca-Maria	1	5,9
Inés	1	5,9
Irene	1	5,9
Isabel-Maria	1	5,9
Margalida	1	5,9
Margarida	1	5,9
Maria-Victòria	1	5,9
Marta	1	5,9
Núria	1	5,9
Verónica	1	5,9

RELACIÓ DELS NOMS DE NINES. ORDENATS PER FREQUÈNCIA. ANY 2000

Nom	Casos	%	Canvi
Aina	1	10	
Antonia	1	10	
Antònia Maria	1	10	
Ariadna	1	10	
Francisca	1	10	
Júlia	1	10	
Magdalena	1	10	
Maria	1	10	
Maria de les Neus	1	10	
Maria Francisca	1	10	

Bibliografia

DEFIOR, Beatriu: «I a tu, què et diuen? Els noms dels nadons a les Illes Balears i Pitiüses (1996-2001)», *Llengua i ús. Revista Tècnica de Política Lingüística*, 27 (segon quadrimestre de 2003), Barcelona, 2003, pàg 68-73.

La Central de Telèfons, un espai obert a la vida social i econòmica de Porreres

MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ

En el darrer capítol de la història de Porreres del P. Munar, *Porreres en en el segle XX*, hi podem llegir:

«altres comunicacions modernes s'instal·laren també a Porreres, com el telègraf i el telèfon. (...) El mes de febrer de 1929 començà a funcionar a Porreres el telèfon, la central del qual radicava en el carrer Nou, a la casa de Simó Rosselló, fins que es posà automàtic el 14 de febrer de 1973. Avui hi ha 370 telèfons dins Porreres».¹

Era l'any 1979 i, el 2005, el nombre de telèfons que hi ha a la guia telefònica és de 1.669, sense tenir en compte la gent que no vol que el seu número de telèfon figuri en la guia, ni el nombre incalculable de mòbils que funcionen per la nostra vila, perquè, si es fes el recompte de tot, segurament la xifra seria molt més gran.

Repassant la bibliografia de la història de Mallorca, hom s'adona del gran buit que hi ha en el capítol de les comunicacions telefòniques i de la importància que té el llibre de Pere Pou Sureda *Les comunicacions telefòniques a les Illes Balears*, que és el primer treball de recerca de les comunicacions telefòniques i que també parla de l'impacte de la telefonia en la vida quotidiana dels nostres pobles i ciutats.

I precisament aquest és el fet que em va motivar a aprofundir en aquest tema en els programes de les festes de Sant Roc de l'any passat i d'enguany, i després, per una sèrie de raons personals, a presentar-lo a les I Jornades d'Estudis Locals. En primer lloc, perquè crec que és un tema poc conegut i que hi ha molta història oral que s'ha de recuperar si no volem que quedi per sempre a l'oblit. En segon lloc, perquè hi ha preguntes que no tenen resposta si hom no es dedica a la recerca i a la comprovació de dades relacionades amb la telefònica, encara que els estudis publicats siguin molt minsos. I en tercer lloc, per la meua vinculació amb la Central de Telèfons.

Parlar de la Central de Telèfons (1929-1973) no és només un tema interessant per saber com funcionava, encara que ja va bé que en quedi constància escrita per a les generacions futures, sinó també perquè ajuda a descobrir la vida social i el moviment econòmic d'aquests anys.

Si miram l'evolució de la telefonia a la vila de Porreres, per una part es posa de manifest la importància de la comunicació oral; per altra, es pot constatar que, en altre temps, les persones es relacionaven més a través de les converses que tenien pels carrers, perquè no anaven tan aviat, que no per telèfon, que més aviat era un aparell per tancar un negoci, per donar una notícia o per fer una consulta; un fet que ha canviat molt avui en dia, en què s'ha convertit en un aparell que sembla que sempre hem de dur al damunt, i pertot arreu trobam persones comunicant-se amb el mòbil.

La Central de Telèfons funcionava gràcies a les telefonistes. Per això he cregut necessari fer una síntesi breu del treball de la dona en aquests anys, per comprendre un poc més la importància d'aquesta feina dins el panorama general.

¹ MUNAR OLIVER, Gaspar : *Història de Porreres*, II, Porreres, 1979, pàg. 312-313.

No deixa de ser sorprenent que, uns anys en què la dona no sortia de casa per anar a fer feina, la Central de Telèfons donàs l'oportunitat a joves que acabaven de sortir de l'escola i tenien els estudis primaris de tenir una feina que, com he pogut contrastar parlant amb elles, era considerada una bona oportunitat, perquè els va aportar formació personal i obertura a un món molt desconegut i intrigant fins i tot per a molta gent de la vila, a la vegada que els obria nous horitzons de futur. I s'ha de valorar la feina feta per una dona, Margalida Rosselló Andreu, que, en una època en què la dona quasi no tenia estudis —recordem que l'índex d'analfabetisme els anys 20 era molt elevat—, amb una bona preparació cultural va poder estar al davant de la Central de Telèfons des del 1929 fins al 1973, any en què es va automatitzar, i aleshores va assumir les responsabilitats que aquesta tasca implicava.

L'altre punt tractat és l'evolució econòmica de Porreres entre 1929 i 1973 a través de les guies de telèfons, perquè és una font escrita que mostra com augmenta la demanda de telèfons a mesura que l'economia porrerenca entra en una fase expansiva.

El testimoni oral dels familiars dels primers abonats ha estat una font d'informació molt enriquidora per saber com funcionava un taller, una botiga, una fonda o un negoci en la dècada dels anys 40-50. Alhora, m'ha permès comprovar com el fet de tenir telèfon, encara que s'empràs poc, era signe de benestar social, a pesar que sovint els propietaris s'havien de molestar a anar a cercar un veïnat o a deixar-li telefonar, cosa molt habitual en la dècada dels cinquanta del segle passat, perquè eren pocs els qui en tenien a casa seva (veg. apèndix).

D'aquí l'interès per trobar resposta als interrogants que el tema suggereix, encara que, per desgràcia, no totes les preguntes, de moment, tenen resposta:

- Quin era el paper de la telefonista i com era reconeguda entre les seves amistats aquesta feina?
- Quines altres feines podia fer una dona en aquells anys a Porreres?
- Quins foren els primers abonats i quina activitat econòmica realitzaven?
- Quin grup social era el que més l'utilitzava?

Les preguntes encara són moltes, però les respostes dels testimonis orals de les telefonistes i dels familiars dels primers abonats, a més de les fonts escrites consultades, m'han permès guaitar dins la vida de Porreres dels anys 40 als 70, i descobrir que la Central de Telèfons no va ser només un servei públic, sinó molt més: un espai obert a la vida social i econòmica de Porreres.

La situació laboral de la dona en el segle xx: les telefonistes

Les telefonistes començaren la seva tasca a Porreres ja des de 1929. Els primers anys, però, en què no hi havia gaire demanda de conferències, foren les germanes Aina i Margalida Rosselló Andreu que es feren càrrec de la centraleta, que només tenia un quadre petit.

Va ser a partir dels anys 40 quan s'iniciaren en la tasca joves que, una vegada acabats els estudis primaris, es convertiren en una peça clau i imprescindible del servei telefònic, tenint en compte la quantitat de conferències, tant entre els mateixos abonats de Porreres com les telefonades interurbanes. Així:

«la figura de la telefonista esdevingué l'emblema de la Compañía Telefónica, al temps que representà un símbol important del gairebé inexistent moviment alliberador de la dona de l'època.»²

I què sabem de la feina de la dona dels anys trenta als anys setanta? Quina era la tasca que realitzaven les telefonistes a Porreres? Per aprofundir en aquest punt i emmarcar la feina de les

² POU SUREDA, Pere: *Les comunicacions telefòniques a les Illes Balears*, col·lecció Els Ullalls, Palma, 2004, pàg. 103.

telefonistes, s'ha de conèixer la situació laboral de la dona a Mallorca i saber quines tasques realitzava en aquest període de temps.

En el llibre *La dona en la Mallorca contemporània*, les autores expliquen que:

«les dones han realitzat al llarg de la història tota mena d'activitats, de manera que s'ha de considerar el treball i l'activitat de la dona com a peça clau de l'estructura social i econòmica; i d'una vegada per sempre s'ha de desterrar la vella idea de l'adscripció de la dona només a les tasques purament domèstiques i reproductives, quan precisament es té consciència de tot el contrari». ³

«En quant al treball de la dona en l'àmbit rural, no hi ha cap mena de dubte que aquesta hi va realitzar tot tipus de tasques agràries i va tenir un paper molt actiu. És impossible determinar amb exactitud el nombre de dones que es dedicaven a les tasques agrícoles, entre d'altres motius perquè els censos oficials sovint no reflecteixen aquest fet.» ⁴

La majoria de porrerenes i porrerenques, fins als anys 60, es dedicaven majoritàriament a tasques agràries en les quals les dones varen tenir un paper important. Dos exemples clars expliquen aquest fet: la sembra i la recollida d'ametles. A l'hora de sembrar, mentre els homes anaven davant menant la bístia amb l'arada fent un solc, la dona anava darrere dipositant-hi la llavor. En la recollida de l'ametla, els homes, generalment, eren els qui les espolsaven i les dones les qui les recollien del terra.

Però la labor de les dones no acabava aquí, ja que encara quedaven altres feines a casa, com fer confitura, empotar fruites o cosir, després de l'esgotadora feina a fora vila. Una alternativa de la dona a les tasques agràries era entrar a servir en una casa, que assegurava un sou i un lloc per dormir i menjar.

Sabem que, els primers cinquanta anys del segle passat, la informació sobre les feines de les dones en el sector serveis i en les professions liberals són molt escasses: mestres, fondistes, auxiliars de metges, o atenció al públic en empreses estatals, com correus o telèfons, eren professions que desenvoluparen dones. Així s'explica el treball de les telefonistes, que es varen convertir en una peça clau d'aquest servei públic:

«La figura de la telefonista esdevingué l'emblema de la Companyia Telefònica, al temps que representà un símbol important del gairebé inexistent moviment d'alliberament de la dona de l'època. Els milers de dones que arreu de tot l'Estat formaven part del departament de tràfic de la CTNE, constituïen un col·lectiu que representa el nexa d'unió entre els usuaris i la pròpia xarxa, o si se'ns permet l'expressió era la cara visible de la Companyia, que intentava oferir als usuaris un servei eficaç amb una important dosi d'humanitat.» ⁵

És el que feren les telefonistes de Porreres: els abonats o la gent que venia a la Central per demanar una conferència no en sabia gaire de la Compañía Telefónica Nacional de España, sinó que sabien qui era na Catalina o na Maria o na Francisca o na Margalida, perquè eren elles les que feien possible la comunicació de la persona de Porreres amb aquell abonat de Reus, Lluçmajor o Ciutat, per posar un exemple.

«Les funcions i els protocols d'actuació de les telefonistes, en la seva atenció als usuaris, estaven perfectament definits, per tal d'aconseguir un elevat grau d'eficiència en l'ús dels enllaços i altres recursos de la xarxa. Essent aquest el primer objectiu a complir, també eren instruïdes les telefonistes en el sentit de proporcionar una atenció acurada i amable, perquè, com hem dit abans, la Companyia era percebuda a través d'elles. La normativa per al correcte desenvolupament de la seva feina la podem trobar en el *Manual de la Telefonista* publicat per la CTNE a l'any 1950 i redactat amb l'incombustible estil d'aquella època.» ⁶

³ ESCARTÍN BISBAL, Joana Maria, i SERRANO, Aina R.: *La dona en la Mallorca contemporània*, Palma, 1997, pàg. 5.

⁴ ESCARTÍN BISBAL, i SERRANO: *op. cit.*, pàg. 13.

⁵ POU SUREDA, Pere: *op. cit.*, pàg. 103.

⁶ POU SUREDA, Pere : *op. cit.*, pàg. 103.

Quant a la manera d'actuar es diu:

«La preparación de las conferencias debe hacerse, siempre que sea posible, con el abonado solicitante en escucha. Tiene la ventaja de que éste observa el proceso para el establecimiento de su comunicación y el interés demostrado en servirle...

En el caso de estar ocupada la línea o no contestar el abonado llamado, puede quedar convencido, por si mismo, de la imposibilidad de conseguir la comunicación puesto que escucha directamente los tonos correspondientes, en el caso de servicio automático, o la información facilitada por la telefonista del Centro de destino. En cierta manera, usted hace cooperar al abonado en su llamada y le da la grata impresión de que ésta es objeto de atención personal por su parte. (...) Una parte muy considerable de las comunicaciones interurbanas, tiene que pasar por circuitos conectados unos a otros por uno o más Centros intermedios.

Para esta clase de llamadas se requiere una atención especialísima, tanto por las telefonistas de los Centros terminales como por las de los Centros intermedios.

*Deben efectuarse vigilancias a intervalos frecuentes en el curso de las comunicaciones, cuidando de que las desconexiones sean efectuadas con conocimiento de todos los Centros intermedios».*⁷

Les telefonistes de Porreres, igual que les d'altres centrals, foren dones que, amb una preparació adequada, feren aquesta feina ben feta, seguint aquest manual i procurant donar bon servei a tot el públic. I quina valoració n'han fet, d'aquest treball?

En les converses mantigudes amb elles, totes han constatat que havien tingut una bona oportunitat i, sobretot les primeres, han esmentat la paraula *sort* d'haver pogut realitzar aquesta feina, ja que les possibilitats que tenien les al·lotes de Porreres, quan acabaven d'anar a escola, en els anys 50 o 60, era quedar a casa fent mocadors, brodar o anar a cosir, cosa que algunes feren una vegada que deixaren la Telefònica. Les altres possibilitats eren treballar a les indústries agroalimentàries que hi havia a Porreres, o anar a fora vila, principalment.

El seu horari era de 8 a 1, el matí i/o de 2 a 8, l'horabaixa. Els diumenges i festes també havien de treballar, però en aquests anys només el matins, ja que l'horabaixa es responsabilitzava de la feina l'encarregada de la Central, perquè era un servei obert al públic les 24 hores.

Des de final dels anys seixanta i fins l'any 1973, en què es va automatitzar, les telefonistes tenien molta més feina perquè el nombre d'abonats era més elevat i la demanda de conferències més gran. La seva jornada era de 7 a 2 quan feien horari de matins, i de 2 a 10 quan el feien d'horabaixa. Els diumenges i festes feien torns, però ja no eren una o dues, com al principi, sinó cinc. Això explica que la tasca estigués més repartida, encara que hi hagués moments en què no poguessin atendre amb la rapidesa que els abonats desitjaven. El motiu pel qual deixaren la feina era perquè s'havien de casar i, encara que era compatible amb el nou estat, pensaven que era millor deixar-la.

Tant les telefonistes dels cinquanta com les que assistiren al procés d'automatització, i per tant treballaren a la Telefònica els darrers anys, han manifestat que el pas per la Central de Telèfons va ser una oportunitat de formació personal i de coneixement de l'entorn social i econòmic de Porreres.

I precisament l'estudi del procés econòmic de Porreres, a través de les disset guies telefòniques a les quals he tingut accés (de 1934, 1950, 1954 1955, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1964, 1965, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 i 1973), ens permet conèixer la relació de la telefonia i el moviment econòmic d'aquests anys, reflectit en les guies.

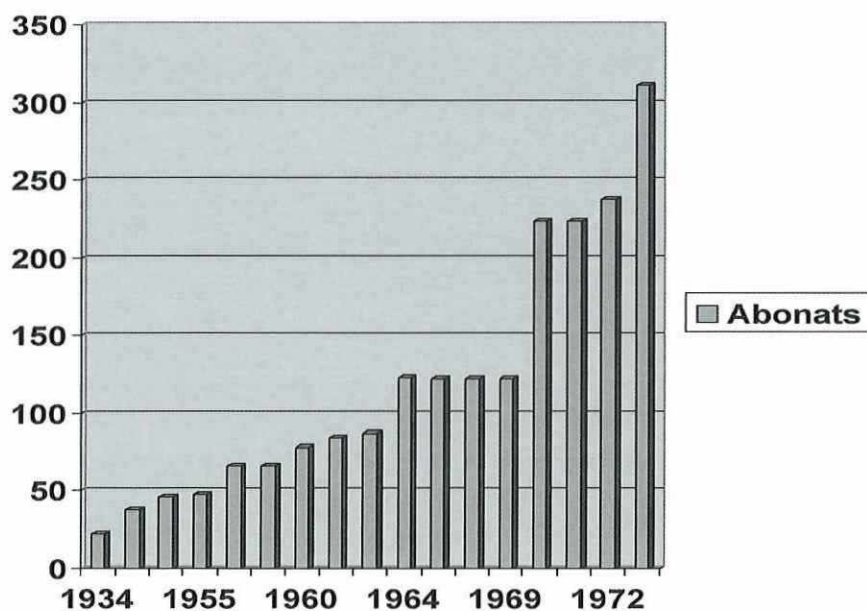
⁷ POU SUREDA, Pere: *op. cit.*, pàg. 104.

El procés econòmic de Porreres, a través de les guies de telèfons de 1934, 1950, 1954, 1955, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1964, 1965, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 i 1973

Si fem una ullada a les xifres:

ANY	NOMBRE D'ABONATS
1934	22
1950	38
1954	46
1955	48
1958	66
1959	66
1960	78
1961	84
1962	87
1964	123
1965	122
1968	122
1969	122
1970	224
1971	224
1972	238
1973	311

I fent-ne un petit estudi, es pot deduir que, entre 1934 i 1954, es va doblar el nombre d'abonats (2,1).

Entre 1954 i 1964 quasi es va triplicar, ja que és de 2,8, en només un període de 10 anys.

En canvi de 1964 a 1974 (encara que la guia telefònica sigui de 1973, és del mes de novembre i, per tant, és de suposar que no foren gaires més els qui en un parell de mesos posaren telèfon, perquè l'ampliació de la Central per assumir l'automatització ja s'havia fet), la xifra de 311 ens pot semblar elevada. Si comparam, però, la proporció amb les altres, ho és tant com la dels inicis dels anys 60.

Però analitzem-ho amb un poc més de detall. Un estudi comparatiu de l'estat econòmic de Porreres de 1928 del *Noticiari de Porreres* de Ramon Rosselló i de la guia de telèfons de l'any 1934, ens permet comprovar que eren molt pocs els establiments de Porreres que tenien telèfon. Amb l'ajuda d'Antoni Nicolau de *Can Ros*, he pogut saber qui eren aquestes persones:

PORRERAS 1934

Ayuntamiento Constitucional.- Pl. Mayor, 1	1
Barceló, Gaspar. Trat. Ganados.- Mayor, 6 ⁸	13
Barceló Mesquida, Juan.- Luis, 1	21
Bauzá, José. Notario.- Gallo, 30	7
Caja Rural.- Hospital, 5	14
Cementos Fesa y Mina.- S. Felipe	12
Círculo Republicano Regionalista.- Pl. Mayor	16
COMPAÑÍA TELEFÓNICA NACIONAL DE ESPAÑA.- Nueva, 8	25
Estación del Ferrocarril Porreres.- Estación	4
Feliu Guasch, Juan.- Feliu, 6	5
Forteza, Sebastián.- San Roque, 16	17
Fuster, Bernardo.- Cuartel, 35 ⁹	6
Fuster Jiró, Bernardo.- Canónigo, 4	20
Gas y Electricidad, S. A.- Santos, 2	3
Guardia Civil.- Viejo, 13	22
Mora, Jaime.- Florida ¹⁰	10
Mulet, Sebastián. Fábrica de Calzado.- Pasaje	8
Ramón Catalá, Lorenzo.- Pl. República, 9 ¹¹	9
Riera Roca, Andrés.- Gallo, 61 ¹²	18
Segura Barceló, Rafel.- Florida	19
Sitjar Servera, Jaime.- Gallo, 72 ¹³	23

⁸ Era Gaspar *Fusteret* i segurament, per la informació oral que he recollit, l'adreça no és correcta, ja que era plaça Major, 6.

⁹ Era en Bernat *Mel·lo*, pare d'en Toni *Pobler*, que tenia una peixateria. Després aquest abonat va donar de baixa el telèfon.

¹⁰ Era de Can Bou i estava a la cantonada actual entre l'Almoina i el Pou Florit.

¹¹ Can Carrina.

¹² Don Andreu de Son Porquer, que era un propietari important.

¹³ El senyor de Can Monjo.

Algunes constatacions interessants són, per exemple, que l'Ajuntament sempre va tenir el número 1; que don Miquel Salas, que tenia una fàbrica d'electricitat, vivia en el carrer de Nunó Sanç, que aleshores era el carrer de Santos, i que des del començament va mantenir el número 3, així com la fàbrica de ciment sempre va tenir el 12, el senyor de Can Monjo —don Jaume Sitjar— el 23, la Guàrdia Civil el 22, l'Estació del Tren el 4, i Can Carrina —ara Bar Sa Plaça— el 9.

Referent als noms dels carrers, segons informació oral, varen ser castellanitzats per un secretari valencià, i aquest fet va motivar un escrit en el *Porreras* del 3 de juny de 1933, pàgina 2:

LOS NOMBRES DE LAS CALLES

No nos ha parecido mal el cambio de nombre de nuestra Plaza Mayor con el nombre de Plaza de la República al mismo tiempo nos parecería bien ya que nuestras Autoridades han tenido esta iniciativa que la hiciesen extensiva a la mayoría de calles de nuestro pueblo que están dedicadas al vulgo y a personajes desconocidos. Dicen que fue una mala traducción, lo cierto es que tenemos hijos ilustres en nuestro pueblo a los que no se les ha hecho justicia y nombres de calles que son bochornosos para nuestro pueblo y su cambio constituiría, aunque no lo parezca, uno de sus embellecimientos.

No somos partidarios de dedicar calles a políticos, porque se puede dar el caso como en otros pueblos, de cambiar el nombre a una misma calle tres veces en cinco meses, y todo por la mayoría del Ayuntamiento de ideología contraria. Esto además de ser perjudicable para el comercio despierta odio y rencor a los de la acera de enfrente, lo que se debe evitar; ya que la política partidista no es recomendable para ningún pueblo, y dedicándose a hijos del pueblo y de Mallorca se evitaría.

Este es nuestro parecer y seguros estamos que lo comparte la mayoría del pueblo, parecer que quisiéramos fuera tomado con interés por la Corporación Municipal, ya que de ella depende el prestigio de que debe gozar nuestro pueblo.

Fent un estudi comparatiu de la guia de telèfons de 1934 i de 1950, es pot comprovar que, a part dels canvis dels noms dels carrers, que passaren a tenir noms dels militars que havien intervingut en la Guerra Civil en el bàndol de Franco, l'augment dels abonats fou de setze: cafès, botigues de queviures i de roba, tallers de fusters i ferrers, indústries relacionades amb la ramaderia, com la Matança, o amb el vi foren, principalment, els qui posaren telèfon. Un exemple clar és la ferreria de Can Frarí, que exportava maquinària agrícola, per la qual cosa necessitava telefonar sovint a Reus, com molt bé recorden les telefonistes.

De 1950 a 1954 es produeix una alça important en l'augment d'abonats. En quatre anys es passa de 38 a 46, 8 abonats nous trobam a la guia telefònica: és la confirmació que la demanda de telèfon va unida a l'increment de les activitats econòmiques de Porreres. Però aquesta demanda fa necessària una ampliació de la Central, que en aquell moment no es realitza, i aquest fet explica que, en un any, només hi ha dos nous abonats. La demora per poder tenir telèfon a casa comença a ser un problema per a algunes famílies porrerenques.

De 1955 a 1958 el nombre d'abonats passà de 48 a 66. La progressió és gran i demostra la vitalitat econòmica de Porreres. La Central s'havia ampliat i ja podia donar servei als nous abonats que ho sol·licitaven.

La vitalitat econòmica va unida als anys de la importància de l'albercoc i dels sequers. Aquesta activitat, que s'havia iniciat devers el 1920 i es consolidà en aquesta dècada, era una font d'entrada important de doblers, ja que la majoria de famílies porrerenques participaven en aquesta activitat en uns moments en què era ben pagada i donava feina a molta gent. És l'època en què els germans Melià de *Can Botari* i els germans Gornals, en *Pallisseta* o Can Pau Grau obriren locals per encaixonar els albercocs secs que després exportaven. La fundació de la Cooperativa

Agrícola l'any 1957 impulsà decisivament la producció, que arribà a les 170 tones d'albercocs secs el 1981.

Un detall curiós que he observat, mirant fil per randa cada guia telefònica, és que el número 7 surt dues vegades en la de 1960. És, però, una errada perquè, per la informació de la guia, és del Pont d'Inca i no de Porreres.

Entre els anys 1950-55, quan a Europa es superen els efectes immediats de la guerra mundial i comença una relativa obertura internacional, el sector turístic entra en una etapa de transició fins a la transformació decisiva dels anys seixanta. En aquesta dècada i en la del setanta, les Illes Balears varen experimentar un dels canvis més transcendents de tota la seva història, fins al punt que hom pot parlar d'una societat preturística, anterior a 1960, i una societat turística a partir d'aquesta data. Els canvis foren molt ràpids i, en pocs anys, es modificaren per complet les estructures econòmiques i demogràfiques de les Illes.

L'enorme creixement econòmic provocat pel turisme va tenir una repercussió en l'estructura demogràfica. Per primera vegada les Balears trencaren de manera clara amb els seus fluxos tradicionals emigratoris i passaren a convertir-se en un focus receptor d'immigrants. A més, generà una necessitat de mà d'obra, que es cobrí amb immigrants procedents d'altres indrets de l'Estat espanyol, especialment d'Andalusia pel que fa a Porreres. A la vegada, cal destacar la persistència d'un flux migratori dels pobles del Pla cap a Ciutat.

Aquest esdeveniment va tenir una forta repercussió en la Central de Telèfons, perquè, a la vegada que la feina de la finestreta augmentava, també les comunicacions telefòniques amb pobles de la Península eren cada vegada més nombroses. Aquest fet va permetre a les telefonistes de Porreres conèixer noms de molts de pobles i ciutats de la Península i repassar la geografia que havien estudiat a l'escola.

Entre 1960 i 1970 la població total cresqué molt a les Illes, però l'estancament demogràfic i l'èxode rural expliquen que un cert nombre de municipis, principalment del Pla i de la Serra de Tramuntana, Porreres entre d'altres, perdessin fins i tot població absoluta. Per primera vegada en la història de les Illes s'assentà un important contingent de població que tenia com a llengua materna el castellà i que coexistia amb la població nadiua catalanoparlant.

Pel que fa a la problemàtica migratòria, en els nuclis on els immigrants eren minoritaris, com és el cas de Porreres, la seva integració fou molt més fàcil i ràpida, i prest els matrimonis mixtos entre peninsulars i illencs foren d'allò més normals.

L'expansió econòmica dels anys 60-70 està molt relacionada amb el desenvolupament dels serveis telefònics. Torna a ser Pere Pou qui dona una explicació detallada de la repercussió del telèfon i la relació amb l'expansió econòmica del moment:

«Una sola dada pot servir-nos per resumir el que va passar; el nombre de línies dia 31 de desembre de l'any 1970 era més de cinc vegades la de 10 anys enrera. Si bé en termes de creixement absolut les següents dècades superarien en molt la dels anys 60, les 58.434 línies de finals de l'any 1970 representen un increment del 440% respecte de les línies de l'any 1960, que és l'increment relatiu més gran que mai no s'ha registrat. Quan acaba l'any 1970 el coeficient de participació de Balears dins el total de l'Estat havia pujat fins a l'1,98%, és a dir, de cada 100 línies 2 eren a Balears, mentre que deu anys enrera no arribàvem ni a una.»¹⁴

Entre 1959 i 1960 es passa de 66 a 78, dotze abonats nous. Com a detall curiós, destaca el cicle ascendent de la fruita seca, ametles i albercocs principalment, de dues matances i/o una fàbrica de formatges, de les quals es desprèn el pes de la indústria agroalimentària a la vila.

¹⁴ POU SUREDA, Pere : *op. cit.*, pàg. 104.

De 1960 a 1962 es passa de 77 abonats a 87. La progressió és cada vegada més ascendent. Prova que el turisme començava a tenir incidència en la vida econòmica de Porreres és que, per exemple, malgrat que el 1922 Benet Palerm Cerdà —amb els seus fills Benet, Jeroni i Joan Palerm Barceló— havia muntat una petita fàbrica de construcció al carrer Nou on feien pedra i marbre artificial, que després passà al carrer de Lluís i posteriorment al de Passaratx, fins al 1962 no tingueren telèfon, tal com indica la guia d'aquest any. Però aquesta no va ser l'única fàbrica de material de construcció, sinó que, a causa de la gran demanda, se n'obriren més. També es posaren en marxa dues fàbriques de sopa, i començà a tenir importància el transport per carretera.

El telèfon començava a ser un mitjà necessari per a la bona marxa de l'economia porrerenca arran de la incidència que hi tenia el sector de la construcció. Entre 1963 i 1973, hi hagué un creixement sostingut i ràpid d'aquest sector, associat a la forta expansió del turisme de masses i a l'edificació residencial a les ciutats i al litoral. El marès i la pedra, destinats a façanes i a l'obtenció del ciment natural, juntament amb l'abstracció de grava i les fàbriques de material a poc a poc esdevingueren l'alternativa al sector primari. El nombre d'empreses de material de construcció augmentà considerablement. Així, podem destacar la dels germans Obrador Garau, la dels germans Ballester, la dels Móra Garí o Vibrats Barceló. A més, la producció industrial porrerenca es veu complementada amb la fabricació de rajoles, embotits i vi.

Els darrers anys la xifra no deixa d'augmentar, i de 122 abonats, quantitat que s'estanca de 1964 a 1969, es passa a 311 els primers mesos abans de l'automatització. L'estudi d'aquestes dades indica que les indústries relacionades amb la construcció, o les fàbriques de material o establiments de llanterners i electricistes foren noves activitats econòmiques que sorgiren a Porreres.

En 40 anys el municipi va passar de tenir una economia agrària, en què el sector primari tenia molta importància, a ser un poble on les indústries relacionades amb la construcció són les que li donen identitat.

Però s'acosta el 14 de febrer, i Porreres, igual que altres poblacions, es va preparant per aconseguir l'automatització del servei telèfonic. Aquest dia serà molt important per a la família Rosselló Andreu, *de ca s'Escolà*, perquè, després de 44 anys, deixarà de tenir les portes obertes de la casa del carrer Nou, 8, les 24 hores del dia. I així acabarà l'etapa de feina de les telefonistes que, amb tanta professionalitat, havien realitzat la seva tasca de servei al poble i a les persones que necessitaven un mitjà de comunicació ràpid en aquells anys.

L'automatització de la Central de Telèfons de Porreres

La font documental indispensable per tenir la visió completa de l'esdeveniment i molt interessant, pels detalls que dona, és la ressenya del *Diario Baleares* del febrer de 1973, que m'ha facilitat Bartomeu Barceló *de Can Porret*:

INAUGURACIÓN DEL SERVICIO TELEFÓNICO AUTOMÁTICO

Casi cuarenta años han transcurrido desde que el 16 de febrero de 1929 se inaugurara el servicio telefónico en nuestra villa.

Hoy, 14 de febrero de 1973, alrededor de las 10 de la mañana se ha puesto en funcionamiento el nuevo servicio telefónico totalmente automatizado.

A las 12 en punto del mediodía, en el despacho del Sr. Alcalde, ha tenido lugar la inauguración oficial de este nuevo servicio. Han asistido al acto el Sr. Alcalde don Antonio Fiol, el Jefe Regional de la Cia. Telefónica don Enrique Castro acompañado por el Jefe de Tráfico de dicha Cia. Don Antonio López, Autoridades Locales, diversas Personalidades i prensa local.

El Jefe Regional, en breve parlamento informó y explicó a los asistentes de las ventajas y comodidades que aportará este nuevo servicio, que a un ritmo muy acelerado va instalándose en toda la provincia. Este nuevo servicio cuenta con una capacidad para 400 abonados, ampliable a 700, cifra que de momento nos parece muy suficiente, dado que el número de abonados en la actualidad es de unos 300.

Además el Sr. Castro agradeció a las Autoridades las atenciones tenidas con la Cia., disculpándose también de las deficiencias por la magna reforma y ofreciéndose en todo cuanto pueda redundar en beneficio y comodidad de toda nuestra población.

Acto seguido, utilizando el teléfono del Ayuntamiento, se puso en comunicación directa con el Gobierno Civil, entablado un cordial diálogo con el Secretario del Gobernador Civil don Juan Capó, y continuando después éste su conversación con nuestro Alcalde.

Al final fue servido a todos los asistentes un refrigerio, brindando por el porvenir del nuevo servicio telefónico.

El Sr. Castro nos rogó, a los corresponsales de prensa, que hiciésemos constar en nuestras crónicas la necesidad que tienen todos los usuarios de este nuevo servicio, de leer muy detenidamente los «Consejos prácticos para el uso del teléfono» que vienen enumeradas en el suplemento de la edición nº 39 de la Guía de la Provincia de Baleares.

Con esta inauguración los abonados de Porreras, podrán obtener las siguientes comunicaciones automáticas:

Entre si

Con los de Palma, Algaida, Bañalbufar, Campos, Consell, La Esgleieta, Santa Eugenia, Santa Maria, Mahón, Ibiza, San Antonio Abad, San Juan Bautista, Santa Eulalia del Río, marcando el número deseado.

Con los de Palma Nova, marcando el 680000 y solicitando el número del abonado deseado.

Conferencias con Centros de la misma Isla, 006

Centros resto provincia, 007

Conferencias internacionales, 008

Conferencias con la Península y Canarias, 009

Para sus relaciones con la Cia., deben marcar los siguientes números:

Averías, 002

Información, 003

Oficinas de la Cia., 004

MTP

Tomeu Barceló

Diario Baleares, febrer 1973

Les persones que hem viscut d'una manera directa el funcionament de la Central de Telèfons o n'han conegut el funcionament, és el cas de les telefonistes, consideram que va ser un servei públic en què qualsevol esdeveniment important d'una família, del poble o de la contrada tenia ressò, a la vegada que està molt unit al canvi econòmic de Porreres.

Com ja vaig escriure en el programa de les festes de Sant Roc d'enguany:

«Els fets viscuts per cada persona constitueixen els fonaments sobre els quals s'elabora el record, d'acord no solament amb el que varen conèixer personalment, sinó també amb el conjunt del que esdevenia, en altre temps, a Porreres i a Mallorca.

La narració personal amplia la visió que qualsevol persona pot tenir, ja que es tracta d'una veritat interpel·lada i pròpia. Així és com les històries passen a ser Història.

Donar la paraula a aquells que relaten la seva història i que la consideren un testimoni irrepètible, completa la crònica dels esdeveniments del passat amb l'experiència i la reflexió personals».

Apèndix

El 10: Barceló Oliver, Aina. Fonda. Av. Bisbe Campins, 4 (Sa Fonda)

Aquesta fonda, la varen obrir Aina Barceló i Gaspar Barceló l'any 1941. Tenia cinc habitacions i, en la part baixa de la casa, hi havia menjador, on la majoria de representants quedaven a dinar si el mateix dia no havien pogut acabar la feina, o a dormir si després havien de continuar el treball a Porreres o se n'havien d'anar amb el tren a Felanitx, Montuïri o Ciutat.

També és interessant recordar que, quan es va automatitzar la Central, el telèfon públic va passar a aquest establiment, tenint en compte que no hi havia cabines telefòniques i que la gent que no tenia telèfon havia de tenir la possibilitat de poder-ne usar un de públic.

Testimoni oral de Gaspar Barceló

El 20: Julià, Juan. Taller de Bicicletes. General Franco, 6 (Can Quec)

Aquest taller de bicicletes va començar l'activitat l'any 1932, quan, a l'edat de vint anys, Joan Julià el va obrir al carrer de Frau, 4. Es va iniciar en aquest ofici als 15 anys, quan va anar a Felanitx a aprendre'n. El viatge el feia amb bicicleta.

En aquells anys, la bicicleta va adquirir gran popularitat. Això va fer que mestre Joan, que era una persona que tenia mirada de futur, preveïés que, arran de la guerra, hi hauria manca de material. Així, se'n va anar a Barcelona a comprar gran quantitat de frens, timbres, radis, seients, cobertes, segons la informació oral de la seva filla Apol·lònia, que recorda molt bé totes aquelles caixes que després arribaren en el tren.

En aquells anys de la postguerra, sobretot a partir del 50, la bicicleta començà a ser un mitjà molt utilitzat per la gent que vivia a fora vila, i per aquest motiu l'esmentat taller va tenir anomenada, no només entre la gent del poble, sinó també de la contrada: de Montuïri, Sant Joan o Vilafranca venien a arreglar les bicicletes a ca mestre Joan.

Però mestre Joan no només arreglava bicicletes, sinó que també en fabricava, totes a mà; després les pintava i, amb un plomí, feia la retxa i el dibuix. Segurament foren molts els porrerencs que tingueren la primera bicicleta feta de mestre Joan, o que la hi dugueren a arreglar. És el cas del tècnic de telèfons, que sovint la hi deixava i fins i tot hi quedava a dinar; a canvi, si havia sortit un model nou d'aparell, l'hi canviava. També els soldats que hi havia a sa Mesquida hi anaven a recollir la correspondència i, a la vegada, posaven a punt la seva bicicleta.

Devers l'any 1940 posaren el telèfon, i on més telefonaven era a Can Darder, a Can Ferrà o Can Bibiloni, per fer encàrrecs de material que, o bé després ell mateix anava a cercar una vegada per setmana amb el tren que passava a les 12.40 i tornava el vespre amb el darrer tren, o bé, si havia comprat molta mercaderia, la duia l'agència de Can Sampol, primer, i de Can Micarillo, després.

Aquesta preparació li va permetre emplenar les sol·licituds que el govern demanava per tenir càmeres, radis o gomes a preu de taxa, perquè d'estraperlo també n'hi havia. Això explica que també gent de Vilafranca, Montuïri o Sant Joan vinguessin a Porreres a ca Mestre Joan Julià.

El fet de tenir telèfon i taller feia que moltes vegades, per fer un favor a un client o per tenir-lo content, li deixava telefonar. I el mateix passava amb els veïnats. Després demanaven a la Central què valia, i aquella persona deixava damunt la taula de l'escriptori els doblers. Però, igual que els passava a altres abonats, aquells anys era costum telefonar i dir: «voleu anar a cercar aquell veïnat, o aquella persona?» I la gent que tenia telèfon s'havia de molestar, deixar la feina que feia i partir a cercar-los.

Mestre Joan era una persona molt avançada i ben preparada; fou dels primers porrerencs que va tenir carnet de conduir i cotxe. El seu taller no era només un taller de bicicletes, també era un lloc de tertúlia dels homes de la vila, de fora vila i fins i tot de fora poble, que, mentre esperaven que els arreglassin la bicicleta, comentaven les notícies relacionades amb la seva feina.

Mestre Joan era un home que va tenir una bona preparació, segons m'ha contat el seu gendre Josep Miró. El fet d'haver anat a *Cals Hermanos* franciscans i d'haver tengut un bon mestre, com va ser l'*hermano* Andreu, li va obrir camins no només a ell, sinó també a altres joves que després destacaren en el món dels negocis, com és el cas de mestre Miquel *Carraixet*, o en Montserrat *Ros*, per la seva innovació en els negocis que obriren.

Un detall curiós és que la seva filla va aprendre a anar amb bicicleta ben prest, amb una de petita que no era feta a Espanya i que, com és d'imaginar, devia ser l'enveja de les amigues.

Testimoni oral d'Apol·lònia Julià i Josep Miró

El 25: Nicolau Matas, Montserrat. Ferreteria, General Franco, 1 (Can Ros)

Era un establiment molt característic de Porreres. Només arribar a la vila des de Ciutat o des de Lluçmajor ja trobaves la ferreteria, on també venien màquines de fer retrats i disposava de laboratori fotogràfic.

Els ferrers i els fusters que eren clients no pagaven cada vegada, sinó que obrien un compte i, a final d'any, anaven a pagar. També, perquè la gent de fora vila no tingués dificultats, els diumenges tenien obert i, així, en sortir de missa podien anar a cercar el que els feia falta.

En els anys de la postguerra, Nicolau Matas se'n va anar al nord de la Península i va comprar material de cuina, articles de primera necessitat, perquè aquells anys hi havia poca cosa. Així va poder sortir endavant, i anà ampliant amb els electrodomèstics, cuines de butà, ràdios, televisions... Això explica que hi puguem trobar la relació de les llars que tenien butà. També hi havia juguetes.

Com expliquen Marta Nicolau i Francesc Melià en el programa de les festes de Sant Roc del 2004: «El 13 d'agost de 1958 fou la primera vegada que molts de porrerencs pogueren veure les fabuloses i enigmàtiques imatges d'una televisió, en aquest cas a través del mostrador de Ca'n Ros».

La televisió s'inaugurà oficialment a l'Estat espanyol el 28 d'octubre de 1956, tot i que no afectà directament les Illes, ja que no es va rebre el senyal fins uns anys més tard. Cal esmentar que inicialment els aparells receptors de televisió resultaven molt cars per a l'economia de les famílies. Aquest fet contribuï a la popularitat de locals públics, com els bars, teleclubs, centres parroquials, etc., que es convertiren en centres de reunió on el televisor era el principal atractiu. D'aquesta manera la televisió contribuï en els anys seixanta a fomentar la sociabilitat entre la població insular. Però no serà fins al 1964 quan s'instal·là a Alfàbia un repetidor, que la recepció de les imatges millorà.

L'amo en Montserrat de *Can Ros* va ser una persona amb una mirada àmplia, de futur i, segons conversa amb Antoni Nicolau, el seu fill, va tenir dues curolles: la fotografia i la Philips. El seu número de telèfon era el 25 i, com passava a altres abonats, també varen tenir l'experiència d'haver d'anar a cercar gent, fins i tot de Porrerí.

Testimoni oral d'Antoni Nicolau

El 29: Juan Bover, Miquel. Teixits. Queipo de Llano, 10 (s'Alqueria Blanca)

Aquesta botiga es va obrir l'any 1940 i, en un principi, era de capells i de sabates, tot i que hi venien un poc de roba. Segons el relat de la seva filla Margalida, son pare anava amb bicicleta a Lluçmajor a cercar gènere, que s'havia de vendre a preu únic i, com que a vegades venien inspeccions, si la venien més cara, quan veien l'inspector canviaven el preu. També recorda que son pare anava a Can Grimalt a Felanitx, perquè eren amics, i li ensenyaven a amidar amb el metre.

Devers l'any 1950 posaren el telèfon i, segons na Margalida, era una petita sucursal de la Central, perquè sovint havia d'anar a cercar veïnats perquè els telefonaven: a cal metge Ribas, o a ca la comare Llúcia que vivia davant o a Son Orell. Era normal, en aquelles dècades, anar a avisar perquè els telefonaven o demanar si podien telefonar.

Testimoni oral de Margalida Juan

El 49: Oliver Mas, Margalida. Confecció. Queipo de Llano, 25 (Ca n'Oliver)

Aquesta botiga va ser oberta, segons consta a la *Gran enciclopèdia de Mallorca*, el 1952. Parlant amb Margalida Oliver m'ha contat que ella va començar a fer vestits de nins petits, perquè havia après a cosir a ca na Magdalena *Xibica*. Després de casada, decidiren posar una fàbrica de peces de llana i compraren una màquina de teixir-ne, que prest, amb la bonança econòmica, es va convertir en un bon lloc de feina per a les al·lotes de Porreres. Arribaren a ser més de deu les que hi treballaren, i més quan començaren a tenir demanda d'altres llocs, fins i tot de l'estranger. També hi havia dones que se'n duïen la feina a fer a casa seva. És un exemple més del treball de la dona a Porreres.

Testimoni oral de Margalida Oliver

Bibliografia i fonts

ALZINA, Jaume; BLANES, Camil·la; FIOL, Pere; LE-SENNE, Aina; LIMONGI, Antoni, i VIDAL, Antoni: *Història de Mallorca*, II, núm. 21, Palma, 1994.

ESCARTÍN BISBAL, Joana Maria, i SERRANO, Aina R.: *La dona en la Mallorca contemporània*, Palma, 1997.

MUNAR OLIVER, Gaspar: *Història de Porreres*, II, Porreres, 1979.

POU SUREDA, Pere: *Les comunicacions telefòniques a les Illes Balears*, Palma, 2004.

RIPOLL MARTÍNEZ, Antònia: «Una economia terciària. El sector industrial. La construcció», *Història de les Illes Balears*, III, Barcelona, 2004, pàg. 391-393.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Noticiari de Porreres*, Porreres, 2005.

SANTANA MORRO, Manel: «Les transformacions socials. El paper de la dona», *Història de les Illes Balears*, III, Barcelona, 2004, pàg. 227-228.

SERRA BUSQUETS, Sebastià: «Les transformacions socials (1939-1975)», *Història de les Illes Balears*, III, Barcelona, 2004, pàg. 359-366.

Porreras, núm. 4, 3 de juny de 1933.

Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)

BARTOMEU GARÍ SALLERAS

Introducció

Com més va més, els historiadors i les persones dedicades a la recerca històrica atorguen més atenció als temes referents a la recuperació de la memòria històrica del temps de la República i de la Guerra Civil espanyola (1931-1939). El passat republicà i la repressió franquista han esdevingut temes cabdals de la historiografia més recent. Per aquest motiu volem aprofitar el marc de les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres per presentar una primera mostra de l'estudi sobre els *desconeguts i desapareguts* a Mallorca durant de la Guerra Civil espanyola.

Arran de la fundació de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca,¹ s'ha constituït un grup de treball sobre desaparicions forçades.² Aquest grup és un col·lectiu format per historiadors, professors, juristes i persones interessades per conèixer una part amagada de la nostra història. Per aquest motiu, s'han ajuntat esforços per intentar aclarir, descobrir i difondre l'enrevessat tema de la repressió mallorquina exercida durant la Guerra dels Tres Anys, amb la intenció de donar resposta històrica i humana a la qüestió abans plantejada. L'amplitud de la nostra investigació i les seves limitacions fa que centrem la recerca i l'aportació en les víctimes de la repressió dels municipis que conformen la comarca del Pla de Mallorca.³

Objectius de l'estudi

A l'empara de l'esmentada associació, i sense deixar de banda els criteris acadèmics i històrics, les finalitats i els objectius del present estudi són:

a) Recuperar la història del període 1936-1939, per tal de conèixer el nostre passat i integrar l'experiència de les víctimes oblidades de la guerra en la nostra història. Creiem fermament que la memòria històrica és un dret civil i una cosa imprescindible, tant des de la perspectiva acadèmica com cívica, i que el desconeixement del passat, la censura i la distorsió historiogràfica del règim franquista no han ajudat en cap moment a aclarir el fets.

b) Identificar els llocs de la repressió del Pla de Mallorca i d'altres indrets de l'illa.

c) Elaborar un cens de les víctimes de la guerra i difondre'l. En aquest cas, centrarem el nostre estudi en la zona del Pla de Mallorca. Les dades del registre romandran disponibles a l'ar-

¹ L'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca es va constituir a Palma el mes de febrer de 2006 a l'empara de l'article 22 de la Constitució i regula les seves activitats d'acord amb la Llei 1/2002, del 22 de març. A hores d'ara presideix aquest col·lectiu Maria Antònia Oliver Paris.

² El grup de treball sobre desaparicions forçades de Mallorca està integrat per les següents persones: Margalida Capellà Roig, Maria Antònia Oliver Paris, Xavier Margais, Peter de Echave, Jaume Escales, Manel Suárez Salvà, Marçal Isern i Bartomeu Garí Salleras.

³ Els municipis que conformen la comarca del Pla de Mallorca són: Algaida, Ariany (que fou un llogaret de Petra fins que aconseguí la independència municipal l'any 1982), Costitx, Lloret de Vistalegre, Llubí, Maria de la Salut, Montuïri, Petra, Porreres, Sant Joan, Santa Eugènia, Sencelles (inclou Biniali i es Jornets), Sineu i Vilafranca de Bonany.

xiu de l'associació abans esmentada, per a futures consultes en arxius o llistats als quals podem tenir accés, així com per a especialistes, investigadors, universitats o altres associacions que col·laborin en tasques de recerca.

d) Posar en coneixement de la societat, les institucions, les corporacions i les entitats acadèmiques, culturals i cíviques les dades que es coneguin, amb l'objectiu de recomptar, identificar i descriure les circumstàncies de les represàlies patides per les víctimes de la repressió feixista de la Guerra Civil.

Per aconseguir aquestes finalitats, s'han realitzat les següents tasques:

- a) La recerca en les diferents fonts arxivístiques i documentals.
- b) La recopilació de testimonis orals.
- c) La consulta de fonts de caràcter bibliogràfic.

Fonts arxivístiques

Pel que fa a les fonts documentals, hem realitzat una recerca acurada als llibres del Registre Civil dels municipis del Pla de Mallorca. A més, hem consultat els diferents toms del registre de defuncions del cementiri de Palma que corresponen al període 1936-1945. La intenció de la recerca a les fonts descrites és elaborar una llista de les persones que trobam registrades que moriren a causa de la repressió, a més d'assenyalar el lloc, la data i les circumstàncies en què moriren.

Després d'haver examinat la documentació, hem decidit dividir les víctimes de la barbàrie feixista en tres grups diferents: els que denominam *desconeguts* o persones que moriren en circumstàncies anormals, que foren inscrites als llibres de registre de defuncions entre 1936-1939, i que a hores d'ara estan sense identificar; els que anomenam *identificats*, és a dir, persones que foren assassinades entre els anys 1936-1939 a una paret d'un cementiri, a la vorera d'un camí, sèquia, pont, etc.; després de l'aixecament dels seus cadàvers, eren transportats al cementiri més proper i enterrats a una fossa comuna. Són identificats perquè, al cap de poc temps de la mort, algun familiar o, en presència de testimonis, se'n verificà la identitat i les dades personals. A tot plegat cal afegir un darrer grup, els que denominam *desapareguts*, perquè oficialment no són ni morts, ni vius, sinó que van desaparèixer, com si no haguessin existit mai. Segurament foren persones abatudes a les voreres de les carreteres o enmig dels descampats. On són? I què va passar amb els *desapareguts*, aquells que no varen tornar mai més a casa seva després de ser detinguts o després de ser «alliberats» de les presons de Palma⁴ o en sortir d'un centre de detenció? És allò que denominem *les tretes*, que era quan treien individus de centres penitenciaris de Mallorca per executar-los a algun lloc en concret. És una pràctica que es va realitzar a partir de final de 1936 fins ben entrat el 1938. Cal afegir que en molts de casos els familiars dels desapareguts aconseguiren registrar-ne la defunció arran de la pressió que exerciren a les noves autoritats. Molt sovint, la inscripció de la mort es va fer després de l'acabament de la guerra. Hem pogut constatar que algunes dades d'aquests documents són totalment errònies. Podem parlar de diferències entre la història real i la història oficial. Segurament aquests fets ocorren a causa del famós pacte de silenci de la Transició democràtica de l'Estat espanyol, que en molts de casos va ocultar la memòria dels denominats *vençuts*. El pecat original de la nostra societat democràtica és l'herència franquista que ho impregna tot. El preu pagat ha estat la derrota dels valors de l'antifranquisme.

⁴ Els centres de reclusió a Mallorca durant la Guerra Civil foren: la presó provincial —convent dels Caputxins— que, amb una capacitat per a 1.500 persones, ben prest aquest recinte penitenciar no va poder acollir l'allau de detinguts, i per aquest motiu s'habilitaren altres centres, com el castell de Bellver, el vaixell *Jaume I*, el magatzem de Can Mir, les presons militars d'Illetes i Sant Carles, la presó de dones de Can Sales i un pis del convent de la Missió.

Fonts orals

La utilització de les fonts orals ha estat indispensable per complementar i, a vegades, verificar aquesta recerca. Les fonts testimonials ens ajuden a comprendre millor la nostra història perquè ens apropen a la realitat i al moment passat. Cal afegir que, si no fos per aquestes informacions amagades i preservades del pas del temps en la memòria de la gent, seria realment difícil haver pogut confeccionar totalment el treball d'investigació.

Creiem que les informacions i testimonis que s'han recollit són molt importants i de gran utilitat per al nostre estudi. S'ha d'afegir que a vegades ha estat totalment impossible poder contactar amb testimonis que visqueren els anys de la República i de la guerra. Realment han transcorregut molts d'anys dels fets, i els protagonistes d'aquesta etapa històrica han desaparegut i per això els testimonis han hagut de ser recollits, a vegades, a través d'algun familiar o persona indirecta.

Cens de víctimes relacionades amb el Pla de Mallorca

Gràcies a la consulta i recerca a les diferents fonts esmentades hem pogut elaborar el següent cens de víctimes de la repressió feixista. Totes elles eren veïnes o vivien als diferents municipis que conformen la comarca del Pla de Mallorca, i perderen la vida entre el mes juliol de 1936 i l'abril de 1939.

Algaida

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Antich Fiol, Llorenç	Regidor de l'Ajuntament d'Algaida	Desaparegut. Assassinat i cremat al cementiri de Manacor el dia 16 d'agost de 1936. ⁵
Bibiloni Capellà, Joan	Esquerrà	Desaparegut. Assassinat al coll de la Grava (entre Montuiri i Sant Joan) el 21 d'agost de 1936. ⁶
Fontiroig Felip, Jaume		Identificat. Vivia a Son Servera. Assassinat a la Mola (Menorca) dia 5 de gener de 1937. ⁷
Gamero Ginata, Rafel Ramon		Identificat. Secretari dels ajuntaments d'Algaida i Porreres. Va néixer a Sant Carles de la Ràpita (Tarragona). Afusellat el 5 de juny de 1937 al fort d'Illetes «en cumplimiento de sentencia dictada por el Consejo de Guerra». ⁸
Janer Coll, Jaume	Saig	Desaparegut. Detingut el mes d'agost de 1937 i tancat a Can Mir. Afusellat al cementiri de Porreres la Pasqua de 1938. ⁹

⁵ ANTICH I SERVERA, Rafel: *Memòria. Als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la guerra de 1936*, Algaida, 1993, pàg. 23.

⁶ *Ibid.*, pàg. 29.

⁷ *Ibid.*, pàg. 39-40.

⁸ AMCa, Registre de defuncions de 1937, inscripció de dia 7 de juny de 1937, núm. 191.

⁹ ANTICH I SERVERA, Rafel: *op. cit.*, pàg. 54.

Jaume Blascos, Sebastià		Vivia a Pina. Desaparegut el mes d'agost de 1936. ¹⁰
Jaume Fullana, Miquel	Joventuts Socialistes	Desaparegut. Mort a Manacor el mes d'agost de 1936. ¹¹
Jordà Oliver, Antoni	Socialista	Desaparegut. Vivia a Pina. Tancat al castell de Bellver i alliberat dia 5 de març de 1937. Probablement fou afusellat a Porreres la mateixa nit. ¹²
Llull Fullana, Antoni		Desaparegut. Mort al cementiri de Manacor dia 16 d'agost de 1936. ¹³
Llull Fullana, Pere	Batle d'Algaida	Desaparegut. Mort al cementiri de Manacor dia 16 d'agost de 1936. ¹⁴
Llull Mudoy, Pere		Desaparegut. Pare dels germans Llull Fullana. Afusellat al cementiri vell de Manacor dia 16 d'agost de 1936. ¹⁵
Mesquida Plovins, Joan	Socialista	Desaparegut. Natural d'Andratx. Assassinat prop de les costes de Xorrigo el mes d'agost de 1936. ¹⁶
Mulet Pou, Miquel	Esquerra Republicana	Desaparegut. Mort a Manacor el 16 d'agost de 1936. ¹⁷
Noguera Rigo, Miquel	Socialista	Identificat. Vivia al Pil·larí. Afusellat al cementiri de Palma dia 5 de setembre de 1939. ¹⁸
Oliver Mir, Miquel	Socialista	Desaparegut. Mort al cementiri de Manacor el 16 d'agost de 1936. ¹⁹
Oliver Santmartí, Joan	Socialista	Desaparegut. Mort al cementiri de Manacor el 16 d'agost de 1936. ²⁰
Sastre Garcias, Bartomeu		Desaparegut. Mort a Manacor el 16 d'agost de 1936. ²¹

¹⁰ *Ibíd.*, pàg. 57.

¹¹ *Ibíd.*, pàg. 61.

¹² *Ibíd.*, pàg. 66.

¹³ *Ibíd.*, pàg. 70. A l'Arxiu Municipal d'Algaida apareix inscrita una defunció que pertany a Antoni Llull Fullana, que certifica la seva mort el dia divuit d'octubre de 1946. AMA, registre de defuncions, llibre 23, pàg. 67.

¹⁴ La defunció de Pere Llull Fullana fou registrada deu anys després, dia 18 d'octubre de 1946. AMA, llibre 23, pàg. 68.

¹⁵ El dia 3 d'octubre de 1946, s'estengué un certificat de defunció al Jutjat d'Algaida, en el qual se'n certifica la mort. AMA, registre de defuncions, llibre 23, pàg. 67.

¹⁶ ANTICH I SERVERA, Rafel: *op. cit.*, pàg. 89.

¹⁷ *Ibíd.*, pàg. 93.

¹⁸ La seva defunció està inscrita el mateix dia al llibre 136, foli 39 del Jutjat núm. 2 de Palma, sense especificar la causa de la mort.

¹⁹ Rafel ANTICH I SERVERA: *op. cit.*, pàg. 101.

²⁰ *Ibíd.*, pàg. 105.

²¹ *Ibíd.*, pàg. 110

Trobat Oliver, Antoni		Identificat. Detingut i empresonat a Can Mir i, al cap de quatre mesos, «posat en llibertat». Segons el Registre Civil de Porreres, va morir a les 9.30 de la nit del dia 4 d'abril de 1937 i la causa fou: « <i>muerte violenta a consciencia de las heridas producidas por disparo de ametralladora</i> ». ²²
--------------------------	--	--

A la documentació del registre de defuncions d'Algaida, hi trobam registrades quatre persones de fora poble. Es tracta de **Rafel Clar Amengual** d'Alaró. Llaurador d'ofici, casat amb Esperança Vicens Cardell, amb dos fills. Assassinat el dia 30 d'agost de 1936, prop de la finca es Pinaret (terme municipal de Santa Eugènia). Causa de la mort: «*por heridas recibidas*». ²³ **Josep Santandreu Canyelles**, natural de Santa Maria. Viví a Marratxí. Era llaurador d'ofici, casat amb Margalida Ripoll Mas i pare de cinc fills. Fou trobat mort el mes d'octubre de 1936 a la carretera de Bunyola a Algaida, km 19. Causa de la mort: «*por heridas recibidas*». ²⁴ I els veïns de Porreres **Antoni Garau Bover** i **Gabriel Llaneras Llull**. ²⁵

A part d'aquesta informació, hem pogut constatar l'existència de dues persones que a hores d'ara són desconeguts sense identificar. A mitjan mes d'agost de 1936 fou trobat dins d'una mata d'una finca, a la carretera d'Algaida a Santanyí, km 2,8, un home assassinat, que «*vestía boina negra, americana de lista rayada y corriente, camiseta azul con rayas blancas, pantalón azul, cinturón blanco y alpargatas negras; cuyas señas personales son: de edad treinta y cinco años, más o menos, color moreno poco intenso, algo demacrado, ojos claros, nariz y cejas grandes, cabello negro entrecanoso peinado hacia atrás, presenta una verruga pequeña en forma de pequeño olivo en el pabellón de la oreja derecha y en su parte exterior*». ²⁶ Dia 2 de setembre de 1936 fou trobat mort, a la carretera de Bunyola a Algaida, km 19, un home d'uns 47 anys aproximadament, que «*vestía americana y pantalones de lista oscura rayada, camisa blanca rayada, calzoncillos blancos, alpargatas pardas y sombrero gacho de paja, cuyas señas personales son: de edad unos cuarenta y siete años, color blanco, pelo negro, cejas idem, ojos negros, boca regular, de barba recia y corada como el pelo, estatura regular y de aspecto robusto*». ²⁷

Ariany

Nom	Afilació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Salom Ribot, Miquel	UGT	Identificat. Viví a Maria de la Salut. Assassinat a les costes de Puntiró la nit del 15 al 16 d'octubre de 1936. El cos fou llançat al pou de Son Fred, juntament amb els mariers Jaume Gual Mas i Joan Gual Genovard. El seu cadàver fou enterrat al cementiri de Sant Joan dia 19 d'octubre de 1936. ²⁸

²² AMPo, Registre de defuncions, llibre 38, pàg. 374.

²³ AMA, inscripció de dia 30 d'agost de 1936, núm. 74.

²⁴ AMCa, Registre de defuncions de 1936, inscripció de dia 26 d'octubre de 1936, núm. 81.

²⁵ Vegeu apartat de Porreres.

²⁶ AMA, inscripció de dia 16 d'agost de 1936, núm. 58.

²⁷ AMA, inscripció de dia 2 de setembre de 1936, núm. 75.

²⁸ COMPANY MATAS, Arnau: *La Guerra Civil poble a poble. Sant Joan. Cacics i repressors*, Palma, 1996, pàg. 121.

Costitx

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Vallespir Amengual, Pere	Batle	Desaparegut. Assassinat a Manacor el mes d'agost de 1936. ²⁹
Garcias, Domingo	Batle	Identificat. Natural de Villagarcía (Pontevedra). Detingut amb Pere Vallespir Amengual i empresonat al castell de Bellver. Executat al cementiri de Palma el 8 de març de 1938. ³⁰

Lloret

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Jaume Ramis, Joan	Comunista	Identificat. Afusellat al cementiri de Palma el 12 de setembre de 1936. ³¹

Llubí

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Adrover Alomar, Antoni		Desaparegut. Vivia a Palma. Assassinat a la Feixina. ³²
Alomar Mas, Antoni		Desaparegut. Vivia a Manacor, casat amb Margalida Jaume Vanrell. Desaparegut la segona quinzena d'agost de 1936.
Alomar Poquet, Jeroni		Identificat. Era capellà. Afusellat a la paret del cementiri de Palma el 7 de juny de 1937 a les cinc del matí. ³³
Jaume Vanrell, Margalida		Desapareguda. Vivia a Manacor. Casada amb Antoni Alomar, afusellada al cementiri de Son Coletes (Manacor) dia vint-i-vuit d'agost de 1936. ³⁴
Llabrés Castell, Sebastià	Esquerra Republicana	Desaparegut. Afusellat dia 27 d'agost de 1936 a la carretera de Son Serra, prop de la possessió de Son Pizà (Palma). ³⁵
Serra, Miquel		Desaparegut els primers dies de la guerra. ³⁶

²⁹ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Costitx*, Inca, 2005, pàg. 95.

³⁰ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1938, registre 425.

³¹ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1936, registre 987.

³² CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *Diccionari vermell*, Palma, 1989, pàg. 19.

³³ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1937, registre 587.

³⁴ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 90.

³⁵ *Ibid.*, pàg. 95.

³⁶ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Llubí*, Inca, 2005, pàg. 124.

Maria de la Salut

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Ferriol Grimalt, Rafel	Esquerra Republicana	Desaparegut. Afusellat el 21 d'agost de 1936, en el terme de Bunyola, en el quilòmetre 11'5 de la carretera de Sóller a Palma. ³⁷
Gual Genovart, Joan	Secretari del Centre Republicà	Identificat. Afusellat a Puntiró la nit del 15 al 16 d'octubre de 1936, juntament amb el marier Jaume Gual Mas i el veí d'Ariany Miquel Salom Ribot. Posteriorment els tres cossos foren llançats dins el pou de Son Fred. El seu cadàver fou inhumat al cementiri de Sant Joan el 19 d'octubre de 1936. ³⁸
Gual Mas, Jaume	Esquerra Republicana/ UGT	Identificat. Afusellat el 15 d'octubre del 36 a les costes de Puntiró. El cos fou tirat al pou de Son Fred. Al cap de poc dies va ser enterrat al cementiri de Sant Joan. ³⁹
Jordà Perelló, Francesc		Desaparegut. Afusellat al terme de Bunyola. ⁴⁰
Mas Munar, Francesc	Esquerra Republicana/ UGT	Desaparegut, probablement llançat a un pou de Santa Margalida o a una finca de sa Rajoleta, a Sineu. ⁴¹
Ribas Jordà, Francesc	Esquerra Republicana	Desaparegut. Afusellat al terme de Bunyola el mes d'agost de 1936. ⁴²

Montuïri

Arbona Jordà, Onofre		Desaparegut. Vivia a s'Arenal. Regentava el cafè de Can Nofre. Detingut el mes de desembre de 1936. Assassinat el 18 de desembre al quilòmetre 14 de la carretera de Bunyola. ⁴³
Balaguer Bunyola, Antoni	Regidor de l'Ajuntament de Lloret	Identificat. Vivia a Lloret. Cosit a trets la matinada del 12 de setembre de 1936 a Palma. ⁴⁴

³⁷ MARGAIS, Xavier: *La Guerra Civil poble a poble. Bunyola, amb la por al cos*, Palma, 2004, pàg. 127-150.

³⁸ COMPANY MATAS, Arnau: *op. cit.*, pàg. 121. QUETGLES, Damià: *op. cit.*, pàg. 137.

³⁹ *Ibid.*, pàg. 120. *Ibid.*, pàg. 137.

⁴⁰ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 91.

⁴¹ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Maria*, Inca, 2005, pàg. 137.

⁴² CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 144.

⁴³ MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *La Guerra Civil a Montuïri, l'esclafit de la crispació*, Palma, 2001, pàg. 90. El 19 de desembre de 1936 trobaren, als Sis Camins, enfront de Son Muntaner (carretera de Palma a Bunyola), dos cadàvers; un era el cos d'Onofre Arbona Jordà, natural de Montuïri, casat amb Catalina Moreno Socias, sense fills. La causa de la mort: hemorràgia cerebral. MARGAIS, Xavier: *op. cit.*, pàg. 127-132.

⁴⁴ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 989.

Garcia Sastre, Guillem	Tinent de batle de l'Ajuntament des del mes d'abril de 1931 fins al mateix mes de 1936.	Identificat. Afusellat, al quilòmetre 8 de la carretera de Sóller, la nit del 27 al 28 d'agost de 1936. ⁴⁵
Garcias Miralles, Miquel		Identificat. Afusellat a l'hemicicle del cementiri de Palma el 10 de setembre de 1938. ⁴⁶
Gomila Garau, Jaume	Esquerra Republicana	Identificat. Mort a la possessió de Son Pardo la nit del 3 al 4 de setembre de 1936. ⁴⁷
Martorell Fiol, Miquel		Desaparegut. Era funcionari de telègrafs. Vivia a Ciutat. Detingut i tancat a la presó del castell de Bellver. La nit del 12 de febrer de 1936 fou alliberat i probablement mort al cementiri de Porreres. ⁴⁸
Mas Verd, Joan	Esquerra Republicana/ Batle de Montuïri	Identificat. Mort a la possessió de Son Pardo la nit del 3 al 4 de setembre de 1936. ⁴⁹
Mayol Mayol, Bartomeu	Esquerra Republicana	Desaparegut. Assassinat a Son Sant Joan (Palma). ⁵⁰
Mesquida Serra, Gaspar	President de la Comissió Gestora de Montuïri des d'abril de 1936 fins a l'inici de la guerra.	Identificat. Afusellat a l'hemicicle del cementiri de Palma dia 9 de setembre de 1936. ⁵¹
Mesquida Provins, Joan		Identificat. Vivia a Pina. Assassinat el 19 d'agost de 1936 a la carretera de sa Indioteria. ⁵²

⁴⁵ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 883. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 78. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 88.

⁴⁶ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 976. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 88.

⁴⁷ MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 88. En el llibre de registre del cementiri de Palma corresponent al mes de setembre de 1936 consta la inscripció de tres cossos sense identificar, que foren afusellats a la finca de Son Pardo. Probablement corresponen a Jaume Gomila Garau, Bernat Ribas Gomila i Joan Rigo Ferrer. EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registres 934, 935 i 936.

⁴⁸ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 203. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 91. Al Registre Civil de Montuïri en consta la defunció, que fou inscrita dia 31 de gener de 1961. L'acta diu que va morir dia 30 de gener de 1937 «de resultas de la pasada lucha nacional contra el marxismo». AMM, Registre de defuncions (1900-1965).

⁴⁹ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 945. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 89.

⁵⁰ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 99. MAS, Guillem i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 88.

⁵¹ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 975. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 89.

⁵² EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 810. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 111.

Miralles Garau, Josep		Identificat. Assassinat el mes de setembre de 1936 vora el pont de Son Saletes, camí de Biniali, i enterrat al cementiri de Sencelles. ⁵³
Pocoví Gomila, Rafel	Regidor	Identificat. Mort el 28 d'agost de 1936 a un pinar prop de la possessió de Son Sant Joan. ⁵⁴
Pocoví, Bartomeu		Desaparegut. Probablement fou afusellat al cementiri de Palma.
Ribas Gomila, Bernat		Identificat. Administratiu municipal. Assassinat a Son Pardo la nit del 2 de setembre de 1936. ⁵⁵
Ribas, Rafel		Identificat. Sergent d'aviació. Afusellat a Burgos.
Rigo Ferrer, Joan	Esquerra Republicana	Identificat. Assassinat a Son Pardo la nit del 2 de setembre de 1936. ⁵⁶
Serra Juan, Josep		Identificat. Assassinat el mes de setembre de 1936 vora el pont de Son Saletes, camí de Biniali, enterrat a Sencelles. ⁵⁷

Segons Mas i Mateu,⁵⁸ a part de les víctimes de Montuïri, quatre campaners foren afusellats al cementiri del municipi de Montuïri. Els seus noms eren Bartomeu Ballester, ferrer de professió i militant del Partit Comunista; Jaume Bestard, pagès i membre d'Unió Obrera; Miquel Mascaró, mecànic, del sindicat Unió Obrera, i Joan Vidal Sansó, xofer d'ofici. El *Diccionari vermell* assegura que inicialment el seu destí era el cementiri de Porreres, però un falangista de Campos que era casat a Porreres no va voler fer-se càrrec dels reus. El cotxe amb els campaners s'aturà a Montuïri, i allà foren executats a final de 1936.⁵⁹

⁵³ MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 89. Esmenten que existeix documentació a l'Arxiu Municipal de Montuïri de Josep Miralles Garau —*Malherba*— i Josep Serra Juan —*Vedell*—. Ambdós cossos foren trobats sense vida el mes de setembre de 1936 al cementiri de Sencelles. Mitjançant un escrit del comandant militar d'aquest poble dirigit al batle de Montuïri es comunicava la troballa dels esmentats cossos. En el reconeixement i posterior autòpsia, s'indica que Josep Miralles va morir com a conseqüència de rebre tres tirs, tots dirigits al cap. AMM, Jutjat de Pau, testimoni (14-IX-1936).

⁵⁴ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma (1936), registre 882. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 135.

⁵⁵ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 144. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 90.

⁵⁶ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 147. MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 90.

⁵⁷ MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 89. Aquests autors esmenten que a l'Arxiu Municipal existeix documentació de Josep Serra Juan —*Vedell*—, el cos del qual fou trobat sense vida el mes de setembre de 1936 al cementiri de Sencelles. Mitjançant un escrit del comandant militar d'aquest poble dirigit al batle de Montuïri es comunicava la troballa de l'esmentat cos. En el reconeixement i posterior autòpsia de Josep Serra, s'indica que morí com a conseqüència de tres ferides d'arma de foc, dues al cap i una al pit esquerre. AMM, Jutjat de Pau, testimoni (14-IX-1936).

⁵⁸ MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *op. cit.*, pàg. 91.

⁵⁹ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 106.

Petra

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Escales Garau, Mateu	Esquerra Republicana	Desaparegut. Vivia a Manacor. Assassinat al cementiri de Son Coletes (Manacor) el 18 de juliol del 36. ⁶⁰
Galmés Ribot, Josep		Desaparegut. Vivia a Palma. Fou detingut el 30 de setembre de 1936 i, posat en llibertat, probablement fou afusellat a Porreres el 5 de gener de 1937. ⁶¹
Riutort Martí, Antoni		Desaparegut. Afusellat el 20 d'agost de 1936.
Real Bauçà, Andreu		Vivia a Manacor. Desaparegut. ⁶²
Torres Carrió, Andreu		Natural d'Artà. Afusellat a la carretera de ses Comunes de Petra, entre el torrent de na Borges i Son Doblons, el 17 de setembre de 1936. ⁶³

Al registre de defuncions de l'Arxiu Municipal de Petra, únicament apareixen inscrites tres actes de defunció de persones que varen morir en circumstàncies anormals durant la Guerra Civil espanyola —dues d'elles foren registrades després de finalitzar la guerra. Es tracta de **Francesc Oliver Solivelles**, natural d'Artà, casat amb Isabel Cifre Servera i mort la nit del 17 al 18 de setembre de 1936 «*en despoblado*». El cadàver fou trobat en un descampat a la carretera de ses Comunes de Petra, entre el torrent de na Borges i Son Doblons;⁶⁴ **Andreu Homar Salom**, natural d'Establiments, casat amb Antònia Gelabert Torres, i amb cinc fills. Afusellat el dia 20 d'agost de 1936 a Manacor com a conseqüència de la lluita contra el marxisme,⁶⁵ i el petrer **Antoni Riutort Martí**, fesser municipal, que va morir a Manacor a conseqüència de la lluita contra el marxisme.⁶⁶

Porreres

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Amengual Barceló, Andreu	Regidor de l'Ajuntament del Front Popular	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936.

⁶⁰ *Ibid.*, pàg. 61.

⁶¹ *Ibid.*, pàg. 75.

⁶² A. D.: *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació del diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1986-1987), núm. 31, pàg. 5.

⁶³ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 173. QUETGLES, Damià: *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació del diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1986-1987), núm. 28, pàg. 8.

⁶⁴ AMPe, Registre de defuncions de 1937, núm. 13, pàg. 103. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 124.

⁶⁵ AMPe, Registre de defuncions de 1940, núm. 28, pàg. 199.

⁶⁶ AMPe, Registre de defuncions de 1944, núm. 7, pàg. 301.

Barceló Barceló, Bartomeu	Fraternitat Obrera de Porreres	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936.
Barceló Móra, Cristòfol		Identificat. Vivia a Galilea. Tirotejat a Calvià en es coll des Cucons, km 15,7, a final d'agost de 1936, quan intentava fugir, amb altres companys, d'un escamot feixista. Causa de la mort: « <i>Herida en la cabeza producida por disparo de arma de fuego</i> ». ⁶⁷
Blanch Bauçà, Andreu	Esquerra Republicana	Desaparegut el 30 d'octubre de 1936 a Palma. ⁶⁸
Ferrà Xamena, Sebastià	Esquerra Republicana/ Regidor de l'Ajuntament	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁶⁹
Garau Bover, Antoni	Esquerra Republicana	Identificat. Catedràtic de l'institut d'Inca. El 13 de setembre de 1936, dins una cuneta prop d'Algaida, concretament al km 21 de la carretera de Santa Maria a Montuïri, fou trobat el seu cos sense vida. ⁷⁰
Garau Juan, Climent	Esquerra Republicana/ Batle	Identificat. Fou afusellat, al camí dels Reis (Palma), amb el seu germà Joan la nit del 23 de setembre de 1936. ⁷¹
Garau Juan, Joan		Identificat. Fou afusellat a Palma, amb el seu germà Climent, la nit del 23 de setembre de 1936.
Garau Julià, Miquel		Desaparegut. Estava tancat a la presó de Manacor a causa d'un delictes menor, però va formar part del grup de porrerencs afusellats la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁷²
Juan Juan, Pere	Fraternitat Obrera	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁷³
Julià Mesquida, Jaume		Desaparegut. Probablement fou llançat dins un pou de la possessió de Son Lluís, a uns 5 km de Porreres, el mes de setembre de 1936. ⁷⁴
Julià Nicolau, Miquel	Regidor de l'Ajuntament	Desaparegut. Probablement fou llançat dins un pou de la possessió de Son Lluís, a uns 5 km de Porreres. ⁷⁵

⁶⁷ AMCa, Registre de defuncions de 1936, inscripció de dia 28 d'agost de 1936.

⁶⁸ Testimoni oral d'Antoni Blanch Servera —*Cerol*— (Palma, hivern de 2003).

⁶⁹ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 67.

⁷⁰ AMA, Registre de defuncions de 1936. Inscripció del 14 de setembre de 1936, núm. 77. L'acta de defunció cita textualment que morí prop de les set del matí del 13 de setembre de 1936. El document inclou una descripció del cadàver.

⁷¹ EFM, Llibre d'inhumacions del cementiri municipal de Palma de 1936, registre 1.039.

⁷² CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 58.

⁷³ *Ibid.*, pàg. 91.

⁷⁴ *Ibid.*, pàg. 93.

⁷⁵ *Ibid.*, pàg. 93.

Llaneras Llull, Gabriel		Identificat. Afusellat prop de les costes de Xorrigo. ⁷⁶
Llaneras Llull, Jordi	Regidor de l'Ajuntament	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁷⁷
Llaneres Trobat, Francesc	Fraternitat Obrera	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁷⁸
Moll Garcies, Mateu	Esquerra Republicana	Desaparegut. Llançat dins un pou de la possessió de Son Lluís el mes de setembre de 1936. ⁷⁹
Nicolau Sorell, Pere	Esquerra Republicana	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸⁰
Oliver Nicolau, Gaspar	Esquerra Republicana	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸¹
Parejo Melià, Fèlix	Esquerra Republicana	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸²
Roca Escandell, Joan		Desaparegut. Mestre d'escola. Desaparegut. Afusellat al cementiri de Porreres el mes de novembre de 1936. ⁸³
Salleras Picornell, Agustí	Fraternitat Obrera	Identificat. Guàrdia rural. Afusellat a la paret del cementiri de Palma el 8 d'octubre de 1936. ⁸⁴
Salleras Picornell, Antoni	Comunista	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸⁵

⁷⁶ AMA, Registre de defuncions de 1936, inscripció de dia 19 d'agost de 1936, núm. 69. L'acta de defunció de Gabriel Llaneras Llull —de Can Ferrer— diu així: «falleció dia 17 de agosto de 1936 a las 22 horas treinta minutos en la finca denominada Pradera a causa de heridas traumáticas».

⁷⁷ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 95. L'acta de defunció de Jordi Llaneres fou registrada a Porreres dia 19 de novembre de 1943, i diu que va morir el 18 d'agost de 1936 a Manacor per la causa següent: «Desapareció de su domicilio con motivo de la Guerra Civil, fallecido de forma violenta en Manacor». AMPo, Registre Civil de Porreres, llibre de defuncions, tom 38, pàg. 134.

⁷⁸ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 95. A l'Arxiu Municipal de Porreres consta la seva acta de defunció, que cita textualment: «Falleció en la ciudad de Manacor el 4 de Setiembre de 1936, a consecuencia de la lucha contra el marxismo», AMPo, Registre de defuncions de 1942, llibre 31, pàg. 15.

⁷⁹ L'acta de defunció figura al Registre de defuncions de Porreres en data 13 de febrer de 1942. Diu així: «Natural de Porreras, vivía en el Predio de Son Jeroni Nou, murió de resultas de la lucha contra el marxismo el día 3 de setiembre de 1936». AMPo, Registre de defuncions de 1942, llibre 31, pàg. 16.

⁸⁰ Ho sabem a partir de la lectura del manuscrit elaborat per Margalida Frau Munar, esposa de Joan Nicolau Sorell —Mianes— i cunyada de Pere Nicolau Sorell.

⁸¹ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 123. Testimoni oral de Margalida Oliver Mas —Can Oliver—. La seva acta de defunció figura a l'Ajuntament de Porreres. Va ser registrada el 18 d'agost de 1943, i diu així: «Falleció el día 3 de setiembre de 1936 a consecuencia de la lucha contra el marxismo». AMPo, Registre Civil de Porreres, llibre de defuncions, tom núm. 31, pàg. 115.

⁸² CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 96.

⁸³ *Ibid.*, pàg. 149.

⁸⁴ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1936, registre 1.096.

⁸⁵ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 155. Testimoni oral d'Aina Juan Sageres —Quelcolla—, esposa d'Antoni Salleras Picornell.

Sampol Cerdà, Rafel	Esquerra Republicana/ Regidor de l'Ajuntament	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸⁶
Serra Servera, Climent	Fraternitat Obrera	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸⁷
Servera Móra, Antoni	Fraternitat Obrera	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸⁸
Sitjar Font, Pere Josep	Esquerra Republicana	Desaparegut. Guàrdia rural. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁸⁹
Suárez Atienza, Manuel	Comunista	Desaparegut. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁹⁰
Vaquer Julià, Bartomeu	Esquerra Republicana	Desaparegut. Fiscal Municipal. Afusellat al cementiri vell de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ⁹¹
Veny Veny, Pau	Comunista	Identificat. L'afusellaren la nit del 29 al 30 d'octubre de 1936 a sa Teulera, a mig camí entre Palma i Gènova. ⁹²
Ximelis Bisquerra, Miquel	Esquerra Republicana/ Regidor de l'Ajuntament	Mestre d'escola. Desaparegut.
Ximelis Bisquerra, Sebastià	Esquerra Republicana	Identificat. Va morir cosit a punyalades la nit del 15 al 16 d'octubre en el camí dels Reis, a Ciutat de Mallorca. ⁹³

Al Registre Civil de Porreres, hi trobam una sola inscripció de desconegut.⁹⁴ Dia 13 de setembre de 1936 es va registrar un home, que fou trobat mort dos dies abans a la carretera de Porreres a Felanitx, a l'altura de la possessió de s'Alqueria Blanca, a les cinc de l'horabaixa. El document ens aporta una descripció del cos de l'individu: «*vestía pobremente con pantalón oscuro, americana color ceniza, camisa blanca con una inicial M., alpargatas y boina, no habiéndose encontrado en las ropas documento alguno y sí un pañuelo de bolsillo pequeño, blanco, dos*

⁸⁶ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 155.

⁸⁷ *Ibid.*, pàg. 165.

⁸⁸ *Ibid.*, pàg. 167.

⁸⁹ *Ibid.*, pàg. 167.

⁹⁰ *Ibid.*, pàg. 169.

⁹¹ Testimoni oral de Francisca Anna Servera Bauçà –*Nobre*—, esposa de Bartomeu Vaquer Julià.

⁹² EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1936, registre 1.202.

⁹³ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1936, registre 1.131.

⁹⁴ AMPo, Registre de defuncions, núm. 50, pàg. 230.

trozos de lápiz y dos menadas de cobre, cuyos efectos y ropas quedan depositadas en este Juzgado». La causa de la mort fou: «dos heridas en la cabeza mortales de necesidad y una en el homoplato izquierdo». Dia 28 de setembre de 1936 es practicà la inscripció d'aquesta persona que havia estat identificada. Es tractava del manacorí Nicolau Pol Fiol, fill d'Antoni i Antònia, de 29 anys, casat amb Catalina Salom Bennàssar i amb tres fills.

Una altra informació destacada que ens aporta aquest document és la localització exacte de la fossa comuna del cementiri municipal de Porreres. Segons algunes informacions, probablement unes tres-centes persones varen ser afusellades i poc després enterrades en aquest lloc.⁹⁵ Segurament, aquest tema necessita un estudi molt més complet. Ara mateix, és difícil quantificar el nombre de persones (homes i dones) que foren assassinades a la Creu de Porreres, vora el cementiri, perquè no n' existeix una documentació prou aclaridora. Per tant serà indispensable trobar més documents i testimonis orals que avalin els fets que confirmen la repressió feixista de Porreres.

Sant Joan

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Bauçà Ginard, Andreu		Identificat. Sergent d'enginyers no professional. Acusat d'adhesió a la rebel·lió, fou detingut 18 dies a la comissaria del carrer de la Missió de Palma i traslladat a Illetes, on va ser afusellat el 14 de gener de 1937, acusat de sabotatge. ⁹⁶
Bauçà Pou, Josep		Identificat. Executat a Palma el 5 de setembre de 1939. ⁹⁷
Font Miralles, Pere Josep		Identificat. Mort a conseqüència d'asfíxia per estrangulació el 29 de novembre de 1939. ⁹⁸ Probablement falangistes de Vilafranca l'assassinaren i després el penjaren al porxo de casa seva a la possessió de Son Deixopte (Sant Joan).

Al registre de defuncions de Sant Joan, hi trobam la inscripció de tres homes que foren descoberts morts el dia 18 d'octubre de 1936, a les vuit del vespre, dins un pou de Son Fred, del terme municipal de Sencelles. Segons Arnau Company,⁹⁹ diversos feixistes de Maria de la Salut els havien assassinat prop de les costes de Puntiró tres dies abans. De Son Fred foren traslladats en carro a l'Ajuntament de Sant Joan, on els varen fer l'autòpsia i posteriorment foren inscrits com a desconeguts al Registre Civil. Dia 19 d'octubre els enterraren al cementiri municipal d'aquesta locali-

⁹⁵ OLIVER, Antoni: *Memòria Civil. Mallorca en Guerra 1936-1939*. Suplement del diari *Baleares*, núm. 31, pàg. 5, diumenge, 3 d'agost de 1986.

⁹⁶ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 34.

⁹⁷ *Ibid.*, pàg. 34. No s'ha trobat cap notícia sobre aquest santjoaner. Podria ser que el segon llinatge estigués equivocat i, en lloc de ser Pou, fos Bou. Josep Bauçà Bou fou afusellat a les sis i mitja de dia 5 de setembre de 1939, juntament amb l'al·gaidí Miquel Noguera Rigo. Tenia 52 anys i era fadrí. COMPANY MATAS, Arnau: *op. cit.* pàg. 117.

⁹⁸ COMPANY MATAS, Arnau: *op. cit.* pàg. 117.

⁹⁹ *Ibid.*, pàg. 120.

tat del Pla de Mallorca. El 28 de desembre del mateix any foren identificats com a Miquel Salom Ribot (natural d'Ariany) i els veïns de Maria de la Salut, Joan Gual Genovard i Jaume Gual Mas,¹⁰⁰ i els tornaren a inscriure al Registre.

Santa Eugènia

No tenim constància que fos represaliada cap persona lligada als partits republicans i d'esquerra o sindicats obrers del municipi. A Santa Eugènia no hi va haver cap mort el temps de la guerra, però al poble recorden que tres homes (dos de Maria de la Salut i un d'Ariany) foren assassinats a Puntiró.

Damià Quetglas cita, en una de les seves publicacions, l'actitud serena que es va donar en tot moment al municipi durant la guerra, un fet que no va ocórrer a la resta de pobles del Pla: «Els esdeveniments es varen rebre al poble com un eco sord, cada un dins casa seva. Avui aquesta és una història, de la qual se'n guarda per record els noms de les cantonades, l'orgull d'un comportament serè i la indiferència cap a alguns de camisa blava que, per algun temps, mostraren tenir un poc massa de barra».¹⁰¹

Sencelles

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Cirer Ferragut, Julià	Comunista	Identificat. Vivia a Palma. Executat a la vorera del camí dels Reis de Palma la nit del 29 al 30 d'agost de 1936. ¹⁰²
Cirer Gomila, Josep Pere	Comunista	Desaparegut. Afusellat al cementiri de Manacor la nit del 16 al 17 d'agost de 1936. ¹⁰³
Ferragut, Antoni	UGT	Vivia a Palma. Desaparegut a qualche indret del terme municipal de Campos. ¹⁰⁴
Ferragut Coll, Julià	Comunista	Identificat. Vivia a Lloret. Afusellat a la paret del cementiri de Palma la nit de l'11 al 12 de setembre de 1936. ¹⁰⁵

¹⁰⁰ AMSJ, Registre de defuncions de 1936, inscripció de dia 18 d'octubre de 1936.

¹⁰¹ QUETGLAS, Damià: «Aproximació al que passa a Santa Eugènia», *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació del diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1986-1987), núm. 30, pàg. 8.

¹⁰² QUETGLAS, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç : *op. cit.*, pàg. 54.

¹⁰³ QUETGLAS, Damià : *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç : *op. cit.*, pàg. 51.

¹⁰⁴ QUETGLAS, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç : *op. cit.*, pàg. 67.

¹⁰⁵ EFM, Llibre d'inhumacions del Cementiri Municipal de Palma de 1936, registre 1.202. QUETGLAS, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203. Llorenç CAPELLÀ FORNÉS: *op. cit.*, pàg. 67.

Mairata Coll, Mateu		Desaparegut. Era de Biniali i vivia a Esporles. Va morir el 16 de març de 1941 en el camí de Jornets. ¹⁰⁶
Ques Torrens, Miquel		Desaparegut. Detingut i tancat al castell de Bellver. Sembla que va ser afusellat al cementiri de Porreres. ¹⁰⁷
Ramis Amengual, Bernat	Comunista	Desaparegut. Era de Biniali i vivia a ses Cadenes. Afusellat a Manacor. ¹⁰⁸
Rosselló Nadal, Antoni	Esquerra Republicana	Desaparegut. Era de Binissalem, però vivia a Sencelles. Trobat mort el 27 d'agost de 1936 a Ca l'Ardiaca, possessió de Palma entre Can Capiscol i sa Riera. ¹⁰⁹
Vallès Sans, Antoni		Desaparegut. Trobat mort vora una carretera amb el seu germà Bartomeu. ¹¹⁰
Vallès Sans, Bartomeu		Desaparegut. Trobat mort vora una carretera amb el seu germà Antoni. ¹¹¹
Vicens, Macià	Comunista	Desaparegut el mes d'agost de 1936. ¹¹²

Sineu

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
«missatge de Son Binitaref»		Desaparegut. Assassinat una nit del mes d'agost de 1936. ¹¹³
Matas Alemany, Bartomeu		Identificat. Mestre de l'escola de Sineu. Era d'Esporles. L'afusellaren el 15 de gener de 1937 al cementiri de Palma. ¹¹⁴

¹⁰⁶ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 204. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 99.

¹⁰⁷ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Llubí*, Inca, 2005, pàg. 203. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 139.

¹⁰⁸ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 204. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 140.

¹⁰⁹ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 152.

¹¹⁰ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203; CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 175.

¹¹¹ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203; CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 176.

¹¹² QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sencelles*, Inca, 2005, pàg. 203; CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 178.

¹¹³ QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble: Sineu*, Inca, 2005, pàg. 204.

¹¹⁴ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 108.

Vilafranca de Bonany

Nom	Afiliació/càrrec	Circumstàncies de la mort
Capó Capó, Miquel	Esquerra Republicana	Identificat. Secretari de l'Ajuntament de Vilafranca. Era de Búger. Afusellat al cementiri de Palma el 22 d'octubre de 1936, causa 116/36 (desafecte al nou règim). ¹¹⁵
Son Pou, Jaume de		Desaparegut. Manescal. Represaliat prop de ses Basses i mort violentament a Vilafranca.
Estrany, Bartomeu	Esquerra Republicana	Desaparegut. No en coneixem el lloc exacte de la mort.
Rebassa, Joan		Desaparegut. Vivia a una possessió entre Manacor i Felanitx. ¹¹⁶
Sancho Servera, Sebastià		Identificat. Metge. Era natural de Son Servera. Afusellat al cementiri de Palma el 29 de gener de 1938 per la causa 116/36. ¹¹⁷

Conclusions

Parlar de guerra, repressió, assassinats és molt complex, igual que divulgar aquests temes és també realment difícil. La Guerra Civil espanyola és plena d'episodis dramàtics, molts dels quals estan per descobrir. Al llarg de molts d'anys, la història l'escrigueren els vencedors, però, per sort, aquests darrers anys són molts els historiadors que lluiten contra l'oblit històric, i reivindiquen la figura dels homes i de les dones que moriren víctimes de la repressió feixista i franquista.

L'oblit conscient de totes aquelles persones que lluitaren, que foren represaliades, ha provocat que ni tan sols hi hagi un cens oficial que n'acrediti l'existència i, en molts casos, la desaparició. Els seus noms no són enlloc; moltes d'aquestes persones que defensaren els principis de llibertat i democràcia de la II República és com si mai no haguessin existit, tot complint-se d'aquesta manera, i amb escreix, la finalitat programada pels inductors d'aquella terrible repressió: l'oblit total. Volem, doncs, recuperar-los de l'anonimat, que en algun lloc com a mínim estigui escrit el seu nom, la seva imatge, la seva memòria.

D'entrada, argumentam que en la motivació per a l'estudi d'aquest període se sumen el deure cívic, l'interès professional com a historiadors i la implicació personal. Creiem que la memòria històrica és un dret civil i una cosa imprescindible, tant des de la perspectiva acadèmica com cívica, per assentar els fonaments de la societat.

¹¹⁵ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 48. QUETGLES, Damià: «Aproximació al que passa a Vilafranca», *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació del diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1986-1987), núm. 21, pàg. 6.

¹¹⁶ QUETGLES, Damià: «Aproximació al que passa a Vilafranca», *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació del diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1986-1987), núm. 21, pàg. 6.

¹¹⁷ CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *op. cit.*, pàg. 159. QUETGLES, Damià: «Aproximació al que passa a Vilafranca», *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació del diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1986-1987), núm. 21, pàg. 6.

Segurament la informació que podem aportar és summament nova i realment important, ja que la realització d'una base de dades de les persones que varen desaparèixer durant la guerra és un treball nou. A més, les dades romandran disponibles per a futures consultes en arxius o llistats als quals podem tenir accés, així com per a col·laboracions amb especialistes, investigadors, universitats o altres associacions que facin tasques de recerca.

La reivindicació i la identificació de les víctimes és un procés que ha fet més palès que mai que el dret de la memòria històrica no és quelcom immaterial propi dels historiadors, sinó un dret i una necessitat dels pobles que surten d'un llarg procés dictatorial de redescobrir les causes del desastre i els responsables de la repressió.

Centrant-nos en la nostra investigació podem afirmar que la xifra total de víctimes del Pla és de 119 persones, xifra realment prou considerable. Del total de morts, únicament tenim constància de l'execució d'una dona. Es tracta de Margalida Jaume Vanrell, afusellada a Manacor dia 28 d'agost de 1936. La resta tots eren homes. 17 persones no eren naturals dels municipis de la comarca del Pla de Mallorca, però hi vivien a causa de les seves activitats professionals o simplement per motius personals. A hores d'ara, encara ens falta esbrinar el lloc d'execució de 14 homes. Podem afegir, doncs, que les conseqüències del conflicte encara no s'han esvaït, i manquen estudis i arxius per buidar, alguns dels quals a hores d'ara no es poden consultar o presenten moltes dificultats a l'hora de poder accedir a la documentació. Voldríem esmentar especialment aquest fet.

En definitiva, podem dir que la repressió adreçada contra els elements anomenats *d'esquerra* fou d'una especial virulència a Mallorca i, molt concretament, a la zona del Pla de Mallorca. La violència generalitzada contra aquestes persones començà des del primer moment en què els militars van iniciar la seva acció el mes de juliol de 1936, i s'agreuja amb l'arribada de les tropes republicanes d'Albert Bayo a Mallorca. Començà així l'extermini selectiu de les persones addictes a l'esquerra a un lloc en concret: el cementiri vell de Manacor. Les execucions de persones del Pla va seguir a altres indrets, especialment al Cementiri Municipal de Palma o a altres llocs del seu terme municipal, on moriren 28 homes. També podem anomenar la paret de darrere l'oratori de la Santa Creu de Porreres, si bé val a dir que les execucions massives s'iniciaren a partir de final de 1937 amb les famoses *tretes* de les presons de Palma.

Com ja hem assenyalat, no disposam de dades definitives sobre l'abast de la violència i de la repressió. És cert que a vegades s'han manejat xifres exagerades. Segurament i, com ja hem esmentat, si es poguessin consultar les fonts arxivístiques pertinents i agilitzar-ne la recerca, i conjuntament iniciar les exhumacions ¹¹⁸ de les principals fosses dels cementiris del Pla i de la resta de Mallorca, probablement això ens ajudaria a concretar unes xifres de víctimes molt més exactes. En tot cas, i més enllà de les xifres i dels noms de les persones que es barallen, resulta convenient publicar i analitzar totes les dades per tal de poder estudiar els trets bàsics de la repressió desenvolupada a la comarca del Pla, i a la resta de municipis i ciutats de l'illa de Mallorca entre el 1936 i 1939.

¹¹⁸ Per a més informació, vegeu: TORRES, Francesc; FUENTES, Àngel; ETXEBERRIA, FRANCISCO; MENÉNDEZ I PABLO, Xavier, i PERONA, Manel: «Fosses comunes, la memòria enterrada», *L'Avenç*, 299 (febrer de 2005), Plecs d'Història Local, 115, pàg. 19-44.

Quadre general de desapareguts, identificats i desconeguts

Poble	Desapareguts	Identificats	Desconeguts
Algaida	14 (1 era natural d'Andratx)	8 (2 són de Porreres, 1 de Santa Maria, 1 d'Alaró i 1 de Tarragona)	2
Ariany		1	
Costitx	1	1 (de Villagarcía, a Pontevedra)	
Lloret		1	
Llubí	5	1	
Maria de la Salut	4	2	
Montuïri	4	17 (4 de Campos)	
Petra	5	2 (1 d'Establiments i 1 d'Artà)	
Porreres	23 (1 d'Alacant)	9 (1 de Manacor)	
Sant Joan	3	3 (2 de Maria de la Salut i 1 d'Ariany)	
Santa Eugènia			
Sencelles	9 (1 de Binissalem, 1 de Biniali, i 1 des Jornets)	2	
Sineu	1	1 (d'Esporles)	
Vilafranca de Bonany	3	2 (1 de Búger i 1 de Son Servera)	

Identificació dels llocs de la repressió i nombre de víctimes

Manacor	34
Palma (cementiri municipal, sa Feixina, carretera de Son Serra, Son Sant Joan, sa Teulera, Ca l'Ardiaca, Son Pardo)	28
Vorereres de les carreteres ¹¹⁹	17
Creu de Porreres	7

¹¹⁹ Entre els llocs de la repressió, també hi trobam carreteres, voreres de camí, ponts, etc. A la documentació, hem pogut constatar l'aparició de persones mortes als següents indrets: carretera de Petra (entre na Borges i Son Doblons): 2; carretera de Sóller (km 8): 1; carretera de sa Indioteria: 1; carretera de Santa Maria a Montuïri (km 21): 1; Coll des Cucons (Calvià): 1; carretera d'Algaida a Bunyola (km 19): 2; costes de Xorrigo: 1; costes de Puntiró: 3; carretera de Porreres a Felanitx, 1; carretera d'Algaida a Santanyí (km 2'8): 1; carretera de Bunyola (km 14): 1; camí de Jornets: 1, i coll de sa Grava (entre Montuïri i Sant Joan): 1. En total, 17 homes perderen la vida ran d'un camí o una carretera. Normalment els cossos foren traslladats a la fossa del cementiri municipal més proper.

Cementiri de Montuïri	4
Llançats dins pous (pou de Son Lluís a Porreres i pou de sa Rajoleta a Sineu)	4
Pont de Son Saletes (entre Sencelles i Biniali)	2
Fort d'Illetes	2
Terme de Bunyola	2
Terme de Vilafranca	1
Finca es Pinaret (Algaida)	1
Burgos	1
La Mola (Menorca)	1
Al seu domicili	1
No coneixem l'indret exacte	14
TOTAL VÍCTIMES	119

Bibliografia

A. D.: *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, publicació per al diari *Baleares* editada setmanalment en forma de fascicles (1936-1987).

ANTICH I SERVERA, Rafel: *Memòria. Als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la guerra de 1936*, Algaida, 1993.

CAPELLÀ I FORNÉS, Margalida: *Republicanes del 36 (recull d'entrevistes)*, suplement *El dominical*, del diari *Última Hora*.

CAPELLÀ I FORNÉS, Margalida: *Memòria del 36 (recull d'entrevistes)*, suplement *El dominical*, del diari *Última Hora*.

CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç: *Diccionari vermell*, Palma, 1989.

COMPANY MATAS, Arnau: *La Guerra Civil, poble a poble. Sant Joan, cacics i repressors*, Palma, 1986.

MAS, Guillem, i MATEU, Antoni: *La Guerra Civil poble a poble. Montuïri, l'esclafit de la crispació*, Palma, 2001.

MARGAIS, Xavier: *La Guerra Civil poble a poble. Bunyola, amb la por al cos*, Palma, 2004.

QUETGLES, Damià: *Aproximació al que passa amb la República poble a poble*, Palma, 2005.

SUÁREZ I SALVÀ, Manel: *Ruta de la Memòria. La repressió dins Calvià* (treball inèdit), núm. 1, Palma, 2006.

TORRES, Francesc; FUENTES, Ángel; ETXEBERRIA, Francisco; MENÉNDEZ I PABLO, Xavier, i PERONA, Manel: «Fosses comunes, la memòria enterrada», *L'Avenç*, núm. 299 (febrer de 2005), pàg. 19-44.

Abreviatures

AMA: Arxiu Municipal d'Algaida

AMCa: Arxiu Municipal de Calvià

AMM: Arxiu Municipal de Montuïri

AMPo: Arxiu Municipal de Porreres

AMPe: Arxiu Municipal de Petra

AMPa: Arxiu Municipal de Palma

AMSJ: Arxiu Municipal de Sant Joan

EFM: Arxiu de l'Empresa Funerària de Palma

ARMHM: Arxiu de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca

Vida sociocultural a la primera postguerra (1939-1951)

MARTA NICOLAU SASTRE
FRANCESC MELIÀ BARCELÓ

La present comunicació pretén esbossar, de manera general, els trets més destacats de la vida sociocultural porrerenca durant el primer franquisme, més concretament entre els anys 1939, inici de la postguerra, i el 1951, coincidint amb els primers signes d'obertura internacional de l'Estat espanyol. Per dur-la a terme ens hem valgut de valuoses fonts d'informació, com els documents procedents de l'Arxiu Municipal de Porreres, de l'Arxiu Parroquial, del Registre d'Associacions del Govern Civil, de l'Arxiu Diocesà i del Centre de Recerca Historicomusical de Mallorca, a més de buidar i consultar premsa diversa i alguns arxius particulars. Tot això ha anat acompanyat de les informacions orals, la bibliografia existent sobre el tema i documents fotogràfics de l'època.

Abans d'endinsar-nos en la narració concreta d'aquesta activitat, ens interessa fer un seguit de consideracions generals. En primer lloc, cal remarcar que les accions culturals i associatives en aquest període són prou significatives. Així, constatarem una interessant activitat sociocultural a Porreres, tot i coincidir amb la duresa de la postguerra. Dins aquesta atmosfera, el poble intenta recobrar la normalitat i refer la vida després d'una guerra dura.

En segon lloc, convé recordar que aquestes accions estan emmarcades en un espai cultural nou: es passava d'aquell promogut per la República —caracteritzat per l'amplitud de mires, la llibertat d'expressió, la llibertat ideològica, la transgressió de la cultura— a l'espai ortodox, reaccionari i autàrquic propi del franquisme. Tot això suposa uns canvis, evidents, per exemple, en el calendari festiu, amb la creació de festes noves —com la del 18 de juliol o el 12 d'octubre—, o la preferència per determinats tipus d'espectacles —la sarsuela, les corregudes de bous o els *coros y danzas*.¹

En tercer lloc, constatarem que és un associacionisme caracteritzat fonamentalment per entitats de nova creació i pròpies del Regim. En el cas d'altres tipus d'entitats, seran controlades estrictament per les autoritats locals i provincials, especialment pel Govern Civil. És per això que podem determinar una funció clara en aquest nou tipus d'associacionisme: l'enquadrament dins l'ordre polític, social, cultural i religiós establert. Tot l'ensenyament, la formació religiosa i moral, i les diversions giraven entorn dels centres de poder local, que en aquests moments eren l'Església, d'una banda, i l'Ajuntament i òrgans afins, de l'altra.

Com a resultat podem destriar en l'àmbit local porrerenc tres grans tipus de mobilització: les organitzacions del règim (Falange, Sección Femenina, Frente de Juventudes), les organitzacions dependents de l'Església (parroquials i de comunitats religioses) i finalment el moviment associatiu divers (esportiu, cultural, recreatiu).

Pel que fa al primer grup, cal destacar que és bastant significatiu, sobretot en la primera meitat del període estudiat. Les dades d'afiliació de l'any 1940 mostren aquesta rellevància: 507 afiliats a Falange, 114 afiliades a Sección Femenina i 159 infants al Frente de Juventudes, en una localitat d'uns 5.000 ciutadans.² Totes aquestes entitats mostren una intenció clara d'adoctrinament

¹ MIRA, Joan Francesc: «Les estratègies culturals», *Franquisme i Transició democràtica a les terres de parla catalana*, Barcelona, 2001, pàg. 373-389.

² AMPo, Correspondència, Entrades 1939, lligall 87.

polític i ideològic a través de les seves accions, alhora que presenten una estructura organitzativa jerarquitzada i pseudomilitaritzada amb la presència de caps locals.

Organitzaven activitats bàsicament polítiques, formatives, sociosanitàries i lúdiques. Pel que fa a les primeres, destaquem la presència en els actes del règim i en les desfilades.³ Quant a les formatives, sobresurt el Servei Social dut a terme per la Sección Femenina, que alhora s'encarregava de realitzar actes benèfics i sociosanitaris. Finalment, duïen a terme activitats lúdiques i esportives amb els infants, com l'organització dels Coros y Danzas de SF de Porreras.⁴

Cal dir, però, que la més activa és la Sección Femenina, mentre que el Frente de Juventudes té una presència gairebé testimonial.⁵

Un segon bloc analitza el paper de l'Església com a agent sociocultural, organitzador també d'un model d'associació. Es tracta d'unes agrupacions que, pel fet d'estar en l'òrbita de l'Església, gaudeixen d'una certa llibertat i independència; és a dir, no estan tan controlades, atès que la institució eclesiàstica és un dels pilars del nacionalcatolicisme i un focus de captació d'adeptes al nou règim. Tenen una estructura consolidada i molt ben articulada, que pretén aplegar un ampli sector poblacional. Acción Católica, per exemple, es divideix en 4 branques: masculina adulta, femenina adulta, masculina juvenil i femenina juvenil. Les activitats que realitzen abracen diversos àmbits, però sempre van orientades cap al sentit espiritual: el religiós (activitats estrictament religioses), el formatiu (conferències, exercicis espirituals), el socio-benèfic (organització de tómbols, recol·lectes d'aliments). Finalment hem de referir-nos a les activitats recreatives i lúdiques, com les vetllades infantils o musicals, les obres de teatre, les colònies d'estiu, les excursions i els pelegrinatges.⁶

De totes les entitats estudiades, l'agrupació més ben organitzada, amb més nombre de socis i amb un índex alt d'activitats era Acción Católica, que depenia de la Parròquia.

El tercer i darrer bloc engloba tot un seguit d'agrupacions que no pertanyen als dos grans centres de poder de la vila, tot i que d'alguna manera hi estan relacionats. Ara bé, no per això són menys importants com a aglutinadors de la societat porrerenca, ans al contrari: en documentam una grandíssima activitat tant d'àmbit local com extralocal en els anys estudiats, fet que evidencia la vitalitat de l'època.

³ Del testimoni d'aquests actes, n'han restat nombroses fotografies, com les que es conserven als arxius particulars d'Antoni Nicolau, Rafel Ferrà i Bartomeu Garí. D'aquest darrer, n'han sortit publicades algunes al llibre GARÍ, Bartomeu, i TORTELLA, Simó: *La república a Porreres. Un temps oblidat*, Porreres, 2005.

⁴ Els Coros y Danzas de Porreres foren creats per la Sección Femenina el 1949. Els primers anys de la dècada del 1950, tingueren una participació més o menys activa; prengueren part en diversos concursos provincials, i obtingueren premis, com el primer en el concurs provincial de Palma de 1949 i 1950. Vegeu, a tall d'exemple, les notícies de *Baleares*, 5 maig 1949: «El concurso de Coros y Danzas de la Sección Femenina de Falange», i de *Baleares*, 12 juliol 1950: «Crónica de Porreras».

⁵ Tot i que l'any 1939 es censen 86 al·lots, sembla que l'entitat té una presència gairebé testimonial i pràcticament burocràtica. Hem documentat correspondència i documents referits al Frente de Juventudes, com les assignacions pressupostàries, tot i que la realitat, segons les informacions orals, ens fa pensar en un nivell d'activitat molt baix. AMPo, Correspondència, Entrades 1939, lligall 87.

⁶ L'esmentada entitat és documentada a Porreres des dels anys trenta, i agafà una forta embranzida a través del tutoratge de Lluís Crespi, rector de Porreres, que va organitzar l'entitat i va crear el Centro de Acción Católica, un espai per a les seves activitats. Per a l'estudi de l'Acción Católica de Porreres, hem pogut consultar els llibres d'actes de l'Acción Católica Femenina —i en canvi no se n'han trobat de les altres branques— i l'APPo. També hem obtingut dades de la seva activitat a través de les autoritzacions que des de Govern Civil arribaven, via correspondència, a la casa consistorial. Per a més informació, vegeu MATAS PASTOR, Joan: *De la sacristia al carrer. Acción Católica Española a Mallorca (1931-1959)*, Palma, 2005.

Totes foren controlades de prop per les instàncies provincials, especialment Governació Civil, a qui interessava conèixer tant l'origen dels integrants com el tipus d'activitat que realitzaven. De fet, el Govern Civil tenia potestat per prohibir —i, de fet, ho va fer— les accions que programaven.

Diferenciam un primer grup d'associacions culturals, és a dir, les bandes de música i el cor parroquial. Pel que fa a les primeres, en aquesta època coexisteixen al poble La Filarmónica Porrerense⁷ i la Banda Santa Cecília de Porreres,⁸ aquesta darrera vinculada a la Parròquia. La primera estava relacionada amb l'Ajuntament des de final del segle XIX. Prenen part en les festes populars i religioses del poble, així com també tenen una projecció exterior important. Cal remarcar la rivalitat que es generà entre ambdues. Quant al Cor Parroquial,⁹ creat l'any 1944, prenia part en les celebracions religioses i adesiara realitzava algunes sortides lúdiques.

Un segon grup d'entitats són les esportives. Pel que fa al bàsquet, existia el Club Deportivo Baloncesto Porreras,¹⁰ creat l'any 1945, que combinava l'esport amb vetllades familiars i recreatives. Va tenir, però, una vida curta.

En el futbol, esport i espectacle més destacat de l'època, cal comentar la presència de la Unión Deportiva Porreras,¹¹ creada el 1924. Vestia calçons blaus i camiseta vermella. Presenta una activitat esportiva extraordinària al camp de N'Hereveta jugant dos partits mensuals. Comptava aleshores amb dos equips, un de categories inferiors i juvenils, anomenat popularment l'*Estrella*, i l'equip de categoria adulta. A part, presenta una activitat lúdica interessant referida a l'organització de balls i vetllades en el seu local.

Un altre esport prou cultivat a l'àmbit local és la colombofilia. Són dues les entitats existents: la Sociedad Colombófila Porrerense¹² i la Sociedad Colombicultura Buchona

⁷ Banda La Filharmónica Porrerensa: fundada el 1856, era l'entitat musical més veterana. Tenia, des de final de segle XIX, una estreta vinculació amb les successives corporacions municipals, fet que la va convertir en la banda municipal. En aquests moments fou dirigida per Mateu Dalmau i Bartomeu Oliver. Vegeu BARCELÓ CRESPI, Maria, MELIÀ BARCELÓ, Francesc; NICOLAU SASTRE, Marta, i BALLESTER MELIÀ, Joan: *La Filharmónica Porrerensa, 1856-2006. Estudi Històric*, Porreres, 2006.

⁸ Banda Santa Cecília de Porreres: fundada l'any 1942, va tenir de director, durant aquesta època, Guillem Bauçà i Gaià, santjoaner. La seva activitat a Porreres i fora de Porreres va ser molt gran durant el període estudiat, amb més de 140 actuacions. Informació extreta del fullet *Homenaje al director de la banda de música Santa Cecília de Porreres*, provinent de l'arxiu particular de Marta Nicolau i Francesc Melià. També hem constatat moltes de les seves accions a través de la documentació municipal.

⁹ Cor Parroquial: iniciat l'any 1944 pels preveres porrerencs Miquel Melià Nicolau i Miquel Escarrer Mora. Va tenir una important relació amb la banda Santa Cecília, vinculada a la parròquia. Vegeu ROSSELLÓ, Joan: *El cant coral a la vila de Porreres*, Porreres, 1993.

¹⁰ Club Deportivo Baloncesto Porreras: creat l'any 1945, va tenir de primer president Antoni Fernando Vidal Foradat i Gabriel Mas de secretari. El domicili social era al carrer del General Franco, núm. 92 (actual carrer Major), on s'ubicava el camp La Parra. El seu uniforme era jersei blau marí i pantalons blancs. ARM, Govern Civil, 1643/2339. A més, documentam que, entre els anys 1945 i 1946, va tenir una intensa activitat a través de les autoritzacions arribades a l'Ajuntament de Porreres, AMPo, Correspondència, Entrades 1945 i 1946.

¹¹ Unión Deportiva Porreras: club de futbol fundat el 1924, tot i que la pràctica d'aquest esport a Porreres es documenta des de 1918. Els estatuts es conserven a ARM, Govern Civil, 1635/2503. Les informacions que resten a l'arxiu municipal són bàsicament de la conformitat de realitzar partits i actes lúdics. Han estat importants també les informacions orals.

¹² Sociedad Colombófila Porrerense: fundada l'any 1937, estava destinada a la cria i competició amb coloms missatgers. Tenia una junta directiva de 9 membres, encapçalada per Josep Frau, i amb Sebastià Mas de secretari. ARM, Govern Civil 1640/2773. Durant l'època estudiada, canvia de domicili social unes quantes ocasions —sempre a cafès—, i l'antic secretari Sebastià Mas n'arribà a ser el president. Per a més informació, vegeu MAS, Sebastià: *Un siglo de colombofilia en las Islas Baleares*, Palma, 2000.

Porrerense.¹³ També trobam una interessant activitat ciclista. Documentam la presència de tres penyes o clubs al poble: Peña Ciclista Coll Bover de Porreres,¹⁴ el Club Ciclista Porreras¹⁵ i la Peña Ciclista Bartolomé Martorell.¹⁶ Tot plegat mostra l'interès que generava aquest esport a Porreres.

Finalment ens hem de referir a la caça. L'any 1947 va néixer la Sociedad de Cazadores de Porreras,¹⁷ amb la intenció de fomentar i enaltir l'esport de la caça. Organitzen tirades al plat i al colomí en el marc de les festes populars, a la vegada que fan balls i vetllades per als seus socis.

¹³ Sociedad Colombicultora Buchona Porrerense: fundada l'any 1945, tenia el domicili social al carrer de Queipo de Llano, núm. 2, i n'era el president Guillem Bauçà Mas. Per a més informació, vegeu MAS, Sebastià: *Un siglo de colombofilia en las Islas Baleares*, Palma, 2000.

¹⁴ Peña Ciclista Coll Bover de Porreras: fundada l'any 1948, n'era el president Bartomeu Servera Mora, i tenia la seu social al cafè de la plaça. Era una penya adherida a la Unión Velocipédica Española, i tenia, com a intenció, el foment del ciclisme entre els socis i altres reunions. ARM, Govern Civil, 1645/3058.

¹⁵ Club Ciclista Porreras: creat l'octubre de 1948, tenia la seu social al cafè Can Tomeu, a la plaça d'Espanya, núm. 2. Josep Adrover Mora n'era el president. Comptava amb 34 socis i també estava adherida a la Unión Velocipédica Española. ARM, Govern Civil, 1645/3066.

¹⁶ Peña Ciclista Bartolomé Martorell de Porreras: constituïda el novembre de 1948, tenia el domicili a la plaça d'Espanya, núm. 18. Gabriel Móra n'era el president.

¹⁷ Sociedad de Cazadores de Porreras: iniciada l'any 1947, naixia amb el propòsit d'enaltir l'esport de la caça. Domiciliada al carrer de Calvo Sotelo, núm. 1 (actual carrer d'en Veiet), organitzava tirades al plat i al colomí en les festes populars de Sant Roc. ARM, Govern Civil, 1644/3016.

Sobre anècdotes de capellans: el capellà Ternal

JOSEP A. GRIMALT

Essent que la figura del capellà Ternal, en tant que integrada dins la tradició oral, hi és com a protagonista d'anècdotes, convé situar l'anècdota dins el quadre general de les formes verbals pròpies d'aquella tradició.

Entre els especialistes, és generalment ben acceptada la distinció entre rondalla, llegenda i mite com les tres formes fonamentals de la tradició oral. Deixarem a part el mite perquè allò que li és essencial no n'afecta, almenys directament, el contingut.¹ Per tant, comencem tractant de la diferència entre la rondalla i la llegenda.

Sobre aquest punt, hi ha un acord quasi unànim: la distinció entre llegenda i rondalla es basa en la relació de cadascuna d'aquestes formes amb la realitat. Michèle Simonsen, dins el folklore verbal narratiu en prosa, hi distingeix els relats ficticis, constituïts pels diversos gèneres de rondalles, i els no-ficticis, entre els quals inclou la llegenda i l'anècdota.²

Una definició de llegenda una mica rigorosa reclama que precisem què cal entendre per «realitat» quan deim que la llegenda conta fets reals, a diferència de la rondalla, que conta fets imaginaris. Consideram que un fet narrat és real quan el podem verificar per una via distinta del discurs que ens el conta. Direm que una narració és verídica quan ve confirmada per altres fonts d'informació, sien documents, testimonis fidedignes o una comprovació directa.

Però la gran majoria dels relats que reconeixem com a llegendes no contenen fets verificables per cap procediment, i fins i tot presenten deficiències flagrants de versemblança que n'exclouen tota credibilitat. Tampoc no seria bon criteri per a distingir la rondalla de la llegenda un de subjectiu pel qual considerariem llegenda el relat que els participants de l'acte de contar-lo, actius i passius, consideren verídica. Moltes llegendes són contades i escoltades sense ésser cregudes, ni dels narradors ni dels auditoris, i així i tot no deixam de considerar-les llegendes i no rondalles.

Llavors la diferència essencial entre la llegenda i la rondalla és que la primera ens presenta els fets narrats *com si fossin verídics*, baldament ni el qui la conta ni el qui l'escolta no els creguin. Una mala fi de llegendes seran tengudes per falses perquè no s'avenen amb la idea que tenim d'allò que és possible, idea que varia segons les cultures. Però llavors la llegenda mateixa (no el qui la conta) presenta els fets narrats en connexió amb algun element tengut per real. Aquests elements que avalen la «veridicitat» de la llegenda poden ésser molt variats: llocs, edificis, característiques observables en la naturalesa, i més, com veurem. No passa així amb la rondalla, que ens presenta els fets sense connexió amb la realitat empírica, sovint en contradicció amb les lleis naturals i encara sense subjecció a les exigències lògiques del temps i de l'espai.³

¹ La característica essencial del mite és la funció social. Així ho afirma Vladimir Propp, citant I. M. Tronsky (a *Le radici storiche dei racconti di fate*, Boringhieri, Torino, 1972. Original rus: 1946, pàg. 43.) El paper del mite dins una comunitat és més transcendent que el de la rondalla i que el de la llegenda: el mite és una força social, influeix en la vida dels individus i dels grups, dóna sentit a l'existència i regularment provoca un culte.

² SIMONSEN, Michèle: *Le conte populaire français*, Presses Universitaires de France, 1994, pàg. 12.

³ Pot succeir que una rondalla es conti localitzant-ne l'acció. Això succeeix amb moltes de l'*Aplec* d'Antoni M. Alcover; però aquesta localització és accidental i faltarà a moltes altres versions. De la Ventafocs, no cal que ens diguin a quina localitat vivia ni de quina dinastia era el rei amb qui es va casar.

Llavors, per determinar que els fets que el relat ens conta són verídics, ens hem de basar en criteris formals. Això ens permetrà qualificar-lo de llegenda o de rondalla independentment que els fets que ens conta sien o no verificables, és a dir, històricament certs, i amb independència del crèdit que li atorguin narrador i auditori, que serà ocasional.⁴ És a dir, no recorrerem a factors externs al text sinó al text mateix. És el text que ens indicarà si allò que ens conta és presentat com a cert o no. Els procediments pels quals una llegenda es presenta com a verídica són diversos, però en general consisteixen, com he dit, en una vinculació amb un element reconegut com a real dins la cultura en què la llegenda es conta. No crec que es pugui traçar la llista exhaustiva d'aquests procediments, però podem assenyalar els més freqüents.

1. Que el contingut sia relatiu a la creació del món i de l'home, que n'expliqui la manera d'esser. És el propi de les llegendes mitològiques.

2. Que consistesqui en explicacions de fenòmens de la naturalesa: és el de les tradicions explicatives.

3. Localitzacions en l'espai: ciutats, pobles, accidents geogràfics, com roques, fonts, coves, edificis singulars, etc.

4. Components religiosos. Tota religió es presenta com a vertadera. Un relat que contengui un element religiós implica una voluntat d'esser cregut.

5. Referències a personatges tenguts per històrics, com el rei En Jaume. És el procediment que ara ens interessa especialment: l'atribució dels fets a personatges reconeguts per la història universal, nacional o local. Són les figures llegendàries, que si ho són és precisament perquè la llegenda les identifica amb personatges històrics.

En paral·lel a la distinció entre rondalla i llegenda, trobam la distinció entre acudit o coverbo⁵ i anècdota. Totes dues formes tenen en comú la simplicitat, però es distingeixen perquè l'acudit no pretén ésser cregut i l'anècdota sí; és a dir, els distingim pel mateix tret que oposa la rondalla a la llegenda: entre acudit i anècdota hi ha la mateixa relació que hi ha entre rondalla i llegenda. El diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans dona la definició següent d'acudit: «Joc de paraules o història curta d'intenció humorística». La podem considerar acceptable, si bé jo hi substituiria el terme *humorística* per *còmica*.⁶ Observem també que un joc de paraules pot formar part inseparable d'un text extens, a diferència de la *història curta*, que té entitat pròpia.

Podríem pensar que entre rondalla i acudit, la diferència és d'extensió. En efecte, una rondalla sol ésser més llarga que un acudit; però la diferència essencial no és tant la llargària, sinó el fet que, dins l'acció de la rondalla, s'hi crea una tensió que es resol en una distensió, és a dir, hi ha un clímax i un anticlímax. En termes més vulgars: la rondalla ens explica «com acaba la història»; l'acudit es tanca amb un cop d'efecte còmic, del qual tot allò que el precedeix n'és la

⁴ Un exemple ben clar de llegenda que contradia els fets històrics és la que es conta del rei En Jaume, segons la qual alliberà son pare del poder dels moros, que el tenien empresonat, quan és cert que el pare de Jaume I, Pere I, no caigué mai presoner dels moros. Recull la llegenda l'*Aplec* d'Antoni M. Alcover. És el § 1 de la sèrie «El Rei En Jaume dins la vida del poble mallorquí», inclosa en el tom V de l'edició popular en 24, publicada per l'Editorial Moll de la Ciutat de Mallorca.

⁵ En català no disposam d'un terme equivalent al del castellà *chiste*, ben adequat per a designar la forma a què ens referim. Ens valdrem d'algun d'aquests dos termes, si bé no són sinònims en tant que no són intercanviables en tots els contextos.

⁶ Còmic és simplement allò que fa riure; ben entès, per mitjà d'un estímul intel·lectual: les pessigolles no són còmiques. No entraré en el concepte d'humor, sobre el qual s'han escrit una mala fi de llibres, sense que, entre tots, hagin arribat a conclusions segures.

preparació. Un cop provocat l'efecte còmic, la història no continua, i no li demanam «i després, què va passar?»

En molts de casos, l'anècdota acaba amb un cop d'efecte, si bé no necessàriament còmic. L'acudit, com la rondalla, ha d'interessar per l'efecte estètic que és capaç de produir. L'anècdota, com la llegenda, es pot justificar per allò que té de «realitat».

Una mateixa llegenda pot atribuir-se a llocs o personatges distints. En pot servir d'exemple una de ben coneguda, que l'*Aplec* d'Alcover recull del rei En Jaume. És aquella que conta com el rei va guanyar una batalla després de mort, anant el seu cadàver embalsamat damunt el cavall, prosa que en el romancer castellà es conta del Cid.⁷

Com la llegenda, una mateixa anècdota es pot contar de personatges distints, cosa que la fa sospitosa de falsedat històrica. L'exemple que ara posaré em va desenganyar de tot de la fiabilitat de les anècdotes. En el meu poble, en contaven la següent d'una dona que jo coneixia prou bé, fins i tot la repetien en vida d'ella. Li demanaren:

—¿Usted quiere ser Testigo de Jehová?

Ella contestà:

—Jo? Ni conec En Jehová ni he vist s'accident!

Jo la tenia per certa, essent que anomenaven peça i ben de prop. Però, fullejant un quadernet titulat *Chistes, anécdotas y otras maldades de músicos*,⁸ hi llegesc el text següent, que no és pròpiament una anècdota, sinó un acudit:

¿Qué contestó el batería cuando le preguntaron si quería ser testigo de Jehová?

—Lo siento, ni siquiera vi el accidente.

La resposta d'aquell violinista que, quan el qui el convidava a sopar li va demanar que hi duqués el violí, contestà «em sap greu, però el meu violí no sopa mai fora de ca nostra» ha estat atribuïda a Paganini i a Jascha Heifetz. La podeu atribuir a qualsevol violinista famós de qualsevol època sense que perdi la gràcia i sense perill de falsejar la història.

El personatge de qui m'he proposat parlar és mossèn Andreu Miró i Forteza, «es capellà Ternal», natural de Porreres, nat l'any 1861, ordenat sacerdot el 1893 i mort el 1942.⁹ En el nostre folklore, i segurament en el d'altres comunitats, li trobaríem paral·lels. És el típic personatge que, essent rigorosament històric, ha protagonitzat un repertori de les típiques anècdotes sobre capellans. A Felanitx, n'hi té un, de paral·lel, coetani seu. Li deien popularment «es capellà Pere». El seu nom complet era Pere Nicolau i Banús. Nat a la dita població l'any 1865, ordenat el 1891 i mort el 1934, també a Felanitx, a l'Hospital.¹⁰

D'al·lot, vaig tenir notícia del capellà Ternal a través d'un oncle polític meu, Miquel Nicolau i Fiol *Hereu*, nat a Porreres l'any 1905 i mort a Felanitx el 1966. Algunes anècdotes que

⁷ És el § 14 de la sèrie «El Rei En Jaume».

⁸ Recopilat per Maestro Fermata i Equipo Editorial Discoplay. Era un obsequi d'aquesta firma als clients.

⁹ Trobareu més dades biogràfiques del personatge i un bon repertori d'anècdotes que el tenen de protagonista en el llibre de Jaume Rosselló i Verger *Aglapint el temps*, Porreres, 1995.

¹⁰ Un recull d'anècdotes d'ell, únic publicat que jo sàpiga, aparegué en el periòdic *Sud de Mallorca* en els números corresponents als mesos d'agost i setembre del 2005. Les firma Maikel, pseudònim del periodista Miquel Juan Garcias, que les va recollir principalment a les tertúlies del Cercle Recreatiu, Sa Recreativa, de Felanitx. Jo n'havia sentides contar de viva veu a la gent d'aquesta localitat.

me'n contava coincidien amb les del capellà Pere. De tot d'una, concedint credibilitat a les anècdotes que en sabia, em vaig sorprendre de la coincidència. Després vaig comprovar que els anecdotaris d'un i l'altre s'avenien amb el del Rector de Vallfogona.¹¹

Bona part del contingut d'aquests anecdotaris s'inclou dins una categoria general d'anècdotes de capellans, de característiques prou definides. Ens en presenten els protagonistes dotats dels trets més oposats als que demanàriem al sacerdot ideal: els mostren com a viciosos, jugadors, golafres, ignorants, eixelebrats, luxuriosos i poc respectuosos amb la religió. No cal insistir en la falsedat de quasi totes aquestes anècdotes, segurament injustes amb les persones dels interessats.

Observem que els protagonistes de les anècdotes de capellans no solen tenir més singularitat que la seva condició sacerdotal, a diferència dels altres, que destaquen per haver estat reis, generals, homes d'estat, escriptors, compositors, intèrprets, és a dir que, anecdotari a part, han exercit alguna activitat de les que tenen qualche cosa de singular. Dit d'una altra manera, són persones que figuren a les enciclopèdies (no és el cas del capellà Ternal ni el del capellà Pere,¹² desconeguts fora dels seus pobles nadius). Si ha sorgit aquest gènere d'anècdotes, deu ésser com a via per canalitzar l'anticlericalisme que, amb grau més o menys alt, batega en els pobles on justament el sacerdot té un prestigi i gaudeix d'uns privilegis i unes deferències que el poble necessita compensar.

Per acabar, i com a il·lustracions de tot quant he dit fins aquí, recordem algunes d'aquestes anècdotes:

1. Quan, al capellà Ternal, la madona que li havia de donar sopar li demana: —Senyor Andreu, a vostè com li agrada més un ou?, ell contesta: —Mesclat amb un altre (18 del llibre de J. Rosselló).

Una madona que ha de donar berenar al capellà Pere li demana: —Vostè què vol, sobrassada o un ou? Ell respon: —Mescladet, mescladet (1 del recull de Maikel).

2. El capellà Pere tenia una criada que els superiors consideraven massa jove. El bisbe li va dir: «A partir d'ara, Pere, el servei que tenguis a casa haurà d'ésser de més edat... Almenys haurà de tenir cinquanta anys.» En lloc d'una criada de cinquanta anys, en va posar dues de vint-i-cinc (inclosa en el recull de Maikel. Jo l'havia sentida contar a Felanitx a diverses persones. Joan Amades la conta del Rector de Vallfogona: núm. 1335 del seu aplec, veg. la nota 12).

3. «Oros són trumfos». Havent passat la vetlada jugant a cartes, l'endemà, quan diu la missa, diu aquesta frase en lloc de dir «*orate, fratres*». Ho contaven a Felanitx del capellà Pere. Constitueix el tipus 1839A.¹³ Variant: en lloc de dir «*ora pro nobis*».

4. El capellà Ternal posa messions que dirà «bagassa» en públic i parlant de la Puríssima. Descriuint el vestit de la Mare de Déu, diu que a darrere hi duia una gran baga: una «bagassa» (53 del llibre de J. Rosselló). Semblant a aquesta, és l'anècdota del capellà Pere, recollida per Maikel: anuncia que, si perd jugant a cartes, dirà una animalada grossa. Joga sempre a la carta del

¹¹ Amb aquesta denominació és conegut popularment el poeta Francesc Vicenç Garcia i Torres, nascut a Tortosa entre el 1579 i el 1582, i mort a la seva parròquia de Vallfogona de Riucorb el 1623.

¹² El rector de Vallfogona va ésser un escriptor notable, però no sé fins a quin punt els qui repetien les seves anècdotes el coneixien també per la seva obra literària o només com a capellà. Certament, la majoria d'aquelles tradicions ens el presenten com un home d'intel·ligència limitada, que voreja la niciesa i no serien aplicables a un home de lletres de la seva categoria. Un repertori ben extens de tradicions sobre el Rector de Vallfogona ve recollit a l'obra de Joan Amades *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, 1950.

¹³ Segons l'*Índex tipològic de la rondalla catalana* de Carme Oriol i Josep M. Pujol (Barcelona, 2003), que segueix la catalogació internacional de rondalles d'Antti Aarne, Stith Thompson i Hans-Jörg Uther.

10, i diu: «Has vist que sempre he jugat al deu i no ha sortit en tota la nit. La veritat és que no hi ha deu (Déu)» (el joc de paraules només s'entén tenint present que, a causa del vocalisme de Felanitx, que no té E oberta, en felanitxer, *deu*, 'nombre' i *Déu*, 'ésser suprem', són homònims). L'anècdota presenta moltes variants i no s'atribueix només a capellans. N'he sentida contar una de Quevedo, que posà messions que diria «coixa» a la cara a certa reina, que ho era. Li presenta una rosa i un clavell, dient-li: «Entre el clavel i la rosa, su majestad escoja (es coja).»¹⁴

¹⁴ El *Catálogo Tipológico del Cuento Folklórico español* de Julio Camarena & Maxime Chevalier recull aquesta anècdota i la cataloga sota el tipus 921L. El text que en reproduïx com a mostra també té Quevedo per protagonista; altres versions de la historieta no l'atribueixen a cap personatge històric. Llavors perd el caràcter d'anècdota per quedar-se en simple coverbo.

Ses comes d'es regidors de Porreres, una contarella humorística de l'aplec d'Alcover i les versions d'aquest mateix tipus en altres rondallaires catalans

CATERINA VALRIU

En llegir les rondalles de l'aplec d'Alcover de caràcter burlesc o faceciós, una de les més divertides i que més crida l'atenció és aquella que explica com una vegada els regidors de la vila de Porreres es feren un vestit ben igual per anar a l'ofici. Un cop asseguts al banc de l'església, no es podien aixecar perquè no sabien com destriar les comes uns dels altres. Fou necessària la intervenció de l'escolà major que, a cops de llendera, els va fer aixecar, cadascun amb les comes que li corresponien.

Aquesta breu i divertida contarella la va explicar a mossèn Alcover el reverend Miquel Ferrer i de la Cuesta, natural de Palma, encara que el recopilador indica que quan era petit ja la sentia contar per casa seva. Es va publicar per primera vegada el 1903, en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, es tornà a publicar el 1909 en el volum V de la primera edició de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines* i posteriorment en el volum XXIV de l'edició popular. L'edició crítica actualment en curs encara no ha publicat aquest relat.

A l'aplec trobem altres contarelles que també ridiculitzen els habitants d'un determinat poble de l'illa. Citarem, únicament a tall d'exemple, «De com ets andritxols anaren a un misser de Ciutat per un consell» o «Es pas d'es regidors de Sant Joan», ambdues també publicades en el volum XXIV.

La narració que ens ocupa la trobem catalogada a l'índex de tipus de rondalles¹ —l'anomenat Índex Aarne-Thompson-Uther— a l'apartat de contarelles i classificada amb el número 1.288. El títol genèric que inclou les narracions d'aquests tipus, i que té un caràcter descriptiu i alhora orientatiu, és el següent: *Numskulls Cannot Find their Own Legs*, és a dir, «Els betzols no poden aclarir quines comes són les seves», frase que s'ajusta amb exactitud al nostre relat.

D'aquest mateix tipus de rondalles l'*Índex tipològic de la rondalla catalana*² en cataloga vuit versions publicades arreu de les terres de parla catalana. Quatre corresponen a Catalunya («En Joanet de les tres bosses de diners», «Els tontos de Bescaran», «L'aixolet o el conte dels ximplets» i «El campanar d'Aramunt»), una a la Franja d'Aragó («La culada»), una a la comarca d'El Carxe, a Múrcia («Maioslargos») i una altra a Mallorca («S'al·lot pobre»), a més de la ja esmentada d'Alcover. Com podem veure, es tracta d'un argument que es troba estès per tot el domini lingüístic.

La comunicació té com a objectiu l'anàlisi comparativa de les vuit versions, a partir de la situada a Porreres, per tal de veure les analogies, divergències, característiques i intencionalitat de cada un d'aquests relats, tot inserint-los en el context de la narrativa folklòrica de caràcter burlesc, tan estesa arreu d'Europa.

¹ UThER, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales*, Helsinki, 2004.

² ORIOL, Carme, i PUJOL, J. M.: *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, 2003.

Les versions del Principat

«En Joanet de les tres bosses de diners»³

És una contarella llarga, recollida a Barcelona, que explica la sort que va tenir en Joanet quan va anar a córrer món i va trobar gent molt beneita, amb problemes absurds, que ell va ajudar a resoldre simplement amb sentit comú. Per aquests serveis va cobrar tres bosses de diners, i així va sortir de la pobresa.

La narració combina tres tipus de rondalles:

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

Aa-Th. 1245. Entrar el sol amb un cabàs

Aa-Th. 1286. El beneit es posa els pantalons

«Els tontos de Bescaran»

Contarella recollida a Lleida, de boca de Josep Pinyol, el 1931. Forma part d'un recull més extens sobre les «beneiteries» del habitants de Bescaran, un llogaret pròxim a la Seu d'Urgell.

El relat aplega els tipus:

Aa-Th. 1326. El trasllat de l'església

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

«El campanar d'Aramunt»⁵

Recollida també a la Seu d'Urgell, a finals dels anys 80 del s. xx, explica essencialment com els habitants d'Aramunt volien tragar la l'església a la part nova del poble. Ho intentaren amb una corda i, quan la corda es va trencar, pegaren una gran culada.

La versió recollida combina els tipus:

Aa-Th. 1326 B. La gran culada

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

Aa-Th. 1210. El lleisó del campanar

«L'aixolet o el conte dels ximplets»⁶

Recollida a Uldecona, el Montsià, el 1994, és una contarella que explica com un home, cansat de la beneitura de la seva dona, decidí anar pel món per veure si trobaria gent més espavilada. A cada lloc on va, però, troba gent beneita que fa coses sense cap ni peus. En vista d'això, decideix tornar a casa, però s'ha enriquit perquè tots els ximplers als quals ha resolt els problemes li han donat diners.

La versió recollida combina els tipus:

Aa-Th. 1384. El marit cerca tres dones més beneites que la seva

Aa-Th. 1450. La beneita pateix pel fill que encara no espera

Aa-Th. 1245. Entrar el sol amb un cabàs

Aa-Th. 1286. El beneit es posa els pantalons

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

³ AMADES, Joan: *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, 1950, pàg. 713-715.

⁴ Ídem, pàg. 826.

⁵ COLL, Pep: *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, Barcelona, 1989, pàg. 226-227.

⁶ MINGUET, M. J.: *Dites, cobles i rondalles*, Tortosa, 1994, pàg. 113-114.

La versió de la Franja d'Aragó

La culada⁷

Versió recollida a Lluçars, publicada el 1997. Els beneits volen canviar una muntanya de lloc, tot estirant-la amb una corda. A conseqüència d'això, peguen una gran culada i es confonen les cames. Un carreter, a cops de fuet, aconsegueix que les destriïn.

La versió combina els tipus:

Aa-Th. 1326 B. La gran culada

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

Les versions mallorquines

«Ses cames des regidors de Porreres»⁸

La versió d'Alcover no presenta combinació de diversos tipus, sinó que es desenvolupa a partir d'un únic motiu narratiu, el de la confusió de les cames. En aquest cas, tenim que tipus i motiu coincideixen. A l'índex de motius trobem registrat el motiu «No trobar-se les cames» amb la notació J 2021. Un únic motiu pot donar lloc a un tipus independent de rondalla, com és aquest cas. La versió d'Alcover, però, està força desenvolupada literàriament fins a constituir un relat molt complet i perfectament autònom.

El tipus que li correspon, per tant, és:

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

«S'al·lot pobre»⁹

Recollida de la tradició oral de Capdepera, fou publicada el 1996. Conta com un al·lot pobre decideix anar a córrer món per tal de sortir de la misèria. Al llarg del seu recorregut, troba molta gent beneita que té problemes per la seva incapacitat. Els ajuda amb sentit comú i obté en cada ocasió una bona recompensa. Torna a casa seva ric i pot viure tranquil tota la vida.

El relat combina els següents tipus:

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

Aa-Th. 1210. El lletsó del campanar

La versió valenciana

«Maioslargos»¹⁰

És l'única versió d'aquest tipus recollida al País Valencià, fou publicada el 1998. Es tracta d'una versió complexa que combina cinc tipus diferents:

Aa-Th. 1541. Per quan vingui Nadal

Aa-Th. 1384. El marit cerca tres dones més beneites que la seva

Aa-Th. 1245. Entrar el sol amb un cabàs

Aa-Th. 1286. El beneit es posa els pantalons

Aa-Th. 1288. Els beneits no saben trobar-se les cames

⁷ QUINTANA, Artur: *Blat Colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*, Calaceit, 1997, pàg. 267-268.

⁸ ALCOVER, A. M.: *Rondaies mallorquines*, tom 24, Palma, 1985, pàg. 103-106.

⁹ ORPÍ, P.: *Rondalles mallorquines inèdites*, Palma, 1996, pàg. 175-179.

¹⁰ LIMORTI, E., i QUINTANA, A.: *El Carxe: recull de literatura popular valenciana de Múrcia*, Alacant, 1998, pàg. 79-81.

L'estructura i els actants

En general, podem dir que les contarelles que analitzem presenten dos tipus d'estructura:

Estructura A:

Un personatge va a córrer món per veure si trobarà algú tan beneït com la seva dona o bé per fer fortuna. Pel camí troba un seguit de beneïts amb problemes. Ell els resol i torna ric a casa seva.

En aquest cas trobem un protagonista masculí que lliga els diversos tipus mitjançant el seu viatge. En concret, el cas de la confusió de les cames el resol sempre el protagonista, a vegades amb l'ajut d'un passavolant, un traginer o carreter que li deixa les corretjades per tal que colpegi les cames dels betzols.

Estructura B

El poble *de beneïts* té un conflicte. El resol un extern que passava casualment per allà. En tots els casos és un carreter (arrier, traginer) i la seva figura és incidental, molt poc desenvolupada. Només en el cas de Porreres qui resol el conflicte és l'escolà, encara que ho fa amb el mateix sistema dels anteriors. Notem que en els altres casos és un problema general dels homes del poble i el resol un extern. A Porreres el problema és d'un estament determinat —els regidors— i el resol un membre *espavilat* de la comunitat, que precisament es troba vinculat a un altre estament: l'eclesiàstic. En aquest segon cas el tema de la recompensa desapareix.

El personatge que resol tot un seguit de conflictes absurds simplement amb sentit comú —i per això és recompensat esplèndidament— és molt habitual a les contarelles. Generalment aquests relats es fonamenten en una estructura dual que enfronta el seny o sentit comú a la beneïteria. Hi ha, doncs, el llest i el beneït que simbolitzen el raonament lògic i el comportament forassenyat, exemplificat en la situació absurda que viuen els *beneïts*.

Les notes originals de mossèn Alcover i la versió publicada

Mossèn Alcover recollia les rondalles de viva veu dels seus informadors, tot anotant-les en quaderns o plagues, i després les reescribia, per tal de publicar-les en una versió literàriament més treballada. Això és conegut de tothom. El fet que la majoria d'aquestes anotacions manuscrites s'hagin conservat permet a l'estudiós poder comparar la versió diguem-ne *original* amb la publicada. Les notes sobre aquesta contarella es troben a la llibreta cinquena, que es pot consultar a l'Arxiu Alcover-Moll. Ve't ací el text:

Lta. V, 196-197:

*Ses cames dels retgidors
De D. Miquel Ferrer Pre.*

Un retgidor de Felanitx sen va a Ciutat y a la seu hi havia funció grossa y l'Ajuntament hi era. Reparà que tots es retgidors anavan vestits de la metexa manera. Com es a Felanitx o diu a companys, y acordan ferse tots vestit igual per anar a funcions iglesia. El se fan, y sen van a iglesia: Tothom mirava. A l'evangeli, á Sanctus, no s'axecaren. Tothom ho trobava gros. Acaba l'ofici, y Ajuntament no se mou. Escola havia de tancar l'iglesia, y ajuntament assegut. S'hi acosta, y diu: —Que no han de sortir? —Sabs quina passada. Com duym es calsons iguals no sabem triarnos ses cames; no sabem quines son. —Volen que los ho aclaresca? —Mos farias un gros favor. Escolá sen va á dur corde de sacristia. Torna y se posa à pegar llanderades á ses cames dels retgidors. — ¡Ay! deya es ferit. —Aquestes son ses seues, deya s'escolá; y aquell s'axica, y ho donava á ses cames; axí aviat tots varen haver rebut, y tots saberen quines eren les seues cames.

El primer que ens sorprèn és el canvi de poble on se situa la contarella. El manuscrit diu clarament «un regidor de Felanitx» i «com és a Felanitx» i no hi ha, per tant, dubte o confusió possible. L'informador parlà en tot moment dels regidors de Felanitx, i no esmentà per res els de

Porreres. Però ja a la primera versió publicada, la del BSAL de 1903, el títol és «Ses cames d'es regidors de Porreres» i així ho trobem en les successives versions fins a l'actualitat. Quin fou el motiu que menà mossèn Alcover a fer aquesta substitució de poble? Probablement no ho podrem saber mai. És un cas estrany perquè, en general, era força respectuós amb la informació oral que havia obtingut i que ell refonia en les versions publicades. Si feia canvis, solien ser més aviat per preservar aspectes de moral, tot evitant alguna possible connotació sexual, etc. Tenia especial predilecció per la gent de Felanitx i no els va voler ridiculitzar? Tenia algun retret envers els porrerencs —o els seus polítics— i per això va fer el canvi? La versió on els regidors eren de Porreres era la que ell sabia per tradició familiar i per això no la trobem anotada enlloc? Va ser una modificació involuntària, una distracció? No ho sabem i ens haurem de quedar en el terreny de l'especulació.

Conclusions

La versió de l'aplec d'Alcover presenta altres peculiaritats interessants, que podríem sintetitzar en els punts següents:

1.- És l'única que s'articula entorn d'un únic motiu narratiu, que, desenvolupat, es correspon amb un tipus de rondalla i que no combina en el relat altres tipus semblants.

2.- Literàriament està molt treballada i ben elaborada, com és habitual en les versions d'Alcover.

3.- El conflicte es produeix dins l'església i no en el carrer, com en els altres casos.

4.- Qui el resol no és un que cerca fortuna ni un passavolant, sinó un individu del mateix poble. Concretament l'escolà.

5.- Hi ha un cert component d'escàndol, derivat del comportament inusual dels regidors en un indret sagrat i mentre es diu missa —no aixecar-se o agenollar-se quan pertoca—, que és motiu de sorpresa entre els porrerencs.

6.- La ridiculització dels polítics és evident. Són presentats com a beneïts, mentre que no passa el mateix amb l'altra gent del poble, que riuen de la feta: «No vos dic res ses riaies que es feren dins Porreres d'aquesta passada d'es regidors, que es recordaren tota la vida de sa lliçoneta de s'escolà. Manco mal si un se n'aprofita, de ses lliçons que rep!»

Resum de l'argument dels tipus de rondalles citats¹¹

ATU 1210: El lleusó del campanar

Per eliminar un lleusó que creix al campanar, els vilatans hi pugen amb una corriola un ruc lligat pel coll. El ruc s'ofega i treu la llengua. Els vilatans lamenten que s'hagi mort quan ja es llepava els morros per menjar-se l'herba.

ATU 1245: Entrar el sol amb un cabàs

L'heroi troba un beneït que entra a l'església amb un cabàs a les mans. Li pregunta què fa i li diu que hi està entrant el sol a cabassos perquè no tenen llum dins de l'església. L'heroi fa un forat a la paret i els beneïts el recompensen esplèndidament.

ATU 1286: El beneït es posa els pantalons

Uns beneïts no saben com s'han de posar els pantalons i ho fan de maneres complicades. L'heroi els ensenya com fer-ho i rep una esplèndida recompensa.

¹¹ Font: *Índex tipològic de la rondalla catalana, op. cit.*

ATU 1288: Els beneits no saben trobar-se les cames

Una colla de beneits cauen a terra. No es poden aixecar perquè no saben trobar-se les cames. L'heroi ho resol colpejant-los les cames, i rep una esplèndida recompensa.

ATU 1326: El trasllat de l'església

Uns beneits volen canviar l'església de lloc. Es treuen els geecs, els deixen en una pila, lliguen una corda al voltant de l'església i comencen a estirar. Passa un lladre i se'n du la roba. Un dels beneits es gira i diu als companys que no estirin més perquè han anat tan lluny que els geecs ja no es veuen.

ATU 1326B: La gran culada

Uns beneits volen moure una muntanya que hi ha davant del poble per tal de tenir més claror. Agafen una corda, la lliguen al voltant d'una muntanya i comencen a estirar. La corda es trenca i cauen de cul a terra.

ATU 1384: El marit cerca tres dones més beneïtes que la seva

El marit s'enfada amb la seva dona perquè no sap fer les feines de la casa. Surt a córrer món per trobar tres dones més beneïtes que la seva.

ATU 1450: La beneïta pateix pel fill que encara no espera

Una dona beneïta baixa al celler i veu una destrall penjada del sostre. Pateix per la pena que tindrien el seu promès i ella si, en el cas que es casessin i tinguessin un fill, un dia, en enviar-lo al celler, li caigués la destrall al cap.

ATU 1541: Per quan vingui Nadal

Un beneit sent que el menjar que hi ha a casa és per quan vingui Nadal. Un pobre truca a la porta i el beneit li pregunta si ell és Nadal. Li diu que sí i el beneit li dona tot el menjar.

Porreres al *Diccionari català-valencià-balear*

JOAN MELIÀ GARÍ

Introducció

Quan, a cavall dels segles XIX i XX, es va començar a treballar de manera sistemàtica i col·lectiva per a la construcció d'un model de llengua culta aplicable a tot el territori de la llengua catalana, no es va optar pel model unitarista (que consisteix a imposar una varietat dialectal sobre les altres), sinó que es va preferir tenir en compte el conjunt de les varietats de la llengua catalana, cosa que implica aplegar, fins on sigui possible, informació i dades sobre les formes del català a tot el territori.

Probablement, aquesta voluntat de construir un model composicional explica l'abundància de projectes i treballs que s'han basat en la recollida, més o menys exhaustiva, de dades lingüístiques de tots els territoris de parla catalana. Des de l'any 1901, quan Antoni M. Alcover va adreçar la *Lletra de convit* a tots «els amics d'aquesta llengua» perquè col·laborassin en el projecte d'elaboració del diccionari de la llengua «parlada a totes aquestes regions»,¹ fins en l'origen dels redactors de la *Gramàtica del català contemporani* (2002), dirigida per Joan Solà, passant per la composició de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, és evident aquesta intenció de fer participar tots els territoris en la construcció i consolidació del model comú de la llengua catalana.

Com moltes altres localitats, Porreres ha estat, adesiara, objecte d'enquesta i investigació per part dels estudiosos de la llengua catalana. Les informacions recollides han enriquit els fons documentals que serveixen per descriure-la i per prendre decisions sobre el model culte més adequat.

Des de la visita que va fer mossèn Alcover l'any 1903 o, juntament amb Francesc de B. Moll, la de 1922 fins a l'actualitat, han estat repetides les ocasions en què eminents investigadors han parat atenció en el parlar de Porreres. Als anys seixanta, per exemple, Joan Coromines hi va recollir informació toponímica per al seu *Onomasticon Cataloniae*.² En temps més recents, els treballs de cultura oral de Joan Miralles, alguns de lèxic de Cosme Aguiló (sobre ocells, bolets, toponímia...) o els de constitució d'un arxiu audiovisual dels dialectes catalans de Jaume Corbera, entre d'altres, també en fan esment.

És clar que l'aportació lingüística de Porreres té ple sentit si s'analitza com a component de la llengua catalana. I, potser, un dels factors que em van empènyer, ja fa més de deu anys, a començar a recollir la informació que m'ha permès fer la comunicació va ser aquesta identificació i, alhora, compromís que habitualment s'estableixen entre els qui neixen a un poble i el conjunt de persones, espais i esdeveniments, siguin de l'orde que siguin, que s'hi vinculen. Per això, vaig considerar important localitzar i donar a conèixer les aportacions de Porreres al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), una obra impressionant, peculiar, extraordinària i

¹ Es refereix explícitament a Catalunya, València, les Balears i el Rosselló.

² Com a curiositat i concessió personal, vull esmentar que, segons el testimoni d'Esteve Ribes, que li va servir d'enllaç, un dels enquestats per Joan Coromines va ser el meu padri, Joan Melià Barceló *Gallet*, juntament amb altres persones grans, al cafè de Can Pruna.

plena de sorpreses agradables quan en recorres les pàgines, perquè la lectura del DCVB és un passeig per entorns familiars que ens fa visibles realitats i relacions que potser, directament, no percebríem.

Metodologia: de les maneres alcoverianes a la informàtica

La recerca de les referències a Porreres en una obra de 10 volums bastant gruixats (més de 9.860 pàgines o més de 160.000 articles, alguns dels quals ocupen pàgines senceres) es plantejava com un treball molt extens i laboriós i, a més, exposat excessivament a errors causats pel cansament que implica haver de dedicar tant de temps a parar l'atenció necessària per a un treball d'aquestes característiques.

Per aquesta raó, fa poc més de deu anys, i inspirant-me en la metodologia alcoveriana, vaig contactar amb 40 persones de pobles diferents per repartir-nos la feina entre tots (veg. Annex I). Cadascú havia de mirar amb molta cura la quarta part d'un volum i havia d'anotar en una fitxa de cada un dels pobles representats les entrades en què apareixia esmentat. Al cap de devers un any tenguérem totes les fitxes. Un cop agrupada aquesta informació, la vaig ordenar per pobles i la vaig enviar a cada un dels participants perquè cadascú en fes l'ús que volgués, amb el compromís que durant un any cadascú podia utilitzar la informació del seu poble, al final d'aquest període es podia usar qualsevol informació.

De llavors ençà, a pesar que en diverses ocasions m'havia plantejat anar publicant aquesta informació al *Llum d'Oli*, no havia trobat el moment per posar-me a ordenar-la. Per això, quan em varen dir que es farien les I Jornades d'Estudis Locals, vaig pensar que ara ja no tenia cap excusa que em permetés posposar l'elaboració d'aquest treball.

A més, durant aquest període de congelació del projecte, es van produir algunes novetats que hi tenien incidència directa.

D'una banda, des de la Direcció General de Política Lingüística (1999-2003), impulsàrem la informatització del DCVB (un vell projecte de Nadal Batle, que no s'havia arribat a materialitzar), en col·laboració amb la Generalitat de Catalunya, el Govern d'Andorra, l'Editorial Moll i l'Institut d'Estudis Catalans, que va ser la institució encarregada de dur a terme la tasca. Des de l'any 2002, el DCVB es pot consultar en línia (<http://devb.iecat.net/>). Aprofitant que n'hi havia la versió informatitzada, quan vaig començar a redactar aquesta comunicació, vaig demanar al Dr. Joaquim Rafel del IEC, director del projecte, si em permetrien fer-hi la recerca de totes les vegades en què apareix *Porreres*; la resposta va ser positiva i, a més, al cap de poc temps vaig disposar de la relació de totes les entrades en què surt el nom del nostre poble.

D'altra banda, gràcies a la feina de la Dra. Maria Pilar Perea, de la Universitat de Barcelona, i el suport de la Direcció General de Política Lingüística, entre el 2001 i el 2003 també es passaren a suport informàtic altres obres d'Alcover i de Moll que ara són assequibles en CD-ROM, la qual cosa facilita molt aquest tipus de recerques (*La flexió verbal en els dialectes catalans*, 2001; *Dietaris*, 2001; *Quaderns de camp*, 2002; *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*, 2003).

La presència de Porreres al DCVB

La recerca informàtica del mot *Porreres* en el DCVB ens dona com a resultat que hi apareix 132 vegades. En el recompte manual l'havíem trobat en 17 ocasions menys (és a dir, només en 115); però en una ocasió va ser localitzat a mà i no apareix en la localització informàtica (és a la pàgina 855 del volum 5, al peu del primer dibuix que il·lustra la «Maquinària antiga dels

fideuers mallorquins»). A més, hi ha un altre cas en què no apareix *Porreres*, però apareix *porrerenc*.³ Per tant, podem concloure que apareix en 134 ocasions i que la recerca informàtica suposa un 98,5% de precisió, i la manual, un 85,8%.⁴ A part d'aquests casos, *Porreres* també apareix en el mapa dels Països Catalans que encapçala el volum 1, on és identificat amb un símbol que indica que la feina de camp la hi feren Alcover i Moll.

Posició del mot *Porreres*

En els 134 articles del DCVB on apareix la paraula *Porreres*, les posicions que hi ocupa són diverses: accepció, apartat de fonètica, llinatge, topònim, exemple, apartat de cultura popular, apartat de locucions i peu d'il·lustració. Vegem-ne alguns exemples:

accepció: quan l'entrada, un determinat sentit de l'entrada o d'una subentrada s'ha documentat a *Porreres* (*raïssó, xorric, xitxero, botet, alberjó, cuculla, caliuet...*).

apartat de fonètica: quan es transcriu la pronúncia pròpia de *Porreres* (*alberjó, xulla, rose-lla, rella, ametlla, escofra, disfressar...*).

llinatge: quan dóna constància de l'existència d'un llinatge a *Porreres* (*santcliment, sitjar, albis, bisquerra, xamena, bonafè, sorell...*).

topònim: quan es tracta de topònims o gentilicis relacionats amb *Porreres* (*porrerí, binia-lagant, binicapús, porrerenc, passaratx, bellviure, andreu...*).

exemple: quan el nom *Porreres* apareix en un exemple que il·lustra l'entrada, generalment un fragment d'una cançó popular (*bandera, bombet, jaco, pubilà, adarra!, bobià*).

apartat de cultura popular: en descripcions de costums, joc populars... (*veracreu, banya, jai*).

apartat de locucions: quan s'indica que la locució en què apareix un nom determinat s'ha recollit a *Porreres* (*albat, cadarn, forqueta...*).

peu d'il·lustració: quan apareix al costat d'una il·lustració per indicar que la paraula per designar aquella part del dibuix s'ha recollit a *Porreres* (*fideuer*).

En alguns casos, la referència a *Porreres* pot aparèixer a dos apartats de la mateixa entrada; per exemple, a una accepció i a l'apartat de fonètica (*ametlla* o *ametla, assuquino, descordapams, mussolina...*).

Camps semàntics de les paraules que apareixen relacionades amb el mot *Porreres*

Podem agrupar els mots relacionats amb *Porreres* segons diversos camps semàntics, cosa que demostra que els autors aprofitaven uns pobles o uns altres (seria millor potser parlar d'uns informants o uns altres) per als temes que creien que podrien ser-los de millor profit. En el nostre cas trobam, com a principals camps semàntics, els següents:

alimentació: 7 entrades

animals: 7 entrades

eines i productes del camp: 25 entrades (de les quals 12 fan referència a la viticultura)

parts de la casa: 3 entrades

costums (religió, festes i matances): 9 entrades

³ A l'entrada *Porrerí*, que dóna com a sinònim de *porrerenc*.

⁴ En l'annex II podeu veure la relació de les 134 entrades en què apareix *Porreres* o s'hi fa referència.

fabricació de fideus: 10 entrades

jocs infantils: 16 entrades

mals i malalties: 5 entrades

teixits i vestimenta: 13 entrades

llinatges: 10 entrades

topònims: 12 entrades

altres: 20 entrades

Exclusivitat de les referències a Porreres

En un cas, l'aparició del nom *Porreres* no té res a veure amb el nostre poble; és el de l'entrada *Andreu*, com a component del topònim *Sant Andreu de Porreres*.⁵ En un altre, *Porreres* s'utilitza sols com a referència per situar un altre topònim, *Binialagant*.⁶

En sis ocasions s'esmenta Porreres, referint-se al nostre poble, a l'interior de cançons i gloses, però això no vol dir que s'hi hagin recollit; les podem trobar a les entrades de *jaco*,⁷ *bombet*,⁸ *bandera*,⁹ *bobià*,¹⁰ *pubilà*,¹¹ *adarra*!¹²

Pel que fa als casos en què el mot *Porreres* assenyala que la informació o observació s'ha recollit al nostre poble, n'hi ha 72 en què apareix al costat d'altres localitats i en 86 apareix de manera exclusiva en diversos nivells: transcripcions fonètiques (5), informació a l'apartat de cultura popular (2), exemples (3), topònims (3), locucions (2), accepcions (40) i entrades (31). Aquestes 31 entrades exclusives (és a dir, les paraules que si no s'haguessin recollit a Porreres molt probablement no farien part del diccionari, encara que fossin utilitzades en altres indrets) són les següents:

binicapús, porrerí, passaratx, porrerenc, binialagant (topònims)

ensegonadora (teixits: eina)

judiada, pubilà (insults)

assuquino (morfologia)

fonyada!, adarra! (exclamacions)

pama, baldufó, caliuet, jugadora, coi, descorda-pams, botagranot (jocs infantils)

empaputxar (acció)

⁵ Andreu [...] f) *Sant Andreu de Porreres*: llogaret de la Vall de Bac, agregat al municipi de Capsec [...].

⁶ Alqueria situada baix del puig de Randa, a la banda de Porreres (Mall.).

⁷ «A Porreres diuen *jaco*; / a Felanitx, es *jaquet*; / i a Campos, es *bombet*; /, ¿quin nom trobau es més guapo?» (cançó pop. Mall.).

⁸ Hi ha la mateixa cançó que a *jaco*.

⁹ «Al·lots no deixeu banderes, / que no hem de fer porfessons, / que aquests mossons de Porreres / no mos hi facen cançons» (cançó pop. de Lluçmajor).

¹⁰ «A Porreres ja ho sabeu / que la gent és bobiana; / tres pics, per una milana, / tragueren la veracreu» (cançó pop. Manacor).

¹¹ «A Porreres, ¿no ho sabeu? / Són una gent pubilana: / tres pics per una milana / tragueren la Vera-Creu» (cançó pop. Mall.).

¹² «A Porreres es penons / no tenen deu pams d'alçada; / cada mot diuen; Adarra, / si no vols tornar no torns» (cançó pop., ap. Bauzá Flors Sempr. 109).

molejador (fabricació de fideus)

goixac, emblai (costums)

llaca (construcció)

cassejar, quarterel·lo, trepinyar, còfol, botet (camp: viticultura)

capseribot, clotxamosques, teulo (animals: ocells)

Les fonts

La informació que els autors utilitzaren en l'elaboració de les entrades en què hi ha referències a Porreres procedeixen del treball de camp directe que els autors hi feren en dues visites (Alcover l'any 1903, i Alcover i Moll l'any 1922) i de les cèdules que elaboraren els diversos col·laboradors porrerencs del DCVB.

El treball de camp

En els *Quaderns de camp* XXIV¹³ i XXVI¹⁴ hi trobam la informació aplegada per Alcover l'any 1903; en el *Quadern X*¹⁵ i en la Llibreta XXXII,¹⁶ la que arrebegaren Alcover i Moll l'any 1922. També hi ha una informació de Porreres en el *Quadern XIII*,¹⁷ que és de l'any 1906 i obra d'Alcover.

En conjunt, en els *Quaderns de camp* hi podem trobam 465 registres referits a Porreres (9 de sintaxi, 20 de morfologia, 28 de fonètica, 11 de folklore i 397 de lèxic).¹⁸

De les 134 entrades del DCVB en què es fa referència a Porreres, 70 procedeixen de les anotacions dels *Quaderns de camp*, bastants més de la meitat, si tenim en compte que no s'hi recullen ni topònims ni llinatges. D'altra banda, dels 397 registres de lèxic recollits en els *Quaderns de camp*, només n'hi ha 40 que no van ser recollits al DCVB, encara que bona part dels recollits no apareixen relacionats amb Porreres, sinó amb altres municipis o amb ubicacions més generals (Mallorca, Balears) o no se'ls relaciona amb cap territori. Per tant, només deixen de ser considerades el 10,1% de les formes que es recolliren a Porreres.

A part d'aquestes informacions, gràcies al *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*, podem conèixer alguns detalls de la visita que, l'any 1922, Alcover i Moll feren a Porreres. Va durar dos dies, el 26 i el 27 de maig, i s'hostatjaren a Sant Felip, on hi havia «festa grossa: lo terç centenari de la canonisació de tan gran Sant». Entrevistaren moltes persones: 8 nins que anaven a escola a Sant Felip i que els explicaren 24 jocs infantils; 1 home, noms de «mel·les, figues, prunes i reyms»; 6 nines del «Col·legi de les Monges», «Jochs de nines»; 2 dones, «noms vulgars de malalties»; 6 picapedrers, que van a veure'ls el vespre a Sant Felip, «noms tècnics de picapedre-

¹³ En la capçalera, hi surt una relació de pobles, però, curiosament, no hi ha Porreres.

¹⁴ En la capçalera, hi apareix la següent informació: *Escursions filològiques / Tom de notes XIII / Mallorca / Sencelles, Pina, Llorito, Costitx, Biniali, Randa, Porreres, Felanitx, Llubí, Petra, Puigpunyent, Galilea, Ariany, Santa Margalida, Maria / Escursions filològiques / (Quadern XXVI) / 25 febrer 1922 / N'ha fetes les cedules Mn. Antoni Jusep Pont / Quadern XXXVIII.*

¹⁵ Tots dos són els autors d'aquest *Quadern*. A la capçalera hi consta: *La comensa en Moll. L'acaba Mn. Alcover / Escorcolls Llingüístichs / (Moll) / Quadern XXXIV / - 1922 / Manacor, Llucmajor, Porreres, Eivissa / Escatada 20-IX-22 / Quadern X / (1922).*

¹⁶ L'autor d'aquesta llibreta és Francesc de B. Moll i, a la capçalera, hi posa: *(Llibreta XXXVI) / Llibreta XXXII / 1922 / Llucmajor, Porreres, Eivissa / Escatada, 31-VIII-1922.*

¹⁷ En la relació de pobles que apareix a la capçalera no hi ha Porreres.

¹⁸ A l'annex III hi trobareu la relació de totes les anotacions referides a Porreres.

ria) («En Moll els alegra a tots dibuixantlos una carota per hom, i la se'n duen més satisfets que un ca ab un os»); un grup de persones que van a «ca-mon vell amich l'amo'n Rafel Bou i Bonet, 79 anys, un dels propietaris bons de Porreres» i un altre a «ca-D.ª Catalina Campins», que els donen informacions de temàtiques diverses. Aquesta estada a Porreres els va satisfer molt, tal com va fer constar Alcover: «Es estat un dia i mitx de gran trafech lexicogràfich. Vos assegur que mos hem donat un bon may d'escriure.» «Que consti el nostre mes viu agraiment a totes aqueixes bones persones que tant de costat mos han fet ab aquesta pellucada lexicogràfica» (BDLC XIII, pàg. 35-36).

Aquest grup d'informants constitueix la font del gruix de les dades de Porreres que apareixen al DCVB i als *Quaderns*, perquè els camps semàntics que s'hi esmenten coincideixen amb el major nombre de registres recollits (jocs infantils, productes del camp, malalties, construcció, teixits, fabricació de fideus...). El seus noms i característiques consten en la taula següent:¹⁹

Nom i característiques	Tema	Entrevistador	Referència
963. Pau Sitjar i Barceló (9 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
971. Climent Llaneres (7 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
964. Miquel Móra i Rosselló (7 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
972. Guillem Selleres i Melià (10 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
965. Jaume Gil i Móra (11 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
973. Antoni Gornals i Móra (13 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
966. Josep Julià i Sastre (9 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
974. Joan Móra i Servera (11 anys)	Jocs infantils («de nins»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
968. Francina Julià i Mas (15 anys [13])	Jocs infantils («de nines»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
976. Francina Soler i Servera (10 anys)	Jocs infantils («de nines»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
969. Maria Fuster i Rosselló (9 anys)	Jocs infantils («de nines»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
977. Antonina Feliu i Nebot (10 anys)	Jocs infantils («de nines»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
970. Francina Melià i Sastre (10 anys)	Jocs infantils («de nines»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
978. Pereta Sorell i Barceló (9 anys)	Jocs infantils («de nines»)	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35)
975. Mtre. Joan Fiol i Rabassa (fuster)	Noms «tècnichs d'eynes» i treballs de fusteria i de la premsa de vi	Moll	(BDLC XIII, pàg. 36)
967. Na Margalida Pocoví i Manera (fideuera)	Noms de «fideueria (ab dibuixos del truy i de la premsa de fideus)»	Moll	(BDLC XIII, pàg. 36)
1646. Mtre. Miquel Bover i Mesquida (picapedrer, porrerí)	Noms «tèchnics de picapedreria»	Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)
1647. Pau Riera i Julià (picapedrer)	Noms «tèchnics de picapedreria»	Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)
1648. Sebastià Barceló i Nicolau ([fadrí de] picapedrer)	Noms «tèchnics de picapedreria»	Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)
1649. Andreu Barceló i Nicolau (picapedrer)	Noms «tèchnics de picapedreria»	Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)
1650. Antoni Pons i Mayol (picapedrer)	Noms «tèchnics de picapedreria»	Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)
1651. Pau Riera i Mesquida (picapedrer)	Noms «tèchnics de picapedreria»	Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)

¹⁹ Els nombres que precedeixen els noms corresponen a l'ordenació que tenen els informants en els *Quaderns de camp*; la sèrie dels 900 surt a la Llibreta XXXII (1922) i la sèrie dels 1.600 surt al Quadern X (1922). Entre claudàtors hi ha les dades dels *Quaderns de camp* que no apareixen en el BDLC.

1641. L'amo'n Rafel Bou i Bonet (79 anys, propietari)	Classes d'ametles, figues, prunes i raïms / roba, joies, ram de gallines, cans, cusses, porquim, casa, festes i costums anyals, malalties	Moll	(BDLC XIII, pàg. 35) (BDLC XIII, pàg. 36)
1643. [D.ª] Maria Bou i Bonet (germana de Rafel [83 anys])	Noms vulgars de malalties	Moll	(BDLC XIII, pàg. 36)
1644. D.ª Margalida Bou [i Sala] (filla de Rafel, neboda de D.ª Maria)	Noms vulgars de malalties	Moll	(BDLC XIII, pàg. 36)
1642. [D.] Bernadí [Bou i Sala] (fill de Rafel)			(BDLC XIII, pàg. 36)
1645. Madò Polònia Obrador (87 anys, criada dels anteriors)			(BDLC XIII, pàg. 36)
D.ª Catalina Campins i Barceló			(BDLC XIII, pàg. 36)
1640. Na Maria Móra de Son Baco (amiga i veïnada de Catalina)			(BDLC XIII, pàg. 36)
1638. Mtressa. Maria Barceló (50 anys, botiguera de roba, dona de Mtre. Rafel Segura, amiga i veïnada de Catalina)			(BDLC XIII, pàg. 36)
1639. Madò Margalida Figuera i Mas <i>Massutina</i> (55 anys, té botiga d'esparteria)		Moll/Alcover	(BDLC XIII, pàg. 36)

Els col·laboradors

Entre els col·laboradors que Alcover va tenir a Porreres per a l'elaboració de cèdules per al DCVB, hem pogut, gràcies al *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*, identificar els següents: el rector Pau Mir, el notari Joan O'Callaghan, D. Miquel Ferrer; D. Pere Miró; D. Gabriel Melià. Aquests noms els podem localitzar en tres llocs diferents del *Bolletí*, com es pot veure en la taula següent:

Nom i altres dades	Referència
COL·LABORADORS	
Mn. Gabriel Melià	BDLC VIII, pàg. 176
«Llista de corresponsals del Diccionari a n-els pobles de Mallorca»	BDLC I; 1902-1903, pàg. 8
41. Pau Mir, Pre. Rector i Joan O'Callaghan, notari	
BDLC, I (1902-1903) pàg. 9	
«Llista de col·laboradors del Diccionari per orde cronològic»	BDLC I, 1902-1903, pàg. 15
207 D. Miquel Ferrer. —Crèdit, Porreres.	BDLC I, 1902-1903, pàg. 29
208 D. Pau Mir, Pre. Rector. —Porreres.	BDLC I, 1902-1903, pàg. 29
209 D. Joan O'Callaghan, Notari. —Porreres.	BDLC I, 1902-1903, pàg. 29
425 D. Pere Miró. —Cuarter, 22, Porreres.	BDLC I, 1902-1903, pàg. 75
427 D. Gabriel Melià. —Cuarter, 36, Porreres.	BDLC I, 1902-1903, pàg. 75

És possible que també ho fos D. Joan Picornell, seminarista, però no tenc informació suficient per assegurar-ho.

A part de Joan O'Callaghan, que va ser notari de Ciutadella, de Porreres i de Tortosa, i que sembla que era un bon amic de Mn. Alcover (hi apareix molt sovint esmentat amb aquest tractament),²⁰ el qui més va aportar al projecte d'Alcover degué ser Gabriel Melià —al començament hi apareix esmentat com a seminarista i posteriorment com a mossèn—; apareix a la llista dels col·laboradors més feiners, quan ja ha fet mil cèdules.

En el primer número del BDLC, que aparegué el desembre del 1901, entre les obres «que alguns col·laboradors han escullides ja per fer les cèdules de totes llurs paraules», s'esmenta amb el número 52 la «“Carta Pastoral als feels de So'n Carrió” del Illm Sr. Bisbe de Mallorca» de la qual es fa càrrec «D. Gabriel Melià, seminarista». Amb el número 55 hi ha les «Rundayes Mallorquines d'En Jordi des Recó», tom III, de la qual es fan càrrec «D. Joan Picornell, seminarista, D. Gabriel Melià, id., D. Guillem Tomàs, id., D. Joan Torrandell, id. y D. Nicolau Pons, id.» (BDLC I; 1902-1903, pàg. 14).

En un altre apartat del mateix volum, «Seccions del llenguatge vivent de les quals se son encarregats els col·laboradors que s'anomenen», hi apareix en diverses ocasions Gabriel Melià:

- Secció 475, «Ram de vinya y ví» hi ha «D. Joan Feliu, advocat y propietari; D. Jaume Pascual, acòlit; Gabriel Melià, seminarista.» (BDLC I; 1902-1903, pàg. 23).

- Secció 449, «Eines de conrar la terra y els arbres: D. Gabriel Melià seminarista.» BDLC I (1902-1903), pàg. 24.

En el fascicle següent (febrer de 1902) continua la relació de seccions i hi torna a aparèixer Gabriel Melià:

- Secció 452, «Conreu de cereals: D. Gabriel Melià, seminarista; D. Guillem Miralles, id; D. Jaume Mateu, de Mancor.» (BDLC I; 1902-1903, pàg. 44).

L'abril de l'any 1902, en la posició 427 de la llista de col·laboradors del *Diccionari* per ordre cronològic (BDLC I; 1902-1903, pàg. 75) hi apareix «D. Gabriel Melià (Cuarter, 36, Porreres)».

En el fascicle del juliol de 1906, apareix esmentat entre els col·laboradors «que tenen poca son», això és els que han fet una feina més intensa: ja ha omplit 1.000 cèdules per al *Diccionari*. Encara és seminarista (BDLC III; 1906-1907, pàg. 112).

L'any 1914 és esmentat per Alcover, ja com a mossèn, per explicar una accepció del mot *coll* a partir d'una cèdula que va elaborar ell: «parlant de s'era, s'entén aquella retxa de palla i gra mesclat que fan per comensar a ventar» (BDLC VIII; 1914-1915, pàg. 176).

Al final del mateix volum, també apareix esmentat en la bibliografia: «373. -Melià (Mn. Gabriel). -1.000 cèdules lexicogràfiques de Llengua Catalana, que figuren dins COD.» (BDLC VIII; 1914-1915, pàg. LXI).

Altres informacions de Porreres en el *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*

EL BDLC també és una bona font per tenir informacions sobre Porreres: d'una banda, com hem vist, amb relació als col·laboradors del *Diccionari* i les visites que hi feren els autors, però també en relació amb altres qüestions de tipus lingüístic que recolliren del poble.

Així, podem veure *Porreres* esmentat quan s'hi tracten alguns aspectes lingüístics que tenen reflex en la nostra manera de parlar:

a) L'obertura de la e neutra tònica: sobre aquest punt, la impressió que en tenia Alcover és que la pronúncia de paraules com *ametla*, *ninet*, *veu*, *ple*... amb [‘ε] era un procés molt estès i

²⁰ *Diario de Mallorca*, 27 d'abril de 1901; BDLC X (1918-1919), 206; BDLC XII (1921-1922), 280.

que difícilment s'aturaria. Considerava que era general entre els qui tenien menys de 30 anys i, per això, creia que al cap de poc temps s'hauria generalitzat a tot Porreres.²¹

b) La neutralització de la *o* àtona: Alcover esmenta Porreres entre els pobles que pronuncien [u] les *o* àtones quan a la síl·laba següent, de la mateixa paraula, hi ha una *i* o *u* (no indica que hagin de ser tòniques, encara que tots els exemples ho són): *molí, somiar, costum, consum...*²²

c) Vocalització de la *u* intervocàlica: explica que, a Porreres com a altres indrets, la *u* tendeix a passar a *v* quan va entre vocals. Els exemples que posa són els possessius tònics i formes verbals de tercera persona (*meva, *diven, *veven*).²³

d) Assimilacions: posa com un exemple d'assimilació el mot *madremoni* ('matrimoni') i el relaciona amb Porreres, Manacor i Inca.²⁴

e) Velarització de la *-l* entre vocal i determinades consonants: explica el fenomen, bastant general en català, de la pronúncia [w] de la *l* en algunes posicions. Entre diversos exemples (*aljub, alfals, balma, almud...*) esmenta *almanco* i l'atribueix a Porreres i Manacor.²⁵

f) Vocalització de la *v* final: Explica la pronúncia de la *-v* dels radicals verbals que esdevé final de mot; comenta que hi ha llocs en què esdevé *f* i en altres *w* (de cavar, llevar i provar, les pronúncies de la primera persona del present d'indicatiu serien, respectivament, [kaf, æf, pr f] i [kaw, ɔ ew, pr w]); entre els llocs que pronuncien *w* esmenta Porreres.²⁶

Alcover encara relaciona dos casos més amb Porreres, els quals avui en dia probablement cap porrerenc no identificaria com a propis: ens referim a la pronúncia *cardenera* (per 'cadernera')²⁷ i *suguí* per 'seguir'.²⁸ Són trets que, si no són atribuïbles a una mala pronúncia dels informants, actualment han desaparegut.

També hi ha algunes explicacions del lèxic en les quals fa referència a Porreres. Les tres primeres són d'Alcover i les altres de Moll: a) en la defensa de *femada* per substituir el castellanisme *abono* en lloc d'*adob*;²⁹ b) en explicar que, en català, *coll* també pot voler dir 'pujol', 'muntanyeta', 'serralt';³⁰ c) en fer referència al significat del mot *boldró* ('redol on els conreus van més bons');³¹ d) en la crítica de l'*Atles* de Griera, on aquest confon el terme *agullada* amb *corretjades*;³² i e) en el mateix article, en comentar el cas de la confusió entre una sèrie de termes com *beaces, arguenells* i *corbells*.³³

²¹ BDLC IV (1908-1909), pàg. 57, 217-218, 219; XII (1921-1922), pàg. 42-43; XIII (1923-1924), pàg. 42-43.

²² BDLC IV (1908-1909), pàg. 235.

²³ BDLC IV (1908-1909), pàg. 243-244.

²⁴ BDLC IV (1908-1909), pàg. 247-248.

²⁵ BDLC IV (1908-1909), pàg. 272.

²⁶ BDLC IV (1908-1909), pàg. 297-298.

²⁷ BDLC IV (1908-1909), pàg. 302-303.

²⁸ «(b) sona *o* dins *sogí* (seguir: anar darrera qualcú) < *sEqui*, a Manacor, i *sugí* (suguí) a Porreres i Lluçmajor (Mallorca)». BDLC IV (1908-1909), pàg. 234.

²⁹ BDLC VI (1910-1911), pàg. 246-247.

³⁰ BDLC VIII (1914-1915), pàg. 176.

³¹ BDLC IX (1916-1917), pàg. 293.

³² BDLC XIII (1923-1924), pàg. 180.

³³ BDLC XIII (1923-1924), pàg. 181.

Conclusions: vigència i projecció de les informacions recollides

En aquesta comunicació, molt superficialment i sense poder reproduir tota la informació recollida, hem pretès mostrar l'alta presència que va tenir Porreres en les feines d'elaboració del *Diccionari català-valencià-balear*, ja sigui mitjançant el contacte que Alcover i Moll establiren, com a mínim en dues ocasions, amb informants porrerencs o per la col·laboració que els autors tengueren d'algunes persones porrerencs o que hi residien. Es tractava de fer evident, un altre cop, el paper del nostre poble (com el de molts d'altres) en la construcció de les descripcions de la llengua catalana i del model de llengua culta vigent.

Les referències a Porreres, que hem trobat en les obres comentades, no són totes les aportacions que es feren des del nostre poble, sinó únicament aquelles que per als autors resultaven més peculiars, ja que quan es tractava de trets lingüístics més generals i compartits, normalment no especificaren el punt en què es recolliren; n'és una mostra el gran nombre d'anotacions referides a Porreres que podem trobar als *Quaderns de camp* i que, tot i ser aprofitades en el DCVB, ha perdut la indicació de la localització o s'ha fet més general.

Sens dubte, algunes de les formes i trets lingüístics que apareixen relacionats amb Porreres ja són desconeguts pels porrerencs d'avui i uns altres només resten en la memòria dels més grans. Sempre s'ha produït aquesta pèrdua de paraules i sentits entre una generació i una altra, sobretot quan en poc temps canvien de manera tan radical les activitats econòmiques i la manera de viure, de treballar, de passar el temps i de jugar els infants com ha canviat durant els darrers cinquanta anys. Un personatge d'*El fill de l'acordionista*, de Bernardo Atxaga, afirma que en el seu poble la manera de viure ha canviat més des que va aparèixer la televisió fins avui que no havia canviat des de l'època dels romans fins a l'aparició de la televisió. Potser és un poc exagerat, però ajuda a entendre la sacsejada que s'ha produït des del punt de vista social.

Aquesta comunicació deixa oberta la porta a més treballs de recerca local sobre el mateix tema, com podria ser mesurar el grau de manteniment de les formes «porrerencs», tant les del DCVB com les dels *Quaderns de camp* —entre persones grans i entre joves— o detectar quines d'aquestes formes, actualment, serien interpretades per persones sense preparació prèvia com a no «mallorquines». De la mateixa manera, un altre camp de treball podria ser intentar recuperar (a partir de la informació que apareix en aquestes dues obres i el complement dels testimonis que encara hi han jugat) els nombrosos jocs infantils que hi són esmentats, molts amb una forta capacitat cohesionadora, i integradora dels infants d'origen immigrant. Així mateix, es podria veure quines formes lingüístiques serien susceptibles de recuperació en l'ús quotidià per substituir determinats barbarismes o per incorporar matisos expressius.

D'altra banda, hem pogut veure que la voluntat d'Alcover era fer participar el màxim de persones en el seu projecte d'elaborar un gran diccionari de la llengua catalana i de construir un model comú de llengua. Alcover sabia que, en una comunitat lingüística mancada del poder polític suficient per autoregular-se, era necessari la contribució de tothom per dotar-se dels instruments necessaris per assegurar-se la continuïtat com a col·lectiu diferenciat des del punt de vista cultural i lingüístic. Aquest pressupòsit també vigeix avui amb relació al procés de normalització lingüística. En una comunitat lingüística inclosa en una estructura política que, en lloc de defensar-la, ha tengut tradicionalment com a principal objectiu desintegrar-la, els mecanismes per assegurar la seva continuïtat en el futur s'han de basar en la implicació d'amplis sectors socials, la qual cosa és possible si els seus membres se senten identificats amb el projecte, si el veuen com un projecte propi. En casos com el nostre, contràriament, hi ha forces socials que, insistentment, pretenen fer-ho inviable, fer creure que aquests projectes de construir una llengua comuna, de donar-li el lloc que li correspon a la societat, va en contra de la nostra vertadera manera de ser.

Per tant, és necessari continuar treballant per fer evident allò que seria prou clar per a tothom, si no n'hi hagués que ho amaguen i deformen amb insistència. Confiam que, en aquesta comunicació, s'hi puguin trobar alguns arguments que apuntalin l'evidència.

Bibliografia:

ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, 1926-1962, i *Diccionari català-valencià-balear*. <http://dcvb.iecat.net/>

PEREA, Maria Pilar: *La flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*, CD-ROM, Palma, 2001.

PEREA, Maria Pilar: *Dietaris*, CD-ROM, Palma, 2001.

PEREA, Maria Pilar: *Quaderns de camp. Antoni M. Alcover, Francesc de B. Moll, Joan Benejam, Jaume Sastre*, CD-ROM, Palma, 2002.

PEREA, Maria Pilar: *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*, CD-ROM, Palma, 2003.

ANNEX I
RELACIÓ DE TOTS ELS PARTICIPANTS EN EL TREBALL DE RECERCA MANUAL
DE LES REFERÈNCIES DEL DCVB A POBLES

Número	Volum	Pàgines	Nom del participant
1	1	1-235	Joan Melià
2	1	236-490	Catalina Amengual
3	1	491-745	Miquel Font
4	1	746-886	Celestí Oliver
5	2	1-251	Gabriel Ensenyat
6	2	252-500	Bàrbara Genovard
7	2	501-759	Jaume Morey
8	2	760-1010	Catalina Femenies
9	2	1011-1079	Francina Jaume
	3	1-193	
10	3	194-349	Miquel Vives
11	3	350-606	Sebastià Covas
12	3	607-787	Magdalena Munar
13	4	1-248	Jaume Gual
14	4	249-507	Margalida Rosselló
15	4	508-751	Antoni Ferrer
16	4	752-994	Xisca Serra
17	5	1-250	Joan Arrom
18	5	251-503	Miquel Sbert
19	5	504-749	M. Antònia Picó
20	5	750-994	Pere Grimalt
21	6	1-253	Bernat Torres
22	6	254-500	Miquel À. Tortell
23	6	501-747	Antònia Mas
24	6	748-980	Miquel Font
25	7	1-250	Catalina Cortès
26	7	251-499	Xesca Cantallops
27	7	500-748	Joan Font/Joan Moratinos
28	7	749-915	Mateu Morro
29	8	1-250	Mateu Ferrer
30	8	251-508	Teresa Fuster
31	8	509-750	Maria Bonet
32	8	751-1015	Magdalena Alomar
33	9	1-254	M. Antònia Llabrés
34	9	255-512	Antoni Nigorra
35	9	513-759	Antònia Calafat
36	9	760-1014	Antoni Riera
37	10	1-247	Pilar Carrasco
38	10	248-499	Francesca Gomila
39	10	500-749	Maria Ferrer
40	10	750-983	Assumpció Santandreu

ANNEX II
RELACIÓ ALFABÈTICA DE LES ENTRADES DEL DCVB EN QUÈ APAREIX
PORRERES O S'HI FA REFERÈNCIA

El DCVB conté més d'un centenar d'articles on apareix la localització geogràfica *Porreres*. Les posicions que ocupa aquest topònim dins l'article són diverses:

- **accepció:** quan un determinat sentit de l'entrada o d'una subentrada s'ha documentat a *Porreres*.
- **apartat de fonètica:** quan es transcriu la pronúncia pròpia de *Porreres*.
- **llinatge:** quan es té constància de l'existència d'un llinatge a *Porreres*.
- **topònim:** quan es tracta de topònims que estan relacionats amb *Porreres*.
- **exemple:** quan el topònim *Porreres* apareix en un exemple que il·lustra l'entrada, generalment un fragment d'una cançó popular.
- **apartat de cultura popular:** en descripcions de caire més cultural.
- **apartat de locucions:** quan la locució s'ha recollit a *Porreres*.
- **peu d'il·lustració:** quan *Porreres* forma part del text explicatiu d'una il·lustració.

La taula que segueix conté la llista de les entrades on apareix el topònim (132) i la posició (o posicions) d'aquest dins de cada article.

entrada	posició dins l'article
adarra! <i>interj.</i>	exemple
albat	apartat de locucions
1. alberjó o auberjó <i>m.</i>	apartat de fonètica
albis	llinatge
ametlla o ametla <i>f.</i>	accepció / apartat de fonètica
andreu	topònim
antribals <i>m. pl.</i>	accepció
any <i>m.</i>	apartat de fonètica
arregussar <i>v. tr.</i>	accepció
assuquino <i>adv.</i>	accepció / apartat de fonètica
baldufó <i>m.</i>	accepció
bandera <i>f.</i>	exemple
1. banya <i>f.</i>	accepció
banyeres	topònim
bastina <i>f.</i>	accepció
bellviure	topònim
bereiolera <i>f.</i>	accepció / apartat de fonètica
binialagant <i>topon.</i>	topònim
binicapús <i>topon.</i>	topònim
bisquerra	topònim
blat <i>m.</i>	accepció
bobia, -ana <i>m. i f.</i>	exemple
1. bolletí <i>m.</i>	accepció
bolquim <i>m.</i>	apartat de fonètica
bombet <i>m.</i>	exemple
bonafè	llinatge
botagranot <i>m.</i>	accepció
2. botet <i>m.</i>	accepció
1. brèndola <i>f.</i>	apartat de fonètica
1. ca <i>m.</i>	accepció

cadarn <i>m.</i>	apartat de fonètica
calamandri <i>m.</i> , o calamàndria <i>f.</i>	accepció / apartat de fonètica
caliuet <i>m. dim.</i>	accepció
camaiot <i>m.</i>	apartat de fonètica
canyissa <i>f.</i>	accepció
capseribot <i>m.</i>	accepció / apartat de fonètica
2. cardell	llinatge
carnal <i>adj.</i>	accepció
1. cassejar v. tr.	accepció / apartat de fonètica
cassot <i>m.</i>	apartat de fonètica
cingla <i>f.</i>	accepció
clotxamosques <i>m.</i>	accepció
còdol <i>m.</i>	accepció
còfol <i>m.</i>	accepció
2. coi m.	accepció / apartat de fonètica
conilló <i>m. dim.</i>	accepció / apartat de fonètica
covibancs <i>m. pl.</i>	apartat de fonètica
cuculla <i>f.</i>	accepció
damunt	accepció
2. de prep.	accepció
descorda-pams	accepció / apartat de fonètica
disfressar o desfressar <i>v. tr.</i>	apartat de fonètica
disfressat o desfressat, -ada <i>adj.</i>	apartat de fonètica
drap <i>m.</i>	accepció
emblai <i>m.</i>	accepció
empaputxar <i>v. tr.</i>	accepció
ensegonadora <i>f.</i>	accepció
escofra <i>f.</i>	accepció / apartat de fonètica
escortí <i>m.</i>	apartat de fonètica
2. escotar v. tr.	accepció
espigó <i>m.</i>	accepció
espinagada <i>f.</i>	accepció
3. estany, -anya adj.	accepció
estorí <i>m.</i>	accepció
2. fester m.	accepció
fideuer, -era	peu d'il·lustració
figa <i>f.</i>	accepció
2. fonyada! interj.	accepció
formatjó <i>m.</i>	accepció
forqueta <i>f. dim.</i>	apartat de locucions
garró <i>m.</i>	accepció
garroveta <i>f. dim.</i>	accepció
1. godall m.	accepció
goixac <i>m.</i>	accepció
2. gua f.	apartat de fonètica
guiera <i>f.</i>	accepció
jaco <i>m.</i>	exemple
jai o jaio, jaia <i>m. i f.</i>	apartat de cultura popular
judiada <i>f.</i>	accepció
jugadora <i>f.</i>	accepció
3. llaca f.	accepció
1. maça f.	accepció
magre, magra <i>adj.</i>	accepció

minervo o binerbo <i>m.</i>	accepció / apartat de fonètica
molejador <i>m.</i>	accepció
molinet <i>m.</i>	accepció
monjo o monge <i>m.</i>	topònim
mussolina <i>f.</i>	accepció / apartat de fonètica
not	topònim
pagos <i>topon.</i>	topònim
pama <i>f.</i>	accepció
pancaritat <i>m.</i>	accepció
passaratx <i>topon.</i>	topònim
pastenaga <i>f.</i>	accepció
1. pera <i>f.</i>	accepció
pipot <i>m.</i>	accepció
poal <i>m.</i>	accepció
porrerenc, -enca <i>m. i f.</i>	gentilici
porreres <i>topon.</i>	topònim
porrerí, -ina <i>m. i f.</i>	gentilici
porxe o porxo <i>m.</i>	accepció
proens	llinatge
1. pruna <i>f.</i>	accepció
pubilà, -ana <i>adj.</i>	exemple
puny <i>m.</i>	accepció
quarterel·lo <i>m.</i>	accepció
raïssa <i>f.</i>	accepció
raïssó <i>m.</i>	accepció
2. rana <i>f.</i>	accepció
rella <i>f.</i>	apartat de fonètica
riquers <i>topon.</i>	topònim
2. rodador <i>m.</i>	accepció
rosella <i>f.</i>	apartat de fonètica
rutlla <i>f.</i>	accepció
saborino <i>m.</i>	accepció
santcliment	llinatge
1. sarja <i>f.</i>	apartat de fonètica
1. sitjar <i>m.</i>	llinatge
sorell <i>m.</i>	llinatge
tallador, -ora <i>m. i f. i adj.</i>	accepció
2. teulo <i>m.</i>	accepció
trabalsar <i>v. tr.</i>	apartat de fonètica
trepinyar <i>v. tr.</i>	accepció
trobat <i>m.</i>	llinatge
veracreu <i>f.</i>	apartat de cultura popular
vérbol o bérbol <i>m.</i>	apartat de fonètica
1. vessa <i>f.</i>	apartat de fonètica
voravia <i>f.</i>	accepció
xamena	llinatge
ximelis	llinatge
xisterna <i>f.</i>	accepció
xítzero <i>m.</i>	accepció
xoric <i>m.</i>	apartat de fonètica
xormar <i>v. tr.</i>	accepció
1. xulla <i>f.</i>	accepció / apartat de fonètica

ANNEX III

RELACIÓ D'ANOTACIONS REFERIDES A PORRERES QUE APAREIXEN EN ELS QUADERNS DE CAMP

REGISTRES DE SINTAXI

Dins missa = dins l'església	Quadern XXVI (1903)
Demunt missa = dins «es sagrat» (de l'església)	Quadern XXVI (1903)
Per dir «me'n vatj a vespres» diuen «me'n vatj a missa»	Quadern XXVI (1903)
assuquino: a su aquí, prop d'aquí	Llibreta XXXII (1922)
Per cap d'estil, cap d'homo, cap d'al·lot	Quadern XXVI (1903)
Conserven concordansa participi. N'ha pegades dues caygudes	Quadern XXVI (1903)
Molts d'homos, moltes de vegades. Moltes de dones. Tantes de vegades, tants d'homos (quant la paraula calificada de «molt» y «tant» comensa amb vocal, sempre hi enclètzen el «de»: si comensa amb consonant, de vegades le hi enclètzen y de vegades no	Quadern XXVI (1903)
¡O de gent que hi havia! (molta)	Quadern XXVI (1903)
Tot assò	Quadern XXVI (1903)

REGISTRES DE MORFOLOGIA

esteya malalt	Quadern XXIV (1903)
pareys un beneyt, coneys axo?	Quadern XXVI (1903)
vay trobar, vay veure	Quadern XXVI (1903)
Idoy vatj anar a veure'l	Quadern XXVI (1903)
que hu prou, que's lleu, que cau (cavi)	Quadern XXVI (1903)
que s'en vaya	Quadern XXVI (1903)
no lleu, no'm va lleure	Quadern XXVI (1903)
murit, murida: participi passat de «morir»	Llibreta XXXII (1922)
but; primera i tercera persones singular present indicatiu de «butir»	Llibreta XXXII (1922)
s'ajunóa: tercera persona singular present indicatiu de «jon[ə́] (ajonellar). Es com a Menorca, que deym «ajunoar»	Llibreta XXXII (1922)
ses estenayes, ses estidores	Quadern XXVI (1903)
lletjos	Quadern XXVI (1903)
safretjos	Quadern XXVI (1903)
ses civils = els civils (A Porreres diuen «ses civiles» = ses dones des civils)	Quadern XXVI (1903)
u[ŋ] k[ə]váll, dós k[ə]vall[ʃ], dós k[ə]vall[tʃ], u[ŋ] k[ə]péll, dós k[ə]péll[ʃ], doz k[ə]péll[tʃ], un[ə] sóll, du[ə] sóll[ʃ], du[ə] sóll[tʃ]	Llibreta XXXII (1922)
un añ, dóz añ[tʃ], dós á[j]ns; un bóñ, doz bó[tʃ], dóz bójns; un réj: dor réjs	Llibreta XXXII (1922)
enviare yò. M'ho duen a yò Quadern XXVI (1903) panetet: doble diminutiu de pa	Llibreta XXXII (1922)
aket vicari	Quadern XXVI (1903)
akést, akéx; akéys	Quadern XXVI (1903)

REGISTRES DE FONÈTICA

fu[ə]: fuya, [ɣ]u[ə]: guya	Quadern X (1922)
cardenera (Porreres) < cadenera (Manacor)	Quadern XIII (1906)

p'entura vendrà	Quadern XXVI (1903)
kap, llok, akest, cink	Quadern XXVI (1903)
gallina	Quadern XXVI (1903)
aumanco	Quadern XXVI (1903)
s'en hi poará	Quadern XXVI (1903)
capells, aucells	Quadern XXVI (1903)
genre, cenre, divenres, molre	Quadern XXVI (1903)
xisterna	Quadern XXVI (1903)
desxendir	Quadern XXVI (1903)
Aquí fan com a Menorca, que lleven la y intervocàlica en mots com «veya», «paya», «ceya», etc. dient vé[ə], pá[ə] (o pá[ɛ]), s[éə] (s[éɛ],s[éə])	Llibreta XXXII (1922)
bullir, cuní, costum, custura	Quadern XXVI (1903)
le fè, crèure, sère, rèym, trè, rèbre, crèu. Els nins fan [é] les [ə]. La gent vella no hu fan; pero'ls de mitja edat ja hu fan. Vatj sentir una dona d'una 30 d'anys que deia: l'esgl[é]si, al·lot[é]t, m[é]l·les, nin[é]t	Quadern XXVI (1903)
per vore'l, ja vorás ton pare	Quadern XXVI (1903)
dubri't uys	Quadern XXVI (1903)
ca-meva, ca-teva, e-v'has dit (hu). En no esser a Ciutat, la «u» medial sona com a «v»	Quadern XXVI (1903)
beu, veu, beure, veure	Quadern XXVI (1903)
cuní, cunía, mulí, fugí, cuixí, escurtí, munyir, punyir, murí	Llibreta XXXII (1922)
enfenita = infinita	Quadern XXVI (1903)
matremoni	Quadern XXVI (1903)
glori, esglesí, un' injustici	Quadern XXVI (1903)
renyons, fonoy, jonoy	Quadern XXVI (1903)
redó	Quadern XXVI (1903)
vesitar, vesita	Quadern XXVI (1903)
fú[ə], gú[ə], k[ə]m[ə]t, pá[ɛ], pá[ə], vé[ə], r[éə]	Llibreta XXXII (1922)
Aquí se va introduint, principalment entre el jovent, l'ús de la [é] en lloch de la [ə] procedent de e (llarga) i i (breu) llatines. La gent vella encara conserva la pronúncia antiga, pronunciant [ə] i no [é] en dits casos	Llibreta XXXII (1922)
mumar[ə], mumpar[ə]	Quadern XXVI (1903)

REGISTRES DE FOLKLORE

Tradicions

Sa Jaya Corema/Es Jay Carnal	Quadern X (1922)
A Porreres feyen y fan Sa Capta des Safrá, un poch davant Tots Sants.	Quadern X (1922)
A Porreres també captaven ses figues seques, els fadrins el dissapte del Ram.	Quadern X (1922)
Deyen els nins que sa mula des Betlem tirava cosses, ara es bou encalentia el Bon Jesús, ab sos alens.	Quadern X (1922)
Es Tió de Nadal	Quadern X (1922)

Cançons populars

Encara que es gall esqueyn / i sa gallina que crit, / vina devers mitja nit / Ma mare saps com dorm ferm.	Quadern X (1922)
Panada mos heu de dar / de xuya ben atapida. / Si deys que no es beneida, / noltros menam s'escola.	Quadern X (1922)

Si no mos donau paraula / no la vos agrairem. / A la vostra fia direm: / Ratada, mes que ratada.	Quadern X (1922)
A Porreres es penons / no tenen dos pams d'alsada / cada mot diuen «adarra» / si no vols tornar no torns.	Quadern XXVI (1903)
Cunionets, 'magau, 'magau, que la llebre va a <ratllat: cassar> pescar en sa nit i de dia, pegau foch a la cunia <incomplet>.	Llibreta XXXII (1922)
Endevinalles	
Jo vench a demanarvos / lo que he estudiat fins ara. / Es fiy se menja son pare / dins es ventre de sa mare / i encara tot ditxós.	Quadern X (1922)

REGISTRES DE LÈXIC

fer un aubat d'un	Quadern X (1922)
son tocats de bon gust	Quadern X (1922)
fer feyna a escarada	Quadern X (1922)
casa-bel·la	Quadern XXVI (1903)
fam calina	Llibreta XXXII (1922)
anar de coixeu-coixeu	Llibreta XXXII (1922)
fer es sabré	Llibreta XXXII (1922)
raissa	Quadern XXX (1921)
calamandri	Quadern X (1922)
cànyom de sach	Quadern X (1922)
drap	Quadern X (1922)
faldons ab demunts	Quadern X (1922)
obrat	Quadern X (1922)
cànyom	Quadern X (1922)
cassot	Quadern X (1922)
cornaló	Quadern X (1922)
drap	Quadern X (1922)
mata-polam	Quadern X (1922)
bulquim	Quadern X (1922)
murques	Quadern X (1922)
retxò	Quadern X (1922)
panyo burell	Quadern X (1922)
escot	Quadern X (1922)
endiana	Quadern X (1922)
escambray de fil o de cotó	Quadern X (1922)
massulina	Quadern X (1922)
cutxumina	Quadern X (1922)
giny	Quadern X (1922)
roba clarina	Quadern X (1922)
massulina obrada	Quadern X (1922)
panastratges	Quadern X (1922)
mocadors batistes	Quadern X (1922)
roba batista	Quadern X (1922)

brancam	Quadern X (1922)
moscador <sic> d'endiana a l'oli	Quadern X (1922)
roba de dona	Quadern X (1922)
faldetes	Quadern X (1922)
faldons	Quadern X (1922)
cupinyats	Quadern X (1922)
cupinyes de la roba	Quadern X (1922)
faldetes	Quadern X (1922)
foldetes	Quadern X (1922)
rivet	Quadern X (1922)
davantall de dona	Quadern X (1922)
cànyom	Quadern X (1922)
calses	Quadern X (1922)
calses	Quadern X (1922)
sabates	Quadern X (1922)
sarja	Quadern X (1922)
roba sarjada	Quadern X (1922)
alaques de les dones	Quadern X (1922)
rozella	Quadern X (1922)
xitxarós	Quadern X (1922)
auberjó	Quadern X (1922)
botonada	Quadern X (1922)
penjant	Quadern X (1922)
botonada	Quadern X (1922)
collada de botons	Quadern X (1922)
botons	Quadern X (1922)
ninona	Quadern X (1922)
coret	Quadern X (1922)
mostassa	Quadern X (1922)
gall de llavó	Quadern X (1922)
capó	Quadern X (1922)
bolquim	Quadern X (1922)
coll	Quadern X (1922)
ximarra	Quadern X (1922)
sa cota	Quadern X (1922)
capa	Quadern X (1922)
calçons ab bufes	Quadern X (1922)
capell de roda de carro	Quadern X (1922)
niaró	Quadern X (1922)
ponedor	Quadern X (1922)
ous pollats	Quadern X (1922)
ou nial	Quadern X (1922)
descovar	Quadern X (1922)

magre	Quadern X (1922)
gallina	Quadern X (1922)
posarse lloca una gallina	Quadern X (1922)
columbriana	Quadern X (1922)
tibet	Quadern X (1922)
ol·lean	Quadern X (1922)
vestidet del Bon Jesús	Quadern X (1922)
macada	Quadern X (1922)
cloquetjar una gallina	Quadern X (1922)
gallina	Quadern X (1922)
ou neixent	Quadern X (1922)
ou mal-neixent	Quadern X (1922)
pollets	Quadern X (1922)
polles	Quadern X (1922)
escainar	Quadern X (1922)
lloca venturera	Quadern X (1922)
llocada	Quadern X (1922)
ca	Quadern X (1922)
cus	Quadern X (1922)
quis	Quadern X (1922)
quissó	Quadern X (1922)
quissona	Quadern X (1922)
tremoor	Quadern X (1922)
bastina	Quadern X (1922)
ca	Quadern X (1922)
ca cunier	Quadern X (1922)
ca-mé	Quadern X (1922)
ca lloper	Quadern X (1922)
canera	Quadern X (1922)
cadell	Quadern X (1922)
patates cadellades	Quadern X (1922)
cadell	Quadern X (1922)
capdellar	Quadern X (1922)
porquim	Quadern X (1922)
xuya	Quadern X (1922)
xuya blanca	Quadern X (1922)
camayot	Quadern X (1922)
veria-negre	Quadern X (1922)
ventresca	Quadern X (1922)
sobrassada	Quadern X (1922)
llangunissa prima	Quadern X (1922)
llengonissa	Quadern X (1922)
camayots	Quadern X (1922)

clavell	Quadern X (1922)
embarriolar els camayots	Quadern X (1922)
barriola	Quadern X (1922)
manistretjar be el porquim	Quadern X (1922)
manistretjar una cosa	Quadern X (1922)
xua	Quadern X (1922)
botifarrons	Quadern X (1922)
es porxo de davant	Quadern X (1922)
es porxo de darrera	Quadern X (1922)
planta baixa	Quadern X (1922)
coll badocat	Quadern X (1922)
paladà d'una sala	Quadern X (1922)
sa carrera d'una casa	Quadern X (1922)
frontis	Quadern X (1922)
portassa	Quadern X (1922)
es paladà des porxo de davant o de darrera	Quadern X (1922)
sa bassa d'una casa	Quadern X (1922)
clasta	Quadern X (1922)
bufadora	Quadern X (1922)
finestró	Quadern X (1922)
estadalet	Quadern X (1922)
fony!	Quadern X (1922)
fonyada!	Quadern X (1922)
corral de casa	Quadern X (1922)
desflessarse	Quadern X (1922)
els derrers dies	Quadern X (1922)
un carro trufal	Quadern X (1922)
es diumenge de Carnal	Quadern X (1922)
servar sa Corema	Quadern X (1922)
gojat	Quadern X (1922)
sa passi	Quadern X (1922)
Processó del dia del Ram	Quadern X (1922)
fas	Quadern X (1922)
Vera Creu	Quadern X (1922)
sepulcre	Quadern X (1922)
es centurions	Quadern X (1922)
s'Endavallament del Bon Jesús	Quadern X (1922)
dijuni	Quadern X (1922)
fan es Sol-Pas	Quadern X (1922)
Es foch-nou	Quadern X (1922)
Dissapte de Pasco	Quadern X (1922)
formetjó	Quadern X (1922)
panades d'un mè	Quadern X (1922)

Es Pan-caritat	Quadern X (1922)
Sa volta de combregars	Quadern X (1922)
sa capta de ses panades	Quadern X (1922)
trastim	Quadern X (1922)
salers	Quadern X (1922)
alberjó	Quadern X (1922)
Pasco Granada	Quadern X (1922)
cencogema	Quadern X (1922)
la Mare de Deu dels Missatges	Quadern X (1922)
la Mare de Deu del Candler	Quadern X (1922)
garnar	Quadern X (1922)
el Dia del Reys	Quadern X (1922)
sa Xibil·la de Matines	Quadern X (1922)
empaputxarse una cosa	Quadern X (1922)
pútrida	Quadern X (1922)
brians	Quadern X (1922)
bua	Quadern X (1922)
buranya	Quadern X (1922)
bereyolera	Quadern X (1922)
garrotillo	Quadern X (1922)
Vina, Patacona!	Quadern X (1922)
cagarel·la	Quadern X (1922)
de-davall	Quadern X (1922)
formetjada	Quadern X (1922)
espinagada	Quadern X (1922)
molla de vermar	Quadern X (1922)
un botet	Quadern X (1922)
cortere·l·lo	Quadern X (1922)
covibanys	Quadern X (1922)
fas	Quadern X (1922)
torsons de ventre	Quadern X (1922)
mal de caure	Quadern X (1922)
nombrat	Quadern X (1922)
baldat, -da	Quadern X (1922)
esfondrar el cap a un	Quadern X (1922)
fadrins	Quadern X (1922)
aprenents	Quadern X (1922)
manobra	Quadern X (1922)
es buch d'una casa	Quadern X (1922)
finestra	Quadern X (1922)
galgar un cantó	Quadern X (1922)
ginyola	Quadern X (1922)
galga dels picapedrers	Quadern X (1922)

gruixa de Rey	Quadern X (1922)
gornisa	Quadern X (1922)
treginada	Quadern X (1922)
sòtil	Quadern X (1922)
sutilada	Quadern X (1922)
buyt	Quadern X (1922)
corbada	Quadern X (1922)
mitjanada	Quadern X (1922)
empedrat	Quadern X (1922)
trispol	Quadern X (1922)
empedrat	Quadern X (1922)
llit d'una pessa	Quadern X (1922)
mach	Quadern X (1922)
maculí	Quadern X (1922)
mata-canot	Quadern X (1922)
còdol	Quadern X (1922)
reble	Quadern X (1922)
encadernats	Quadern XXIV (1903)
cadarn	Quadern XXIV (1903)
suguir	Quadern XXVI (1903)
raïm	Quadern XXVI (1903)
raïm	Quadern XXVI (1903)
magre	Quadern XXVI (1903)
goday	Quadern XXVI (1903)
mal mal	Quadern XXVI (1903)
posar estany	Quadern XXVI (1903)
gojat	Quadern XXVI (1903)
gojat	Quadern XXVI (1903)
bugre	Quadern XXVI (1903)
remelsos	Quadern XXVI (1903)
molinar	Quadern XXVI (1903)
desxobrir	Quadern XXVI (1903)
desxobrir formiguers	Quadern XXVI (1903)
garangola de formiguer	Quadern XXVI (1903)
garlanda de l'era	Quadern XXVI (1903)
pempa	Quadern XXVI (1903)
ramerol	Quadern XXVI (1903)
balitre	Quadern XXVI (1903)
cornaló	Quadern XXVI (1903)
casa-bel·la	Quadern XXVI (1903)
xurich	Llibreta XXXII (1922)
òliba	Llibreta XXXII (1922)
verderol	Llibreta XXXII (1922)

capseribot	Llibreta XXXII (1922)
baldufa	Llibreta XXXII (1922)
¡bolla!	Llibreta XXXII (1922)
cóy	Llibreta XXXII (1922)
xepar	Llibreta XXXII (1922)
baldufó	Llibreta XXXII (1922)
esturí	Llibreta XXXII (1922)
descorda-pams	Llibreta XXXII (1922)
cagarse dins es rol·lo	Llibreta XXXII (1922)
burot	Llibreta XXXII (1922)
rol·let	Llibreta XXXII (1922)
boll	Llibreta XXXII (1922)
bolla	Llibreta XXXII (1922)
jugadora	Llibreta XXXII (1922)
bolletí	Llibreta XXXII (1922)
llanguerut, -da	Llibreta XXXII (1922)
enfonyay	Llibreta XXXII (1922)
culassa	Llibreta XXXII (1922)
toch-i-pam	Llibreta XXXII (1922)
toch-i-toch	Llibreta XXXII (1922)
rol·let	Llibreta XXXII (1922)
cunions	Llibreta XXXII (1922)
cingla	Llibreta XXXII (1922)
cunions de pedreta	Llibreta XXXII (1922)
cunions de plantat	Llibreta XXXII (1922)
cunions de correguda	Llibreta XXXII (1922)
cunions de maneta	Llibreta XXXII (1922)
la una bota la mula	Llibreta XXXII (1922)
botagranot	Llibreta XXXII (1922)
el calivet	Llibreta XXXII (1922)
botellí	Llibreta XXXII (1922)
el clotet	Llibreta XXXII (1922)
brú	Llibreta XXXII (1922)
passada	Llibreta XXXII (1922)
pipot	Llibreta XXXII (1922)
es quatre cantons	Llibreta XXXII (1922)
la banya	Llibreta XXXII (1922)
mulinet de Sant Bernat	Llibreta XXXII (1922)
cap a les mans derrerera	Llibreta XXXII (1922)
ensegonar	Llibreta XXXII (1922)
ensegonadora	Llibreta XXXII (1922)
mel·la redona d'En Verdereta	Llibreta XXXII (1922)
mel·la pére-bal·le	Llibreta XXXII (1922)

mel·la d'En Pou	Llibreta XXXII (1922)
mel·la de pinyol de presse <sic>	Llibreta XXXII (1922)
mel·la mollerenca	Llibreta XXXII (1922)
mel·la de l'engán	Llibreta XXXII (1922)
mel·la cresteta	Llibreta XXXII (1922)
mel·la mollá	Llibreta XXXII (1922)
figa rotja flor	Llibreta XXXII (1922)
figa rotja agostenca	Llibreta XXXII (1922)
figa botanda	Llibreta XXXII (1922)
figa alenyana	Llibreta XXXII (1922)
figa aubacó	Llibreta XXXII (1922)
figa burdissot	Llibreta XXXII (1922)
figa coll de dama	Llibreta XXXII (1922)
figa alagantina	Llibreta XXXII (1922)
figa verdal	Llibreta XXXII (1922)
figa uy de perdiu	Llibreta XXXII (1922)
figa de la filera	Llibreta XXXII (1922)
fadench, -ca	Llibreta XXXII (1922)
figa forastera	Llibreta XXXII (1922)
figa cucurella	Llibreta XXXII (1922)
figa martinenca	Llibreta XXXII (1922)
figa porquenya	Llibreta XXXII (1922)
reym calop	Llibreta XXXII (1922)
reym pansal	Llibreta XXXII (1922)
reym giró	Llibreta XXXII (1922)
reym massacá	Llibreta XXXII (1922)
reym fogoneu	Llibreta XXXII (1922)
reym callet	Llibreta XXXII (1922)
reym sabater	Llibreta XXXII (1922)
reym valent	Llibreta XXXII (1922)
reym alengàs	Llibreta XXXII (1922)
reym boal	Llibreta XXXII (1922)
reym xirel·lo	Llibreta XXXII (1922)
reym granatxa	Llibreta XXXII (1922)
reym de mamella de vaca	Llibreta XXXII (1922)
pruna moscatella	Llibreta XXXII (1922)
pruna de frare roig	Llibreta XXXII (1922)
pruna de frare vert	Llibreta XXXII (1922)
pruna bagassal	Llibreta XXXII (1922)
pruna de malalt	Llibreta XXXII (1922)
cunions	Llibreta XXXII (1922)
toma-pins	Llibreta XXXII (1922)
xango-xango cavallero	Llibreta XXXII (1922)

passar per la forqueta	Llibreta XXXII (1922)
rapiñar	Llibreta XXXII (1922)
sa veyeta	Llibreta XXXII (1922)
sa sabateta	Llibreta XXXII (1922)
s'anellet	Llibreta XXXII (1922)
filerada	Llibreta XXXII (1922)
pan d'ordi	Llibreta XXXII (1922)
olles olles de vin blanch	Llibreta XXXII (1922)
es jay petit	Llibreta XXXII (1922)
la banya	Llibreta XXXII (1922)
escarabat bum-bum	Llibreta XXXII (1922)
puny	Llibreta XXXII (1922)
he perdut un gall	Llibreta XXXII (1922)
sa rata i es moix	Llibreta XXXII (1922)
roba que roba pomes	Llibreta XXXII (1922)
guyes	Llibreta XXXII (1922)
briá	Llibreta XXXII (1922)
encòliga	Llibreta XXXII (1922)
aubregini	Llibreta XXXII (1922)
breverol	Llibreta XXXII (1922)
camayada	Llibreta XXXII (1922)
padastre	Llibreta XXXII (1922)
trench	Llibreta XXXII (1922)
tay de fret	Llibreta XXXII (1922)
trau	Llibreta XXXII (1922)
gorradura	Llibreta XXXII (1922)
focot	Llibreta XXXII (1922)
etxipel·la	Llibreta XXXII (1922)
rana	Llibreta XXXII (1922)
sedat	Llibreta XXXII (1922)
llengo travada	Llibreta XXXII (1922)
cortanes	Llibreta XXXII (1922)
sadóll	Llibreta XXXII (1922)
pama	Llibreta XXXII (1922)
taula-plóm	Llibreta XXXII (1922)
llivell	Llibreta XXXII (1922)
bastimentada	Llibreta XXXII (1922)
bastimenta	Llibreta XXXII (1922)
cantó	Llibreta XXXII (1922)
carretada de cantons	Llibreta XXXII (1922)
mitjà	Llibreta XXXII (1922)
redona de sòtil	Llibreta XXXII (1922)
paret mestra	Llibreta XXXII (1922)

garró	Llibreta XXXII (1922)
escutifat	Llibreta XXXII (1922)
trempat	Llibreta XXXII (1922)
judiada	Llibreta XXXII (1922)
desanat	Llibreta XXXII (1922)
afamat	Llibreta XXXII (1922)
furmiga	Llibreta XXXII (1922)
nirvi	Llibreta XXXII (1922)
fich	Llibreta XXXII (1922)
pútrida	Llibreta XXXII (1922)
escarlatina	Llibreta XXXII (1922)
espaumat	Llibreta XXXII (1922)
pelmenía	Llibreta XXXII (1922)
bunyol pensat i fet	Llibreta XXXII (1922)
corbada	Llibreta XXXII (1922)
paret mitjera	Llibreta XXXII (1922)
gaveta	Llibreta XXXII (1922)
gavetó	Llibreta XXXII (1922)
esquerrana	Llibreta XXXII (1922)
paletó	Llibreta XXXII (1922)

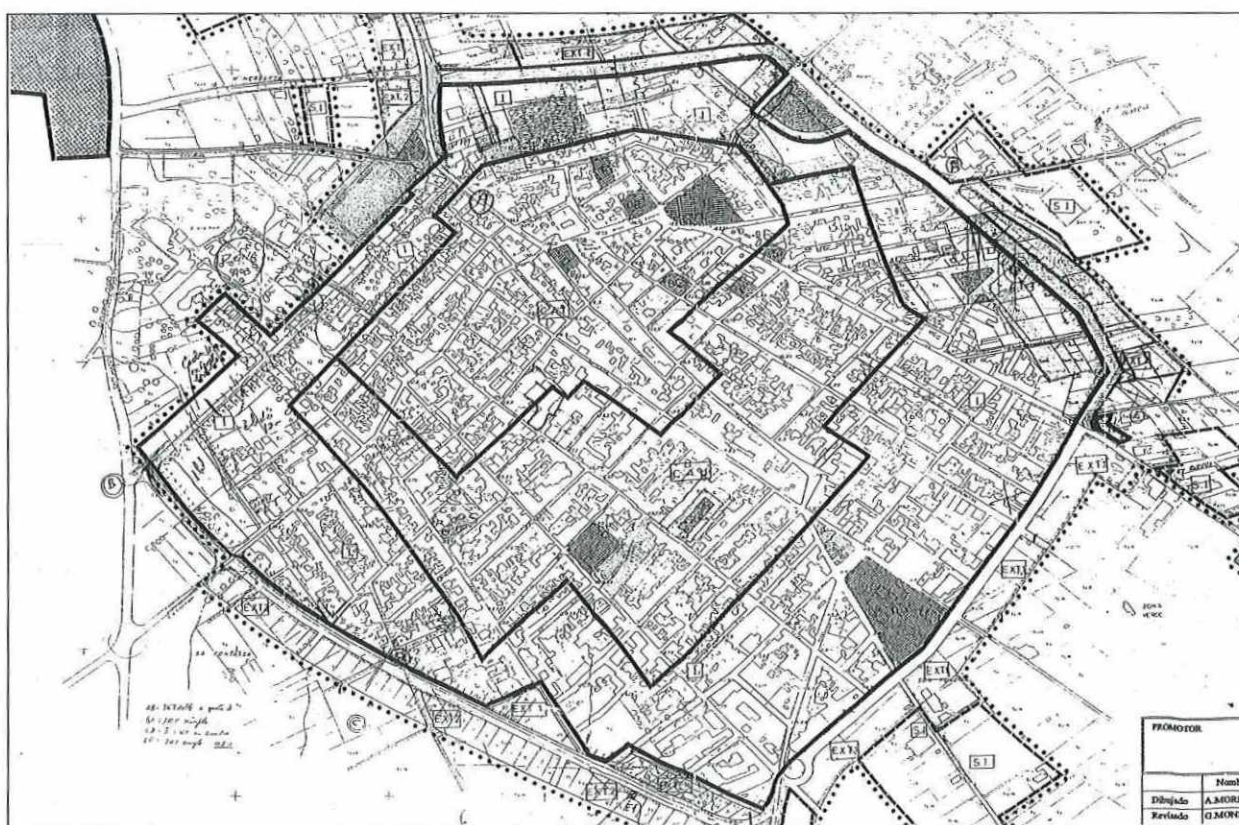
Porreres, calidoscopi d'un poble

DAMIÀ TOMÀS

Introducció

«Porreres, calidoscopi d'un poble» correspon a l'estudi del canvi morfològic d'aquest municipi des de 1975 fins als nostres dies. Hem elegit aquest títol inspirant-nos en un calidoscopi, que és la forma que adquireix la vila si es contempla des de l'abstracció, una forma geomètrica que va canviant al llarg del temps, com si d'un calidoscopi es tractàs. Resulta força interessant analitzar quines són les causes que provoquen aquest canvi morfològic. El que hem fet és centrarnos en una sèrie d'eixos que conjuntament donen lloc a la variació formal.

Aquesta petita recerca només pretén ser el principi d'un ampli estudi sobre l'evolució de la forma al llarg de la història. Pensam que, sens dubte, resultaria molt interessant i molt il·lustratiu poder comparar-la amb la que tenia des del seu primer assentament.

(fig. 1. Morfologia del poble de Porreres. Plànol de l'any 2004)

Una de les fonts d'inspiració del present treball, la trobam en el concepte estètic de l'urbanisme corresponent al futurisme italià. Igual que els futuristes, pensam que la ciutat ha de ser vista com un cos viu en transformació constant, en el qual els canvis són provocats per factors externs. Gràcies a l'abstracció de veure el poble de Porreres com un organisme viu, van sorgir les diferents dimensions i els diferents eixos que configuraran el nostre estudi.

Desenvolupament de l'estudi

De la fusió de la visió unanimitista i de la visió calidoscòpica del poble, sorgeixen els diferents eixos que desenvoluparem al llarg de l'estudi:

Habitants censats des de 1975

Nombre d'unitats cadastrals

Xarxes urbanes de nova construcció

Ordenacions urbanístiques dels darrers trenta anys

Nous edificis

Habitants censats des de 1975

Es tracta d'una dada important, tot i que no mostra un efecte vertader dins l'evolució urbana, però té altres repercussions. Aquesta evolució o regressió va lligada a les possibilitats de supervivència d'aquell lloc. A la vegada, els censos de població ens aporten dades un poc enganxoses, ja que en un poble pot aparèixer població submergida, en molts de casos representada pels immigrants. Els nouvinguts necessiten una llar per poder habitar, generen riquesa al poble, etc., però el problema que presenta aquest grup de població és que molt sovint no apareix als recomptes d'habitants. Per tant, no queda reflectit en el creixement demogràfic de les estadístiques poblacionals.

Un altre fet que afecta el creixement urbanístic, però que tampoc no té incidència en el creixement demogràfic, són tots aquells habitants que tenen llars d'esbarjo al poble (segon habitatge) on viuen els caps de setmana o festius.

Amb tots els seus inconvenients, podem veure que l'evolució i la regressió demogràfica del període esmentat és una dada més aviat orientativa, pel que respecta a l'evolució urbanística. Ara bé, les dades que tenim des de l'any 1975 fins al 2005 ens mostren les constants pujades i baixades de població real. Comprovam que el 1975 hi havia censats 4.759 habitants, que passen a 4.904 el 1995. A partir d'aquest darrer any, comprovam que l'efecte del turisme i l'emigració de molts d'habitants de Porreres cap a la costa provoca que la població caigui fins als 4.284 habitants. La darrera dada que tenim dels habitants censats és la que correspon a l'any 2004 amb 4.564, fet que demostra una lleugera evolució demogràfica, però encara llunyana dels 4.900 de vint anys enrere.

Aquestes dades obren una sèrie de dubtes importants. Quin poble volem? Desitjam una evolució demogràfica del municipi i el seu progressiu canvi morfològic? O volem ser el poble que trenta anys abans projectava l'arquitecte José Alcover en el seu informe del «Projecte d'evolució urbanística» del 1975 que posteriorment presentarem? La mateixa preocupació urbanística ja la tenia en el seu moment el gran urbanista Lewis Mumford,¹ el qual, al segle passat, ja bramava en contra de la dispersió incontrolada i del creixement urbà. També resulta interessant fer una ressenya sobre la problemàtica urbanística que du a terme Josep Lluís Sert al seu tractat *Can Our Cities Survive?*

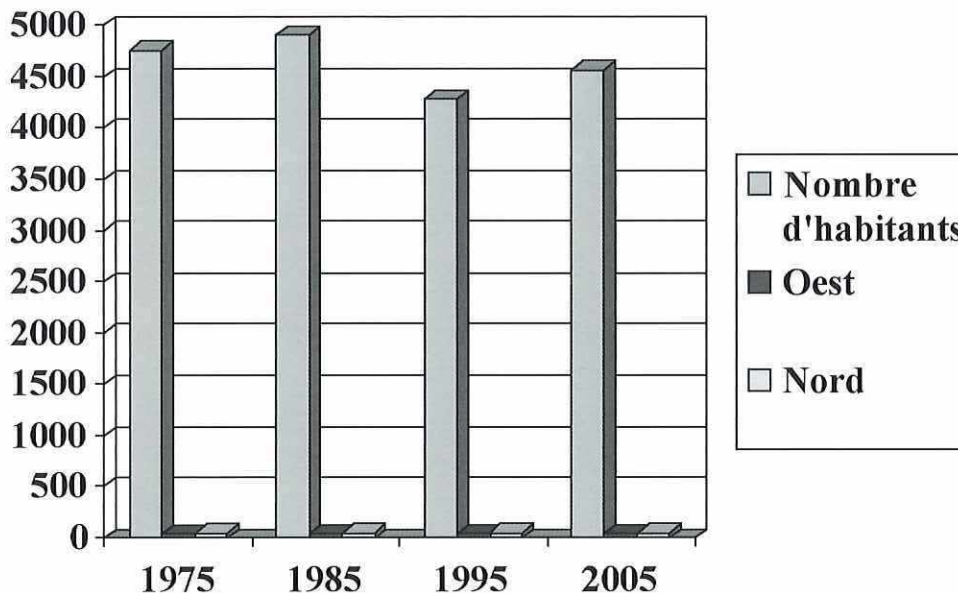
En el terreny de l'urbanisme, ens trobam amb una certa ambigüitat. Es tracta d'un camp polèmic. El capitalisme s'ha apoderat de l'atmosfera social, que ha trobat en el sector immobiliari un gran aliat. Avui en dia un dels punts més explotats per l'especulació és el sòl, i aquest sucés afecta de manera molt directa la morfologia urbana.

Actualment els pobles i les ciutats ja no són només un refugi o un lloc d'assentament, sinó un motiu de negoci. Ara bé, tots aquests factors no pertanyen a aquest apartat, ni són font del nos-

¹ MUMFORD, Lewis: *La ciudad en la historia*, Buenos Aires, 1961.

tre estudi, tot i que obren les portes a possibles noves recerques a totes aquelles persones interessades en el tema de l'evolució econòmica i la transformació del comportament social com a conseqüència del canvi de perspectiva individual. Tot i que no ens aturarem a estudiar-ho, sí que sempre ens acompanyarà en la nostra ullada cap enrere i, indirectament, hi haurà una certa tendència a esmentar-ho quan parlarem del canvi social.

A continuació presentam un gràfic il·lustratiu del canvi demogràfic:

(fig. 2. Gràfic de l'evolució de la població de Porreres 1975-2006.
Dades cedides per l'Institut Balear d'Estadística)

Nombre d'unitats cadastrals

El nombre d'unitats cadastrals ens indica la quantitat d'edificacions que hi ha al poble i, implícitament, l'extensió que tenen. El canvi morfològic hi va molt lligat, ja que el creixement d'un poble depèn del nombre d'habitants que hi resideixen, i la millor manera de reflectir-ho és comptabilitzant les unitats.

Hem de tenir present que l'anterior dada presentada (censos de població), respecte al nombre d'habitants, tenia l'handicap de no ser fiable del tot, per tots els factors ja esmentats anteriorment. Les unitats cadastrals són una dada més fixa i per aquest mateix motiu molt més fiable.

Amb les dades esquematitzades que presentam a continuació (vegeu fig. 3), podem comprovar que hi ha un augment de quasi mil unitats en només vint anys: es passa de les 1.756 el 1975 a les 2.990 el 1996. Aquest fet ens demostra que l'increment d'unitats no va directament relacionat amb la població.

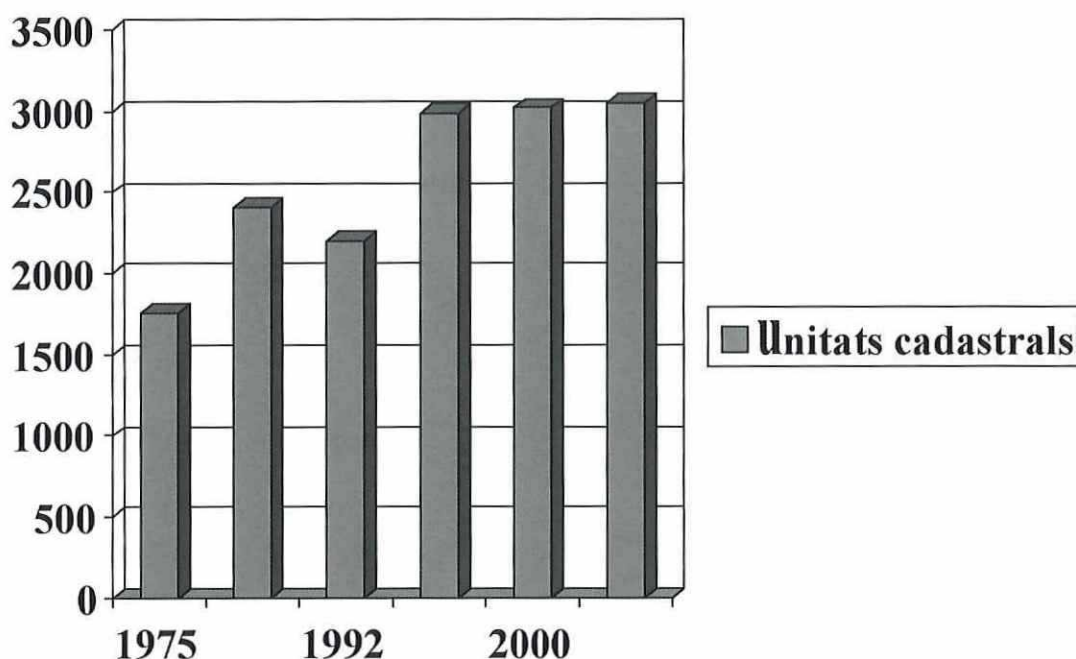
Hi ha molts factors que possibiliten la creació de nous habitatges. En aquest punt probablement seria més adient un estudi socioeconòmic del poble, i també polític, ja que la possibilitat de creixement d'una vila va molt lligada a la seva economia.

És interessant esmentar, com a primer factor, l'efecte turisme, ja que gràcies a l'arribada d'estiuejants moltes persones han pogut veure augmentat el seu poder adquisitiu i, a la vegada, s'han trobat amb la possibilitat de poder construir-se una nova llar. Generalment, la població no es

construeix noves unitats si no té realment poder adquisitiu o necessitats funcionals. Un altre factor destacable que repercutirà en l'augment de les unitats cadastrals és la construcció d'un segon habitatge al poble. Els propietaris d'aquestes noves llars no apareixen reflectits com a habitants.

Respecte als factors sociològics, també consideram que donen peu a un estudi més detallat, ja que avui en dia els joves abandonen més tard el nucli familiar, tot i tenir més possibilitats de poder independitzar-se.

Tant en aquest apartat de l'estudi com en el punt anterior, podem comprovar la facilitat amb què tendim a aproximar-nos als aspectes socioeconòmics. Com podem veure, l'increment de les unitats cadastrals també dóna per a molts d'estudis, a més d'ajudar-nos en el coneixement del canvi morfològic de Porreres.

(fig. 3. Evolució de les unitats cadastrals de Porreres 1975-2005)

Xarxes urbanes de nova construcció

A la introducció de l'estudi, parlàvem de la metàfora orgànica del poble respecte a l'estètica unanimita futurista, de com la seva morfologia anava variant condicionada per diferents motius. Una d'aquestes causes és la formació de noves xarxes urbanes, que possibiliten la circulació, com també la possibilitat d'ubicació de nous habitatges als seus voltants.

Des de la perspectiva calidoscòpica, el que ens dóna una imatge abstracta del poble no és més que l'estructura dels carrers. La radiografia de la vila respon a la xarxa urbana. Per aquest motiu, dins aquest estudi de l'evolució urbanística no podem deixar de banda la creació de noves vies des de 1975 fins a l'actualitat, i veure si responen a un creixement ordenat, harmònic i racional.

En aquest apartat també podríem esmentar altres factors i, més concretament, seria molt oportú parlar de l'orografia del lloc; com les diferents xarxes urbanes han de fer front a uns obstacles a cops geogràfics, tot i que avui en dia resulten més importants els aspectes socioeconòmics i polítics que no pas els utilitaristes. Però aquest estudi no pretén ser una investigació sobre l'especulació del creixement urbà.

Respecte a això, s'obre la porta a una ampliació de l'estudi, ja que resulta molt interessant veure l'enllaç de les diferents xarxes urbanes amb els camins d'accés al poble i la seva evolució. Aquest fet ens permetria veure com el contacte amb altres pobles o altres raons han possibilitat modificar unes xarxes viàries i no unes altres segons el seu grau d'importància.

Des de l'any 1975, el més destacat és l'obertura de les rondes, que envolten la major part del poble. Aquest fet ha permès un creixement urbanístic cap a l'extraradi. També ha afavorit una reducció del trànsit pel centre. Ara bé, l'evolució urbanística a l'extraradi també provoca un canvi de fisonomia de la vila, ja que dona una nova tipologia d'edifici més pròpia de gran ciutat que no pas d'un municipi de l'interior. Aquest fet, però, no es discutirà en aquest apartat, ja que en el punt sobre els nous edificis dels darrers trenta anys, ens aturarem amb més detall en les edificacions de nova creació.

En els darrers trenta anys destaquen, com a xarxes de nova creació més importants:

a) Les rondes:

Ronda de circumval·lació: des del 25 d'abril de 1980, uneix la carretera de Palma amb la de Campos. Per construir-la, es va destruir part de l'antic camí de Marina.² Aquesta ronda ha sofert canvis importants des del dia que es va inaugurar, fet que podríem associar a l'elevat nombre d'accidents de trànsit que hi ha hagut i a la polèmica utilització de la via com a camí d'accés a les pedreres.

Ronda de Porrera

Ronda d'Alcassor

Ronda de l'Estació

b) L'obertura de nous carrers:

Carrer de les Illes Balears

Carrer de la Vileta

Carrer de Binerbo

Connexió del carrer del Sol amb la ronda de l'Estació

Connexió del carrer Tort amb la ronda de Porrera

Connexió del carrer dels Horts amb el carrer de les Illes Balears

L'obertura de noves vies públiques i xarxes viàries ha estat possible gràcies a les diferents ordenacions urbanístiques. Aquest tema serà tractat a l'apartat següent.

Ordenacions urbanístiques dels darrers trenta anys

Des de 1976, la implantació d'un nou règim democràtic a l'Estat espanyol ha fet que la política sigui un dels factors més importants per a l'evolució d'un poble. En el camp de l'urbanisme, els ajuntaments estan subjectes a les noves normes de creixement projectades per les noves administracions públiques de cada comunitat autònoma i a les decisions urbanístiques preses per cada corporació municipal.

Dins l'apartat d'urbanisme, els marcs institucionals i jurídics són importants perquè defineixen els modes i l'extensió, variable en el temps i en l'espai. Segons la nostra opinió, resulta

² Camí documentat en el segle XVI. Alguns autors opinen que podria ser una antiga ruta de transhumància entre les finques del Pla, el Llevant i la Muntanya. Per a més informació vegeu CARBONERO i GAMUNDÍ, Maria Antònia: *L'espai de l'ai-gua*. Palma de Mallorca, 1992.

molt interessant aquest tema, ja que és el principal objecte d'estudi de la ciutat. Si ens remuntam a l'antiguitat, a l'Atenes clàssica, trobarem Plató, que ja estava molt interessat en la política i en l'organització de la ciutat.

Una ordenació adient i harmònica d'un municipi depèn del comportament dels governants. Gràcies a les eleccions democràtiques, les ordenacions urbanes ja passen a ser el reflex d'una societat o, millor dit, d'un poble. Els ciutadans elegeixen els seus representants, els quals decideixen el pla d'actuació que volen aplicar. Aquí podríem aturar-nos molt més temps, per tal de poder comprovar com la ideologia política de cada partit repercuteix en el creixement urbà. Així, veuríem com la morfologia pot variar en consonància amb una ideologia política o amb una altra, més conservadora o més progressista.

Com ja hem esmentat anteriorment, la reglamentació urbanística no només es tracta d'una decisió dels ajuntaments, sinó que també cal tenir ben present que les normes subsidiàries estan sotmeses a unes regulacions des del Consell de Mallorca i del Govern Balear. La major part de les restriccions urbanes vénen donades dels màxims òrgans competents que té la comunitat autònoma. Com a exemple, hem volgut citar un fragment del projecte de l'ordenació urbanística feta per l'arquitecte José Alcover el dia 11 d'agost de 1975, que ens permet tenir una visió de la influència política sobre la variació morfològica.

«La comisión provincial de Urbanismo de Baleares, en sesión celebrada el día 14 de los corrientes, entre otros, adoptó el siguiente acuerdo:

Examinado el plan General de Ordenación Urbana del término municipal de Porreras, promovido por el propio ayuntamiento, y considerándose:

PRIMERO: que el presente Plan General pretende la ordenación del municipio que cuenta con una superficie de 85,63 kilómetros cuadrados y una población cifrada en 1970 en 4.650 habitantes, situado en el Pla de Mallorca, en zona eminentemente agrícola, siendo el terreno sensiblemente llano con escasas elevaciones al Oeste, se halla situado a unos 14 km de la costa sin posibilidad práctica de actuaciones de tipo turístico y con escasas posibilidades de 2ª residencia, como no sea muy extensiva del tipo de la clásica finca mallorquina. Los grandes ejes de comunicación que, partiendo de Palma se dirigen a Santanyí y a Manacor no cruzan el término sino que pasan a unos dos kms. de los límites del mismo, siendo sus accesos a través de vías de segundo y tercer orden que parten de Lluchmayor, Monturiri, Felanitx y Campos del Puerto, más una vía provincial desde Villafranca de modo concéntrico hasta Porreras. (...)

La economía del término tiene una base eminentemente agrícola y ganadera con una incipiente industrialización, fundamentalmente de productos agrícolas. La evolución de la población es actualmente regresiva pero existe una fuerte voluntad de potenciación de los recursos del término (buena prueba lo es el presente Plan General), por lo que el Plan Provincial de Baleares prevé la inversión de signo de este decrecimiento poblacional. (...)

La comisión provincial estima conveniente una densidad máxima de 100 hab/ha y una edificabilidad global de 1m³/m².(...).³

Amb aquest text podem comprovar quines eren les expectatives tant econòmiques com de creixement urbà el 1975, i ens permeten valorar les conclusions. S'ha de tenir en compte que només a través del pas del temps podem tenir una perspectiva certa de l'evolució urbana. Aquest motiu justifica l'anada cap enrere en el nostre estudi.

³ Arxiu Municipal de Porreres, lligall 399.

Després del projecte d'ordenació urbanística de 1975, la corporació municipal va aprovar, el 23 de novembre de 1979, el projecte de contracte per al finançament i gestió del Plantejament Local entre l'Ajuntament de Porreres i el Consell General Interinsular de les Balears, amb l'objectiu de poder dur a terme l'adaptació i la modificació del Pla General Municipal d'Ordenació de Porreres. L'acord reflecteix que: «L'Ajuntament de Porreres considera urgent i necessari l'adaptació i modificació del Pla General Municipal d'Ordenació de Porreres a fi d'aconseguir que el municipi compti amb un instrument urbanístic de plantejament adequat que, una vegada desenvolupat convenientment, faci possible un desenvolupament harmònic que sigui compatible amb la defensa de la Natura i dels valors històrico-artístics o característics de la zona (...)».⁴

L'any 1982 es va fer el primer avantprojecte. El 1988 foren aprovades les noves normes subsidiàries i, el mateix any, s'aprovà una renovació que va suposar alguns canvis de consideració.

Nous edificis

Respecte a aquest apartat, hem de parlar dels edificis que directament o indirectament tenen influència sobre l'ordenació urbanística. Cal recordar la importància dels edificis públics, els quals donen un servei social i possibiliten que la gent no hagi de desplaçar-se a un altre nucli urbà per poder resoldre les seves necessitats de primer ordre.

Aquests edificis van molt lligats a l'actuació política, ja que de la voluntat d'uns depèn el benestar de la resta dels habitants. Tenen una funció social, educativa, lúdica i esportiva, entre d'altres activitats.

Els edificis que donen aquest servei i que han estat construïts els darrers trenta anys són:

ESCOLA NOVA: s'ubica en els terrenys denominats amb el mateix topònim. El centre escolar es va inaugurar el 1976 i, al seu voltant, es va desenvolupar un creixement urbanístic important, que es pot comprovar en el plànol del poble.⁵

SES FORQUES: el camp municipal d'esports va ser construït a principi dels vuitanta. L'Ajuntament va canviar el projecte inicial perquè el va considerar una obra desproporcionada. Avui en dia compta amb unes instal·lacions modernes, amb tribuna i gespa artificial. Juntament amb el camp d'esports també trobam dues noves instal·lacions públiques: la piscina municipal i l'Institut d'Ensenyament Secundari de Porreres.

PARC N'HEREVETA: inaugurat el 1998, és un espai recreatiu que també s'utilitza per a funcions lúdiques. La seva construcció i, posteriorment, l'obertura del carrer de les Illes Balears han donat lloc a la creació de noves vies urbanes i, a la vegada, al creixement urbà a les rodalies del poble, aprofitant aquesta nova situació.

Volem destacar que aquest tipus de infraestructures, a més de provocar un canvi de fisonomia, tenen una forta influència urbanística als seus voltants. Sens dubte han facilitat el creixement urbanístic a les parcel·les veïnes.

AUDITORI: actualment en construcció.

PAVELLÓ JOAN LLANERES: ubicat vora l'Escola Nova, destinat a activitats lúdiques i esportives.

INSTITUT D'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA: inaugurat el curs 2005-06.

⁴ Arxiu Municipal de Porreres, acta de la sessió plenària del dia 23 de novembre de 1979, lligall 70.

⁵ Vegeu pàg. 1 de l'estudi.

Segons la nostra opinió, els dos edificis més importants que han afectat el creixement d'un nucli urbà són els dos centres d'ensenyament —escola i institut—, ja que, com deien a la Grècia clàssica, la *polis* era educació, i un poble, si vol tenir un creixement urbà amb coherència, abans necessita ser educat. La morfologia reflecteix quin tipus de gent hi viu, és com si parlàssim del vestit d'una persona, de la seva imatge exterior.

Des de la visió abstracta d'una població veurem com n'ha estat el creixement, si ha estat ordenat, harmònic o, ben al contrari, desordenat i caòtic, més propi de la mà d'una societat sense cap sentit de la coherència. A més, hem de recordar que la construcció de l'Escola Nova va fer canviar en el seu moment la fisonomia de l'entorn: va provocar un creixement dels voltants i, posteriorment, al seu costat es va ubicar el pavelló Joan Llaneres.

No podem deixar de banda la creació de les places públiques, les quals tenen una gran influència en el canvi morfològic. En el període 1975-2005 s'han obert al municipi tres nous espais públics:

Plaça d'en Móra

Plaça de Toros

Plaça del Molí de n'Amengual

Conclusions

Esperam que aquest estudi sigui la llavor per poder investigar i donar a conèixer l'evolució urbanística del municipi de Porreres des dels seus orígens fins a l'actualitat. Al cap i a la fi, el més important és poder contemplar com, des del primer assentament, la seva forma ha anat variant al llarg del temps, i així poder comprovar quines varen ser les causes més importants que varen provocar el canvi morfològic. Com un calidoscopi esperam poder mostrar més endavant la forma geomètrica de Porreres del passat, i de com la forma actual respon a un origen, a cops desconegut per molts i a cops oblidat per d'altres.

Bibliografia i fonts

BARCELÓ I CRESPI, M.: *L'església Parroquial de Porreres (notes històriques)*, Porreres, 1989.

BAUÇÀ I GARAU, Bernat: *Porreres, noves fites polítiques i culturals (1970-1995)*, Porreres, 1999.

CARBONERO I GAMUNDÍ, Maria Antònia: *L'espai de l'aigua*, Palma de Mallorca, 1992.

COMPANY I MATAS, Arnau; CAMPINS I LLABRÉS, Bernat, i MESQUIDA I CATALÀ, Catalina: *Porreres* dins *Gran enciclopèdia de Mallorca*, Palma, volum 13, 1989, pàg. 329-357.

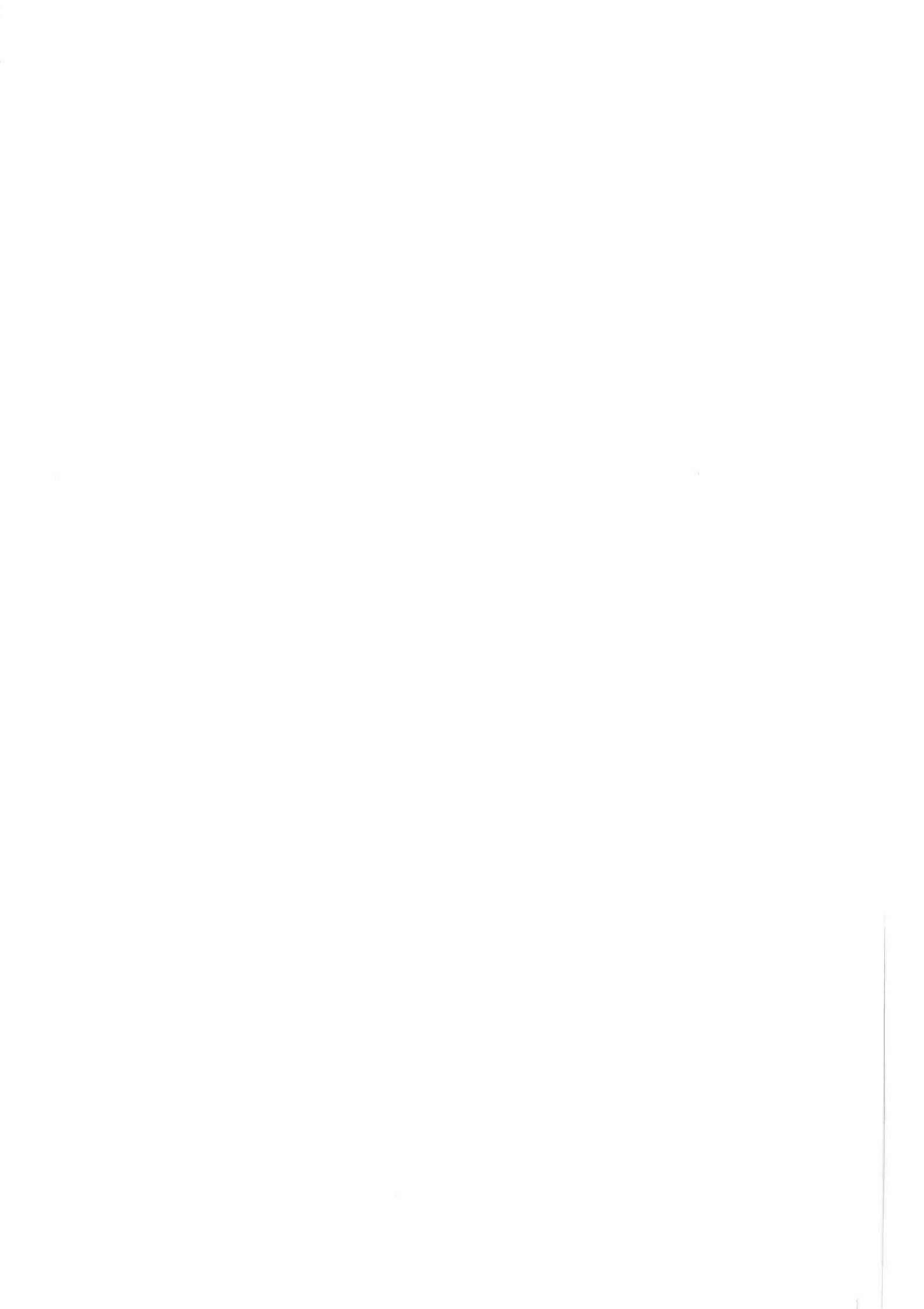
MUMFORD, Lewis: *La ciudad en la historia*, Buenos Aires, 1961.

MUNAR I OLIVER, Gaspar: *Història de Porreres. Des del segle XVII fins al XX*, Palma, Porreres, 1979.

SÁNCHEZ DE MADARIAGA, Inés: *Introducción al urbanismo*, Madrid, 1999.

LLUM D'OLI, publicació local que surt a Porreres des de 1978 (diversos números).

Arxiu Municipal de Porreres, Pla General d'Ordenació Urbana de Porreres (1971, 1976 i 1981), lligall 399.

ÍNDIX

Salutació	3
BERNAT BAUÇÀ GARAU, BATLE	
Presentació	5
MARIA BARCELÓ I CRESPI	
Els cellers reials en el Regne de Mallorca (1310-1343). El celler reial de Porreres	7
JAUME SASTRE MOLL	
El cadiram de Sant Francesc de Palma-Porreres, una obra mallorquina de Macià Bonafè	25
LAURA LÓPEZ I IBORRA	
Esclaus a Porreres durant la baixa Edat Mitjana	42
GUILLEM BARCELÓ	
El matrimoni i el dot a la vila de Porreres a la baixa Edat Mitjana (segle XV)	49
JAUME SASTRE MOLL	
«Per minyons ensenyar». Les escoles de gramàtica de Monti-sion de Porreres, Randa i Santa Magdalena (Mallorca, segles XIII-XVI)	52
MARGALIDA BERNAT I ROCA I JAUME SERRA I BARCELÓ	
Terrissa i ceràmica a l'aixovar de les llars porrerenques al segle XVI	67
MARIA BARCELÓ CRESPI I GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY	
Jaume Sitjar i Serra, propietari dels Monjos a la primera meitat del segle XVIII	81
TOMÀS VIBOT RAILAKARI	
Crim entre crims a Mallorca en el segle XIX. Funesta mort d'un llec trapenc nadiu de Porreres	94
MIQUEL PONS	

Evolució dels noms dels infants a Porreres durant el segle XX	99
M. ANTÒNIA MELIÀ	
La Central de Telèfons, un espai obert a la vida social i econòmica de Porreres	110
MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ	
Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)	123
BARTOMEU GARÍ	
Vida sociocultural a la primera postguerra (1939-1951)	144
MARTA NICOLAU SASTRE I FRANCESC MELIÀ BARCELÓ	
Sobre anècdotes de capellans: el capellà Ternal	148
JOSEP A. GRIMALT	
<i>Ses comes d'es regidors</i> de Porreres, una contarella humorística de l'aplec d'Alcover i les versions d'aquest mateix tipus en altres rondallaires catalans	153
CATERINA VALRIU	
Porreres al <i>Diccionari català-valencià-balear</i>	159
JOAN MELIÀ GARÍ	
Porreres, calidoscopi d'un poble	186
DAMIÀ TOMÀS	